

CA FOUNDATION • PAPER 1 • ACCOUNTING

विद्यार्थी नोंदी

विषय-दर-विषय • ऑक्टोबर 2026 आवृत्ती • मराठी

11 प्रकरणे • 33 विभाग • 228 विषय • 524 वर्गीकृत प्रश्न

ICAI Study Material 2026 July + Scanner Accounting 2026 October V1

ही पुस्तिका कशी काम करते

प्रत्येक विषयासाठी सर्वप्रथम “आधी वाचा” ओळीत सांगितलेले Study Material चे परिच्छेद वाचा. त्यानंतर कौशल्य-स्तरांवर क्रमाने उतरा — प्रत्येक स्तर तेच कौशल्य सांगतो जे परीक्षकाने त्या विषयावर प्रत्यक्ष मागितले आहे, आणि त्याच स्तरावर सरावासाठी Scanner मधले नेमके तेच प्रश्न देतो.

अनुक्रमणिकेनंतर येणारा भाग — **या नोंदीचा वापर कसा करावा** — प्रश्न-ओळ, ICAI ची Manner of Assessment, आणि कौशल्य-मिश्रण तुमच्या तयारीत काय बदलेल, हे समजावून सांगतो. सुरुवात करण्यापूर्वी तो एकदा अवश्य वाचा.

अनुक्रमणिका

या नोंदीचा वापर कसा करावा.....	9
विषय रँकिंग — परीक्षा भारांक मार्गदर्शक.....	12
प्रकरण 1: सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework) (महत्त्व: A).....	25
विभाग 1.1: Accounting चा अर्थ आणि व्याप्ती (Meaning and Scope of Accounting) (महत्त्व: B).....	25
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	25
विषय 2: Accounting चा अर्थ (Meaning of Accounting).....	26
विषय 3: Social Science म्हणून Accounting ची वाटचाल (Evolution of Accounting as a Social Science) — संकल्पना आधार.....	26
विषय 4: Accounting ची उद्दिष्टे (Objectives of Accounting) — संकल्पना आधार.....	27
विषय 5: Accounting ची कार्ये (Functions of Accounting).....	28
विषय 6: Book-keeping — संकल्पना आधार.....	28
विषय 7: Book-keeping आणि Accounting मधील फरक (Distinction Between Book-Keeping and Accounting).....	29
विषय 8: Accounting ची उप-क्षेत्रे (Sub-Fields of Accounting).....	30
विषय 9: Accounting Information चे वापरकर्ते (Users of Accounting Information).....	31
विषय 10: इतर विषयांशी Accounting चा संबंध (Relationship of Accounting with other Disciplines) — संकल्पना आधार.....	32
विषय 11: Accounting च्या मर्यादा (Limitations of Accounting).....	32
विषय 12: समाजात Accountant ची भूमिका (Role of Accountant in the Society).....	33
विभाग 1.2: Accounting Concepts, Principles and Conventions (महत्त्व: A).....	34
विषय 1: Concepts, Principles and Conventions चा आढावा (Concepts, Principles and Conventions - An Overview).....	34
विभाग 1.3: Capital and Revenue Expenditure and Receipts (महत्त्व: C).....	37
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	37
विषय 2: Capital आणि Revenue Expenditures ठरवताना विचारात घ्यायच्या बाबी (Considerations in Determining Capital and Revenue Expenditures).....	38
विषय 3: Capital Expenditures and Revenue Expenditures.....	39
विषय 4: Capital Receipts and Revenue Receipts.....	41
विभाग 1.4: Contingent Assets and Contingent Liabilities (महत्त्व: D).....	42
विषय 1: Contingent Asset — संकल्पना आधार.....	42
विषय 2: Contingent Liabilities.....	43
विषय 3: Contingent Liabilities आणि Liabilities मधील फरक (Distinction Between Contingent Liabilities and Liabilities).....	44
विषय 4: Contingent Liabilities आणि Provisions मधील फरक (Distinction Between Contingent Liabilities and Provisions).....	46
विभाग 1.5: Accounting Policies (महत्त्व: D).....	47
विषय 1: Accounting Policies चा अर्थ (Meaning of Accounting Policies).....	47
विषय 2: Accounting Policies ची निवड (Selection of Accounting Policies).....	48
विषय 3: Accounting Policies मधील बदल (Change in Accounting Policies).....	49
विभाग 1.6: Measurement Discipline म्हणून Accounting (Accounting as a Measurement Discipline) (महत्त्व: D).....	50
विषय 1: Measurement चा अर्थ (Meaning of Measurement) — संकल्पना आधार.....	50
विषय 2: Measure करावयाची objects किंवा events (Objects or Events to be Measured) — संकल्पना आधार.....	51
विषय 3: Measurement चे standard किंवा scale (Standard or Scale of Measurement) — संकल्पना आधार.....	51
विषय 4: Measurement Discipline चे dimension (Dimension of Measurement Discipline) — संकल्पना आधार.....	52
विषय 5: Measurement Discipline म्हणून Accounting (Accounting as a Measurement Discipline) — संकल्पना आधार.....	52
विषय 6: Valuation ची तत्वे (Valuation Principles).....	53
विषय 7: Measurement आणि Valuation (Measurement and Valuation) — संकल्पना आधार.....	54
विषय 8: Accounting Estimates — संकल्पना आधार.....	54
विभाग 1.7: Accounting Standards (महत्त्व: D).....	55
विषय 1: Accounting Standards ची ओळख (Introduction of Accounting Standards) — संकल्पना आधार.....	55

विषय 2: Accounting Standards ची उद्दिष्टे (Objectives of Accounting Standards).....	56
विषय 3: Accounting Standards चे फायदे व मर्यादा (Benefits and Limitations of Accounting Standards).....	57
विषय 4: भारतात Accounting Standards तयार होण्याची प्रक्रिया (Process of Formulation of Accounting Standards in India).....	58
विषय 5: भारतातील Accounting Standards ची यादी (List of Accounting Standards in India) — संकल्पना आधार.....	59
प्रकरण 2: Accounting प्रक्रिया (Accounting Process) (महत्त्व: A).....	60
विभाग 2.1: मूलभूत Accounting कार्यपद्धती: Journal Entries (Basic Accounting Procedures: Journal Entries) (महत्त्व: B).....	60
विषय 1: Double Entry System.....	60
विषय 2: Double Entry System चे फायदे (Advantages of Double Entry System).....	61
विषय 3: Account — संकल्पना आधार.....	62
विषय 4: Debit आणि Credit (Debit and Credit) — संकल्पना आधार.....	62
विषय 5: व्यवहार (Transactions).....	63
विषय 6: Accounting Equation दृष्टिकोन (Accounting Equation Approach).....	64
विषय 7: पारंपरिक दृष्टिकोन (Traditional Approach).....	65
विषय 8: Accounts चे आधुनिक वर्गीकरण (Modern Classification of Accounts).....	66
विषय 9: Journal.....	67
विषय 10: Journal चे फायदे (Advantages of Journal).....	68
विषय 11: GST चे Accounting (Accounting for GST).....	69
विभाग 2.2: Ledgers (महत्त्व: D).....	70
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction).....	70
विषय 2: Ledger Accounts चा नमुना (Specimen of Ledger Accounts) — संकल्पना आधार.....	71
विषय 3: Posting.....	72
विषय 4: Account चे Balancing (Balancing an Account).....	73
विभाग 2.3: Trial Balance (महत्त्व: D).....	74
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	74
विषय 2: Trial Balance तयार करण्याची उद्दिष्टे (Objectives of Preparing the Trial Balance).....	74
विषय 3: Trial Balance च्या मर्यादा (Limitations of Trial Balance).....	76
विषय 4: Trial Balance तयार करण्याच्या पद्धती (Methods of Preparation of Trial Balance) — संकल्पना आधार.....	76
विषय 5: Adjusted Trial Balance (Through Suspense Account).....	77
विषय 6: Trial Balance तयार करण्याचे नियम (Rules of Preparing the Trial Balance).....	78
विभाग 2.4: Subsidiary Books (सहायक नोंदपुस्तके) (महत्त्व: A).....	79
विषय 1: Introduction (प्रस्तावना).....	79
विषय 2: Subsidiary Books आणि Principal Books मधील फरक (Distinction between Subsidiary Books and Principal Books) — संकल्पना आधार.....	81
विषय 3: Purchases Book.....	81
विषय 4: Sales Book.....	83
विषय 5: Sales Return Books or Returns Inward Book.....	84
विषय 6: Purchase Returns or Returns Outward Book.....	85
विषय 7: Journal चे महत्त्व (Importance of Journal) — संकल्पना आधार.....	86
विभाग 2.5: Cash Book (रोख नोंदपुस्तक) (महत्त्व: D).....	87
विषय 1: Cash Book — A Subsidiary Book and a Principal Book.....	87
विषय 2: Cash Book चे प्रकार (Kinds of Cash Book).....	88
विषय 3: Cash Book च्या entries चे posting (Posting the Cash Book Entries) — संकल्पना आधार.....	89
विषय 4: Petty Cash Book.....	90
विषय 5: Credit/Debit Cards द्वारे विक्रीच्या entries (Entries for Sale Through Credit/Debit Cards) — संकल्पना आधार.....	91
विभाग 2.6: Rectification of Errors (चुकांची दुरुस्ती) (महत्त्व: B).....	92
विषय 1: Introduction (प्रस्तावना) — संकल्पना आधार.....	92
विषय 2: चुकांचे टप्पे (Stages of Errors) — संकल्पना आधार.....	93
विषय 3: चुकांचे प्रकार (Types of Errors).....	93

विषय 4: चुका शोधण्याच्या पायऱ्या (Steps to Locate Errors) — संकल्पना आधार.....	95
विषय 5: Rectification of Errors (चुकांची दुरुस्ती).....	95
प्रकरण 3: बँक ताळमेळ पत्रक (Bank Reconciliation Statement) (महत्त्व: B).....	99
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction).....	99
विषय 2: पार्श्वभूमी (Background) — संकल्पना आधार.....	100
विषय 3: Bank Pass Book — संकल्पना आधार.....	100
विषय 4: Bank Reconciliation Statement.....	101
विषय 5: Bank Reconciliation Statement चे महत्त्व (Importance of Bank Reconciliation Statement).....	102
विषय 6: Cash Book शिल्लक आणि Pass Book शिल्लक यांचा ताळमेळ घालण्याची पद्धत (Procedure for Reconciling the Cash Book Balance with the Pass Book Balance) — संकल्पना आधार.....	103
विषय 7: Bank Reconciliation च्या पद्धती (Methods of Bank Reconciliation).....	104
प्रकरण 4: मालसाठा (Inventories) (महत्त्व: A).....	107
विषय 1: अर्थ (Meaning) — संकल्पना आधार.....	107
विषय 2: Inventory Valuation.....	108
विषय 3: Inventory Valuation चा आधार (Basis of Inventory Valuation).....	108
विषय 4: Inventory Record Systems.....	110
विषय 5: Cost of Inventory काढण्याची सूत्रे/पद्धती (Formulae/Methods to Determine Cost of Inventory).....	111
विषय 6: Inventories Taking.....	113
प्रकरण 5: Asset च्या मूल्यातील घट आणि वाटप (Depreciation and Amortisation) (महत्त्व: B).....	116
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction).....	116
विषय 2: Depreciation मोजण्यातील घटक (Factors in the Measurement of Depreciation).....	117
विषय 3: Depreciation आकारण्याच्या पद्धती (Methods for Providing Depreciation).....	119
विषय 4: Property, Plant and Equipment च्या विक्री/विल्हेवाटीवरील Profit or Loss (Profit or Loss on The Sale/Disposal of Property, Plant and Equipment).....	120
विषय 5: Depreciation च्या पद्धतीत बदल (Change in the Method of Depreciation).....	122
विषय 6: Property, Plant and Equipment च्या Estimated Useful Life ची फेरतपासणी (Revision of the Estimated Useful Life of Property, Plant and Equipment).....	123
विषय 7: Revaluation of Property, Plant and Equipment.....	124
विषय 8: Intangible Assets — संकल्पना आधार.....	125
विषय 9: Amortisation.....	126
प्रकरण 6: लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes) (महत्त्व: C).....	128
विषय 1: Bills of Exchange.....	128
विषय 2: Promissory Notes.....	129
विषय 3: फरक — Bill of Exchange आणि Promissory Note.....	130
विषय 4: Bills of Exchange आणि Promissory Notes ची नोंद.....	131
विषय 5: Bill ची मुदत (Term of a Bill) — संकल्पना आधार.....	132
विषय 6: Bill ची Expiry / Due Date — संकल्पना आधार.....	132
विषय 7: Days of Grace.....	132
विषय 8: Bill ची Date of Maturity — संकल्पना आधार.....	133
विषय 9: Bill at Sight — संकल्पना आधार.....	134
विषय 10: Bill after Date — संकल्पना आधार.....	134
विषय 11: Bill ची Due Date कशी काढावी (How to Calculate Due Date of a Bill).....	135
विषय 12: Noting Charges.....	135
विषय 13: Bill चे Renewal.....	137
विषय 14: Retirement of Bills of Exchange & Rebate.....	138
विषय 15: Insolvency.....	139
विषय 16: Accommodation Bills.....	140
विषय 17: Bills of Collection — संकल्पना आधार.....	141

विषय 18: Bills Receivable आणि Bills Payable Books — संकल्पना आधार.....	142
विषय 19: एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems).....	142
प्रकरण 7: Sole Proprietors च्या Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors) (महत्त्व: B)	144
विभाग 7.1: Non-Manufacturing Entities ची Final Accounts (Final Accounts of Non-Manufacturing Entities) (महत्त्व: B)	144
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	144
विषय 2: Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts) — संकल्पना आधार.....	145
विषय 3: Trading Account.....	145
विषय 4: Profit and Loss Account.....	147
विषय 5: काही Adjustments व त्यांचे Treatments (Certain Adjustments and their Treatments).....	148
विषय 6: Balance Sheet.....	150
विषय 7: Accounting Procedure चा क्रम किंवा Accounting Cycle (Sequence of Accounting Procedure or the Accounting Cycle) — संकल्पना आधार.....	151
विषय 8: Opening Entry — संकल्पना आधार.....	152
विषय 9: Provisions and Reserves — संकल्पना आधार.....	152
विषय 10: Financial Statements च्या मर्यादा (Limitations of Financial Statements).....	153
विषय 11: एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems).....	154
विभाग 7.2: Manufacturing Entities ची Final Accounts (Final Accounts of Manufacturing Entities) (महत्त्व: D)	155
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	155
विषय 2: उद्देश (Purpose) — संकल्पना आधार.....	156
विषय 3: Manufacturing Costs.....	156
विषय 4: Manufacturing Account ची रचना (Design of A Manufacturing Account).....	157
प्रकरण 8: Non-Profit Organisations ची Financial Statements (Financial Statements of Non-Profit Organisations) (महत्त्व: A)	160
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	160
विषय 2: Receipts and Payments Account चे स्वरूप (Nature of Receipts and Payments Account).....	160
विषय 3: Income and Expenditure Account.....	162
विषय 4: Balance Sheet.....	164
विषय 5: शैक्षणिक संस्था (Educational Institution).....	167
प्रकरण 9: Incomplete Records मधून Accounts (Accounts from Incomplete Records) (महत्त्व: C)	169
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction).....	169
विषय 2: Single Entry System चे प्रकार (Types of Single Entry System) — संकल्पना आधार.....	170
विषय 3: Capital Comparison ने Profit काढणे (Ascertainment of Profit by Capital Comparison).....	171
विषय 4: संपूर्ण Accounting माहिती मिळवण्याची तंत्रे (Techniques of Obtaining Complete Accounting Information).....	172
प्रकरण 10: Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts) (महत्त्व: C)	176
विभाग 10.1: Partnership Accounts ची प्रस्तावना (Introduction to Partnership Accounts) (महत्त्व: D)	176
विषय 1: प्रस्तावना: Partnership का? (Introduction: Why Partnership?) — संकल्पना आधार.....	176
विषय 2: Partnership ची व्याख्या आणि वैशिष्ट्ये (Definition and Features of Partnership).....	177
विषय 3: Limited Liability Partnership.....	178
विषय 4: सामान्य Partnership Firm आणि LLP यांतील फरक (Distinction Between an Ordinary Partnership Firm and An LLP).....	179
विषय 5: Partnership Deed मधील मुख्य Clauses (Main Clauses in A Partnership Deed).....	180
विषय 6: Partners चे अधिकार (Powers of Partners) — संकल्पना आधार.....	182
विषय 7: Accounts — संकल्पना आधार.....	182
विषय 8: Profit and Loss Appropriation.....	183
विषय 9: Fixed and Fluctuating Capital.....	184
विभाग 10.2: Partnership Accounts मधील Goodwill ची हाताळणी (Treatment of Goodwill in Partnership Accounts) (महत्त्व: D)	186
विषय 1: Goodwill.....	186
विषय 2: Goodwill Valuation च्या पद्धती (Methods for Goodwill Valuation).....	187

विषय 3: Goodwill च्या Valuation ची गरज (Need for Valuation of Goodwill) — संकल्पना आधार.....	189
विषय 4: Partner च्या Admission वेळी Goodwill चे Valuation (Valuation of Goodwill in Case of Admission of a Partner) — संकल्पना आधार.....	189
विषय 5: नवीन Partner च्या Admission वेळी Goodwill चे Accounting Treatment (Accounting Treatment of Goodwill in Case of Admission of a New Partner) — संकल्पना आधार.....	190
विषय 6: Profit Sharing Ratio बदलल्यास Goodwill चे Accounting Treatment (Accounting Treatment of Goodwill in Case of Change in Profit Sharing Ratio) — संकल्पना आधार.....	190
विषय 7: Partner च्या Retirement किंवा Death वेळी Goodwill चे Accounting Treatment (Accounting Treatment of Goodwill in Case of Retirement or Death of a Partner).....	191
विभाग 10.3: नवीन Partner चा Admission (Admission of a New Partner) (महत्त्व: C).....	192
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	192
विषय 2: Revaluation Account किंवा Profit and Loss Adjustment Account.....	192
विषय 3: Balance Sheet मधील Reserves (Reserves in the Balance Sheet).....	194
विषय 4: नवीन Profit Sharing Ratio ची गणना (Computation of New Profit Sharing Ratio) — संकल्पना आधार.....	196
विषय 5: Hidden Goodwill.....	196
विभाग 10.4: Partner चा Retirement (Retirement of a Partner) (महत्त्व: D).....	197
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	197
विषय 2: Gaining Ratio ची गणना (Calculation of Gaining Ratio).....	198
विषय 3: Partner च्या Retirement वेळी Assets व Liabilities चे Revaluation (Revaluation of Assets and Liabilities on Retirement of a Partner) — संकल्पना आधार.....	199
विषय 4: Reserves — संकल्पना आधार.....	200
विषय 5: Retiring Partner ला अंतिम Payment (Final Payment to a Retiring Partner) — संकल्पना आधार.....	200
विषय 6: Partner चे Loan हप्त्यांनी देणे (Paying a Partner's Loan in Instalment) — संकल्पना आधार.....	201
विषय 7: Joint Life Policy.....	201
विषय 8: Separate Life Policy.....	202
विषय 9: एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems).....	203
विभाग 10.5: Partner चा मृत्यू (Death of a Partner) (महत्त्व: D).....	205
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction).....	205
विषय 2: काही प्रसंगी Outgoing Partner चा पुढील Profits मधील हक्क (Right of Outgoing Partner in Certain Cases to Share Subsequent Profits) — संकल्पना आधार.....	205
विषय 3: मृत Partner च्या Legal Representatives ना देय रक्कम (Amount Payable to Legal Representatives of Dead Partner) — संकल्पना आधार.....	206
विषय 4: मृत्यूच्या वेळचे विशेष व्यवहार: Joint Life Policy (Special Transactions in Case of Death: Joint Life Policy).....	207
विषय 5: मृत्यूच्या वेळचे विशेष व्यवहार: Separate Life Policy (Special Transactions in Case of Death: Separate Life Policy).....	208
विषय 6: मृत्यूच्या वेळचे विशेष व्यवहार: Deceased Partner च्या वाट्याचे Payment (Special Transactions in Case of Death: Payment of Deceased Partner's Share).....	209
विषय 7: एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems).....	210
विभाग 10.6: Partnership Firms आणि LLPs चे Dissolution (Dissolution of Partnership Firms and LLPs) (महत्त्व: D).....	211
विषय 1: Introduction — संकल्पना आधार.....	212
विषय 2: Partnership च्या Dissolution ला कारणीभूत ठरणाऱ्या परिस्थिती (Circumstances Leading to Dissolution of Partnership) — संकल्पना आधार.....	212
विषय 3: Dissolution चे परिणाम (Consequences of Dissolution).....	213
विषय 4: Dissolution वेळी Partnership Books बंद करणे (Closing of Partnership Books on Dissolution).....	214
विषय 5: एका Partner च्या Insolvency चे परिणाम (Consequences of Insolvency of a Partner) — संकल्पना आधार.....	215
विषय 6: एका Partner च्या Insolvency मुळे होणारा तोटा (Loss arising from Insolvency of a Partner).....	216
विषय 7: Piecemeal Payments.....	217
विषय 8: LLP गुंडाळणे (Winding up of a Limited Liability Partnership (LLP)).....	219
विषय 9: Integrated Problems.....	220
प्रकरण 11: Company चे Accounts (Company Accounts) (महत्त्व: A).....	222

विभाग 11.1: Company Accounts ची प्रस्तावना (Introduction to Company Accounts) (महत्त्व: D).....	222
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction).....	222
विषय 2: Company चा अर्थ (Meaning of Company) — संकल्पना आधार.....	223
विषय 3: Company ची ठळक वैशिष्ट्ये (Salient Features of a Company) — संकल्पना आधार.....	224
विषय 4: Companies चे प्रकार (Types of Companies).....	224
विषय 5: Books of Account ठेवणे (Maintenance of Books of Account) — संकल्पना आधार.....	226
विषय 6: Financial Statements ची तयारी (Preparation of Financial Statements) — संकल्पना आधार.....	226
विभाग 11.2: Shares चे Issue, Forfeiture आणि Re-Issue (Issue, Forfeiture and Re-Issue of Shares) (महत्त्व: A).....	227
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	227
विषय 2: Share Capital.....	227
विषय 3: Shares चे प्रकार (Types of Shares).....	228
विषय 4: Cash साठी Shares चे Issue (Issue of Shares for Cash).....	229
विषय 5: Shares चे Subscription (Subscription of Shares) — संकल्पना आधार.....	230
विषय 6: Discount ने Issue केलेले Shares (Shares Issued at Discount).....	231
विषय 7: Premium ने Issue केलेले Shares (Shares Issued at Premium).....	232
विषय 8: Over Subscription आणि Pro-Rata Allotment.....	233
विषय 9: Calls-In-Arrears आणि Calls-In Advance.....	234
विषय 10: Calls-in-Arrears आणि Calls-in- Advance वरील Interest.....	235
विषय 11: Shares चे Forfeiture (Forfeiture of Shares).....	236
विषय 12: Forfeited Shares चे Re-issue (Re-issue of Forfeited Shares).....	237
विषय 13: Cash व्यतिरिक्त Consideration साठी Shares चे Issue (Issue of Shares for Consideration other than Cash) — संकल्पना आधार.....	239
विभाग 11.3: Debentures चे Issue (Issue of Debentures) (महत्त्व: D).....	240
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	240
विषय 2: अर्थ (Meaning).....	240
विषय 3: Debentures ची वैशिष्ट्ये (Features of Debentures).....	241
विषय 4: Debentures व Shares मधील फरक (Distinction Between Debentures and Shares) — संकल्पना आधार.....	242
विषय 5: Debentures चे प्रकार (Types of Debentures).....	243
विषय 6: Debentures चे Issue (Issue of Debentures).....	244
विषय 7: Collateral Security म्हणून Debentures चे Issue (Issue of Debentures as Collateral Security).....	245
विषय 8: Cash खेरीज इतर consideration साठी Debentures चे Issue (Issue of Debentures in Consideration other than for Cash).....	246
विषय 9: Discount/Loss on Issue of Debentures चे Treatment (Treatment of Discount/Loss on Issue of Debentures).....	247
विषय 10: Interest on Debentures.....	248
विभाग 11.4: Bonus Issue व Rights Issue चे Accounting (Accounting for Bonus Issue and Rights Issue) (महत्त्व: D).....	249
विषय 1: Bonus Shares चे Issue (Issue of Bonus Shares).....	250
विषय 2: Right Issue.....	251
विभाग 11.5: Preference Shares चे Redemption (Redemption of Preference Shares) (महत्त्व: D).....	253
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	253
विषय 2: Redeemable Preference Shares काढण्याचा हेतू (Purpose of Issuing Redeemable Preference Shares) — संकल्पना आधार.....	253
विषय 3: Companies Act (Section 55) मधील Provisions — संकल्पना आधार.....	254
विषय 4: Fully Paid-Up Shares च्या Redemption च्या पद्धती (Methods of Redemption of Fully Paid-Up Shares).....	254
विषय 5: Undistributed Profits च्या Capitalisation ने Preference Shares चे Redemption (Redemption of Preference Shares by Capitalisation of Undistributed Profits).....	257
विषय 6: Partly Called-Up Preference Shares चे Redemption (Redemption of Partly Called-Up Preference Shares) — संकल्पना आधार.....	258
विषय 7: Fully Called पण Partly Paid-Up Preference Shares चे Redemption (Redemption of Fully Called but Partly Paid-Up Preference Shares) — संकल्पना आधार.....	259

विभाग 11.6: Debentures चे Redemption (Redemption of Debentures) (महत्त्व: D).....	259
विषय 1: प्रस्तावना (Introduction) — संकल्पना आधार.....	259
विषय 2: Debentures चे Redemption (Redemption of Debentures) — संकल्पना आधार.....	260
विषय 3: Debenture Redemption Reserve.....	260
विषय 4: Debentures च्या Redemption च्या पद्धती (Methods of Redemption of Debentures).....	261

सुरुवात करण्यापूर्वी

या नोंदीचा वापर कसा करावा

Scanner मधला प्रत्येक प्रश्न वाचून वर्गीकृत केला आहे — **या पेपरमध्ये 524 प्रश्न** — त्याच कौशल्य-चौकटीवर जी ICAI स्वतः प्रकाशित करते. या नोंदी syllabus च्या क्रमावर नाहीत, याच वर्गीकरणावर बांधल्या आहेत. या पानावर दिलेली दहा मिनिटे पूर्ण पुस्तकाच्या वापराची पद्धत बदलून टाकतील.

1. एका विषयाची रचना

हे असे वाचा	
आधी वाचा	Study Material चे नेमके तेच परिच्छेद ज्यांवर विषय उभा आहे. नोंदी वाचण्यापूर्वी आधी Study Material उघडून ते वाचा — नोंदी हेच गृहीत धरून लिहिल्या आहेत.
नोंदी	विषय प्रत्यक्षात ज्यावर उभा आहे तेच — coverage साठी नाही, परीक्षेसाठी लिहिलेले. संक्षिप्त, आणि परीक्षेच्या आदल्या रात्री पुन्हा वाचण्याजोगे.
कौशल्य-स्तर	प्रत्येक स्तर म्हणजे तेच कौशल्य जे परीक्षकाने त्या विषयावर प्रत्यक्ष मागितले आहे; सोबत काही ओळींचे मार्गदर्शन आणि सरावासाठी Scanner मधले नेमके तेच प्रश्न. स्तर छापलेल्या क्रमानेच वाचा — ते कमी मागणीच्या कौशल्याकडून अधिक मागणीच्या कौशल्याकडे जातात.
संकल्पना आधार	तो विषय जिथवर परीक्षक अजून पोहोचलेला नाही. हा पर्यायी नाही — फक्त अजूनपर्यंत विचारलेला नाही, आणि परीक्षा-योग्य आहे. या पेपरमध्ये असे 84 विषय आहेत.

2. प्रश्न-ओळ कशी वाचावी

PQ 5.24 • PYQ 2026-Sep [2] (b) • 10M • Pg 173		LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
ओळीचा भाग	तो तुम्हाला काय सांगतो		
PQ 5.24	Scanner चा स्वतःचा प्रश्न-क्रमांक. PQ व्यावहारिक प्रश्न, TQ सैद्धांतिक प्रश्न.		
PYQ 2026-Sep [2] (b)	कुठे विचारला — PYQ मागील परीक्षा, MTP mock test paper, RTP revision test paper — मग ते sitting, आणि त्या पेपरमधला त्याचा क्रमांक.		
{C}	Case-scenario प्रश्न.		
DESC • TF • SN • DB	सैद्धांतिक प्रश्नाचा प्रकार: वर्णनात्मक, खरे/खोटे, संक्षिप्त टिपण, फरक सांगा. व्यावहारिक प्रश्नांवर असा कुठलाही tag नसतो.		
10M	गुण, जसे Scanner मध्ये छापले आहेत. जिथे स्रोत गुण छापत नाही तिथे रिकामे — RTP सहसा		

ओळीचा भाग	तो तुम्हाला काय सांगतो
	छापत नाहीत.
Pg 173	Scanner चे ते पान जिथे प्रश्न आणि त्याचे उत्तर छापले आहे.
LEVEL II उपयोजन	ICAI चा कौशल्य-स्तर, आणि त्यातले कौशल्य. भाग 3 हे समजावून सांगतो.
8× विचारला	तोच प्रश्न मागील परीक्षा, mock tests आणि revision tests मध्ये इतक्या वेळा विचारला गेला आहे. यांना सर्वोच्च प्राधान्य द्या.
कठीण	प्रश्न किती मागणीचा आहे — त्याचे गुण आणि त्यात विचारलेल्या वेगवेगळ्या गोष्टींची संख्या यांवर आधारित.

3. मूल्यांकनाची पद्धत — प्रत्येक कौशल्य तुमच्याकडून काय मागते

ICAI एक **Skill Assessment Specification Grid** प्रकाशित करते. त्यात तीन कौशल्य-स्तर दिले आहेत, आणि **Manner of Assessment of Skills** स्तंभात प्रत्येक स्तराचे वर्णन दोन वेगवेगळ्या कौशल्यांच्या रूपात केले आहे. तीच सहा कौशल्ये या पुस्तकात चालणारी बँड-शीर्षके आहेत.

कौशल्य	स्तर	परीक्षकाला तुमच्याकडून काय हवे आहे	लक्ष देण्याजोगे directive verbs
स्मरण (Remembering)	Level I	जे शिकलात ते जसेच्या तसे मांडा.	Define • List • State • Name • Enumerate • Recognise
आकलन (Understanding)	Level I	ते समजावून सांगा आणि संदर्भात ठेवा — नियम जसा आहे तसा का आहे, हे तुम्हाला समजले आहे हे दाखवा.	Describe • Explain • Distinguish • Identify • Illustrate • Outline
उपयोजन (Application)	Level II	ज्ञान, संकल्पना किंवा तंत्राचा वापर करा किंवा ते दाखवा. प्रश्न सोडवा.	Apply • Calculate • Determine • Prepare • Reconcile • Record • Perform • Use • Conduct • Demonstrate
विश्लेषण (Analysis)	Level II	मूळ कारण ओळखण्यासाठी वेगवेगळ्या क्षेत्रांचा परस्परसंबंध तपासा आणि निर्णयाला आधार देणारा पुरावा शोधा.	Analyse • Discuss • Compare and Contrast • Examine • Develop • Monitor • Prioritise • Align • Communicate
मूल्यमापन (Evaluation)	Level III	समस्येची तपासणी करा आणि विवेकाने निष्कर्षपर्यंत पोहोचा.	Advise • Evaluate • Recommend • Review • Select • Assess
संश्लेषण (Synthesis)	Level III	आकडेवारी आणि माहिती जोडा, समर्पक तथ्ये असमर्पकापासून वेगळी करत.	संश्लेषणासाठी ICAI कुठलेही verb देत नाही.

ICAI **Application** आणि **Analysis** चे verbs दोन वेगळ्या याद्यांत छापते, म्हणून ते विभाजन स्वतः Institute चे आहे. Level I आणि Level III साठी ती एकेक संयुक्त यादी छापते — म्हणून **स्मरण आणि आकलन** यांच्यातली तसेच

मूल्यमापन आणि संश्लेषण यांच्यातली रेषा verbs च्या प्रकाशित यादीवर नाही, तर ICAI च्या Manner of Assessment च्या वर्णनावर आधारित आहे.

CA Foundation चे मूल्यांकन फक्त Level I आणि Level II वर होते — Prospectus या अभ्यासक्रमासाठी Level III स्तंभ छापत नाही, म्हणूनच वरच्या शेवटच्या दोन ओळी फिकट आहेत. मूल्यमापन आणि संश्लेषण Final पासून सुरू होतात.

4. कौशल्य-मिश्रण तुमच्या तयारीत काय बदलेल

ICAI या पेपरचे गुणांच्या आधारे Level I 5-20% आणि Level II 80-95% असे वर्गीकरण करते. यातून दोन गोष्टी निघतात, ज्या सहज निसटतात.

- **वाचून होणे म्हणजे तयारी नव्हे.** पाचांपैकी चार गुण प्रश्न सोडवण्यासाठी आहेत, त्याचे वर्णन करण्यासाठी नाहीत. जो विषय तुम्ही समजावून सांगू शकता पण कधी सोडवलाच नाही, तो विषय तयार नाही.
- **पेपरचा समतोल म्हणजे प्रत्येक प्रकरणाचा समतोल नव्हे.** प्रत्येक प्रकरण स्वतःच्या ICAI कौशल्य प्रोफाइल पॅनलने सुरू होते, जे सांगते की त्या प्रकरणाचे गुण प्रत्यक्षात कसे वाटले आहेत आणि त्याच्या तयारीसाठी याचा काय अर्थ आहे. काही प्रकरणे जवळजवळ पूर्ण सैद्धांतिक आहेत; काहीत सिद्धांत नाममात्र आहे. प्रकरण सुरू करण्यापूर्वी ते पॅनल वाचा.

5. पुस्तकाच्या सुरुवातीला दोन मार्गदर्शक

हे कशासाठी आहे	
विषय रँकिंग	वर्गीकृत Scanner प्रश्नांतील स्वतःच्या वाढत्याच्या आधारे प्रत्येक परीक्षित विषयाची रँकिंग, आणि संचयी coverage वर A, B किंवा C वर्ग. वर्ग A एकूण प्रश्नांतील पहिले 60% सामावतो — आधी तेच पूर्ण प्रभुत्वापर्यंत तयार करा.
महत्त्व ग्रेड	अनुक्रमणिकेत प्रत्येक प्रकरण आणि विभागासमोर छापलेला A-D ग्रेड. हा ICAI चा syllabus भारांक संकेत आहे, जसा Scanner तो प्रकाशित करते, आणि प्रश्न-वारंवारतेच्या रँकिंगपेक्षा वेगळा आहे. जिथे दोन्ही जुळत नाहीत, तिथे दोहोंपैकी उच्च मानकावर तयारी करा.

अभ्यास प्राधान्य मार्गदर्शक

विषय रँकिंग — परीक्षा भारांक

आधी वाचा: या पुस्तिकेतील परीक्षकाने प्रत्यक्ष विचारलेला प्रत्येक विषय, खाली 524 वर्गीकृत Scanner प्रश्नांतील त्याच्या वाट्याच्या आधारे — सर्व 33 विभाग मिळून — रँक केला आहे, आणि संचयी coverage वर A, B किंवा C वर्ग दिला आहे. **वर्ग A (रँक 1-30)** सर्व वर्गीकृत प्रश्नांतील पहिले 60% सामावतो. **वर्ग B (रँक 31-52)** पुढचे सुमारे 15% जोडतो, त्यामुळे coverage सुमारे 75% होते. **वर्ग C** उरलेले 25% आहे: एक लांब शेपूट, जिथून गुण काढणे संथ आहे आणि जिचा बराचसा भाग A आणि B ची तयारी करतानाच आपोआप तयार होतो. **पान** स्तंभ सांगतो की त्या विषयाच्या नोंदी कोणत्या पानावर सुरू होतात.

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
1	A	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Rectification of Errors (चुकांची दुरुस्ती)	5.0%	5.0%	95
2	A	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Concepts, Principles and Conventions चा आढावा (Concepts, Principles and Conventions - An Overview)	4.8%	9.7%	34
3	A	बँक ताळमेळ पत्रक (Bank Reconciliation Statement)	Bank Reconciliation च्या पद्धती (Methods of Bank Reconciliation)	4.6%	14.3%	104
4	A	Non-Profit Organisations ची Financial Statements (Financial Statements of Non-Profit Organisations)	Balance Sheet	3.8%	18.1%	164
5	A	Incomplete Records मधून Accounts (Accounts from Incomplete Records)	संपूर्ण Accounting माहिती मिळवण्याची तंत्रे (Techniques of Obtaining Complete Accounting Information)	3.6%	21.8%	172
6	A	Asset च्या मूल्यातील घट आणि वाटप (Depreciation and Amortisation)	Property, Plant and Equipment च्या विक्री/विल्हेवाटीवरील Profit or Loss (Profit or Loss on The Sale/Disposal of Property, Plant and Equipment)	2.9%	24.6%	120
7	A	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical)	Capital Expenditures and Revenue Expenditures	2.5%	27.1%	39

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
		Framework)				
8	A	Company चे Accounts (Company Accounts)	Forfeited Shares चे Re-issue (Re-issue of Forfeited Shares)	2.3%	29.4%	237
9	A	Company चे Accounts (Company Accounts)	Fully Paid-Up Shares च्या Redemption च्या पद्धती (Methods of Redemption of Fully Paid-Up Shares)	2.3%	31.7%	254
10	A	मालसाठा (Inventories)	Inventories Taking	2.1%	33.8%	113
11	A	Non-Profit Organisations ची Financial Statements (Financial Statements of Non-Profit Organisations)	Income and Expenditure Account	2.1%	35.9%	162
12	A	Sole Proprietors च्या Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors)	एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems)	1.9%	37.8%	154
13	A	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Capital Receipts and Revenue Receipts	1.5%	39.3%	41
14	A	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	चुकांचे प्रकार (Types of Errors)	1.5%	40.8%	93
15	A	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Revaluation Account किंवा Profit and Loss Adjustment Account	1.5%	42.4%	192
16	A	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems)	1.5%	43.9%	203
17	A	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems)	1.5%	45.4%	210
18	A	Asset च्या मूल्यातील घट आणि वाटप (Depreciation and Amortisation)	Depreciation आकारण्याच्या पद्धती (Methods for Providing Depreciation)	1.3%	46.8%	119

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
19	A	Asset च्या मूल्यातील घट आणि वाटप (Depreciation and Amortisation)	Depreciation च्या पद्धतीत बदल (Change in the Method of Depreciation)	1.3%	48.1%	122
20	A	Company चे Accounts (Company Accounts)	Bonus Shares चे Issue (Issue of Bonus Shares)	1.3%	49.4%	250
21	A	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Journal	1.1%	50.6%	67
22	A	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Sales Book	1.1%	51.7%	83
23	A	Sole Proprietors च्या Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors)	Manufacturing Account ची रचना (Design of A Manufacturing Account)	1.1%	52.9%	157
24	A	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Goodwill Valuation च्या पद्धती (Methods for Goodwill Valuation)	1.1%	54.0%	187
25	A	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	एका Partner च्या Insolvency मुळे होणारा तोटा (Loss arising from Insolvency of a Partner)	1.1%	55.2%	216
26	A	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Cash Book चे प्रकार (Kinds of Cash Book)	1.0%	56.1%	88
27	A	मालसाठा (Inventories)	Inventory Valuation चा आधार (Basis of Inventory Valuation)	1.0%	57.1%	108
28	A	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)	Insolvency	1.0%	58.0%	139
29	A	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Partnership Deed मधील मुख्य Clauses (Main Clauses in A Partnership Deed)	1.0%	59.0%	180
30	A	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Piecemeal Payments	1.0%	59.9%	217
31	B	Company चे Accounts (Company Accounts)	Debentures च्या Redemption च्या पद्धती (Methods of Redemption)	1.0%	60.9%	261

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
			of Debentures)			
32	B	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	GST चे Accounting (Accounting for GST)	0.8%	61.6%	69
33	B	मालसाठा (Inventories)	Cost of Inventory काढण्याची सूत्रे/पद्धती (Formulae/Methods to Determine Cost of Inventory)	0.8%	62.4%	111
34	B	Asset च्या मूल्यातील घट आणि वाटप (Depreciation and Amortisation)	प्रस्तावना (Introduction)	0.8%	63.2%	116
35	B	Sole Proprietors च्या Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors)	Profit and Loss Account	0.8%	63.9%	147
36	B	Sole Proprietors च्या Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors)	काही Adjustments व त्यांचे Treatments (Certain Adjustments and their Treatments)	0.8%	64.7%	148
37	B	Sole Proprietors च्या Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors)	Balance Sheet	0.8%	65.5%	150
38	B	Non-Profit Organisations ची Financial Statements (Financial Statements of Non-Profit Organisations)	Receipts and Payments Account चे स्वरूप (Nature of Receipts and Payments Account)	0.8%	66.2%	160
39	B	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Limited Liability Partnership	0.8%	67.0%	178
40	B	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Fixed and Fluctuating Capital	0.8%	67.7%	184
41	B	Partnership आणि LLP चे	Balance Sheet मधील Reserves	0.8%	68.5%	194

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
		Accounts (Partnership and LLP Accounts)	(Reserves in the Balance Sheet)			
42	B	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Contingent Liabilities आणि Provisions मधील फरक (Distinction Between Contingent Liabilities and Provisions)	0.6%	69.1%	46
43	B	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Accounting Policies मधील बदल (Change in Accounting Policies)	0.6%	69.7%	49
44	B	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Accounting Standards चे फायदे व मर्यादा (Benefits and Limitations of Accounting Standards)	0.6%	70.2%	57
45	B	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Double Entry System चे फायदे (Advantages of Double Entry System)	0.6%	70.8%	61
46	B	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Trial Balance तयार करण्याचे नियम (Rules of Preparing the Trial Balance)	0.6%	71.4%	78
47	B	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Introduction (प्रस्तावना)	0.6%	71.9%	79
48	B	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Purchases Book	0.6%	72.5%	81
49	B	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Sales Return Books or Returns Inward Book	0.6%	73.1%	84
50	B	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Purchase Returns or Returns Outward Book	0.6%	73.7%	85
51	B	Asset च्या मूल्यातील घट आणि वाटप (Depreciation and Amortisation)	Revaluation of Property, Plant and Equipment	0.6%	74.2%	124
52	B	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)	Bill चे Renewal	0.6%	74.8%	137
53	C	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and	Accommodation Bills	0.6%	75.4%	140

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
Promissory Notes)						
54	C	Incomplete Records मधून Accounts (Accounts from Incomplete Records)	Capital Comparison ने Profit काढणे (Ascertainment of Profit by Capital Comparison)	0.6%	76.0%	171
55	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Profit and Loss Appropriation	0.6%	76.5%	183
56	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Calls-In-Arrears आणि Calls-In Advance	0.6%	77.1%	234
57	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Shares चे Forfeiture (Forfeiture of Shares)	0.6%	77.7%	236
58	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Debentures चे Issue (Issue of Debentures)	0.6%	78.2%	244
59	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Discount/Loss on Issue of Debentures चे Treatment (Treatment of Discount/Loss on Issue of Debentures)	0.6%	78.8%	247
60	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Interest on Debentures	0.6%	79.4%	248
61	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Book-keeping आणि Accounting मधील फरक (Distinction Between Book-Keeping and Accounting)	0.4%	79.8%	29
62	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Accounting च्या मर्यादा (Limitations of Accounting)	0.4%	80.2%	32
63	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Contingent Liabilities	0.4%	80.5%	43
64	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Accounting Equation दृष्टिकोन (Accounting Equation Approach)	0.4%	80.9%	64
65	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Posting	0.4%	81.3%	72
66	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Trial Balance तयार करण्याची उद्दिष्टे (Objectives of Preparing the Trial Balance)	0.4%	81.7%	74

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
67	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Cash Book -- A Subsidiary Book and a Principal Book	0.4%	82.1%	87
68	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Petty Cash Book	0.4%	82.4%	90
69	C	बँक ताळमेळ पत्रक (Bank Reconciliation Statement)	Bank Reconciliation Statement	0.4%	82.8%	101
70	C	बँक ताळमेळ पत्रक (Bank Reconciliation Statement)	Bank Reconciliation Statement चे महत्त्व (Importance of Bank Reconciliation Statement)	0.4%	83.2%	102
71	C	मालसाठा (Inventories)	Inventory Record Systems	0.4%	83.6%	110
72	C	Asset च्या मूल्यातील घट आणि वाटप (Depreciation and Amortisation)	Depreciation मोजण्यातील घटक (Factors in the Measurement of Depreciation)	0.4%	84.0%	117
73	C	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)	फरक — Bill of Exchange आणि Promissory Note	0.4%	84.4%	130
74	C	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)	Bill ची Due Date कशी काढावी (How to Calculate Due Date of a Bill)	0.4%	84.7%	135
75	C	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)	Noting Charges	0.4%	85.1%	135
76	C	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)	Retirement of Bills of Exchange & Rebate	0.4%	85.5%	138
77	C	Sole Proprietors च्या Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors)	Trading Account	0.4%	85.9%	145
78	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Partnership ची व्याख्या आणि वैशिष्ट्ये (Definition and Features of Partnership)	0.4%	86.3%	177
79	C	Partnership आणि LLP चे	Goodwill	0.4%	86.6%	186

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
		Accounts (Partnership and LLP Accounts)				
80	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Hidden Goodwill	0.4%	87.0%	196
81	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Dissolution वेळी Partnership Books बंद करणे (Closing of Partnership Books on Dissolution)	0.4%	87.4%	214
82	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	LLP गुंडाळणे (Winding up of a Limited Liability Partnership (LLP))	0.4%	87.8%	219
83	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Integrated Problems	0.4%	88.2%	220
84	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Cash साठी Shares चे Issue (Issue of Shares for Cash)	0.4%	88.5%	229
85	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Discount ने Issue केलेले Shares (Shares Issued at Discount)	0.4%	88.9%	231
86	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Calls-in-Arrears आणि Calls-in-Advance वरील Interest	0.4%	89.3%	235
87	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Cash खेरीज इतर consideration साठी Debentures चे Issue (Issue of Debentures in Consideration other than for Cash)	0.4%	89.7%	246
88	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Right Issue	0.4%	90.1%	251
89	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Undistributed Profits च्या Capitalisation ने Preference Shares चे Redemption (Redemption of Preference Shares by Capitalisation of Undistributed Profits)	0.4%	90.5%	257
90	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Accounting ची कार्ये (Functions of Accounting)	0.2%	90.6%	28

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
91	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Accounting ची उप-क्षेत्रे (Sub-Fields of Accounting)	0.2%	90.8%	30
92	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Accounting Information चे वापरकर्ते (Users of Accounting Information)	0.2%	91.0%	31
93	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	समाजात Accountant ची भूमिका (Role of Accountant in the Society)	0.2%	91.2%	33
94	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Capital आणि Revenue Expenditures ठरवताना विचारात घ्यायच्या बाबी (Considerations in Determining Capital and Revenue Expenditures)	0.2%	91.4%	38
95	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Contingent Liabilities आणि Liabilities मधील फरक (Distinction Between Contingent Liabilities and Liabilities)	0.2%	91.6%	44
96	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Accounting Policies चा अर्थ (Meaning of Accounting Policies)	0.2%	91.8%	47
97	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Accounting Policies ची निवड (Selection of Accounting Policies)	0.2%	92.0%	48
98	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Valuation ची तत्त्वे (Valuation Principles)	0.2%	92.2%	53
99	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	Accounting Standards ची उद्दिष्टे (Objectives of Accounting Standards)	0.2%	92.4%	56
100	C	सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)	भारतात Accounting Standards तयार होण्याची प्रक्रिया (Process of Formulation of Accounting Standards in India)	0.2%	92.6%	58
101	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Double Entry System	0.2%	92.7%	60

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
102	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	व्यवहार (Transactions)	0.2%	92.9%	63
103	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Accounts चे आधुनिक वर्गीकरण (Modern Classification of Accounts)	0.2%	93.1%	66
104	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Journal चे फायदे (Advantages of Journal)	0.2%	93.3%	68
105	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	प्रस्तावना (Introduction)	0.2%	93.5%	70
106	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Account चे Balancing (Balancing an Account)	0.2%	93.7%	73
107	C	Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)	Trial Balance च्या मर्यादा (Limitations of Trial Balance)	0.2%	93.9%	76
108	C	बँक ताळमेळ पत्रक (Bank Reconciliation Statement)	प्रस्तावना (Introduction)	0.2%	94.1%	99
109	C	मालसाठा (Inventories)	Inventory Valuation	0.2%	94.3%	108
110	C	Asset च्या मूल्यातील घट आणि वाटप (Depreciation and Amortisation)	Property, Plant and Equipment च्या Estimated Useful Life ची फेरतपासणी (Revision of the Estimated Useful Life of Property, Plant and Equipment)	0.2%	94.5%	123
111	C	Asset च्या मूल्यातील घट आणि वाटप (Depreciation and Amortisation)	Amortisation	0.2%	94.7%	126
112	C	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)	Bills of Exchange	0.2%	94.8%	128
113	C	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)	Promissory Notes	0.2%	95.0%	129
114	C	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)	Days of Grace	0.2%	95.2%	132

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
115	C	लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)	एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems)	0.2%	95.4%	142
116	C	Sole Proprietors च्या Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors)	Financial Statements च्या मर्यादा (Limitations of Financial Statements)	0.2%	95.6%	153
117	C	Sole Proprietors च्या Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors)	Manufacturing Costs	0.2%	95.8%	156
118	C	Non-Profit Organisations ची Financial Statements (Financial Statements of Non-Profit Organisations)	शैक्षणिक संस्था (Educational Institution)	0.2%	96.0%	167
119	C	Incomplete Records मधून Accounts (Accounts from Incomplete Records)	प्रस्तावना (Introduction)	0.2%	96.2%	169
120	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	सामान्य Partnership Firm आणि LLP यांतील फरक (Distinction Between an Ordinary Partnership Firm and An LLP)	0.2%	96.4%	179
121	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Partner च्या Retirement किंवा Death वेळी Goodwill चे Accounting Treatment (Accounting Treatment of Goodwill in Case of Retirement or Death of a Partner)	0.2%	96.6%	191
122	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Gaining Ratio ची गणना (Calculation of Gaining Ratio)	0.2%	96.8%	198
123	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Joint Life Policy	0.2%	96.9%	201

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
124	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	प्रस्तावना (Introduction)	0.2%	97.1%	205
125	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	मृत्यूच्या वेळचे विशेष व्यवहार: Joint Life Policy (Special Transactions in Case of Death: Joint Life Policy)	0.2%	97.3%	207
126	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	मृत्यूच्या वेळचे विशेष व्यवहार: Separate Life Policy (Special Transactions in Case of Death: Separate Life Policy)	0.2%	97.5%	208
127	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	मृत्यूच्या वेळचे विशेष व्यवहार: Deceased Partner च्या वाट्याचे Payment (Special Transactions in Case of Death: Payment of Deceased Partner's Share)	0.2%	97.7%	209
128	C	Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)	Dissolution चे परिणाम (Consequences of Dissolution)	0.2%	97.9%	213
129	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	प्रस्तावना (Introduction)	0.2%	98.1%	222
130	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Companies चे प्रकार (Types of Companies)	0.2%	98.3%	224
131	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Share Capital	0.2%	98.5%	227
132	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Shares चे प्रकार (Types of Shares)	0.2%	98.7%	228
133	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Premium ने Issue केलेले Shares (Shares Issued at Premium)	0.2%	98.9%	232
134	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Over Subscription आणि Pro-Rata Allotment	0.2%	99.0%	233
135	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	अर्थ (Meaning)	0.2%	99.2%	240
136	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Debentures ची वैशिष्ट्ये (Features of Debentures)	0.2%	99.4%	241

#	वर्ग	प्रकरण	विषय	वाटा	संचयी	पान
137	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Debentures चे प्रकार (Types of Debentures)	0.2%	99.6%	243
138	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Collateral Security म्हणून Debentures चे Issue (Issue of Debentures as Collateral Security)	0.2%	99.8%	245
139	C	Company चे Accounts (Company Accounts)	Debenture Redemption Reserve	0.2%	100.0%	260

वाटा % हा Scanner मधून घेतलेला प्रश्न-वारंवारता संकेत आहे — म्हणजे प्रत्यक्षात काय विचारले गेले आहे. प्रत्येक प्रकरण आणि विभागासमोर छापलेला **महत्त्व ग्रेड (A-D)** हा ICAI चा स्वतःचा भारांक संकेत आहे, जसा Scanner च्या front matter मध्ये प्रकाशित होतो. दोन्ही वेगवेगळ्या गोष्टी मोजतात; जिथे त्या भिन्न असतील, तिथे दोहोंपैकी उच्च मानकावर तयारी करा. यांव्यतिरिक्त **84 विषय** Scanner च्या frequency tables मध्ये घोषित आहेत पण त्यांवर अजून एकही प्रश्न नाही; नोंदीमध्ये त्यांना **संकल्पना आधार** चा बॅज दिला आहे आणि इथे रँक केलेले नाही.

प्रकरण 1

सैद्धान्तिक चौकट (Theoretical Framework)

Theoretical Framework

37 विषय • 72 वर्गीकृत प्रश्न • महत्त्व: A

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% • Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे सिद्धांत-प्रधान

Level I — स्मरण आणि आकलन

97.0%

164 पैकी 159 गुण

Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण

3.0%

164 पैकी 5 गुण

विभाग 1.1: Accounting चा अर्थ आणि व्याप्ती (Meaning and Scope of Accounting)

Meaning and Scope of Accounting

P1-C1-U1.1 • महत्त्व B • प्रकरणात Rank 3 • वर्ग B • प्रकरणातील 11.1% प्रश्न • 8 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C1-U1.1-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.1 वाचा: transactions आणि events द्वारे होणाऱ्या economic activities, तसेच stationery-shop आणि municipal-corporation ची उदाहरणे.

नोंदी

Economic activities: प्रत्येक individual/entity (salaried person, club, business, company, local authority, Government) economic activities करते — नेहमी वैयक्तिक फायद्यासाठीच नव्हे, काही सामाजिक हिताच्याही असतात; अशा क्रिया “transactions and events” द्वारे होतात.

Transaction vs event: transaction म्हणजे “a business, performance of an act, an agreement”, तर event म्हणजे “a happening, as a consequence of transaction(s), a result” — उदा. goods ची खरेदी/विक्री, investment आणि भरलेले rent हे transactions आहेत; मिळालेला surplus (SM च्या उदाहरणात ₹42,000) आणि शिल्लक असलेले goods हे events आहेत.

Accounting का: प्रत्येकाला transactions/events चे records आणि decision-making साठी पुरेशी माहिती हवी असते — accounting हे economic resources च्या inflow आणि outflow शी निगडित economic activities च्या

measurement शी संबंधित आहे, त्याला universal application आहे, आणि ते rational decision-makers च्या माहितीच्या गरजा भागवते — म्हणून त्याला language of business म्हणतात.

विषय 2: Accounting चा अर्थ (Meaning of Accounting)

P1-C1-U1.1-T02 · Topic 2: Meaning of Accounting

आधी वाचा Study Material चा Para 1.2 वाचा: 1961 ची AICPA definition, 1966 ची American Accounting Association ची definition, आणि accounting चे सहा procedural aspects (recording, classifying, summarising, analysing, interpreting, communicating).

नोंदी

1961 (AICPA Committee on Terminology) ची व्याख्या: “Accounting is the art of recording, classifying, and summarising in a significant manner and in terms of money, transactions and events which are, in part at least, of a financial character, and interpreting the result thereof.”

1966 (American Accounting Association) ची व्याख्या: “The process of identifying, measuring and communicating economic information to permit informed judgments and decisions by the users of accounts.” — users ना communication करणे हा आता accounting चाच भाग आहे.

सहा procedural aspects: (1) Recording — मूलभूत कार्य; Journal/subsidiary books. (2) Classifying — सारख्या transactions चे गट; the Ledger. (3) Summarising — trial balance आणि financial statements. (4) Analysing — P&L आणि Balance Sheet मधील बाबींचे परस्परसंबंध. (5) Interpreting — users साठी अर्थ आणि महत्त्व उलगडणे. (6) Communicating — शेवटचा टप्पा: reports, ratios, graphs द्वारे निष्कर्ष पोहोचवणे. पहिले दोन (आणि trial balance) म्हणजे book-keeping; बाकीचे accounting.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- accounting मध्ये communication येतेच हे सिद्ध करता आले पाहिजे - आधुनिक (1966 AAA) definition accounting ला 'the process of identifying, measuring and communicating economic information to permit informed judgments and decisions by users' असे मानते.
- जुनी 1961 ची definition (recording, classifying, summarising, interpreting) आज अपुरी का आहे ते सांगा - विखुरलेली मालकी आणि globalisation मुळे निकाल communicating करणे हे accounting चे अत्यावश्यक कार्य ठरते.
- True/False उत्तरांमध्ये कारण नेहमी procedural टप्प्यांशी जोडा: recording हे मूलभूत कार्य, आणि communicating हा शेवटचा टप्पा, ज्यात विश्लेषित माहिती end-users पर्यंत पोहोचते.

विषय 3: Social Science म्हणून Accounting ची वाटचाल (Evolution of Accounting as a Social Science)

P1-C1-U1.1-T03 · Topic 3: Evolution of Accounting as a Social Science

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.3 वाचा: Egypt/Babylonia/Greece/Rome/China/Kautilya पासून Luca Pacioli पर्यंतचा इतिहास, उत्क्रांतीचे चार टप्पे, आणि accounting हे social science का आहे.

नोंदी

इतिहास: मुळे साधारण 4000 BC मध्ये (Egyptian treasuries); Babylonia मध्ये fraud losses शोधण्यासाठी वापर; Kautilya च्या Arthashastra मध्ये भारतातील accounting records ठेवण्याचे वर्णन आहे; Luca Pacioli चे Summa de Arithmetica, Geometria, Proportio et Proportionalita (Venice, 1494) हे double entry book-keeping वरील पहिले पुस्तक, आणि त्यात Debit (Dr., Italian debito पासून — proprietor ला देय) आणि Credit (Cr., credito/Latin credo पासून — विश्वास) हे शब्द वापरले.

चार टप्पे: (i) Stewardship Accounting — श्रीमंत व्यक्तींचे stewards आपल्या कारभाराचा नियतकालिक हिशेब देत, हेच financial accounting चे मूळ; (ii) Financial Accounting — joint stock companies आणि मालकी व व्यवस्थापन वेगळे झाल्याने financial statements चे disclosure कायद्याने घडले; (iii) Management Accounting — विसाव्या शतकातील विकास, management च्या decision-making ला मदत; (iv) Social Responsibility Accounting — घडणीच्या टप्प्यावर, झालेल्या social costs (pollution, समाजाच्या साधनांचा वापर) आणि निर्माण झालेले social benefits (employment, चांगली उत्पादने) यांचे accounting.

Social science: संपूर्ण समाजाला accounting चा किती उपयोग होतो हा मूलभूत निकष आहे — ते सामाजिक हितासाठी माहिती तयार करते, सामाजिक हेतू साधते, सामाजिक प्रगतीत भर घालते आणि तिच्यासोबत बदलते, म्हणून ते social science आहे.

विषय 4: Accounting ची उद्दिष्टे (Objectives of Accounting)

P1-C1-U1.1-T04 · Topic 4: Objectives of Accounting

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.4 आणि त्यातील chart वाचा: systematic recording पासून solvency पर्यंतची पाच उद्दिष्टे.

नोंदी

पाच उद्दिष्टे: (i) transactions चे Systematic recording (book-keeping — journal, ledger, trial balance); (ii) Ascertainment of results — P&L A/c त्या कालावधीचा profit (revenue हा expenses पेक्षा जास्त) किंवा loss दाखवते; (iii) Ascertainment of financial position — Balance Sheet एका ठराविक दिवशीची assets (त्याच्या मालकीचे) आणि liabilities (त्याने द्यायचे) सांगते; (iv) financial statements द्वारे users ना rational decision-making साठी माहिती देणे; (v) solvency position समजणे — liabilities देय होतील तेव्हा अल्प मुदतीत (liquidity) आणि दीर्घ मुदतीत (solvency) त्या पूर्ण करण्याची क्षमता.

विषय 5: Accounting ची कार्ये (Functions of Accounting)

P1-C1-U1.1-T05 • Topic 5: Functions of Accounting

आधी वाचा Para 1.5 अभ्यासा - accounting ची सहा मुख्य कार्ये: Measurement, Forecasting, Decision-making, Comparison & Evaluation, Control, आणि Government Regulation and Taxation.

नोंदी

सहा कार्ये: (a) Measurement — मागील कामगिरी आणि सध्याची financial position; (b) Forecasting — मागील data वरून पुढील कामगिरी; (c) Decision-making — rational निर्णयांसाठी उपयुक्त माहिती; (d) Comparison & Evaluation — उद्दिष्टांशी कामगिरीची तुलना, policies आणि contingent liabilities चे disclosure; (e) Control — कामकाजातील कमतरता ओळखणे, feedback देणे; (f) Government Regulation and Taxation — नियंत्रण आणि कर वसुलीसाठी माहिती.

वेगळे लक्षात ठेवा — चार OBJECTIVES: systematic recording (book-keeping); ascertainment of results (P&L); ascertainment of financial position (Balance Sheet); users ना माहिती communicating करणे (financial reports).

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- 4-mark प्रश्नासाठी कोणतीही चार कार्ये प्रत्येकी एक-दोन ओळीत सांगायला तयार राहा - उदा. Measurement (मागील कामगिरी आणि सध्याची financial position मोजते), Forecasting (मागील data वापरून पुढील कामगिरीचा अंदाज).
- Comparison & Evaluation म्हणजे उद्दिष्टांशी कामगिरीची तुलना आणि policies/contingent liabilities चे disclosure, आणि Control म्हणजे कामकाजातील कमतरता ओळखून feedback देणे - असे सांगा.
- accounting ची functions आणि accounting ची objectives (systematic recording, निकाल काढणे, financial position, solvency) यांची गल्लत करू नका - दोन्ही याद्या वेगळ्या ठेवा.

TQ 5.1 • PYQ 2025-Jan [1] (b) {C} • Descriptive • 4M • Pg 3

LEVEL I

आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 6: Book-keeping

P1-C1-U1.1-T06 • Topic 6: Book-keeping

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.6 आणि §1.6.1 वाचा: book-keeping चा अर्थ, त्याचे कायदेशीर परिणाम आणि त्याची दोन उद्दिष्टे.

नोंदी

अर्थ: book-keeping म्हणजे business operations शी संबंधित financial data अर्थपूर्ण आणि सुव्यवस्थित रीतीने

recording करण्याची क्रिया — त्यात accounting कामाचे procedural aspects येतात, record-keeping हे कार्य सामावलेले असते, आणि तिच्या पद्धती अंतिम उत्पादनावर म्हणजे financial statements वर ठरतात; accounting हे काळजीपूर्वक आणि कार्यक्षम book-keeping system वर आधारित आहे.

उद्दिष्टे: (i) Complete recording of transactions — business वरील financial परिणाम दिसावा म्हणून सर्व transactions ची पद्धतशीर आणि तर्कशुद्ध रीतीने संपूर्ण व कायमस्वरूपी नोंद; (ii) Ascertainment of financial effect — त्या कालावधीतील सर्व transactions चा संपूर्ण business च्या financial position वरील एकत्रित परिणाम.

कायदेशीर बाजू: companies चे books आणि financial statements हे Companies Act नुसार चालतात, banks/insurance त्यांच्या विशेष Acts नुसार; sole-proprietorship आणि partnership साठी वेगळा कायदा नाही.

विषय 7: Book-keeping आणि Accounting मधील फरक (Distinction Between Book-Keeping and Accounting)

P1-C1-U1.1-T07 • Topic 7: Distinction Between Book-Keeping and Accounting

आधी वाचा Para 1.7 मधील सहा मुद्द्यांचा तक्ता शिका, आणि हे लक्षात घ्या की book-keeping हा recording phase आहे तर accounting हा summarising phase आहे; book-keeping संपते तिथे accounting सुरू होते.

नोंदी

मुख्य मुद्दा: book-keeping हा recording phase; accounting हा summarising phase — book-keeping संपते तिथे accounting सुरू होते. उतरंड: Book-keeping $\subset$ Accounting $\subset$ Accountancy. सहा मुद्द्यांचा फरक:

1. Book-keeping ही transactions च्या recording शी संबंधित प्रक्रिया.	Accounting नोंदवलेल्या transactions च्या summarising शी संबंधित.
2. ते accounting साठी आधार तयार करते.	ते व्यवसायाची भाषा मानले जाते.
3. Financial statements या प्रक्रियेचा भाग नाहीत.	Financial statements ही book-keeping records च्या आधारे तयार होतात.
4. या records च्या आधारे managerial decisions घेता येत नाहीत.	Management या records च्या आधारे decisions घेते.
5. Book-keeping ला कोणतेही sub-field नाही.	याची अनेक sub-fields आहेत: financial accounting, management accounting इ.
6. व्यवसायाची financial position ठरवता येत नाही.	Accounting reports च्या आधारे financial position ठरवली जाते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 2 प्रश्न

- किमान चार फरकाचे मुद्दे लिहा: book-keeping transactions नोंदवते/तो पाया आहे; accounting सारांश काढते/ती language of business आहे; financial statements आणि व्यवस्थापकीय निर्णय हे accounting चे, book-keeping चे नव्हे.
- book-keeping ला sub-fields नाहीत आणि ती financial position दाखवू शकत नाही, तर accounting ला sub-fields आहेत (financial, management accounting इ.) आणि ती financial position काढते - हे समजावून सांगा.
- उतरंडीचा chart लक्षात ठेवा: Book-keeping ही Accounting मध्ये, आणि Accounting ही Accountancy मध्ये येते.

TQ 7.2 · PYQ 2025-Jan [1] (a) (v) {C} · True/False · 2M · Pg 4

LEVEL I
आकलन (Understanding)**सोपा**

TQ 7.1 · PYQ 2024-Sep [1] (b) {C} · Distinguish Between · 4M · Pg 3

LEVEL I
आकलन (Understanding)**विषय 8: Accounting ची उप-क्षेत्रे (Sub-Fields of Accounting)**

P1-C1-U1.1-T08 · Topic 8: Sub-Fields of Accounting

आधी वाचा Para 1.8 मधील पाच sub-fields प्रत्येकी एका ओळीच्या वर्णनासह पाठ करा: Financial, Management, Cost, Social Responsibility आणि Human Resource Accounting.

नोंदी

पाच sub-fields: (i) Financial Accounting — ऐतिहासिक; external users साठी P&L आणि Balance Sheet मध्ये संपते. (ii) Management Accounting — planning, control, decision-making साठी internal reporting; यात cost accounting येते. (iv) Social Responsibility Accounting — झालेल्या social costs आणि निर्माण झालेले social benefits. (v) Human Resource Accounting — conventional accounting मध्ये न येणाऱ्या human resources मधील गुंतवणूक ओळखते, मोजते आणि नोंदवते.

(iii) Cost Accounting (ICMA, England) ची व्याख्या: “the process of accounting for cost which begins with the recording of income and expenditure or the bases on which they are calculated and ends with the preparation of periodical statements and reports for ascertaining and controlling costs.”

स्मरण (Remembering) पाठ करा · 1 प्रश्न

- यादी: (i) Financial Accounting - ऐतिहासिक, external users साठी P&L आणि Balance Sheet तयार करते; (ii) Management Accounting - planning, control, decision-making साठी internal reporting; (iii) Cost Accounting - cost काढणे आणि नियंत्रण.
- (iv) Social Responsibility Accounting - झालेल्या social costs आणि निर्माण झालेल्या social benefits चे accounting करते; (v) Human Resource Accounting - conventional accounting मध्ये न येणाऱ्या human resources मधील गुंतवणूक ओळखते, मोजते आणि नोंदवते.
- 5-mark descriptive उत्तरासाठी cost accounting ची ICMA (England) definition पाठ करा.

TQ 8.1 • PYQ 2023-Dec [6] (b) • Descriptive • 5M • Pg 4

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

मध्यम

विषय 9: Accounting Information चे वापरकर्ते (Users of Accounting Information)

P1-C1-U1.1-T09 • Topic 9: Users of Accounting Information

आधी वाचा Para 1.9 अभ्यासा - internal आणि external users असे वर्गीकरण आणि आठ user groups (Investors, Employees, Lenders, Suppliers/Creditors, Customers, Government, Public, Management), प्रत्येकाला काय हवे असते तेही.

नोंदी

दोन वर्ग: internal users (owners/management — तपशीलवार reports) आणि external users (general-purpose financial statements).

आठ user groups आणि त्यांचे हितसंबंध: (i) Investors — buy/hold/sell; टिकण्याची, भरभराटीची आणि dividend देण्याची क्षमता. (ii) Employees — स्थैर्य, वाढ; remuneration आणि retirement benefits. (iii) Lenders — मुद्दल आणि interest वेळेवर परत मिळणे. (iv) Suppliers/creditors — देय रकमा चुकवण्याची क्षमता; त्यावर त्यांचे credit policy ठरते. (v) Customers — पुरवठा चालू राहणे हे enterprise च्या स्थैर्यावर आणि नफाक्षमतेवर अवलंबून. (vi) Government — नियमन, साधनवाटप, किंमत नियंत्रण, duties आणि कर. (vii) Public — स्थानिक अर्थव्यवस्थेला हातभार: employment, स्थानिक suppliers कडून खरेदी. (viii) Management — त्याच्या निर्णयांचे परिणाम, पुढील निर्णयांचा आधार.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- True/False सापळा: 'Customers are not users of accounts' हे FALSE - customers ना स्थैर्य आणि नफाक्षमता यांची काळजी असते, कारण त्यांचे स्वतःचे कामकाज goods चा पुरवठा चालू राहण्यावर अवलंबून असते (उदा. chemical supplier वर अवलंबून असलेली pharma company).
- प्रत्येक user चा हितसंबंध सांगता आला पाहिजे: investors - buy/hold/sell आणि dividend देण्याची क्षमता; lenders - मुद्दल व interest ची परतफेड; employees - स्थैर्य, वाढ आणि retirement benefits; government - नियमन आणि कर.
- internal users (owners/management, त्यांना तपशीलवार reports मिळतात) आणि external users (general-purpose financial statements मिळतात) यांच्यातील फरक सांगा.

TQ 9.1 • PYQ 2025-Jan [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 6

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 10: इतर विषयांशी Accounting चा संबंध (Relationship of Accounting with other Disciplines)

P1-C1-U1.1-T10 · Topic 10: Relationship of Accounting with other Disciplines

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.10 (a)-(e) वाचा: Economics, Statistics, Mathematics, Law आणि Management यांच्याशी accounting चा संबंध.

नोंदी

Economics: value, income आणि capital maintenance च्या कल्पना accountants ना economists कडून मिळाल्या, पण त्यांनी त्या व्यवहारासाठी घडवल्या (उदा. भविष्यातील उत्पन्नाच्या present value ऐवजी acquisition cost हा वापरण्याजोगा valuation base); micro-level accounting data एकत्र केल्यावर economic decision models साठी macro-level database मिळतो.

Statistics आणि Mathematics: accounting data शेवटच्या पैशापर्यंत अचूक असते, तर statistics ठोकळ मूल्ये/कल हाताळते — statistical पद्धती (ratios, time series, cross-sectional comparison, आजाराच्या लक्षणांसाठी multiple discriminant analysis) interpretation ला मदत करतात; double entry algebraic/matrix स्वरूपात मांडता येते, आणि interest, annuity, depreciation, hire-purchase व lease च्या गणितांसाठी arithmetic/algebra आवश्यक आहेत.

Law आणि Management: transactions वर Contract Act, Sale of Goods Act, Negotiable Instruments Act यांचे नियंत्रण असते, आणि Companies Act financial-statement चे formats ठरवतो — accounting कायद्यावर परिणाम करते आणि कायद्याचाही तिच्यावर परिणाम होतो; management मध्ये accountants ची भूमिका मोठी आहे, कारण accounting ची बरीचशी माहिती management च्या decision-making साठी तयार होते आणि ही system management च्या हेतूसाठी घडवता येते.

विषय 11: Accounting च्या मर्यादा (Limitations of Accounting)

P1-C1-U1.1-T11 · Topic 11: Limitations of Accounting

आधी वाचा Para 1.11 मधील सात मर्यादा शिका - financial statements चे मूल्यमापन करताना त्या लक्षात ठेवा; त्या assumptions, conventions आणि accounts मागील वैयक्तिक judgement मधून येतात.

नोंदी

मूळ कारण: accounting च्या assumptions, conventions आणि accountant चे वैयक्तिक judgement हेच तिच्या मर्यादा ठरतात — statements कधीच subjectivity पासून मुक्त नसतात. **सात उदाहरणे:** (1) non-monetary घटकांना (निष्ठा, कर्मचाऱ्यांचे कौशल्य) जागा नाही; (2) Balance Sheet फक्त तयार केल्याच्या दिवशीची

स्थिती दाखवते, भविष्यातील नाही; (3) inflation सारखे बदल विचारात घेतले जात नाहीत; (4) accounting principles मध्ये कधी कधी विसंगती असते; (5) अंदाज वैयक्तिक judgement वर अवलंबून असतात (doubtful debts, depreciation method, inventory valuation); (6) human resources दाखवले जात नाहीत — मान्य असे money valuation नाही; (7) एकाच बाबीसाठी पर्यायी policies असल्याने फेरफाराला वाव मिळतो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 2 प्रश्न

- 4-5 मर्यादा कारणांसह सांगा: non-monetary घटक (कर्मचाऱ्यांची निष्ठा, कौशल्य) वगळले जातात; Balance Sheet फक्त तयार केल्याच्या दिवशीची स्थिती दाखवते, भविष्यातील नाही; inflation/किंमतपातळीतील बदल विचारात घेतले जात नाहीत.
- तसेच: accounting principles मध्ये कधी कधी परस्पर विसंगती असते; अंदाज (provision for doubtful debts, depreciation method, inventory valuation) वैयक्तिक judgement वर अवलंबून असतात; एकाच बाबीसाठी पर्यायी policies असल्याने फेरफाराला वाव मिळतो.
- True/False: 'Results and position disclosed by final accounts are not exact' हे TRUE - आकडे बहुतांशी accountant च्या वैयक्तिक judgement आणि policy निवडीचा परिणाम असतात, म्हणून statements कधीच subjectivity पासून मुक्त नसतात.

TQ 11.2 • RTP 2025-Jan [1] (v) • True/False • --- • Pg 7 **3× विचारला**

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 11.1 • PYQ 2018-Nov [1] (b) {C} • Descriptive • 4M • Pg 6 **8× विचारला**

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 12: समाजात Accountant ची भूमिका (Role of Accountant in the Society)

P1-C1-U1.1-T12 • Topic 12: Role of Accountant in the Society

आधी वाचा Para 1.12 (Areas of Service) अभ्यासा - Chartered Accountant समाजाला देत असलेल्या सेवा, तसेच industry, public sector, fiscal policy आणि आर्थिक वाढीमधील CA ची भूमिका.

नोंदी

सुरुवातीची ओळ: accountancy ने financial statements तयार करणे, interpreting आणि auditing हे आपले नेहमीचे क्षेत्र ओलांडले आहे — CAs आता company law, taxation आणि general management मध्ये सेवा देतात. Goethe: “the fairest invention of the human mind”.

सहा सेवा क्षेत्रे: (i) Maintenance of Books of Accounts — निव्वळ निकाल आणि financial position; (ii) Statutory Audit — प्रत्येक limited company साठी true and fair view नोंदवणे; (iii) Internal Audit — accounts योग्य रीतीने आणि पुरेशा सुरक्षेसह ठेवले आहेत का हे तपासणारे management चे साधन; (iv) Taxation — कर विभागापुढे कामकाज हाताळणे आणि प्रतिनिधित्व करणे; (v) Management Accounting & Consultancy — planning, control आणि विशेष निर्णयांसाठी internal reporting; (vi) Financial Advice — investments, insurance, व्यवसाय विस्तार, चौकशी, pensions.

स्मरण (Remembering) पाठ करा · 1 प्रश्न

- मुख्य सेवा शीर्षके पाठ करा: Maintenance of Books of Accounts, Statutory Audit, Internal Audit, Taxation, Management Accounting & Consultancy Services, Financial Advice.
- Financial Advice खालील उप-क्षेत्रे आठवा: investments, insurance, व्यवसाय विस्तार, financial investigations, pension schemes.
- अधिक विचारल्यास सांगायच्या इतर सेवा: secretarial work, share registration, company formation, receiverships/liquidations, arbitrations, cost accounts आणि information services.
- 4-mark उत्तरासाठी सुरुवातीची ओळ लिहा - accountancy चा व्यवसाय financial statements तयार करणे, interpreting आणि auditing या नेहमीच्या क्षेत्राबाहेर गेला आहे; CAs आता company law, taxation आणि general management या बाबींमध्ये सेवा देतात - त्यानंतर पाच किंवा सहा सेवा क्षेत्रे थोडक्यात लिहा.

TQ 12.1 · PYQ 2020-Nov [1] (b) {C} · Descriptive · 4M · Pg 7

6× विचारला

LEVEL I

स्मरण (Remembering)

मध्यम

विभाग 1.2: Accounting Concepts, Principles and Conventions

Accounting Concepts, Principles and Conventions

P1-C1-U1.2 · महत्त्व A · प्रकरणात Rank 1 · वर्ग A · प्रकरणातील 34.7% प्रश्न · 25 प्रश्न

विषय 1: Concepts, Principles and Conventions चा आढावा (Concepts, Principles and Conventions - An Overview)

P1-C1-U1.2-T01 · Topic 1: Concepts, Principles and Conventions - An Overview

आधी वाचा Para 2.5 पक्का करा - बारा concepts (Entity, Money measurement, Periodicity, Accrual, Matching, Going Concern, Cost, Realisation, Dual aspect, Conservatism, Consistency, Materiality) - आणि fundamental accounting assumptions वरील Para 2.6.

नोंदी

बारा concepts (Para 2.5): (a) Entity – business हा owner पासून वेगळा; business च्या पैशातून owner ने केलेली वैयक्तिक भरपाई ही drawings असून capital ला charge होते, business expense नव्हे; (b) Money measurement – फक्त पैशात मोजता येणारे transactions एकाच चलन एककात (देशाचे चालू चलन) नोंदवले जातात; (c) Periodicity – अमर्याद आयुष्य कामापुरत्या accounting periods मध्ये (सहसा 1 April–31 March) विभागले जाते, म्हणजे कामगिरी मोजता येते आणि 'accrual' ला अर्थ येतो; (d) Accrual – “recognition of revenue and costs as they are earned or incurred and not as money is received or paid” (mercantile basis, cash basis नव्हे); (e) Matching – Periodic profit = Periodic revenue – Matched expenses (accrual वर आधारित); (f) Going Concern – enterprise “will continue in operation for the foreseeable future”, ना बंद करण्याचा हेतू ना गरज, आणि कामाचा आवाका मोठ्या प्रमाणात कमी करण्याचीही नाही; (g) Cost – asset चे मूल्य historical/acquisition cost वर, कारण ते वस्तुनिष्ठ असते; (h) Realisation – asset च्या मूल्यातील बदल realise

झाल्यावरच धरला जातो; (i) Dual aspect - प्रत्येक transaction ला दोन बाजू, त्यातून Equity + Liabilities = Assets (double entry चा गाभा); (j) Conservatism - भविष्यातील income ची अपेक्षा नको, सर्व संभाव्य losses साठी provision करा; (k) Consistency - सारखीच accounting policies दर कालावधीत पाळणे; (l) Materiality - क्षुल्लक बाबी दुर्लक्षित करता येतात, महत्त्वाच्या बाबी disclose कराव्याच लागतात.

तीन fundamental accounting assumptions (Para 2.6): Going Concern, Consistency, Accrual - ही पाळली तर काही लिहायची गरज नाही (ती गृहीत असतात); यापैकी एखादे पाळले नसेल तर ती बाब financial statements मध्ये स्पष्टपणे disclose करावी लागते.

Conventions आणि measurement (short notes): accounting conventions ही काळानुसार स्वीकारलेल्या accounting पद्धती/वापरातून तयार होतात, माहितीचा दर्जा सुधारण्यासाठी जगातील accountancy bodies ती बदलू शकतात, आणि त्यांना universal application असेलच असे नाही; measurement पैशात होते - चार आधार म्हणजे historical cost, current cost, realisable value आणि present value.

Conservatism व्यवहारात: current-asset चा 'cost or market price whichever is lower' हा नियम इथूनच येतो; त्यासाठी prudence, तटस्थता आणि faithful representation लागते, आणि (टीकाकारांच्या मते) त्यामुळे income व Balance Sheet मधील assets कमी दाखवली जातात; अपेक्षित नफा कधीच नोंदवला जात नाही - म्हणून discount on creditors साठी provision केली जात नाही.

True/False चे आधार: matching हे accrual वर आधारित आहेच (prepaid/outstanding expenses, accrued/unearned income समायोजित होतात); cash मिळाल्यावर/दिल्यावर नोंद घेणे म्हणजे accrual नव्हे - ते cash basis आहे; materiality फक्त रकमेवर नाही तर business च्या आकारावर, माहितीच्या स्वरूपावर व पातळीवर आणि decision-maker च्या पातळीवरही अवलंबून असते; entity concept म्हणजे enterprise हे owner ला त्याच्या capital साठी जबाबदार असते; consistency मुळे सुधारित accounting पद्धती आणण्यावर बंदी येत नाही.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 2 प्रश्न

- तीन fundamental accounting assumptions पाठ करा - Going Concern, Consistency, Accrual - आणि disclosure चा नियम: ती पाळली तर disclosure नको; पाळली नसतील तर ती बाब स्पष्टपणे disclose करावीच लागते.
- 'Measurement' वर short note: transactions पैशात (चालू चलनात) मोजले जातात; चार आधार म्हणजे historical cost, current cost, realisable value आणि present value.
- 'Accounting conventions' वर short note: ती काळानुसार accounting पद्धती/वापरातून तयार होतात, accountancy bodies ती बदलू शकतात, आणि त्यांना universal application असेलच असे नाही.

TQ 1.13 • RTP 2023-Dec [19] (iv) • Short Note • --- • Pg 16 **8× विचारला**

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

सोपा

TQ 1.19 • RTP 2024-Sep [18] (i) • Short Note • --- • Pg 19 **9× विचारला**

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

सोपा

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 23 प्रश्न

- प्रत्येक concept उदाहरणासह 2-3 ओळीत सांगा - परीक्षेत वारंवार Going Concern, Accrual vs Cash/Mercantile basis, Periodicity, Materiality, Conservatism, Money Measurement, Realisation आणि Matching विचारले जातात.

- True/False सापळे: conservatism मुळे Balance Sheet मधील assets कमी दाखवली जातातच (True); accrual म्हणजे cash basis नव्हे (False); matching हे accrual वर आधारित आहेच (True); money measurement = एकाच चलन एककात recording (True); materiality फक्त रकमेवर नाही तर business चा आकार, माहितीचे स्वरूप आणि decision-maker ची पातळी यावरही अवलंबून; proprietor ने काढून घेतलेले goods हे Purchases ला credit होतात, Capital ला नाही.
- distinguish-between जोड्यांचा सराव करा: Going Concern vs Cost concept, Money Measurement vs Matching, आणि Fundamental Accounting Assumptions (गृहीत, फक्त तीन) vs Accounting Policies (निवडलेल्या पद्धती, disclose केलेल्या).
- Conservatism = सर्व संभाव्य losses साठी provision करा, नफ्याची अपेक्षा नको ('cost or market price whichever is lower'); बारकावा - conservatism नुसार discount on creditors साठी provision केली जात नाही, कारण तो अपेक्षित नफा आहे.

TQ 1.8 • PYQ 2023-Jun [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 13	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.9 • PYQ 2023-Jun [1] (b) {C} • Descriptive • 2M • Pg 14	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.11 • PYQ 2023-Dec [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 14 8× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.12 • PYQ 2023-Dec [1] (b) {C} • Descriptive • 2M • Pg 15 4× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.14 • PYQ 2024-Jun [1] (b) (ii) (1) {C} • Descriptive • 1M • Pg 17	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.15 • PYQ 2024-Jun [1] (b) (ii) (2) {C} • Descriptive • 1M • Pg 17 3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.16 • RTP 2024-Sep [1] (a) • True/False • ---- • Pg 18 7× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.21 • PYQ 2025-Jan [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 20	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.1 • PYQ 2019-Jun [1] (b) • Distinguish Between • 4M • Pg 10 4× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.2 • PYQ 2020-Nov [1] (a) (vi) {C} • True/False • 2M • Pg 11	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.3 • MTP 2021-Oct [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 11 3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.4 • PYQ 2021-Dec [1] (c) (i) {C} • Descriptive • 4M • Pg 12	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.5 • PYQ 2022-May [1] (b) (ii) {C} • Descriptive • 4M • Pg 12 3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.6 • PYQ 2022-Nov [1] (a) {C} • True/False • 4M • Pg 12	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.7 • MTP 2023-Apr [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 13	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम

TQ 1.10 • RTP 2023-Dec [1] (i) • True/False • --- • Pg 14	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.17 • RTP 2024-Sep [1] (g) • True/False • --- • Pg 18 2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.18 • RTP 2024-Sep [2] • Descriptive • --- • Pg 18 9× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.22 • RTP 2025-Jan [2] (a) • Distinguish Between • --- • Pg 20 2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.23 • PYQ 2025-May [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 21	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.24 • PYQ 2025-Sep [1] (a) {C} • True/False • 6M • Pg 21	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 1.20 • MTP 2024-Dec S1 [1] (b) {C} • Distinguish Between • 4M • Pg 19 6× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	
TQ 1.25 • PYQ 2026-Sep [1] (b) {C} • Descriptive • 4M • Pg 22	LEVEL I आकलन (Understanding)	

विभाग 1.3: Capital and Revenue Expenditure and Receipts

Capital and Revenue Expenditure and Receipts

P1-C1-U1.3 • महत्त्व C • प्रकरणात Rank 2 • वर्ग A • प्रकरणातील 30.6% प्रश्न • 22 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C1-U1.3-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §3.1 वाचा: periodical business results काढण्यापूर्वी transactions चे capital की revenue असे विश्लेषण का करावे लागते.

नोंदी

फरक: Revenue Expense हा त्या accounting period च्या कामकाजाशी/revenue शी किंवा ज्यांचा फायदा त्या कालावधीपुरताच आहे अशा बाबींशी संबंधित असतो; Capital Expenditure टिकाऊ फायदे देतो आणि एकापेक्षा जास्त accounting periods मध्ये revenue निर्माण करायला मदत करतो — भविष्यातील स्पष्ट फायद्यांच्या प्रवाहांशी थेट जोडता आले तरच expenditure capitalise करता येतो.

कुठे दाखवायचे: revenue expenditures खर्च केलेल्या वर्षाच्या P&L A/c ला जातात, capital expenditures Balance Sheet च्या asset बाजूला जातात आणि दरवर्षी फायदा वापरला जाईल त्या प्रमाणात P&L ला वर्ग होतात — म्हणजे दोन्ही शेवटी P&L लाच पोहोचतात, आणि TIME हा घटक मुख्य ठरतो; expenses ही matching principle

नुसार recognise होतात (revenue वर कधी आणि किती charge करायचे).

सावधान: हा फरक बराच त्रासदायक ठरतो — अनेकदा capital आणि revenue मधील सीमारेषा खूपच पुसट असते.

विषय 2: Capital आणि Revenue Expenditures ठरवताना विचारात घ्यायच्या बाबी (Considerations in Determining Capital and Revenue Expenditures)

P1-C1-U1.3-T02 · Topic 2: Considerations in Determining Capital and Revenue Expenditures

आधी वाचा Para 3.2 अभ्यासा - capital आणि revenue expenditure वेगळे ओळखण्याच्या पाच मूलभूत बाबी: nature of business, recurring nature, purpose of expense, effect on revenue-generating capacity, आणि materiality of amount.

नोंदी

पाच मूलभूत बाबी (Para 3.2): (a) Nature of business – furniture dealer साठी furniture हा revenue expenditure, पण इतर कोणत्याही व्यवसायासाठी capital expenditure (asset); (b) Recurring nature – वारंवार होणारे expenses (मासिक salary, rent) revenue; क्वचित होणारे, non-recurring खर्च (assets ची खरेदी) capital, रक्कम किरकोळ नसेल तर; (c) Purpose of expense – नेहमीची maintenance/repairs revenue, पण उत्पादनक्षमता वाढवणारे मोठे repairs capital; (d) Effect on revenue-generating capacity – फायदा चालू कालावधीपुरताच = revenue; एकापेक्षा जास्त accounting periods मध्ये revenue निर्माण करायला मदत करणारा expenditure = capital; (e) Materiality of the amount involved – रकमेचे तुलनात्मक प्रमाण हीच शेवटची चाळणी.

Improvement विरुद्ध repair चा नियम: fixed asset च्या improvement/repair वरील expenditure, अपेक्षित भविष्यातील फायदे बदलत नसतील तर P&L ला charge होतो, पण ते फायदे वाढत असतील तर asset च्या book value मध्ये मिळवला जातो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- प्रत्येक बाब उदाहरणासह सांगा: nature of business (furniture dealer साठी furniture हा revenue expenditure, पण इतरांसाठी capital); recurring vs non-recurring (मासिक rent vs asset ची खरेदी).
- Purpose of expense: नेहमीची maintenance/repairs revenue, पण उत्पादनक्षमता वाढवणारे मोठे repairs capital.
- Effect on revenue-generating capacity: फायदा चालू कालावधीपुरताच = revenue; एकापेक्षा जास्त accounting periods मध्ये फायदा = capital; materiality of the amount involved ही शेवटची चाळणी.

TQ 2.1 · PYQ 2021-Jul [1] (b) · Distinguish Between · 4M · Pg 26 5× विचारला

LEVEL I

आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 3: Capital Expenditures and Revenue Expenditures

P1-C1-U1.3-T03 · Topic 3: Capital Expenditures and Revenue Expenditures

आधी वाचा Para 3.3 (key differences table) आणि विशेषतः Illustrations 1, 2, 6 आणि 8 अभ्यासा - huts, overhauls, renovations, licenses, replacements आणि demolition वरील ठरलेले True/False प्रश्न याच ठिकाणाहून येतात.

नोंदी

मुख्य फरक (Para 3.3): capital expenditure एकापेक्षा जास्त accounting periods मध्ये revenue कमावण्याच्या क्षमतेला हातभार लावतो (टिकाऊ फायदा, Balance Sheet मध्ये asset म्हणून, फायदा वापरला जाईल तसा P&L ला पोहोचतो); revenue expenditure फक्त चालू कालावधीचे revenue निर्माण करतो आणि खर्च केलेल्या वर्षीच P&L ला charge होतो – time हा घटक मुख्य ठरतो.

Capital expenditure	Revenue expenditure
दीर्घ कालावधीत benefit मिळतो.	फक्त चालू कालावधीत benefit मिळतो.
व्यवसायाची क्षमता वाढवतो किंवा costs कमी करतो.	व्यवसायाची earning capacity टिकवून ठेवतो.
उदा.: machine, car, furniture ची खरेदी.	उदा.: repairs and maintenance, staff चा salary.

ठरलेले CAPITAL निष्कर्ष (Illus. 1, 2, 6, 8): cinema house बांधण्यासाठी आवश्यक तात्पुरत्या huts (construction cost चाच भाग); second-hand machinery चे overhaul (ती चालू स्थितीत आणते – टिकाऊ फायदा); विकत घेतलेल्या जुन्या इमारतीची पहिल्यांदाची repairs/white-washing; cinema चालवण्याचा/factory सुरू करण्याचा license (व्यवसाय करण्याचा हक्क, pre-operative, amortise होतो); working expenses कमी करण्यासाठी केलेला खर्च (दीर्घकालीन फायदा); इंधन-कार्यक्षमतेसाठी बदललेले rings आणि pistons (improvement – खर्च कमी करून कमाईची क्षमता वाढवते); त्याच जागेवर मोठी इमारत बांधण्यासाठी जुनी इमारत पाडणे; restaurant चे cabins 10 वरून 13 करणारे renovation (भविष्यातील revenue क्षमता वाढवते); machinery उभारणीसाठी wages/transportation (machinery cost मध्ये मिळवले); property घेण्यासाठीची legal fee; capital assets खरेदीसाठी directors चा परदेश प्रवास.

ठरलेले REVENUE निष्कर्ष: machine चा झिजलेला भाग बदलणे (maintenance cost); चालू व्यवसायातील नव्या unit चा उद्घाटन खर्च (टिकाऊ फायदा नाही); firm च्या factory जागेवरील दाव्याचा बचाव करण्यासाठी वकिलाची fee (asset ची देखभाल – वाढीव फायदा किंवा क्षमता नाही); ग्राहकांकडून हप्ते वसूल करण्याचा legal खर्च (नेहमीचा recurring expense); inventory नव्या जागी हलवणे; नियम मोडल्याबद्दल दंड; voluntary retirement अंतर्गत कामगारांना compensation.

उत्तराचा आधार: प्रत्येक 'state with reasons' उत्तरात निष्कर्ष टिकाऊ फायदा / कमाईच्या क्षमतेतील वाढ (capital) विरुद्ध चालू कालावधीसाठी असलेली क्षमता टिकवणे (revenue) याच्याशी जोडा; पुढील वर्षासाठी भरलेली renewal fee = prepaid (पुढील वर्षाचे revenue); telephone साठी MTNL कडे deposit = asset, expenditure नव्हे.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 12 प्रश्न

- ठरलेले निष्कर्ष कारणांसह पाठ करा - Capital: cinema house बांधण्यासाठी लागणाऱ्या तात्पुरत्या huts; second-hand machinery चे overhaul; जुन्या इमारतीची पहिल्यांदाची repairs; cinema/factory चालवण्याचा license; machinery उभारणीसाठी wages (machinery ला मिळवले, P&L ला नाही); working expenses कमी करण्यासाठी केलेला खर्च (दीर्घकालीन फायदा); त्याच जागेवर नवी factory बांधण्यासाठी जुनी इमारत पाडणे; cabins 15 वरून 18 करणारे renovation.
- ठरलेल्या Revenue बाबी पाठ करा: machine चा झिजलेला भाग बदलणे (maintenance); चालू व्यवसायातील नव्या unit चा उद्घाटन खर्च; मालकी हक्काचा दावा लढवण्यासाठी वकिलाची fee; ग्राहकांकडून हप्ते वसूल करण्याचा legal खर्च.
- प्रत्येक 'State with reasons' उत्तरात कारण टिकाऊ फायदा / कमाईच्या क्षमतेतील वाढ (capital) विरुद्ध चालू कालावधीसाठी असलेली क्षमता टिकवणे (revenue) यावर आधारित ठेवा.

TQ 3.8 • MTP 2024-Aug [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 30	3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.1 • PYQ 2019-Jun [1] (a) (i) • True/False • 2M • Pg 27	6× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.2 • PYQ 2019-Nov [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 28	4× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.3 • PYQ 2021-Dec [1] (a) {C} • True/False • 4M • Pg 28		LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.4 • PYQ 2022-May [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 29		LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.6 • PYQ 2023-Jun [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 30	4× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.7 • PYQ 2023-Dec [1] (a) (v) {C} • True/False • 2M • Pg 30		LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.9 • PYQ 2024-Sep [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 31	3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.12 • PYQ 2026-Jan [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 34		LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.13 • PYQ 2026-May [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 34		LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.5 • MTP 2022-Nov S1 [6] (c) • Descriptive • 5M • Pg 29	2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	
TQ 3.10 • MTP 2025-Jan S2 [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 31	2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- 5-6 बाबींच्या वर्गीकरण याद्यांचा सराव करा: engine बदलून CNG kit, capital assets खरेदीसाठी directors चा परदेश प्रवास, factory परिसरात railway tracks ची वाढ, इंधन-कार्यक्षमतेसाठी बदललेले rings आणि pistons, inventory नव्या जागी हलवणे.
- प्रत्येक बाबीसाठी एका ओळीचे कारण लिहा; सीमारेषेवरील बाबींना Para 3.2 च्या कसोट्या लावा (purpose, टिकाऊ फायदा, क्षमतावाढ vs maintenance).

TQ 3.11 · RTP 2026-Jan [3] (b) · Descriptive · --- · Pg 31 17× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 4: Capital Receipts and Revenue Receipts

P1-C1-U1.3-T04 · Topic 4: Capital Receipts and Revenue Receipts

आधी वाचा Para 3.4 अभ्यासा: revenue receipts normal business activities मधून येतात आणि P&L ला credit होतात; capital receipts (fixed assets/investments ची विक्री, loans, owners' contributions) थेट P&L ला credit होत नाहीत - फक्त profit/loss घटक P&L ला जातो. Illustrations 4 आणि 7 मध्ये परीक्षेची उदाहरणे आहेत.

नोंदी

नियम (Para 3.4): normal business activities च्या ओघात मिळणारे receipts हे revenue receipts (goods किंवा services ची विक्री, interest income) - मिळण्याचा हक्क निर्माण होताच accrual नुसार recognise होतात, प्रत्यक्ष मिळालेल्या cash इतकेच नव्हे, आणि P&L ला credit होतात; revenue स्वरूपाचे नसलेले receipts म्हणजे capital receipts (fixed assets किंवा investments ची विक्री, secured/unsecured loans, owners' contributions) - ते Balance Sheet ला घेतले जातात, थेट P&L ला credit होत नाहीत.

फक्त profit चा भाग P&L ला: ₹90,000 किमतीचा fixed asset ₹92,000 ला विकला - ₹92,000 हा capital receipt आहे, पण ₹2,000 चा profit (proceeds - book value) काढून P&L ला credit केला जातो; तसेच ₹10 lakh book value ची machine ₹12 lakh ला विकल्यास ₹2 lakh profit मिळतो.

वर्गीकरणाचे निष्कर्ष (Illus. 4, 7 & MCQs): Capital - share premium, आगीत खराब/नष्ट झालेल्या machinery चा insurance claim, fixed deposit ची maturity रक्कम (deposit ची परतफेड), working capital साठी घेतले तरी IDBI कडून medium-term loan, entrance/life membership fee (non-recurring); Revenue - cash sales, trade receivables कडून मिळालेल्या रकमा (आधीच्या asset चे realisation), investments/fixed deposit वरील interest, working capital साठी सरकारी subsidy.

मांडणी: capital receipts Balance Sheet ला जातात; revenue receipts P&L च्या credit ला; Receipts and Payments Account मध्ये capital आणि revenue दोन्ही बाबी नोंदवल्या जातात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 7 प्रश्न

- पक्के करायचे True/False निष्कर्ष: life membership fee हा CAPITAL receipt (non-recurring); आगीत पूर्ण नष्ट झालेल्या machinery चा insurance claim हा capital receipt; working capital साठी सरकारकडून मिळालेली subsidy हा REVENUE receipt; office furniture ची विक्री हा capital receipt - फक्त विक्रीवरील profit (proceeds वजा book value) P&L ला credit होतो, संपूर्ण रक्कम नाही.
- net profit काढताना capital asset च्या विक्रीवरील नफा P&L ला credit होतोच (उदा. ₹90,000 किमतीचा asset ₹92,000 ला विकल्यास P&L ला ₹2,000 profit), जरी ₹92,000 हा receipt स्वतः capital असला तरी.

- Definition चा प्रश्न: revenue receipts हे normal business च्या ओघात येतात (goods/services ची विक्री, interest income), accrual नुसार recognise होतात - मिळालेल्या cash इतकेच नव्हे - आणि P&L ला credit होतात; Receipts and Payments Account मध्ये capital आणि revenue दोन्ही बाबी नोंदवल्या जातात (True) हे लक्षात ठेवा.

TQ 4.1 • PYQ 2018-Nov [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 35	2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 4.2 • PYQ 2020-Nov [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 35	2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 4.5 • PYQ 2022-Nov [1] (a) (v) {C} • True/False • 2M • Pg 36		LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 4.3 • PYQ 2021-Jan [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 35	4× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 4.4 • RTP 2022-May [1] (i) • True/False • --- • Pg 36		LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 4.6 • RTP 2022-Nov [2] (b) • Descriptive • --- • Pg 36	3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 4.7 • RTP 2025-Jan [1] (ii) • True/False • --- • Pg 37	2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- मिश्र याद्यांच्या वर्गीकरणाचा सराव करा: share premium (capital), debtors कडून मिळालेल्या रकमा (revenue - आधीच्या asset चे realisation), खराब झालेल्या machinery वरील insurance claim (capital), fixed deposit ची maturity (capital) vs त्यावरील interest (revenue).
- वर्गीकरणासोबत treatment ही सांगा: capital receipts Balance Sheet ला जातात; revenue receipts P&L च्या credit ला.

TQ 4.8 • RTP 2025-Jan [3] (b) • Descriptive • --- • Pg 37

5× विचारला
LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विभाग 1.4: Contingent Assets and Contingent Liabilities

Contingent Assets and Contingent Liabilities

P1-C1-U1.4 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 4 • वर्ग C • प्रकरणातील 8.3% प्रश्न • 6 प्रश्न

विषय 1: Contingent Asset

P1-C1-U1.4-T01 • Topic 1: Contingent Asset

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §4.1 वाचा: contingent asset ची definition, prudence नुसार ती recognise न करणे, आणि तिचे disclosure treatment.

नोंदी

Definition: contingent asset म्हणजे past events मधून निर्माण होणारी संभाव्य asset, जिचे अस्तित्व enterprise च्या पूर्ण नियंत्रणात नसलेल्या एक किंवा अधिक अनिश्चित future events घडल्यावर किंवा न घडल्यावरच निश्चित होते — सहसा अनियोजित/अनपेक्षित घटनांमधून, ज्यातून economic benefits चा inflow होण्याची शक्यता असते; उदा. enterprise कायदेशीर मार्गाने पाठपुरावा करत असलेला, अनिश्चित निकालाचा claim.

Treatment: prudence आणि सध्याच्या accounting standards नुसार enterprise ने contingent asset recognise करू नये (recognise केल्यास कधीच realise न होणारे income दाखवले जाऊ शकते) आणि ती financial statements मध्ये disclose करण्याचीही गरज नाही — economic benefits चा inflow probable असेल तर ती सहसा approving authority च्या (company साठी Board of Directors) report मध्ये disclose केली जाते.

सततचे मूल्यमापन: contingent assets चे सतत मूल्यमापन होते — inflow जवळपास निश्चित झाल्यावर ती contingent राहत नाही, आणि बदल घडलेल्या कालावधीच्या financial statements मध्ये ती asset व संबंधित income recognise केले जातात.

विषय 2: Contingent Liabilities

P1-C1-U1.4-T02 · Topic 2: Contingent Liabilities

आधी वाचा Paras 4.1 आणि 4.2 अभ्यासा - contingent liability ची दोन भागांची definition, contingent asset ची definition, आणि त्यांचे treatment (recognise होत नाही; contingent liability notes to accounts मध्ये disclose, आणि inflow probable असल्यास contingent asset approving authority च्या report मध्ये disclose).

नोंदी

Contingent liability (SM, दोन भाग): “(a) a possible obligation that arises from past events and the existence of which will be confirmed only by the occurrence or non-occurrence of one or more uncertain future events not wholly within the control of the enterprise; or (b) a present obligation that arises from past events but is not recognised because (i) it is not probable that an outflow of resources embodying economic benefits will be required to settle the obligation, or (ii) a reliable estimate of the amount of the obligation cannot be made.”

Contingent asset (SM): “a possible asset that arises from past events and whose existence will be confirmed only after occurrence or non-occurrence of one or more uncertain future events not wholly within the control of the enterprise” - ही अनियोजित/अनपेक्षित घटनांमधून निर्माण होते आणि त्यातून economic benefits चा inflow होण्याची शक्यता असते; उदा. enterprise कायदेशीर मार्गाने पाठपुरावा करत असलेला, अनिश्चित निकालाचा claim हा contingent ASSET आहे (contingent liability नव्हे - enterprise विरुद्धचा claim ही liability ठरेल).

Treatment: contingent liability कधीच balance sheet मध्ये recognise होत नाही, पण outflow ची शक्यता

अगदीच धूसर नसेल तर ती notes to accounts मध्ये disclose होते; तिचे सतत मूल्यमापन होते – outflow probable झाल्यास, शक्यता बदलली त्या कालावधीत provision recognise केली जाते (विश्वसनीय अंदाज बांधता येत नसेल तेव्हा वगळता); उदाहरणे – कर्ज म्हणून मान्य न केलेले claims, तिसऱ्या पक्षासाठी दिलेल्या guarantees, discount केलेली bills, वादातील statutory liabilities.

Contingent asset चे treatment (prudence): ती कधीच recognise होत नाही – recognise केल्यास कधीच realise न होणारे income येऊ शकते; financial statements मध्ये disclose करण्याची गरज नाही, पण inflow probable असेल तर सहसा approving authority च्या (company साठी Board of Directors) report मध्ये disclose होते; तिचे सतत मूल्यमापन होते आणि realisation जवळपास निश्चित झाल्यावरच संबंधित income सह ती recognise होते (मग ती contingent राहत नाही).

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- Definition: contingent liability म्हणजे (a) past events मधून निर्माण झालेले संभाव्य obligation, जे enterprise च्या पूर्ण नियंत्रणात नसलेल्या अनिश्चित future events नीच निश्चित होते, किंवा (b) असे present obligation जे recognise होत नाही, कारण outflow probable नाही किंवा रक्कम विश्वसनीयपणे अंदाजता येत नाही.
- Contingent asset: past events मधून निर्माण होणारी संभाव्य asset, जिचे अस्तित्व अनिश्चित future events नीच निश्चित होते - ती कधीच recognise होत नाही (prudence); inflow probable असेल तर approving authority च्या (Board च्या) report मध्ये disclose; realisation जवळपास निश्चित झाल्यावरच recognise.
- Treatment: outflow ची शक्यता अगदीच धूसर नसेल तर contingent liability notes मध्ये disclose होते; पुढे outflow probable झाल्यास त्या कालावधीत provision recognise होते; उदाहरणे - कर्ज म्हणून मान्य न केलेले claims, guarantees, discount केलेली bills, वादातील statutory liabilities.

TQ 2.2 • PYQ 2021-Dec [1] (c) • Short Note • 2M • Pg 43 3× विचारला

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

सोपा

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- True/False सापळा: enterprise कायदेशीर मार्गाने पाठपुरावा करत असलेला, अनिश्चित निकालाचा claim हा contingent ASSET आहे, contingent liability नव्हे (enterprise विरुद्धचा claim ही liability ठरेल).
- prudence मुळे contingent assets recognise करण्यास मनाई का आहे ते सांगा - त्यातून कधीच realise न होणारे income recognise होऊ शकते.

TQ 2.1 • PYQ 2022-May [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 42 3× विचारला

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 3: Contingent Liabilities आणि Liabilities मधील फरक (Distinction Between Contingent Liabilities and Liabilities)

P1-C1-U1.4-T03 • Topic 3: Distinction Between Contingent Liabilities and Liabilities

आधी वाचा Para 4.3 अभ्यासा - liability म्हणजे past events मधून निर्माण झालेले present financial obligation,

ज्याच्या settlement मुळे resources चा outflow होतो; याची तुलना contingent liability च्या definition शी करा.

नोंदी

दोन ओळींतला फरक (Para 4.3): liability म्हणजे past events मधून निर्माण झालेले enterprise चे present financial obligation, ज्याच्या settlement मुळे economic benefits असलेल्या resources चा outflow होतो; contingent liability मध्ये एक तर settlement साठी resources चा outflow probable नसतो किंवा रक्कम पुरेशा विश्वासाहतेने मोजता येत नाही – हा फरक management च्या judgement वर अवलंबून असतो.

Liability	Contingent liability
मागील घटनांतून आलेली सध्याची financial obligation.	संभाव्य obligation, किंवा recognition tests पूर्ण न करणारी सध्याची.
Settlement मुळे economic benefits चा outflow होईल.	Outflow संभवनीय नाही किंवा रक्कम विश्वसनीयपणे मोजता येत नाही.
Balance sheet मध्ये recognise केली जाते.	फक्त balance sheet च्या notes मधून disclose केली जाते.

Contingent liabilities ची उदाहरणे: enterprise विरुद्धचे, कर्ज म्हणून मान्य न केलेले claims, तिसऱ्या पक्षासाठी दिलेल्या guarantees, discount केलेल्या bills ची liability, वादातील statutory liabilities.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- फरक दोन ओळींत सांगा: liability = past events मधून आलेले present obligation, ज्याच्या settlement मुळे economic benefits चा outflow होईल; contingent liability = एक तर outflow probable नाही किंवा रक्कम पुरेशा विश्वासाहतेने मोजता येत नाही.
- मांडणीही लिहा: liabilities balance sheet मध्ये recognise होतात; contingent liabilities फक्त notes द्वारे disclose होतात.
- contingent liabilities च्या उदाहरणांनी पुष्टी द्या: कर्ज म्हणून मान्य न केलेले claims, third-party guarantees, discount केलेली bills, वादातील statutory liabilities.

TQ 3.1 • PYQ 2025-May [1] (b) (ii) {C} • Distinguish Between • 2M • Pg 43
3x विचारला

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 4: Contingent Liabilities आणि Provisions मधील फरक (Distinction Between Contingent Liabilities and Provisions)

P1-C1-U1.4-T04 · Topic 4: Distinction Between Contingent Liabilities and Provisions

आधी वाचा Para 4.4 अभ्यासा - provision ची definition आणि provisions ला contingent liabilities पासून वेगळे करणारा चार मुद्द्यांचा तक्ता, सोबत Central Excise penalty (Alpha Ltd.) चे उदाहरण.

नोंदी

Provision (SM) ची व्याख्या: “any amount written off or retained by way of providing for depreciation, renewal or diminution in the value of assets or retained by way of providing for any known liability of which the amount cannot be determined with substantial accuracy”.

Provision	Contingent liability
अनिश्चित रकमेची सध्याची liability, मोठ्या अंदाजाने विश्वसनीयपणे मोजता येणारी.	अनिश्चित भावी घटनांवर प्रत्यक्षात येईल किंवा न येईल अशी संभाव्य obligation.
Recognition criteria पूर्ण करते.	Recognition criteria पूर्ण करत नाही.
सध्याची obligation असेल, outflow संभवनीय असेल आणि विश्वसनीय estimate शक्य असेल तेव्हा recognise.	Outflow संभवनीय नसलेल्या किंवा रक्कम विश्वसनीयपणे ठरवता न येणाऱ्या सध्याच्या obligations यात येतात.
Outflow संभवनीय – balance sheet मध्ये provision recognise करा.	Outflow कमी संभवनीय – contingent liability म्हणून disclose करा.

Alpha Ltd. चे उदाहरण: Central Excise Officer दंड ठोठावतो, company अपील करते – payment probable आहे असा management चा अंदाज असेल तर ती provision recognise करते; अपिलात अनुकूल निकाल अपेक्षित असेल (payment ची शक्यता कमी) तर त्याऐवजी contingent liability disclose करते.

True/False सापळा: 'a present financial obligation of uncertain amount measurable by substantial estimation is a liability' – FALSE, ती PROVISION ची व्याख्या आहे; 'when payment of the obligation is probable, it gives rise to a contingent liability' – FALSE, त्यातून provision निर्माण होते.

वर्गवारीचा ढोबळ नियम: रक्कम अंदाजता येणारी माहीत असलेली liability = provision (provision for doubtful debts, depreciation, taxation) – ही profit वरील charges आहेत; profit च्या appropriations (proposed dividend, retained profit) म्हणजे reserves/appropriations, provisions नव्हे; निश्चित करता येणारी obligations (उदा. income tax assessed ची liability) या खऱ्या liabilities आहेत.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 2 प्रश्न

- चार मुद्द्यांचा फरक: provision म्हणजे अनिश्चित रकमेची present liability, जी भरीव अंदाजाने विश्वसनीयपणे मोजता येते आणि recognition criteria पूर्ण करते; contingent liability म्हणजे संभाव्य obligation, जे प्रत्यक्षात येईल किंवा येणारही नाही आणि ते recognition criteria पूर्ण करत नाही.
- Recognition चे तर्कशास्त्र: outflow probable + विश्वसनीय अंदाज = balance sheet मध्ये provision recognise करा; outflow ची शक्यता कमी किंवा विश्वसनीय अंदाज नसेल = contingent liability म्हणून disclose करा.
- True/False सापळा: 'a present financial obligation of uncertain amount measurable by substantial estimation is a liability' - FALSE, ती PROVISION ची व्याख्या आहे (खरी liability ही निश्चित करता येणाऱ्या obligation ची असते).

TQ 4.1 • PYQ 2022-Nov [1] (b) {C} • Distinguish Between • 4M • Pg 44 **5×** **LEVEL I**
विचारला आकलन (Understanding) **मध्यम**

TQ 4.2 • PYQ 2026-Jan [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 45 **LEVEL I**
आकलन (Understanding) **मध्यम**

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- दिलेल्या P&L/appropriation बाबींची यादी (income tax ची liability, retained profit, proposed dividend, provision for doubtful debts, depreciation इ.) provisions, liabilities आणि reserves/appropriations मध्ये कारणांसह वेगळी करण्याचा सराव करा.
- अशा प्रश्नांसाठी ढोबळ नियम: रक्कम अंदाजता येणारी माहीत असलेली liability = provision; profit वरील charge (depreciation, doubtful debts, कर) vs profit चे appropriation (proposed dividend, retained profit).

PQ 4.1 • PYQ 2021-Jul [5] (b) (ii) • Practical • 5M • Pg 46 **2×** विचारला **LEVEL II**
उपयोजन (Application) **मध्यम**

विभाग 1.5: Accounting Policies

Accounting Policies

P1-C1-U1.5 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 5 • वर्ग C • प्रकरणातील 6.9% प्रश्न • 5 प्रश्न

विषय 1: Accounting Policies चा अर्थ (Meaning of Accounting Policies)

P1-C1-U1.5-T01 • Topic 1: Meaning of Accounting Policies

आधी वाचा Para 5.1 अभ्यासा - accounting policies ची व्याख्या आणि वेगवेगळ्या policies आढळणारी उदाहरणादाखल क्षेत्रे (valuation of inventories, valuation of investments), तसेच policies च्या निवडीवरील Para 5.2.

नोंदी

व्याख्या (Para 5.1): "Accounting Policies refer to specific accounting principles and methods of

applying these principles adopted by the enterprise in the preparation and presentation of financial statements” – ही व्याख्या Unit 2 मधील accounting concepts, principles आणि conventions वर उभी आहे.

सर्वमान्य यादी नाही: enterprises विविध व गुंतागुंतीच्या परिस्थितीत काम करतात, त्यामुळे परिस्थितीला योग्य अशी policy निवडणे हे management च्या considerate judgement calls वर अवलंबून असते; वारंवार आढळणारी क्षेत्रे – valuation of inventories, valuation of investments (उदाहरणादाखल, संपूर्ण नाही); उदा. shares/inventory चे मूल्य ठरवताना FIFO किंवा weighted average निवडणे ही accounting policy आहे; ICAI Guidance Notes व Accounting Standards द्वारे मान्य पर्याय कमी करते.

निवड (Para 5.2): तीन प्रमुख characteristics निवड आणि application ला मार्गदर्शन करतात – Prudence, Substance over form, Materiality; निवडलेल्या policies नी Balance Sheet व P&L चे true and fair view दाखवले पाहिजे; चुकीची निवड performance आणि position कमी किंवा जास्त दाखवू शकते; स्वीकारलेल्या treatment चे disclosure कोणत्याही परिस्थितीत आवश्यक आहे, पण disclosure चुकीची किंवा अयोग्य treatment दुरुस्त करू शकत नाही.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- समजावून सांगायची व्याख्या: accounting policies म्हणजे financial statements तयार करताना व सादर करताना enterprise ने स्वीकारलेली विशिष्ट accounting principles आणि ती principles लावण्याच्या पद्धती.
- policies ची एकच सर्वमान्य यादी नसते हे स्पष्ट करा - enterprises वेगवेगळ्या परिस्थितीत काम करतात, त्यामुळे management ला judgement वापरावे लागते (उदा. inventory/investment valuation साठी FIFO की weighted average ही policy ची निवड आहे).
- निवडीला मार्गदर्शन करणारी तीन प्रमुख characteristics - Prudence, Substance over form, Materiality - लक्षात ठेवा आणि निवडलेल्या policies नी true and fair view दिलेच पाहिजे; चुकीची treatment disclosure ने दुरुस्त होत नाही.

TQ 1.1 • PYQ 2005-Nov [3] (b) • Descriptive • 3M • Pg 50 **2x विचारला**

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 2: Accounting Policies ची निवड (Selection of Accounting Policies)

P1-C1-U1.5-T02 • Topic 2: Selection of Accounting Policies

आधी वाचा §5.2 वाचा: accounting policies ची निवड ठरवणारी तीन characteristics आणि SM मधील policy selection ची उदाहरणे.

नोंदी

महत्त्व: accounting policy ची निवड performance measurement आणि financial position वर परिणाम करते — अयोग्य policy मुळे दोन्ही कमी किंवा जास्त दाखवली जाऊ शकतात, म्हणून accounts च्या विविध users च्या दृष्टिकोनातून परिणाम पाहून policies काळजीपूर्वक निवडल्या पाहिजेत; universal application असलेली एकसंध व

सर्वसमावेशक accounting policies ची यादी सुचवता येत नाही.

तीन प्रमुख characteristics: Prudence, Substance over form आणि Materiality — Balance Sheet व P&L A/c च्या स्थितीचे true and fair view दाखवणाऱ्या accounting policies वर financial statements तयार केली पाहिजेत.

उदाहरणे व इशारा: inventories cost ला मोजली जातात, मात्र finished goods (cost किंवा market value यांतील कमी) आणि by-products (net realisable value) वगळून; long-term investments acquisition cost ला, कायमस्वरूपी घटीसाठी provision सह — स्वीकारलेल्या treatment चे disclosure कोणत्याही परिस्थितीत आवश्यक आहे, पण disclosure चुकीची किंवा अयोग्य treatment दुरुस्त करू शकत नाही.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

TQ 2.1 • PYQ 2026-Sep [1] (a) (i) • True/False • 2M • Pg 51

LEVEL I

आकलन (Understanding)

विषय 3: Accounting Policies मधील बदल (Change in Accounting Policies)

P1-C1-U1.5-T03 • Topic 3: Change in Accounting Policies

आधी वाचा Para 5.3 अभ्यासा - accounting policy मध्ये बदल करण्यास परवानगी देणाऱ्या दोन अटी आणि बदलाचा material effect मोजून दाखवण्याची गरज, inventory cost-formula व Omega Enterprises ची उदाहरणे यांसह.

नोंदी

बदलासाठी दोन अटी (Para 5.3): (a) एखादा statute त्याची मागणी करतो किंवा एखाद्या Accounting Standard च्या पालनासाठी तो आवश्यक असतो, (b) त्या बदलामुळे financial statements चे अधिक योग्य presentation होते.

Material effect मोजून दाखवला पाहिजे: बदलामुळे statement मधील items वर लक्षणीय परिणाम होऊ शकतो – उदा. inventory cost formula weighted average वरून FIFO वर नेणे, आधी capitalise न केलेले interest capitalise करणे, किंवा inventory वर प्रमाणशीर interest आकारणे यामुळे net profit वाढू किंवा घटू शकतो; परिणाम (assets, liabilities, profit/loss वर) मोजून दाखवल्याशिवाय statements users ना उपयोगी पडत नाहीत; Omega Enterprises चे उदाहरण – अधिक योग्य presentation साठी लागू production overheads समाविष्ट करण्याकरिता inventory valuation policy सुधारली.

4-mark उत्तराची मांडणी: accounting policies ची व्याख्या + निवडीची तीन characteristics (prudence, substance over form, materiality) + बदलास परवानगी देणाऱ्या दोन अटी.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 3 प्रश्न

- बदलाच्या दोन (परीक्षेतील प्रमाणित) अटी: (a) statute ने मागितलेला असणे किंवा एखाद्या Accounting Standard च्या पालनासाठी असणे, (b) त्या बदलामुळे financial statements चे अधिक योग्य presentation होणे.

- बदलामुळे financial statement मधील items वर लक्षणीय परिणाम होतो हे उदाहरणाने स्पष्ट करा: inventory valuation weighted average वरून FIFO वर नेणे, किंवा interest capitalise करू लागणे यामुळे profit वाढू किंवा घटू शकतो - म्हणून परिणाम मोजून दाखवला व disclose केला पाहिजे, अन्यथा statements users ना उपयोगी पडत नाहीत.
- एकत्रित 4-mark प्रश्नासाठी उत्तराची मांडणी अशी करा: accounting policies ची व्याख्या + निवडीची तीन characteristics (prudence, substance over form, materiality) + बदलाच्या दोन अटी.

TQ 3.1 • PYQ 2024-Jun [1] (b) (i) {C} • Descriptive • 2M • Pg 52

LEVEL I

आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 3.2 • RTP 2025-Jan [2] (b) • Descriptive • --- • Pg 52

LEVEL I

आकलन (Understanding)

मध्यम

TQ 3.3 • PYQ 2026-May [1] (b) {C} • Descriptive • 4M • Pg 52

LEVEL I

आकलन (Understanding)

मध्यम

विभाग 1.6: Measurement Discipline म्हणून Accounting (Accounting as a Measurement Discipline)

Accounting as a Measurement Discipline

P1-C1-U1.6 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 7 • वर्ग C • प्रकरणातील 1.4% प्रश्न • 1 प्रश्न

विषय 1: Measurement चा अर्थ (Meaning of Measurement)

P1-C1-U1.6-T01 • Topic 1: Meaning of Measurement

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.1 वाचा: Chambers आणि Kohler यांच्या measurement च्या व्याख्या आणि तीन मूलभूत elements.

नोंदी

व्याख्या: Prof. R. J. Chambers यांनी measurement ची व्याख्या अशी केली – “assignment of numbers to objects and events according to rules specifying the property to be measured, the scale to be used and the dimension of the unit”; Kohler यांच्या मते ती म्हणजे logical किंवा mathematical rules नुसार एखाद्या चौकशीच्या निष्कर्षांना ordinal (क्रम — first, second) किंवा cardinal (किती — one, two) numbers ची प्रणाली नेमून देणे.

तीन elements: (1) measure करावयाची objects व events ची identification; (2) वापरावयाच्या standard किंवा scale ची निवड; (3) measurement standard किंवा scale च्या dimension चे मूल्यमापन — accounting किती प्रमाणात measurement discipline आहे हे ठरवण्यासाठी Chambers ची व्याख्या सर्रास वापरली जाते.

विषय 2: Measure करावयाची objects किंवा events (Objects or Events to be Measured)

P1-C1-U1.6-T02 · Topic 2: Objects or Events to be Measured

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.2 वाचा: accounting काय measure करते आणि future events चे prediction हे measurement का नाही.

नोंदी

Object म्हणून information: accounting मध्ये मुख्यतः “information” चे measurement येते — decision-makers ना भूत, वर्तमान व भविष्यातील माहिती लागते (external users ना सामान्यतः भूतकाळातील माहिती दिली जाते), आणि निर्णयासाठी लागणारा events/transactions चा एकच ठरावीक संच नसतो (उदा. cash management साठी receipts/expenses ची माहिती, तर कर्ज देण्यासाठी debt-servicing क्षमता).

मर्यादा: भूत व वर्तमानातील objects आणि events काही प्रमाणात अचूकपणे measure करता येतात, पण future events चे फक्त prediction होते, measurement नाही — तरीही prediction हा accounting information चा आवश्यक भाग आहे.

विषय 3: Measurement चे standard किंवा scale (Standard or Scale of Measurement)

P1-C1-U1.6-T03 · Topic 3: Standard or Scale of Measurement

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.3 वाचा: measurement चे scale म्हणून money, आणि तिला universal denomination नसणे.

नोंदी

Scale म्हणून money: accounting मध्ये money हेच measurement चे scale आहे (money measurement concept), जरी पूरक म्हणून quantitative माहितीही दिली जाते; money ला universal denomination नाही — ती त्या त्या देशात चालू असलेल्या चलनाचे रूप घेते (भारतात ₹, U.K. मध्ये Pound-Sterling, U.S.A. मध्ये Dollar) आणि चलनांमधील exchange संबंध स्थिर नसतो.

अस्थिरता: \$5,000 चे loan ₹2,50,000 ला नोंदवले (\$1 = ₹50), पण दर ₹55 झाल्यावर ते ₹2,75,000 होते — money ला देशांच्या सीमांपलीकडे universal applicability नाही आणि बदलत्या exchange rates मुळे ते अस्थिर measurement scale ठरते.

विषय 4: Measurement Discipline चे dimension (Dimension of Measurement Discipline)

P1-C1-U1.6-T04 · Topic 4: Dimension of Measurement Discipline

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.4 दोन वर्षांच्या production/sales उदाहरणासह वाचा: dimension मध्ये money ची अस्थिरता.

नोंदी

अस्थिरता: आदर्श scale काळानुसार स्थिर असते (1 kg किंवा 1 metre कधीच बदलत नाही), पण money तसे नाही — किमती सतत बदलत असल्याने त्याच money मधून वेगवेगळ्या तारखांना तेच goods मिळतील असे नाही, म्हणून एका वर्षाची money मध्ये मोजलेली माहिती दुसऱ्या वर्षाशी तुलनायोग्य नसते.

उदाहरण: sales ₹5,00,000 (5,000 pcs) वरून ₹5,40,000 (4,500 pcs) पर्यंत वाढली — वरवर दिसणारी 8% वाढ प्रत्यक्षात production/sales मधील 10% घट आणि gross profit मधील 10% घट (₹1,00,000 वरून ₹90,000) लपवते; आकड्यांतील वाढ केवळ किंमत बदलामुळे आहे — म्हणून accounting हे अचूक measurement discipline नाही.

विषय 5: Measurement Discipline म्हणून Accounting (Accounting as a Measurement Discipline)

P1-C1-U1.6-T05 · Topic 5: Accounting as a Measurement Discipline

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.5 वाचा: accounting चा भाग म्हणून measurement आणि त्यावर चालणारी fundamental assumptions.

नोंदी

Accounting मधील measurement: measurement base निश्चित झाल्याशिवाय record-keeping चे कार्य पुढे जाऊ शकत नाही — recording, classifying व summarising द्वारे accounting performance (profit/loss) आणि financial position measure करते; measurement sub-system काही theorems नी चालते, त्यांपैकी तीन — going concern, consistency आणि accrual — ही गृहीत धरलेली fundamental accounting assumptions आहेत.

निव्वळ measurement नाही: recording, classifying, summarising आणि माहितीचे communication हे measurement discipline च्या कक्षेत येत नाहीत, म्हणून accounting ला सरळसरळ measurement discipline

म्हणता येत नाही; सर्व transactions money मध्ये नोंदवली जातात, quantitative माहिती केवळ पूरक असते.

विषय 6: Valuation ची तत्त्वे (Valuation Principles)

P1-C1-U1.6-T06 · Topic 6: Valuation Principles

आधी वाचा Para 6.6 अभ्यासा - सर्वमान्य चार measurement bases (Historical Cost, Current Cost, Realisable Value, Present Value) आणि Mr. X च्या machine/bank-loan उदाहरणासह, तसेच measurement चा अर्थ व तीन elements साठी Para 6.1.

नोंदी

Measurement (Chambers, Para 6.1): "assignment of numbers to objects and events according to rules specifying the property to be measured, the scale to be used and the dimension of the unit";

तीन elements: (1) measure करावयाची objects व events ची identification, (2) वापरावयाच्या standard किंवा scale ची निवड, (3) त्या measurement standard किंवा scale च्या dimension चे मूल्यमापन; accounting मध्ये money हेच scale आहे, पण त्याला universal applicability व dimension ची स्थिरता नाही, म्हणून accounting हे अचूक measurement discipline नाही.

चार measurement bases (Para 6.6): (i) Historical Cost – acquisition price: assets खरेदीच्या वेळी दिलेल्या cash/cash equivalent ला (machine ₹7,00,000 + installation ₹1,00,000 = ₹8,00,000), तर liabilities त्या obligation च्या बदल्यात मिळालेल्या रकमेला (bank loan मिळालेल्या ₹5,00,000 ला नोंदवले) किंवा उदा. income tax प्रमाणे ती फेडण्यासाठी अपेक्षित रकमेला; (ii) Current Cost – तीच किंवा तशीच asset आज घेतली तर जी cash द्यावी लागेल तिला assets, आणि obligation आज फेडण्यासाठी लागणाऱ्या undiscounted रकमेला liabilities (machine ₹25,00,000; 1% prepayment penalty सह loan ₹5,05,000); (iii) Realisable Value – व्यवस्थित विक्री केल्यास आज मिळणाऱ्या cash ला assets (machine ₹20,00,000), तर settlement values ला liabilities, म्हणजे नेहमीच्या व्यवहारात द्यावी लागणारी undiscounted cash (loan ₹5,00,000); (iv) Present Value – नेहमीच्या व्यवहारात अपेक्षित भविष्यातील net cash inflows च्या आजच्या discounted value ला assets (₹1,00,000 p.a. × 10 yrs @ 20% = ₹4,19,246), तर फेडण्यासाठीच्या भविष्यातील net cash outflows च्या आजच्या discounted value ला liabilities (loan ₹4,70,094).

सूत्रे: discounting: $P = A \div (1 + i)^n$ (time value of money – भविष्यातील पैसा आजच्या रुपयांत उतरवला जातो); annuity: $PV = (A \div i) \times [1 - 1 \div (1 + i)^n]$.

True/False व सरावाशी दुवे: 'Current cost gives an alternative measurement base' – TRUE; 'Future value' हा चार bases पैकी नाही; historical cost long-term assets साठी वापरतात (machinery, furniture, licenses) आणि पारंपरिक पद्धत म्हणजे historical cost accounting; realisable value inventories ला लावतात (cost व net realisable value यांतील कमी); present value investments आणि loans साठी नेहमीचे; Mohan MCQ संच – 2001 मध्ये ₹10,00,000 ला घेतलेले machine (historical), तसेच machine आज ₹20,00,000 (current cost), विक्रीचा अंदाज ₹15,00,000 (realisable), discounted inflows ₹12,00,000 (present value).

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- True/False: 'Current cost gives an alternative measurement base' हे TRUE - तीच किंवा तशीच asset आज घेतली तर जी cash द्यावी लागेल तिला assets धरतात; आज फेडण्यासाठी लागणाऱ्या undiscounted रकमेला liabilities.
- प्रत्येक base assets आणि liabilities दोन्हीसाठी समजावा: historical cost = acquisition price (दिलेली cost अधिक installation, उदा. ₹7,00,000 + ₹1,00,000 = ₹8,00,000); realisable value = व्यवस्थित विक्रीतून मिळणारी cash / liabilities चे settlement value; present value = discounted भविष्यातील net cash inflows/outflows.
- 'Define Measurement' या भागासाठी Chambers चे अवतरण द्या - assignment of numbers to objects and events per rules specifying the property, scale and dimension - आणि तीन elements लिहा: objects/events ची identification, scale ची निवड, scale च्या dimension चे मूल्यमापन.
- Bases सरावाशी जोडा: historical cost long-term assets साठी, realisable value inventories साठी (cost व NRV यांतील कमी), present value investments आणि loans साठी; पारंपरिक पद्धत म्हणजे historical cost accounting.

TQ 6.1 • PYQ 2025-May [6] (b) • Descriptive • 5M • Pg 58

LEVEL I
आकलन (Understanding)**मध्यम****विषय 7: Measurement आणि Valuation (Measurement and Valuation)**

P1-C1-U1.6-T07 • Topic 7: Measurement and Valuation

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक**आधी वाचा** §6.7 वाचा: economist साठी utility असलेले value आणि accounting मध्ये वापरले जाणारे monetary surrogate.**नोंदी**

Value विरुद्ध measurement: value म्हणजे objects, क्षमता किंवा कल्पनांपासून मिळणारे फायदे — economist साठी ते एखाद्या आर्थिक साधनाची utility (समाधान) असते; accounting मध्ये monetary surrogate वापरतात, म्हणजे value money मध्ये measure केले जाते (₹2,50,000 ला घेतलेल्या car चे मूल्य acquisition/historical cost ला धरतात).

Scales: economists समाधानाच्या पातळ्या दाखवण्यासाठी बहुधा ordinal scales वापरतात, पण accountants फक्त cardinal scales वापरतात — value हे measurement ने दाखवले जाते आणि accounting मध्ये value नेहमी money मध्येच measure केले जाते.

विषय 8: Accounting Estimates

P1-C1-U1.6-T08 • Topic 8: Accounting Estimates

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.8 त्यातील चार उदाहरणांसह वाचा: estimates का लागतात आणि estimate मधील बदल म्हणजे काय.

नोंदी

गरज: अजून घडलेल्या नसलेल्या बाबी valuation principles नी measure करता येत नाहीत, तरी त्या नोंदवाव्या लागतात (उदा. provision for doubtful debts) — सध्याची परिस्थिती व पूर्वानुभव यांवर आधारित वाजवी estimates केले जातात; व्यवसायातील अनिश्चिततेमुळे financial statement मधील अनेक बाबींचा केवळ अंदाजच करता येतो आणि त्यासाठी उपलब्ध ताज्या माहितीवर judgement करावे लागते.

क्षेत्रे: depreciation, amortisation व impairment losses, accruals, provisions, employee benefit obligations, bad debts, plant and machinery चे useful life व residual value, inventory obsolescence, patent चे useful life, construction contracts वरील provisions, tax provisions.

Estimate मधील बदल: परिस्थिती बदलल्यास किंवा नवी माहिती/अधिक अनुभव/पुढील घडामोडींमुळे फेरतपासणी आवश्यक ठरते — accounting estimate मधील बदल म्हणजे आधी अंदाजलेले parameters आणि चालू कालावधीत पुन्हा अंदाजलेले (किंवा प्रत्यक्ष) निष्कर्ष यांतील फरक; उदा. ₹10 लाखांच्या machine चे अपेक्षित आयुष्य obsolescence मुळे 10 वर्षांवरून 6 वर आणणे — अशा बदलाला retrospective effect दिला जात नाही.

विभाग 1.7: Accounting Standards

Accounting Standards

P1-C1-U1.7 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 6 • वर्ग C • प्रकरणातील 6.9% प्रश्न • 5 प्रश्न

विषय 1: Accounting Standards ची ओळख (Introduction of Accounting Standards)

P1-C1-U1.7-T01 • Topic 1: Introduction of Accounting Standards

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §7.1 वाचा: accounting principles प्रमाणित का केली जातात आणि Accounting Standards ज्या चार issues हाताळतात ती.

नोंदी

Standards का: financial accounting प्रक्रिया नीट नियंत्रित नसेल तर financial statements दिशाभूल करणारी, पक्षपाती आणि विकृत असू शकतात — financial reporting मधील transparency, consistency, comparability, adequacy व reliability साठी accounting principles आणि policies प्रमाणित केली जातात, जेणेकरून वेगवेगळ्या enterprises ची financial statements तुलनायोग्य होतात.

व्याख्या: Accounting Standards म्हणजे तज्ज्ञ accounting संस्था, सरकार किंवा अन्य नियामक संस्थेने जारी केलेली

लेखी policy documents, ज्यांत financial statements मधील accounting transactions व events च्या recognition, measurement, presentation आणि disclosure या बाबी येतात.

हाताळली जाणारी चार issues: (i) events व transactions ची recognition, (ii) या transactions आणि events चे measurement, (iii) वाचकाला अर्थपूर्ण व समजेल अशा पद्धतीने presentation, (iv) stakeholders व संभाव्य investors ना सुज्ञ आणि माहितीपूर्ण निर्णय घेता यावेत यासाठी disclosure requirements.

विषय 2: Accounting Standards ची उद्दिष्टे (Objectives of Accounting Standards)

P1-C1-U1.7-T02 · Topic 2: Objectives of Accounting Standards

आधी वाचा Para 7.2 अभ्यासा - accounting standards विविध accounting policies प्रमाणित करून practices मध्ये सुसंगती आणतात; standards म्हणजे काय व ती कोणती चार issues (recognition, measurement, presentation, disclosure) हाताळतात यासाठी Para 7.1 वरूनही नजर फिरवा.

नोंदी

अर्थ (Para 7.1): accounting standards म्हणजे तज्ज्ञ accounting संस्था, सरकार किंवा अन्य नियामक संस्थेने जारी केलेली लेखी policy documents, ज्यांत financial statements मधील accounting transactions व events च्या recognition, measurement, presentation आणि disclosure या बाबी येतात – हीच चार issues प्रत्येक standard हाताळते.

उद्दिष्टे (Para 7.2): संपूर्ण कल्पना accounting policies व practices च्या harmonisation भोवती आहे – standards विविध accounting policies प्रमाणित करतात, जेणेकरून (i) financial statements ची non-comparability नाहीशी होऊन त्यांची reliability वाढेल, आणि (ii) standard accounting policies, valuation norms व disclosure requirements चा संच मिळेल.

परिणाम: standards विवेकाच्या मर्यादित राहून financial statements तयार करतानाचे accounting पर्याय कमी करतात, त्यामुळे वेगवेगळ्या enterprises ची financial statements तुलनायोग्य होतात; standardisation मुळे financial reporting मध्ये transparency, consistency, comparability, adequacy व reliability येते.

स्मरण (Remembering) पाठ करा · 1 प्रश्न

- सांगायची उद्दिष्टे: विविध accounting policies प्रमाणित करणे, जेणेकरून (i) financial statements ची non-comparability नाहीशी होऊन त्यांची reliability वाढेल, आणि (ii) standard accounting policies, valuation norms व disclosure requirements चा संच मिळेल.
- हेही जोडा: standards विवेकाच्या मर्यादित accounting पर्याय कमी करतात, त्यामुळे वेगवेगळ्या enterprises ची financial statements तुलनायोग्य होतात.
- एका ओळीत अर्थ: accounting standards म्हणजे तज्ज्ञ accounting संस्था/सरकार/नियामक यांनी जारी केलेली लेखी policy documents, ज्यांत transactions व events ची recognition, measurement, presentation आणि disclosure येते.

TQ 2.1 • PYQ 2025-May [1] (b) (i) {C} • Descriptive • 2M • Pg 62 9× विचारला LEVEL I स्मरण (Remembering)

सोपा

विषय 3: Accounting Standards चे फायदे व मर्यादा (Benefits and Limitations of Accounting Standards)

P1-C1-U1.7-T03 • Topic 3: Benefits and Limitations of Accounting Standards

आधी वाचा Para 7.3 अभ्यासा - accounting standards चे तीन benefits व दोन limitations, आणि एकत्रित 4-mark प्रश्नासाठी Para 7.1 मधील accounting standards ची व्याख्या.

नोंदी

तीन benefits (Para 7.3): (i) पर्यायी accounting treatments चे standardisation - treatments मधील गोंधळात टाकणारे फरक वाजवी प्रमाणात कमी करणे किंवा पूर्णपणे नाहीसे करणे; (ii) अधिक disclosures ची गरज - कायद्याने मागितलेल्या पलीकडे disclosure standards मागू शकतात; (iii) financial statements ची comparability - एकाच देशातील वेगवेगळ्या companies ची आणि मर्यादित प्रमाणात जगाच्या वेगवेगळ्या भागांतील companies ची (मर्यादित, कारण संस्था, परंपरा व कायदेशीर व्यवस्था देशोदेशी वेगळ्या असतात).

दोन limitations: (i) वेगवेगळ्या treatments मधून निवड करण्यातील अडचण - काही accounting प्रश्नांवरील पर्यायी उत्तरांपैकी प्रत्येकाच्या बाजूने युक्तिवाद असू शकतात; (ii) मर्यादित scope - accounting standards statute ला ओलांडू शकत नाहीत आणि प्रचलित statutes च्या चौकटीतच आखावी लागतात.

True/False: 'Accounting Standards can override the statute' - FALSE, ती statute ला कधीही ओलांडू शकत नाहीत; 'treatments मधील निवडीची अडचण हा benefit आहे' - FALSE, ती limitation आहे; 'अधिक disclosure ची गरज ही limitation आहे' - FALSE, तो benefit आहे.

4-mark मांडणी: व्याख्येने सुरुवात करा (recognition, measurement, presentation, disclosure वरील लेखी policy documents), मग तीन benefits व दोन limitations लिहा.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 3 प्रश्न

- Benefits (प्रत्येक समजावा): (i) पर्यायी accounting treatments चे standardisation - गोंधळात टाकणारे फरक कमी करणे किंवा नाहीसे करणे; (ii) अधिक disclosures ची गरज - कायदा मागतो त्यापलीकडे; (iii) companies मधील आणि मर्यादित प्रमाणात देशांमधील financial statements ची comparability.
- Limitations: (i) प्रत्येकात तथ्य असलेल्या पर्यायी treatments मधून निवड करण्यातील अडचण; (ii) मर्यादित scope - standards statute ला ओलांडू शकत नाहीत आणि प्रचलित कायद्यांच्या चौकटीतच आखावी लागतात.
- True/False: 'Accounting Standards can override the statute' हे FALSE - ती प्रचलित statutes च्या चौकटीतच आखावी लागतात.
- पूर्ण 4-mark प्रश्नासाठी advantages व limitations लिहिण्याआधी व्याख्येने सुरुवात करा (recognition, measurement, presentation, disclosure वरील लेखी policy documents).

TQ 3.2 • PYQ 2024-Jun [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 64

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 3.1 • PYQ 2006-Nov [6] (v) • Descriptive • 5M • Pg 63 5× विचारला

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

TQ 3.3 • PYQ 2026-Jan [1] (b) {C} • Descriptive • 4M • Pg 65

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 4: भारतात Accounting Standards तयार होण्याची प्रक्रिया (Process of Formulation of Accounting Standards in India)

P1-C1-U1.7-T04 • Topic 4: Process of Formulation of Accounting Standards in India

आधी वाचा Para 7.4 अभ्यासा - ICAI ने 1977 मध्ये Accounting Standards Board (ASB) स्थापन केले; standard-setting चे टप्पे (क्षेत्र निश्चिती, study groups, draft वितरण, exposure draft, comments, Council कडून अंतिम रूप) आणि कोणता संच कोण जारी करते ते शिका.

नोंदी

ASB (Para 7.4): ICAI ने 1977 मध्ये Accounting Standards Board स्थापन केले; भारतीय standards आखताना ASB IFRSs विचारात घेते आणि लागू कायदे, प्रथा, रूढी व व्यवसाय वातावरण यांच्या प्रकाशात ती सामावून घेते; रचनेत उद्योग प्रतिनिधी (ASSOCHAM, CII, FICCI), नियामक, शिक्षणतज्ज्ञ व सरकारी विभाग असतात; ASB स्वतंत्र आहे - ASB ने तयार केलेल्या draft standard मध्ये ICAI ची Council ASB ला विचारल्याशिवाय बदल करू शकत नाही.

Standard-setting चे टप्पे: (1) ASB कडून व्यापक क्षेत्रांची निश्चिती, (2) प्राथमिक drafts तयार करण्यासाठी study groups ची स्थापना (objective, scope, व्याख्या, recognition/measurement, presentation आणि disclosure), (3) ASB कडून draft चा विचार व सुधारणा, (4) Council सदस्य व ठरावीक बाहेरील संस्थांना वितरण - DCA, SEBI, C&AG, CBDT, SCOPE इत्यादी, (5) त्यांची मते जाणून घेण्यासाठी बैठक, (6) जनतेच्या comments साठी Exposure Draft अंतिम करून जारी करणे, (7) comments चा विचार करून ASB कडून अंतिम रूप देऊन ते Council कडे पाठवणे, (8) Council विचार करते, गरज असल्यास ASB शी सल्लामसलत करून बदल करते आणि standard जारी होते.

कोणता संच कोण जारी करते: Ind AS - सर्व listed companies व NBFCs ना, आणि ₹250 कोटी किंवा अधिक net worth असलेल्या unlisted companies/NBFCs ना लागू; Companies (Accounting Standards) Rules, 2021 अंतर्गत अधिसूचित AS (केंद्र सरकार) - Ind AS लागू नसलेल्या companies साठी; ICAI ने विहित केलेली AS - companies खेरीज इतर entities साठी; True/False - 'Accounting Standards for non-corporate entities in India are issued by the Central Government' हे FALSE, ती ICAI जारी करते.

Ind AS ची पार्श्वभूमी: भारताने IASB ने जारी केलेल्या IFRS शी CONVERGE होण्याचे ठरवले, ते जसेच्या तसे स्वीकारण्याचे नाही - देशाचे आर्थिक वातावरण पाहून अगदी अत्यावश्यक तिथेच फरक ठेवून Ind AS संबंधित IFRS शी जुळती ठेवली जातात; ASB = Accounting Standards Board ('Accounting standardisation benchmarking' नाही).

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- True/False: 'Accounting Standards for non-corporate entities in India are issued by the Central Government' हे FALSE - non-corporate entities साठीची standards ICAI जारी करते; companies साठीची AS केंद्र सरकार Companies (Accounting Standards) Rules, 2021 अंतर्गत अधिसूचित करते.
- standards चे तीन संच व त्यांची लागूता लक्षात ठेवा: listed companies/NBFCs आणि ₹250 कोटी किंवा अधिक net worth असलेल्या unlisted companies साठी Ind AS; इतर companies साठी अधिसूचित AS; non-company entities साठी ICAI ने विहित केलेली AS.
- ASB ची सल्लामसलतीची प्रक्रिया समजून घ्या (DCA/SEBI/C&AG/CBDT इत्यादींना drafts, जनतेच्या अभिप्रायासाठी exposure draft) आणि ASB स्वतंत्र आहे हे लक्षात ठेवा - ICAI ची Council ASB ला विचारल्याशिवाय draft standard मध्ये बदल करू शकत नाही.

TQ 4.1 · PYQ 2021-Jan [1] (a) (vi) {C} · True/False · 2M · Pg 66 **5x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 5: भारतातील Accounting Standards ची यादी (List of Accounting Standards in India)

P1-C1-U1.7-T05 · Topic 5: List of Accounting Standards in India

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §7.5 वाचा: Accounting Standards Board ने जारी केलेल्या लागू AS चा तक्ता आणि Ind AS convergence वरील टीप.

नोंदी

लागू AS: financial statements GAAP नुसार व्हावीत यासाठी Accounting Standards Board ने जारी केलेली AS पाळणे बंधनकारक आहे — सध्या AS 1 ते AS 29 (मधले काही क्रमांक वगळून), उदा. AS 1 Disclosure of Accounting Policies, AS 2 Valuation of Inventories, AS 3 Cash Flow Statements, AS 9 Revenue Recognition, AS 10 Property Plant and Equipment, AS 16 Borrowing Costs, AS 19 Leases, AS 22 Taxes on Income, AS 26 Intangible Assets, AS 29 Provisions, Contingent Liabilities & Contingent Assets (सविस्तर यादी फक्त माहितीसाठी, syllabus चा भाग नाही).

Ind AS: standard ठरवणारी संस्था ICAI ने 2006 मध्ये IFRS कडे वाटचाल सुरू केली; भारत सरकारने ICAI च्या सल्ल्याने IFRS शी CONVERGE होण्याचे ठरवले, ते जसेच्या तसे स्वीकारण्याचे नाही — भारताचे आर्थिक वातावरण पाहून अगदी अत्यावश्यक तिथेच फरक ठेवून Ind AS संबंधित IFRS शी शक्य तितकी जुळती ठेवली जातात.

प्रकरण 2

Accounting प्रक्रिया (Accounting Process)

Accounting Process

38 विषय · 90 वर्गीकृत प्रश्न · महत्त्व: A

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% · Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे सिद्धांत-प्रधान

Level I — स्मरण आणि आकलन

29.8%

325.5 पैकी 97 गुण

Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण

70.2%

325.5 पैकी 228.5 गुण

विभाग 2.1: मूलभूत Accounting कार्यपद्धती: Journal Entries (Basic Accounting Procedures: Journal Entries)

Basic Accounting Procedures: Journal Entries

P1-C2-U2.1 · महत्त्व B · प्रकरणात Rank 2 · वर्ग A · प्रकरणातील 21.1% प्रश्न · 19 प्रश्न

विषय 1: Double Entry System

P1-C2-U2.1-T01 · Topic 1: Double Entry System

आधी वाचा Study Material चा Para 1.1 वाचा: double entry system चा अर्थ, Luca Pacioli पासूनचा त्याचा उगम, आणि प्रत्येक transaction चा दुहेरी (debit-credit) पैलू.

नोंदी

अर्थ (SM): “which recognises and records both the aspects of transactions” अशी ही system — प्रत्येक transaction ला debit आणि credit असे दोन पैलू असतात, म्हणून किमान दोन accounts वर परिणाम होतो; accounting ची हीच एकमेव शास्त्रीय system आहे.

उगम: 500 वर्षांहून जुनी; प्रथम वर्णन “Luca Pacioli” या इटालियन friar व गणितज्ञाने Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita मध्ये केले — double entry accounting system सांगणारे हे पहिले पुस्तक.

ठरलेले उदाहरण: furniture च्या purchase वर नवीन asset (furniture) मिळते आणि एकतर cash balance कमी होतो किंवा supplier चे liability तयार होते — दोन्ही पैलू नोंदवले जातात; पैशाचा वापर करणाऱ्या सर्व entities साठी ही system उपयुक्त आहे.

स्मरण (Remembering) पाठ करा · 1 प्रश्न

- व्याख्या: double entry system प्रत्येक transaction चे दोन्ही पैलू (debit आणि credit) ओळखते आणि नोंदवते, म्हणून किमान दोन accounts वर परिणाम होतो.
- ही accounting ची एकमेव शास्त्रीय system आहे, 500 वर्षांहून जुनी; प्रथम वर्णन इटालियन friar व गणितज्ञ Luca Pacioli यांनी 'Summa de Arithmetica' मध्ये केले.
- short note साठीचे ठरलेले उदाहरण: furniture ची purchase — नवीन asset (furniture) येते आणि एकतर cash कमी होते किंवा supplier चे liability तयार होते.
- हे 2.5-mark च्या short note मध्ये 4-5 नेमक्या मुद्द्यांत लिहायची तयारी ठेवा.

TQ 1.1 · MTP 2023-May [6] (c) (i) · Short Note · 2.5M · Pg 70 5× विचारला

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

सोपा

विषय 2: Double Entry System चे फायदे (Advantages of Double Entry System)

P1-C2-U2.1-T02 · Topic 2: Advantages of Double Entry System

आधी वाचा Para 1.2 अभ्यासा — double entry system चे पाच फायदे; तसेच True/False प्रश्नांसाठी त्याची single entry (incomplete records) शी तुलना करा.

नोंदी

पाच फायदे (Para 1.2): (i) trial balance च्या साधनाद्वारे accounting कामाची अचूकता ठरवता येते; (ii) कालावधीत झालेला profit किंवा loss तपशिलासह कळतो; (iii) प्रत्येक कालावधीअखेर financial statements तयार करून entity ची financial position कळते; (iv) आवश्यक तेवढ्या तपशिलात accounts ठेवता येतात, ज्यातून control आणि reporting साठी महत्त्वाची माहिती मिळते; (v) एका वर्षाच्या निकालांची मागील वर्षाशी तुलना करून बदलाची कारणे शोधता येतात.

प्रत्येक फायदा येतो दोन्ही पैलू नोंदवण्यातून: debits नेहमी credits एवढे असतात, म्हणून books ची अंकगणिती तपासणी करता येते, आणि निकाल, position, control व तुलना यांसाठी account-निहाय पूर्ण तपशील उपलब्ध असतो.

True/False सापळा: single entry खाली nominal accounts ठेवली जात नाहीत (incomplete records मध्ये मुख्यतः cash आणि personal accounts असतात); real आणि nominal accounts ही double entry system खाली ठेवतात.

स्मरण (Remembering) पाठ करा · 1 प्रश्न

- 5 फायदे पाठ करा: (i) trial balance ने अचूकता तपासतात, (ii) profit/loss तपशिलासह कळतो, (iii) financial statements मधून financial position कळते, (iv) तपशीलवार accounts control आणि reporting ला मदत करतात, (v) वर्षानुवर्ष निकालांची तुलना.
- 5-mark च्या descriptive उत्तरात पाचही मुद्दे एक-ओळीच्या स्पष्टीकरणासह हवेत.

TQ 2.1 • PYQ 2025-Jan [6] (b) • Descriptive • 5M • Pg 71

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

मध्यम

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 2 प्रश्न

- सापळा (True/False): 'Nominal Accounts are kept under Single Entry System' हे FALSE — single entry मध्ये मुख्यतः cash आणि personal accounts ठेवतात; nominal आणि real accounts ही double entry खाली ठेवतात.
- transaction चे दोन्ही पैलू नोंदवण्यातून प्रत्येक फायदा का येतो, याचे कारण सांगता आले पाहिजे.

TQ 2.2 • PYQ 2026-Jan [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 72 2x विचारला

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 2.3 • PYQ 2026-Sep [6] (b) • Descriptive • 5M • Pg 72

LEVEL I
आकलन (Understanding)

विषय 3: Account

P1-C2-U2.1-T03 • Topic 3: Account

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.3 वाचा: cash मधील वाढ आणि घट दोन columns मध्ये नोंदवण्यातून T-form account कसे तयार होते.

नोंदी

Account का लागते: प्रत्येक transaction ला cash balance बदलत बसणे त्रासाचे आहे — त्याऐवजी सर्व वाढ एका column मध्ये आणि सर्व घट दुसऱ्या column मध्ये नोंदवतात; opening balance + total increases - total decreases = closing balance, यातून त्या बाबीची महत्त्वाची माहिती मिळते.

T form: दोन्ही columns "T" form नावाच्या account च्या स्वरूपात मांडतात — cash (एक asset) मधील वाढ डाव्या बाजूला, घट उजव्या बाजूला; T-accounts फक्त रकमा दाखवतात, वर्णन नाही, म्हणून प्रत्येक entry सोबत क्रमांक किंवा date देतात.

योग्य स्वरूप: डाव्या व उजव्या दोन्ही बाजूंना Date • Particulars • Amount (₹) अशा रकमांनी आखलेले; उदा. सुरुवातीच्या capital ₹25,00,000 ने Cash वाढते (डावी) आणि Capital वाढते (उजवी); creditors ना दिलेल्या cash ने Cash कमी होते (उजवी) आणि Creditors कमी होतात (डावी).

विषय 4: Debit आणि Credit (Debit and Credit)

P1-C2-U2.1-T04 • Topic 4: Debit and Credit

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.4 वाचा: दोन्ही बाजूंची औपचारिक संज्ञा म्हणून Dr./Cr., विस्तारित accounting equation, आणि वाढ/घट चे नियम.

नोंदी

अर्थ: कोणत्याही account च्या डाव्या बाजूची entry दाखवण्यासाठी accountants Debit (Dr.) आणि उजव्या बाजूची entry दाखवण्यासाठी Credit (Cr.) वापरतात — debit आणि credit म्हणजे अनुकूल किंवा प्रतिकूल असे नाही; ते फक्त accounts च्या दोन बाजू सांगतात.

Equation चा पाया: Assets = Liabilities + Stockholders' Equity, जिथे equity = contributed capital + beginning retained earnings + revenue - expenses - dividends; equation च्या एका बाजूच्या बदलाला दुसऱ्या बाजूचा तसाच बदल किंवा त्याच बाजूचा उलट बदल जुळतो.

नियम: assets मधील वाढ म्हणजे debits, घट म्हणजे credits; liabilities मधील वाढ म्हणजे credits, घट म्हणजे debits; owner's capital मधील वाढ म्हणजे credits, घट म्हणजे debits; expenses/purchases मधील वाढ म्हणजे debits; revenue/incomes/sales मधील वाढ म्हणजे credits.

विषय 5: व्यवहार (Transactions)

P1-C2-U2.1-T05 · Topic 5: Transactions

आधी वाचा Para 1.5 अभ्यासा — source documents चा आधार असलेली, दुहेरी मार्गी आणि पैशात मोजता येणारी घटना म्हणून transaction चा अर्थ, आणि त्याचा dual aspect तपासण्याचे दोन दृष्टिकोन (accounting equation आणि traditional).

नोंदी

अर्थ: transaction म्हणजे सर्वसाधारणपणे बाह्य, पैशात मोजता येणारी आणि दुहेरी मार्गी अशी घटना — दोन पक्षांमध्ये value चे हस्तांतरण होते (प्रत्येक पक्ष value घेतो आणि देतोही); तिला ठोस documents चा आधार लागतो: purchase invoices, bills, pay-slips, cash-memos, passbook इत्यादी.

Dual aspect तपासण्याचे दोन दृष्टिकोन: (1) Accounting Equation Approach आणि (2) Traditional Approach — दोन्हीमध्ये परिणाम होणारी accounts आणि पडणाऱ्या entries सारख्याच राहतात; recording हे विश्लेषणाच्या पद्धतीवर अवलंबून नसते.

विशेष entries (Gamma Bros प्रकार): salary पोटी employees नी घेतलेले inventory — Dr. Salaries ₹75,000 / Cr. Purchases at COST (विक्री किंमत ₹1,00,000 नव्हे); machinery च्या erection साठीचे wages ₹18,000 हे capitalise केले — Dr. Machinery / Cr. Bank (Wages नव्हे); proprietor चा income-tax भरला — Dr. Drawings / Cr. Petty Cash.

Discount ची साखळी: purchase list price ₹2,00,000 वजा 10% trade discount, नोंद ₹1,80,000 ला (TD कधीच books मध्ये येत नाही); लवकर payment झाल्यास: Dr. Naveen ₹1,80,000 / Cr. Bank ₹1,75,000, Cr.

Discount Received ₹5,000.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 1 प्रश्न

- वेगळ्या प्रसंगांच्या journal entries चा सराव करा: salary पोटी employees नी घेतलेले goods (cost किंवा ठरलेल्या किमतीला Purchases/Sales credit, Salaries/Employees debit), asset च्या erection साठी दिलेले wages (capitalise करा — Asset debit, Wages नाही).
- goods चे drawings, abnormal loss, आणि capitalise कराव्या लागणाऱ्या expenses विरुद्ध revenue expenses यांच्या entries चा सराव करा.
- आधी परिणाम होणारी दोन accounts आणि त्यांचे स्वरूप ओळखा, मग debit/credit चे नियम लावा आणि नंतरच narration सह entry लिहा.

PQ 5.1 · RTP 2025-Sep [3] (a) · Practical · --- · Pg 73 6× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)

विषय 6: Accounting Equation दृष्टिकोन (Accounting Equation Approach)

P1-C2-U2.1-T06 · Topic 6: Accounting Equation Approach

आधी वाचा Para 1.6 अभ्यासा — accounting equation (Assets = Liabilities + Capital), तिचे विस्तारित रूप Equity + Long-term Liabilities = Fixed Assets + Current Assets - Current Liabilities, आणि equity मधील बदल म्हणून profit काढणे (E1 - E0).

नोंदी

Equation: Assets = Liabilities + Capital; विस्तारित रूप: Equity + Long-term Liabilities = Fixed Assets + Current Assets - Current Liabilities; हे सर्व वेळी आणि कितीही transactions साठी खरे ठरते, फक्त accounting process मध्ये errors असतील तेव्हा नाही.

Profit = equity मधील बदल: कोणत्याही तारखेला $E = A - L$; Profit = $E1 - E0$ ($E_n > E_{n-1}$ म्हणजे profit, $E_n < E_{n-1}$ म्हणजे loss); Opening capital = Closing capital - profit + drawings adjustments; उदा. closing capital ₹35,000 - profit ₹5,000 = opening capital ₹30,000, म्हणून opening assets = 12,000 + 30,000 = ₹42,000.

हरवलेला आकडा काढण्याचा नियम: Capital = Assets - Liabilities; कंसातील liabilities ऋण धरा, उदा. Assets ₹57,00,000 आणि Liabilities (₹2,80,000) यातून Capital ₹59,80,000 येते.

मांडणी बदलत्यावरची तपासणी: कोणताही प्रकार Assets = Liabilities + Capital वरून बीजगणिताने तपासा; Current Assets मध्ये Cash वेगळे मिळवले तर ते दोनदा मोजले जाते आणि equation FALSE ठरते.

परिणामाचे विश्लेषण: furniture ची credit purchase (+asset, +liability), services पोटी मिळालेले cash (+asset), employee ला कामावर घेणे किंवा नुसता purchase agreement (बदल नाही) — फक्त पैशात मोजता

येणारे transactions equation बदलतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- True/False सापळा: 'Equity + LTL - CL = FA + CA' हे TRUE (Equity + LTL = FA + CA - CL ची फक्त पुनर्मांडणी); दिलेला कोणताही प्रकार Assets = Liabilities + Capital च्या बीजगणिती पुनर्मांडणीने तपासा.
- सापळा: 'Capital + Long Term Liabilities = Fixed Assets + Current Assets + Cash - Current Liabilities' हे FALSE, कारण cash आधीच current assets चा भाग आहे — ते दोनदा मोजले जाते.
- कारण सांगायची तयारी ठेवा: accounting errors नसतील तर equation सर्व वेळी आणि कितीही transactions साठी खरे ठरते.

TQ 6.1 · MTP 2022-Nov S2 [1] (a) (ii) {C} · True/False · 2M · Pg 74 3× **LEVEL I**
विचारला आकलन (Understanding)

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 1 प्रश्न

- Capital = Assets - Liabilities वापरून हरवलेल्या आकड्यांची उदाहरणे सोडवा; कंसातील ऋण liabilities लक्षात घ्या, उदा. Assets ₹1,71,00,000 आणि Liabilities (₹8,40,000) यातून Capital ₹1,79,40,000 येते.
- सराव करा: Opening capital = Closing capital - profit; Profit = E1 - E0; मग closing Balance Sheet पुन्हा उभे करा.

PQ 6.1 · MTP 2024-Aug [1] (c) {C} · Practical · 4M · Pg 75 2× **LEVEL II**
विचारला उपयोजन (Application)

सोपा

विषय 7: पारंपरिक दृष्टिकोन (Traditional Approach)

P1-C2-U2.1-T07 · Topic 7: Traditional Approach

आधी वाचा Para 1.7 अभ्यासा — accounts चे Personal (natural, artificial, representative) आणि Impersonal (Real, Nominal) असे वर्गीकरण, तसेच प्रत्येक प्रकारासाठी debit आणि credit चे golden rules.

नोंदी

वर्गीकरण: Personal accounts — (a) natural (Ram, Rita), (b) artificial/legal (Government, companies, clubs, co-operative societies), (c) representative (outstanding liability, prepaid, capital, drawings); Impersonal accounts — Real (firm ची assets, पण कर्ज नव्हे: land, building, investment, fixed deposits, cash) आणि Nominal (expenses, losses, gains, revenue: salary, interest paid, commission received).

Golden rules: Personal — debit the receiver, credit the giver; Real — debit what comes in, credit what goes out; Nominal — debit expenses and losses, credit incomes and gains — हे तिन्ही नियम जसेच्या तसे पाठ करा.

काळजीचे मुद्दे: Bank A/c आणि Bank Fixed Deposit ही PERSONAL आहेत (bank हा artificial person आहे),

फक्त Cash in Hand हे Real आहे; Rent Outstanding हे REPRESENTATIVE PERSONAL account आहे; rent paid आणि rent received ही दोन्ही NOMINAL आहेत (expense/income); Ram ला दिलेला salary हा Salary A/c ला debit होतो (services साठीचे payment, एक expense), Ram च्या account ला नाही.

Balances: nominal account मधील debit balance expenses/losses दाखवतो, credit balance incomes/gains दाखवतो; सर्व nominal accounts चा निव्वळ निकाल (profit किंवा loss) Capital account ला transfer होतो — म्हणून nominal accounts तात्पुरती असतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- rent paid आणि rent received ही दोन्ही Nominal accounts आहेत (expense/income) — म्हणून 'rent received is a Real account' हे FALSE.
- Ram ला दिलेला salary हा Salary A/c (Nominal) ला debit होतो, Ram च्या personal account ला नाही — ते payment services साठी आहे, एक expense.
- Cash at Bank हे PERSONAL account आहे (bank हा artificial person आहे); फक्त Cash in Hand हे Real आहे. 'Rent Outstanding' हे REPRESENTATIVE PERSONAL account आहे, Nominal नाही.
- Nominal account मधील Debit balance expenses/losses दाखवतो, gains नाही (credit balance income/gains दाखवतो).

विषय 8: Accounts चे आधुनिक वर्गीकरण (Modern Classification of Accounts)

P1-C2-U2.1-T08 · Topic 8: Modern Classification of Accounts

आधी वाचा Para 1.8 अभ्यासा — सहा आधुनिक account प्रकार (Asset, Liability, Capital, Revenue, Expenditure, Withdrawal), त्यांचे normal balances, आणि प्रत्येक कधी debit किंवा credit होते; Illustration 6 च्या dual classification तक्त्याशी ताळा घ्या.

नोंदी

सहा प्रकार आणि त्यांचे normal balances: Asset (Dr.), Expenditure (Dr.), Withdrawal/Drawings (Dr.); Liability (Cr.), Capital (Cr.), Revenue (Cr.) — normal balance ज्या बाजूला असतो त्या बाजूला वाढ झाली की account debit/credit होते आणि घट झाली की उलट entry पडते.

Dual classification (Illustration 6): prepaid salary — personal / asset; rent outstanding आणि rent received in advance — personal / liability; bad debts recovered — nominal / gain; drawings आणि personal income-tax — personal / capital कमी होणे (Capital - Drawings); closing inventory — real / asset; GST payable — personal / liability.

सापळा: Outstanding Expenditure हे nominal नाही — traditional approach खाली ते representative personal आहे आणि modern approach खाली LIABILITY आहे.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- सापळा: 'Outstanding Expenditure is a nominal account' हे FALSE — traditional approach खाली ते representative personal account आहे; modern approach खाली ते LIABILITY आहे.
- normal balances पाठ करा: Assets/Expenses/Drawings = debit; Liabilities/Capital/Revenue = credit; वाढ ही normal balance च्या बाजूला जाते.
- prepaid salary (personal/asset), bad debts recovered (nominal/gain), drawings (personal/capital कमी होणे) अशा बाबींच्या dual classification चा सराव करा.

TQ 8.1 • RTP 2025-Sep [1] (b) • True/False • 2M • Pg 75

LEVEL I
आकलन (Understanding)**सोपा****विषय 9: Journal**

P1-C2-U2.1-T09 • Topic 9: Journal

आधी वाचा Para 1.9 अभ्यासा — transactions कालक्रमाने नोंदवणारे book of original entry म्हणून journal, पाच columns चे स्वरूप, journalising प्रक्रिया, आणि compound/composite entries; Illustrations 5 आणि 7 नीट सोडवा.

नोंदी

व्याख्या: ज्यात transactions रोजच्या रोज कालक्रमाने नोंदवतात आणि debit व credit होणारी accounts narration सह दाखवतात असे book of original (first) entry; journal मध्ये नोंद करणे = journalising; दोन प्रकार — general journal आणि specialised journal (एकाच स्वरूपाच्या अनेक वारंवार होणाऱ्या transactions साठी).

पाच columns: (1) Date (वर वर्ष, मग महिना आणि तारीख), (2) Particulars — debit होणारे account “Dr.” सह, credit होणारे account “To” नंतर, मग narration, (3) Ledger Folio, (4) Dr. Amount, (5) Cr. Amount; पानाच्या बेरजा “Carried forward”/“Brought forward” लिहून दाखवतात; compound/composite entry दोन किंवा अधिक transactions एकत्र करते — total debits हे total credits एवढेच हवेत.

पूर्ण निपट्याच्या entries (Illus. 5): Arvind कडून ₹2,400 च्या निपट्यात ₹2,300 मिळाले — Dr. Bank 2,300, Dr. Discount (Allowed) 100 / Cr. Arvind 2,400; Amrit ला ₹9,500 च्या निपट्यात ₹9,450 दिले — Dr. Amrit 9,500 / Cr. Bank 9,450, Cr. Discount (Received) 50.

ठोकळे पाठ करा: goods चे drawings — Dr. Drawings / Cr. Purchases at COST; free samples — Dr. Advertisement Expenses / Cr. Purchases; supplier ला परत केलेले goods — Dr. Supplier / Cr. Purchases Returns; capital आणले — Dr. Bank / Cr. Capital; bank मधून काढलेले cash — Dr. Cash / Cr. Bank.

Bad debts: debtor insolvent, ₹600 वर रुपयाला 50 पैसे देतो — Dr. Cash 300, Dr. Bad Debts 300 / Cr. Debtor 600; आधी written off केलेली debts नंतर वसूल झाली तर ती Bad Debts Recovered A/c ला credit होतात.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- short note साठी व्याख्या: Journal म्हणजे book of original entry, ज्यात transactions रोज कालक्रमाने नोंदवतात आणि debit व credit होणारी accounts narration सह दाखवतात.
- 5 columns माहीत हवेत: Date, Particulars, Ledger Folio, Dr. Amount, Cr. Amount; journal मध्ये नोंद करणे = journalising; दोन प्रकार — general आणि specialised journal.

TQ 9.1 • RTP 2023-Jun [20] (iv) • Short Note • --- • Pg 76 4× विचारला

LEVEL I
स्मरण (Remembering)**सोपा****उपयोजन (Application)** प्रक्रियेचा सराव करा • 5 प्रश्न

- discount सह पूर्ण निपटान्याच्या entries चा सराव करा: ₹10,000 च्या निपटान्यात ₹9,000 चा cheque म्हणजे Discount Allowed ₹1,000 Dr.; dishonour झाल्यास आधी दिलेले discount सुद्धा उलट नोंदवतात.
- goods चे Drawings: Purchases ला COST ने credit (sales price ने नाही); free samples: Advertisement debit, Purchases credit.
- closing/transfer entries चा सराव करा: Opening Inventory, Purchases, Carriage Inwards, Wages, Returns हे Trading A/c ला transfer करा; Gross Profit काढा आणि P&L ला transfer करा.
- business-purchase entries (assets debit, ताब्यात घेतलेली liabilities credit, उरलेले Capital ला) आणि outstanding/prepaid adjustments यांचा सराव करा.

PQ 9.1 • RTP 2022-May [3] (a) • Practical • --- • Pg 76

LEVEL II
उपयोजन (Application)**मध्यम**

PQ 9.3 • MTP 2024-Apr [5] (b) (i) • Practical • 5M • Pg 79 2× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)**मध्यम**

PQ 9.4 • RTP 2025-Jan [3] (a) • Practical • --- • Pg 81 6× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)**मध्यम**

PQ 9.5 • RTP 2025-May [3] (a) • Practical • --- • Pg 82

LEVEL II
उपयोजन (Application)**मध्यम**

PQ 9.2 • MTP 2022-Nov S1 [5] (b) • Practical • 5M • Pg 78 3× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)**विषय 10: Journal चे फायदे (Advantages of Journal)**

P1-C2-U2.1-T10 • Topic 10: Advantages of Journal

आधी वाचा Para 1.10 अभ्यासा — double entry system खाली journal ठेवण्याचे तीन फायदे (importance).**नोंदी****आधी मांडणी:** double entry system खाली transactions कालक्रमाने नोंदवणारे book of original entry म्हणजे journal; “importance of Journal” = “advantages of Journal”.**तीन फायदे (Para 1.10):** (i) कालक्रमाने नोंदवलेली transactions व्यवसायाच्या व्यवहारांची पूर्ण माहिती वेळेवर

देतात; (ii) प्रत्येक entry ला narration चा आधार असतो — entry नीट समजण्यासाठी transaction चे नेमके स्पष्टीकरण; (iii) ledger मध्ये entries च्या posting चा पाया journal असतो आणि त्याने चुकांची शक्यता कमी होते.

5 marks साठी: प्रत्येक मुद्दा विस्ताराने लिहा आणि जोडा की debit व credit हे दोन्ही पैलू एकत्र नोंदवल्याने debits आणि credits समान राहतात, ज्याने accounts ची अचूकता वाढते.

स्मरण (Remembering) पाठ करा · 1 प्रश्न

- 3 फायदे पाठ करा: (i) कालक्रमाने (तारीखवार) केलेली नोंद व्यवसायाच्या transactions ची पूर्ण आणि वेळेवर माहिती देते; (ii) प्रत्येक entry ला narration चा आधार असतो — entry नीट समजण्यासाठीचे नेमके स्पष्टीकरण; (iii) ledger मध्ये entries च्या posting चा पाया journal असतो आणि त्याने चुकांची शक्यता कमी होते.
- परीक्षेतील शब्दरचना लक्षात घ्या — 'importance of Journal' म्हणजेच 'advantages of Journal'; मुद्दे लिहिण्यापूर्वी एक-ओळीची व्याख्या द्या (book of original entry, double entry खाली कालक्रमाने नोंद).
- 5-mark च्या उत्तरासाठी प्रत्येक मुद्दा 2-3 ओळीत विस्तार आणि जोडा की debit व credit दोन्ही पैलू एकत्र नोंदवल्याने debits आणि credits समान राहण्यास मदत होते, ज्याने accounts ची अचूकता वाढते.

TQ 10.1 · PYQ 2023-Jun [6] (b) · Descriptive · 5M · Pg 83

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

मध्यम

विषय 11: GST चे Accounting (Accounting for GST)

P1-C2-U2.1-T11 · Topic 11: Accounting for GST

आधी वाचा Para 1.11 अभ्यासा — intra-state वर CGST/SGST आणि inter-state supplies वर IGST, Input GST (asset) विरुद्ध Output GST (liability), reversal चे प्रसंग, ITC set-off क्रम, आणि GST journal entries वरील Illustrations 8-10.

नोंदी

चौकट: GST हा goods आणि services च्या supply वरचा एकच, destination-based consumption tax आहे, ज्यात cascading (tax-on-tax) होत नाही; intra-state supply — CGST (Centre) + SGST/UTGST (State/UT); inter-state supply — IGST (Centre), जिथे IGST = CGST + SGST; Input GST (purchases वर भरलेला tax, घेतलेले credit) हे ASSET आहे; Output GST (supplies वर आकारलेला tax) हे LIABILITY आहे; purchases, expenses आणि sales ही GST वगळून नोंदवतात.

ठोकळा entries: Purchase — Dr. Purchases (net) + Dr. Input CGST/SGST or IGST / Cr. Creditor-Bank (gross); Sale — Dr. Debtor/Bank (gross) / Cr. Sales (net) + Cr. Output CGST/SGST or IGST; ITC utilisation — Dr. Output GST A/c / Cr. Input GST A/c. या तिन्ही ठोकळ्या जशाच्या तशा पाठ करा.

Discount चा नियम: GST हे trade discount नंतर पण cash discount आधी काढतात; उदा. list ₹1,00,000 – 20% TD = ₹80,000, 80,000 वर प्रत्येकी CGST+SGST @6%; 5% cash discount ₹4,000 ही वेगळी Discount Allowed entry आहे, तिच्यावर GST reversal नाही; GST-inclusive किंमत: value = gross × 100/112 (उदा. ₹44,800)

furniture = ₹40,000 + IGST ₹4,800 @12%).

Reversals: purchases returns, drawings, free samples, supply न ठरणान्या gifts, आणि आग/चोरीत गेलेले goods यांवर INPUT GST reverse करा (Dr. Drawings gross / Cr. Purchases + Cr. Input CGST/SGST); sales returns आणि सदोष goods वरील rebates यांवर OUTPUT GST reverse करा (Dr. Sales Return + Dr. Output GST / Cr. Customer), पण prompt-payment rebates वर नाही.

ITC set-off चा क्रम: IGST credit — आधी IGST विरुद्ध, उरलेले CGST किंवा/आणि SGST विरुद्ध कोणत्याही क्रमाने/प्रमाणात; CGST credit — आधी CGST मग IGST, SGST विरुद्ध कधीच नाही; SGST credit — आधी SGST मग IGST, CGST विरुद्ध कधीच नाही.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 4 प्रश्न

- ठोकळा पाठ करा: Purchases — Dr. Purchases (net of trade discount) + Dr. Input CGST/SGST/IGST, Cr. Supplier (gross). Sales — Dr. Customer (gross), Cr. Sales (net) + Cr. Output CGST/SGST/IGST.
- GST नेहमी trade discount नंतर पण cash discount आधी काढतात; cash discount ही वेगळी Discount Allowed/Received entry आहे, तिचा GST वर परिणाम नाही.
- किमतीच्या साखळ्यांचा सराव करा: cost ₹20,000 + 25% markup = ₹25,000, वजा 10% TD = ₹22,500, मग ₹22,500 वर प्रत्येकी CGST आणि SGST \@6%.
- purchase returns, drawings, free samples आणि हरवलेले goods यांवर Input GST reverse करा; sales returns वर Output GST reverse करा; ITC utilisation entry (Output A/c Dr. To Input A/c) चा सराव करा.

PQ 11.3 · RTP 2026-May [3] (a) (ii) · Practical · --- · Pg 87

LEVEL II
उपयोजन (Application)

सोपा

PQ 11.1 · PYQ 2024-Jun [1] (c) {C} · Practical · 4M · Pg 84 **2× विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 11.2 · PYQ 2026-Jan [1] (c) {C} · Practical · 4M · Pg 85

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 11.4 · PYQ 2026-Sep [1] (c) {C} · Practical · 4M · Pg 87

LEVEL II
उपयोजन (Application)

विभाग 2.2: Ledgers

Ledgers

P1-C2-U2.2 · महत्त्व D · प्रकरणात Rank 6 · वर्ग C · प्रकरणातील 4.4% प्रश्न · 4 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C2-U2.2-T01 · Topic 1: Introduction

आधी वाचा Para 2.1 आणि 2.2 अभ्यासा — सर्व personal, real आणि nominal accounts असलेले पुस्तक ('principal books of account') म्हणून ledger चा अर्थ, आणि प्रत्येक बाजूला चार columns असलेले नमुना T-format.

नोंदी

Ledger (SM): “The book which contains all set of accounts (viz. personal, real and nominal accounts), is known as Ledger” — हेच ते principal books of account, ज्यात प्रत्येक account चा account-निहाय balance ठरवतात; प्रत्येक स्वतंत्र account च्या सर्व transactions ची पूर्ण माहिती ते देते आणि trial balance व financial statements तयार करण्याचा पाया आहे (म्हणून True/False मधील “ledger is the principal book of accounts” हे TRUE आहे).

नमुना: debit (डावी) आणि credit (उजवी) बाजू असलेले T-format; प्रत्येक बाजूला चार columns — (i) Date, (ii) Particulars, (iii) Journal Folio (ज्या पानावरून entries post होतात ते) आणि (iv) Amount (₹).

Journal vs Ledger: या आधारांवर फरक सांगा —

Journal: book of original entry	Ledger: principal book of accounts
Transactions ची नोंद chronological order मध्ये.	नोंद analytical, account-wise क्रमाने.
Debit आणि credit ची transaction-wise नोंद.	प्रत्येक account चा account-wise एकत्रित balance.
प्रत्येक entry ला narration असते.	Narration नाही; फक्त 'To'/'By' references.
Ledger मध्ये posting साठी आधार ठरते.	Trial balance व financial statements साठी आधार ठरते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- Journal vs Ledger यातील फरक 4-5 आधारांवर सांगा: book of original entry विरुद्ध principal book; कालक्रम विरुद्ध विश्लेषणात्मक क्रम; transaction-निहाय नोंद विरुद्ध account-निहाय balance; journal ला narration असते, ledger ला नाही; trial balance ledger वरून तयार होते.
- True/False: 'A ledger is also known as the principal books of accounts' हे TRUE — कारण: ते सर्व रकमा account-निहाय वर्गीकृत करते आणि trial balance व financial statements तयार करण्याचा पाया आहे.
- नमुना माहीत हवा: प्रत्येक बाजूला (Dr. डावी, Cr. उजवी) Date, Particulars, Journal Folio आणि Amount हे columns असतात.

TQ 1.1 · PYQ 2025-Jan [1] (a) (vi) {C} · True/False · 2M · Pg 90 **2x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 2: Ledger Accounts चा नमुना (Specimen of Ledger Accounts)

P1-C2-U2.2-T02 · Topic 2: Specimen of Ledger Accounts

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §2.2 वाचा: दोन बाजू आणि प्रत्येकी चार columns असलेले ledger account चे रेखीव स्वरूप.

नोंदी

स्वरूप: ledger account ला दोन बाजू असतात — debit (डावी बाजू) आणि credit (उजवी बाजू); प्रत्येक बाजूला चार columns: (i) Date, (ii) Particulars, (iii) Journal Folio (J.F. — ज्या पानावरून posting साठी entries घेतात ते) आणि (iv) Amount (₹) — डावीकडे “Dr.” आणि उजवीकडे “Cr.” असे शीर्षक.

वापर: Particulars column मध्ये debit बाजूला post होणाऱ्या बाबींपुढे “To” आणि credit बाजूला “By” लिहितात — या शब्दांना स्वतःचा अर्थ नाही, पण रूढीने ते debit/credit होणारे account दाखवतात.

विषय 3: Posting

P1-C2-U2.2-T03 · Topic 3: Posting

आधी वाचा Para 2.3 अभ्यासा — posting ची व्याख्या आणि ledger मध्ये entries च्या posting चे तीन नियम, यात 'To' आणि 'By' चा वापरही येतो.

नोंदी

व्याख्या (SM): “The process of transferring the debit and credit items from journal to classified accounts in the ledger is known as posting” — journal → ledger, ledger → journal कधीच नाही (नेहमीचा True/False सापळा).

Posting चे तीन नियम: (i) प्रत्येक वेगळ्या account साठी ledger मध्ये स्वतंत्र account उघडतात आणि journal entries त्या त्या account ला post करतात; (ii) debit बाजूला लिहिलेल्या accounts सोबत 'To' आणि credit बाजूच्या accounts सोबत 'By' वापरतात — या शब्दांना खरा अर्थ नाही, ते फक्त debit आणि credit झालेले account दाखवतात; (iii) journal मध्ये debit झालेले account ledger मध्येही debit होते, पण त्याच्या समोरच्या credit account च्या संदर्भासह (आणि याउलटही).

5-mark मांडणी: आधी ledger ची व्याख्या द्या — सर्व personal, real आणि nominal accounts असलेले आणि प्रत्येक account ची पूर्ण माहिती देणारे principal books of account — मग posting चे तीन नियम लिहा.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 2 प्रश्न

- Posting = journal मधील debit आणि credit बाबी ledger मधील वर्गीकृत accounts ला नेण्याची प्रक्रिया (ledger कडून journal कडे नाही — नेहमीचा True/False सापळा).
- 3 नियम समजावा: (i) प्रत्येक वेगळ्या account साठी स्वतंत्र account उघडतात आणि entries त्याला post करतात; (ii) debit बाजूच्या accounts पुढे 'To' आणि credit बाजूच्या accounts पुढे 'By' लावतात (या शब्दांना खरा अर्थ नाही); (iii) journal मध्ये debit झालेले account ledger मध्येही debit होते, पण समोरच्या credit account च्या संदर्भासह.

- 5-mark च्या रूपासाठी आधी principal books of account ची व्याख्या द्या (सर्व personal, real आणि nominal accounts असलेले, प्रत्येक account ची पूर्ण माहिती देणारे ledger), मग posting चे नियम लिहा.

TQ 3.1 · PYQ 2021-Dec [6] (b) (ii) · Descriptive · 2.5M · Pg 91 **9× विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 3.2 · PYQ 2026-Jan [6] (b) DESC 5 Marks · · --- · Pg 91 **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

विषय 4: Account चे Balancing (Balancing an Account)

P1-C2-U2.2-T04 · Topic 4: Balancing an Account

आधी वाचा Para 2.4 अभ्यासा — दोन्ही बाजू बेरीज करून फरक 'Balance c/d' म्हणून खाली नेण्याचे आणि तो 'Balance b/d' म्हणून उतरवण्याचे तंत्र, आणि कोणत्या प्रकारची accounts balance केली जातात.

नोंदी

तंत्र: दोन्ही बाजूंची बेरीज करा आणि मोठ्या बेरजेतून लहान वजा करून फरक काढा; credit बाजू मोठी असेल तर तो CREDIT balance — तो debit बाजूला "To Balance c/d" (carried down) असा लिहितात म्हणजे दोन्ही बाजू समान होतात, मग तोच credit बाजूला "By Balance b/d" (brought down) असा लिहितात = नव्या कालावधीचा opening balance; debit balance ला याउलट (credit बाजूला By Balance c/d, debit बाजूला To Balance b/d); उदा. ₹1,000 चे goods घेतले, ₹850 दिले — शिल्लक देय ₹150.

Nominal accounts balance केली जात नाहीत (True/False: "nominal accounts are balanced at year end" हे FALSE आहे) — कालावधीअखेर त्यांच्या बेरजा Profit and Loss Account ला transfer होतात, कारण ती revenues/gains किंवा expenses/losses असतात.

Carried forward: accounting कालावधीअखेर शेवटी फक्त personal आणि real account चे balances Balance Sheet मध्ये दाखवतात; Capital account हे profit किंवा loss साठी (nominal accounts चा निव्वळ आकडा) adjust करतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- True/False सापळा: 'Nominal accounts are balanced at the end of the year' हे FALSE — nominal accounts balance केली जात नाहीत; त्यांच्या बेरजा Profit and Loss Account ला transfer होतात.
- फक्त personal आणि real account चे balances पुढे नेऊन Balance Sheet मध्ये दाखवतात; nominal accounts चा निव्वळ आकडा (profit/loss) Capital account मध्ये adjust करतात.
- यंत्रणा समजून घ्या: credit बाजू मोठी असेल तर तो credit balance, तो debit बाजूला 'To Balance c/d' असा लिहितात, मग 'By Balance b/d' असा उतरवतात — नव्या कालावधीचा opening balance (debit balances ला याउलट).

TQ 4.1 · PYQ 2024-Sep [1] (a) (i) {C} · True/False · 2M · Pg 92 **3× विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

विभाग 2.3: Trial Balance

Trial Balance

P1-C2-U2.3 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 5 • वर्ग C • प्रकरणातील 6.7% प्रश्न • 6 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C2-U2.3-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §3.1 वाचा: accounting process चा तिसरा टप्पा म्हणून trial balance, आणि त्याचे agreement काय सिद्ध करते.

नोंदी

अर्थ: ledger ला posting झाल्यावर debit आणि credit balances (किंवा प्रत्येक account च्या debit व credit बाजूंच्या बेरजा) वेगवेगळे दाखवणारे statement तयार करतात — तेच trial balance; दोन्ही columns च्या बेरजा जुळल्या पाहिजेत, कारण Double Entry खाली debit बाजूंना लिहिलेली रक्कम नेहमी credit बाजूंना नोंदवलेल्या रकमांएवढी असते.

Agreement काय सिद्ध करते: agreement म्हणजे ARITHMETIC अचूकता — काम clerical errors पासून मुक्त असल्याचा वाजवी विश्वास, पण शंभर टक्के अचूकतेचा पुरावा नाही, कारण errors of principle आणि compensating errors तरीही राहू शकतात; न जुळणे म्हणजे arithmetic error(s).

स्वरूप आणि वेळ: trial balance हे STATEMENT आहे, account नाही; सर्वसाधारणपणे दरमहा तयार करतात, double entry खाली ते कधीही तयार करता येते, पण financial statements तयार करण्यापूर्वी reporting कालावधीअखेर (महिना/तिमाही/वर्षअखेर) करणे श्रेयस्कर.

विषय 2: Trial Balance तयार करण्याची उद्दिष्टे (Objectives of Preparing the Trial Balance)

P1-C2-U2.3-T02 • Topic 2: Objectives of Preparing the Trial Balance

आधी वाचा Para 3.1 आणि 3.2 अभ्यासा — accounting process चा तिसरा टप्पा म्हणून trial balance (हे statement आहे, account नाही) आणि त्याची तीन उद्दिष्टे.

नोंदी

व्याख्या: trial balance तयार करणे हा accounting process चा तिसरा टप्पा आहे — ledger ला posting झाल्यावर, ठराविक तारखेला सर्व ledger accounts चे debit आणि credit balances (किंवा बेरजा) वेगवेगळे दाखवणारे

statement तयार करतात; हे STATEMENT आहे, account नाही; ते कधीही तयार करता येते, पण financial statements तयार करण्यापूर्वी reporting कालावधीअखेर (महिना/तिमाही/वर्ष) करणे श्रेयस्कर.

तीन उद्दिष्टे (Para 3.2): (i) posting आणि इतर accounting प्रक्रिया अंकगणिती चुकांपासून मुक्त आहेत हे ठरवता येते — म्हणजेच books ची अंकगणिती अचूकता सिद्ध होते; (ii) financial statements सहसा जुळलेल्या trial balance वरून तयार करतात, नाहीतर ती खरे आणि न्याय्य चित्र देणार नाहीत; (iii) ledger मध्ये काय आहे याचा सारांश ते देते — account चा तपशील हवा असेल तेव्हाच ledger पाहावे लागते.

ते का जुळते: Double Entry System खाली accounts च्या debit बाजूंना लिहिलेल्या रकमा नेहमी credit बाजूंना नोंदवलेल्या रकमांएवढ्या असतात, म्हणून total debits हे total credits एवढेच हवेत; agreement मुळे books clerical errors पासून मुक्त असल्याचा वाजवी विश्वास मिळतो.

True/False सापळे: जुळलेले trial balance फक्त ARITHMETICAL अचूकता सिद्ध करते, शंभर टक्के अचूकता नाही — errors of principle आणि compensating errors राहू शकतात (म्हणून "agreement is conclusive/absolute proof of accuracy" हे FALSE); पण "trial balance does not ensure arithmetical accuracy" हेही FALSE — नेमका तोच तर त्याचा हेतू आहे.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- 3 उद्दिष्टे पाठ करा: (i) books ची अंकगणिती अचूकता सिद्ध होते; (ii) financial statements सहसा जुळलेल्या trial balance वरून तयार करतात; (iii) ledger मध्ये काय आहे याचा सारांश ते देते.
- व्याख्या: ठराविक तारखेला सर्व ledger accounts चे debit आणि credit balances (किंवा बेरजा) दाखवणारे statement; trial balance हे statement आहे, account नाही.

TQ 2.2 • PYQ 2006-May [6] (ii) • Short Note • 5M • Pg 95 9x विचारला

LEVEL I

स्मरण (Remembering)

सोपा

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- True/False सापळा: जुळलेले trial balance फक्त ARITHMETICAL अचूकता सिद्ध करते, books मान्य accounting principles पाळतात हे नाही — errors of principle आणि compensating errors राहू शकतात (विधान FALSE).
- 'Trial Balance does not ensure arithmetical accuracy' हे FALSE — अंकगणिती अचूकता तपासणे हाच तर त्याचा हेतू आहे; पण 'Trial Balance is an absolute/conclusive proof of accuracy' हेही FALSE.
- उद्धृत करायचे कारण: double entry खाली total debits नेहमी total credits एवढे असतात, म्हणून agreement मुळे books clerical errors पासून मुक्त असल्याचा वाजवी (निरपेक्ष नव्हे) विश्वास मिळतो.

TQ 2.1 • PYQ 2003-May [5] (viii) • True/False • 2M • Pg 94 4x विचारला

LEVEL I

आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 3: Trial Balance च्या मर्यादा (Limitations of Trial Balance)

P1-C2-U2.3-T03 • Topic 3: Limitations of Trial Balance

आधी वाचा Para 3.3 अभ्यासा — trial balance जुळूनही जे सापडत नाहीत असे पाच प्रकारचे errors.

नोंदी

Agreement हा अचूकतेचा निर्णायक पुरावा नाही — जुळूनही पाच errors सापडत नाहीत (Para 3.3): (i) transaction journal मध्ये मुळीच नोंदवले गेले नाही; (ii) journal च्या दोन्ही columns मध्ये चुकीची रक्कम लिहिली गेली; (iii) journal मध्ये चुकीचे account लिहिले गेले; (iv) entry ledger मध्ये मुळीच post झाली नाही; (v) entry ledger मध्ये दोनदा post झाली.

हेही लक्षात ठेवा: compensating errors (ते एकमेकांना खोडतात) आणि errors of principle यांनी trial balance चे agreement बिघडत नाही; journal मधून सुटलेली entry trial balance शोधू शकत नाही.

5-mark मांडणी: आधी trial balance ची व्याख्या द्या (ठराविक तारखेला ledger balances चे statement, final accounts चा पाया), मग agreement हा निर्णायक पुरावा नाही हे सांगा आणि पाच प्रकारचे errors समजावा; शेवटी ते तरीही फार उपयुक्त आहे असे लिहा — त्याशिवाय financial statements तयार करणे अवघड झाले असते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- विधानाशी सहमत व्हा आणि न सापडणारे 5 errors लिहा: (i) transaction journal मध्ये मुळीच नोंदवले नाही; (ii) journal च्या दोन्ही columns मध्ये चुकीची रक्कम लिहिली; (iii) journal मध्ये चुकीचे account लिहिले; (iv) entry ledger मध्ये मुळीच post झाली नाही; (v) entry ledger मध्ये दोनदा post झाली.
- 5-mark च्या उत्तरासाठी आधी trial balance ची व्याख्या द्या (ठराविक तारखेला ledger balances चे statement, final accounts चा पाया), मग agreement हा अचूकतेचा निर्णायक पुरावा नाही हे सांगा आणि errors चे प्रकार समजावा.
- हेही आठवा: compensating errors आणि errors of principle यांनी trial balance चे agreement बिघडत नाही.

TQ 3.1 • PYQ 2026-May [6] (b) • Descriptive • 5M • Pg 95

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 4: Trial Balance तयार करण्याच्या पद्धती (Methods of Preparation of Trial Balance)

P1-C2-U2.3-T04 • Topic 4: Methods of Preparation of Trial Balance

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §3.4 Illustrations 1–2 सह वाचा: Total, Balance, आणि Total-and-Balance methods.

नोंदी

Total method: प्रत्येक ledger account ची बेरीज करून debit व credit दोन्ही बाजूंच्या बेरजा trial balance ला नेतात — accounts ची बेरीज होताच ते तयार करता येते, त्यामुळे balancing चा वेळ वाचतो, पण ते फारसे वापरत नाहीत, कारण financial statements ना फक्त NET balances लागतात, म्हणून हे trial balance त्यांच्या तयारीसाठी थेट वापरता येत नाही.

Balance method: प्रत्येक ledger account balance करून फक्त तेच balances trial balance ला नेतात — accountants हीच पद्धत सर्रास वापरतात; financial statements ही ledger balances च्या आधारेच तयार होतात.

Total and balance method: दोन्ही एकत्र — यात trial balance प्रत्येक account शीर्षकासाठी चार रकमेचे columns दाखवते (debit total, credit total, debit balance, credit balance).

विषय 5: Adjusted Trial Balance (Through Suspense Account)

P1-C2-U2.3-T05 · Topic 5: Adjusted Trial Balance (Through Suspense Account)

आधी वाचा Para 3.5 अभ्यासा — वेळेत errors सापडत नसताना न जुळणारे trial balance जुळवण्यासाठी suspense account चा वापर.

नोंदी

नियम (Para 3.5): सर्व ledger balances (cash आणि bank सह) नेल्यावरही trial balance जुळत नसेल आणि errors वेळेत सापडत नसतील, तर debit व credit बाजूंचा फरक Suspense Account ला नेऊन ते जुळवतात — म्हणून “the rationale behind opening a suspense account is to tally the trial balance” हे TRUE आहे, आणि त्यामुळे financial statements वेळेवर तयार करता येतात.

स्वरूप: Suspense A/c हे TEMPORARY account आहे (कायमस्वरूपी नाही — True/False मध्ये False), फक्त पुढे जाता यावे म्हणून उघडतात; errors सापडून rectify झाल्यावर ते बंद करतात.

बाजूचा नियम: DEBIT column कमी पडत असेल तर फरक Suspense A/c ला DEBIT होतो (आणि याउलट); उदा. Dr. ₹24,405 विरुद्ध Cr. ₹25,580 असलेले corrected trial balance debit बाजूला balancing figure म्हणून Suspense A/c ₹1,175 दाखवते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- True/False: 'The rationale behind opening a suspense account is to tally the trial balance' हे TRUE — debit आणि credit बेरजांमधील फरक Suspense A/c ला नेतात म्हणजे financial statements वेळेवर तयार करता येतात.
- Suspense account हे TEMPORARY account आहे, errors वेळेत सापडत नाहीत तेव्हाच ते उघडतात; errors सापडून rectify झाल्यावर ते बंद करतात.
- debit column कमी पडत असेल तर फरक Suspense A/c ला DEBIT होतो (आणि याउलट).

विषय 6: Trial Balance तयार करण्याचे नियम (Rules of Preparing the Trial Balance)

P1-C2-U2.3-T06 · Topic 6: Rules of Preparing the Trial Balance

आधी वाचा Para 3.4 आणि 3.6 अभ्यासा — तयारीच्या पद्धती (Total, Balance, Total- and-Balance) आणि balances ठेवण्याचे नियम: assets, expenses, losses आणि drawings हे debit column मध्ये; liabilities, incomes, gains आणि capital हे credit column मध्ये. corrected trial balances वरील Illustrations 3-5 सोडवा.

नोंदी

तीन पद्धती (Para 3.4): (1) Total method — प्रत्येक ledger account च्या दोन्ही बाजूंच्या बेरजा trial balance ला नेतात; जलद (balancing नको) पण फारशी वापरत नाहीत, कारण financial statements ना net balances लागतात; (2) Balance method — प्रत्येक ledger account चा फक्त balance नेतात; accountants हीच वापरतात, financial statements चा पाया; (3) Total-and-Balance method — दोन्ही एकत्र, चार रकमेच्या columns सह.

मांडणीचे नियम (Para 3.6): DEBIT column — सर्व assets, expenses, losses आणि drawings चे balances (म्हणून opening inventory, sales/returns inward, discount allowed, bad debts, carriage inward, trade receivables/dues from customers, cash, Input CGST/SGST/IGST); CREDIT column — सर्व liabilities, incomes, gains आणि capital चे balances (म्हणून purchases/returns outward, discount received, interest received, bank overdraft, trade payables, bills payable, Output CGST/SGST).

Corrected-TB सराव (Singhanian/Fintech प्रकार): जुळलेले trial balance सुद्धा चुकीचे असू शकते — प्रत्येक बाब तपासा आणि account च्या स्वरूपानुसार पुन्हा वर्गीकरण करा: dues from customers = asset = Dr.; purchases return = Cr. (assets बाहेर जातात); trade payables आणि bills payable = liability = Cr.; opening inventory = Dr.; sales return = Dr. (assets आत येतात); columns पुन्हा जुळवा आणि उरलेला फरक Suspense A/c ला टाका.

Closing inventory: सहसा trial balance बाहेर त्याचे मूल्यांकन करतात आणि फक्त adjustment बाब म्हणून घेतात (Illustration 4 मध्ये closing inventory ₹574 ही trial balance ची बाब नाही) — पण purchases आधीच adjust केलेले असतील (Adjusted Purchases method) तेव्हा ते trial balance मध्ये येते, म्हणून "closing stock will never appear in the trial balance" हे FALSE आहे.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- सापळा: 'Closing stock will never appear in the Trial Balance' हे FALSE — purchases आधीच adjust केलेले असतील (Adjusted Purchases method) तेव्हा ते दिसते; सहसा ते adjustment बाब म्हणून बाहेर राहते.
- मांडणीचे नियम पक्के करा: Dr. column — assets, expenses, losses, drawings, sales returns; Cr. column — liabilities, incomes, gains, capital, purchase returns.

TQ 6.1 · PYQ 2006-May [5] (iv) · True/False · 2M · Pg 96

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- ledger balances च्या यादीवरून trial balance तयार करण्याचा (Balance method) आणि दोन्ही columns ची बेरीज जुळवण्याचा सराव करा.
- ठरलेल्या बाबींवर लक्ष ठेवा: Discount Allowed/Carriage Inward Dr.; Bank Overdraft, Discount Received Cr.; Input GST accounts Dr., Output GST accounts Cr.

PQ 6.2 • RTP 2025-May [4] (a) • Practical • --- • Pg 98

LEVEL II
उपयोजन (Application)**मध्यम****विश्लेषण (Analysis)** मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 1 प्रश्न

- 'corrected trial balance' ची उदाहरणे सोडवा (Mr. X / Singhanian प्रकार): प्रत्येक बाब तपासा, चुकीच्या बाजूला ठेवलेले balances पुन्हा वर्गीकृत करा (उदा. purchase returns चुकून Dr., debtors चुकून Cr.), आणि पुन्हा जुळवा.
- प्रत्येक account च्या स्वरूपावरून तर्क लावा: dues from customers = asset = Dr.; bills payable = liability = Cr.; opening inventory = Dr.; उरलेल्या फरकासाठी Suspense A/c वापरा.
- परस्परसंबंध लक्षात घ्या: trial balance बाहेर दिलेले closing inventory ही फक्त adjustment आहे, trial balance ची बाब नाही.

PQ 6.1 • PYQ 2022-May [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 97 **8× विचारला****LEVEL II**
विश्लेषण (Analysis)**मध्यम****विभाग 2.4: Subsidiary Books (सहायक नोंदपुस्तके)**

Subsidiary Books

P1-C2-U2.4 • महत्त्व A • प्रकरणात Rank 3 • वर्ग A • प्रकरणातील 20.0% प्रश्न • 18 प्रश्न

विषय 1: Introduction (प्रस्तावना)

P1-C2-U2.4-T01 • Topic 1: Introduction

आधी वाचा Unit 4 (Subsidiary Books) चा Para 4.1 अभ्यासा: books of original/prime entry चा अर्थ, आठ subsidiary books ची यादी, त्यांचे फायदे, आणि subsidiary books व principal books मधील फरक (Para 4.2).

नोंदी

Books of original/prime entry (Para 4.1): प्रत्येक प्रकारच्या transactions साठी ठेवलेली स्वतंत्र नोंदपुस्तके, ज्यांत transactions प्रथम नोंदवतात आणि ज्यांच्या आधारे पुढे स्वतंत्र journal entries न करता ledger accounts तयार होतात — हीच Practical System of Book-keeping (English System) आहे; double entry च्या नियमांपासून कोठेही फारकत घेतलेली नाही.

Eight subsidiary books: (i) Cash Book — cash आणि bank ची receipts/payments; (ii) Purchases Book —

goods dealt in किंवा materials/stores ची credit purchases; (iii) Purchase Returns Book; (iv) Sales Book — goods dealt in ची sales; (v) Sales Returns Book; (vi) Bills Receivable Book — मिळालेल्या promissory notes/hundies; (vii) Bills Payable Book — दिलेल्या notes/hundies; (viii) Journal Proper — इतर सातांत नोंदवता न येणारे सर्व; “book” ऐवजी “Journal” हा शब्द वापरता येतो, आणि B/R व B/P books ही subsidiary books आहेतच (journal चे पर्याय).

Five advantages: (a) अनेक clerks मध्ये कामाची विभागणी; (b) specialisation आणि efficiency — तेच काम दीर्घकाळ एकाच व्यक्तीकडे; (c) वेळेची बचत — प्रक्रिया एकाच वेळी चालतात; (d) माहितीची उपलब्धता — प्रत्येक प्रकारचे transaction एकाच ठिकाणी; (e) तपासणीची सोय — trial balance जुळत नसताना errors शोधणे सोपे होते आणि errors व frauds वर आळा बसतो.

Subsidiary vs principal books (Para 4.2): पुढील प्रक्रिया शक्य व्हावी म्हणून transactions प्रथम subsidiary books मध्ये नोंदवतात; ledger आणि cash book ही principal books आहेत, कारण trial balance व financial statements तयार करण्यासाठी लागणारी माहिती तीच पुरवतात.

Subsidiary books	Principal books
Books of original/prime entry — transactions ची पहिली नोंद येथे.	Ledger आणि Cash Books
Purchases, Sales, दोन्ही Returns books, B/R, B/P books, Journal Proper.	Ledger; simple, discount-column व bank-discount-column cash books.
यांच्या आधारे ledger accounts ला posting होते.	Trial balance व financial statements साठी data पुरवतात.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- subsidiary books ची प्रमाणित यादी पाठ करा: Cash Book, Purchases Book, Purchase Returns Book, Sales Book, Sales Returns Book, Bills Receivable Book, Bills Payable Book आणि Journal Proper --- हीच 5-mark यादी वारंवार विचारतात.
- subsidiary books चे पाच फायदे शिका: कामाची विभागणी, specialisation आणि efficiency, वेळेची बचत, माहितीची उपलब्धता, errors/frauds तपासण्याची सोय.
- पर्यायी संज्ञा लक्षात ठेवा: books of original entry / prime entry; ledger आणि cash book = principal books.

TQ 1.3 • MTP 2024-Jul [6] (Or) (c) • Descriptive • 5M • Pg 103 3x विचारला

LEVEL I

स्मरण (Remembering)

सोपा

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 2 प्रश्न

- Bills Receivable आणि Bills Payable books ही subsidiary books आहेतच (True) हे पटवून देता आले पाहिजे --- ती journal चे पर्याय आहेत.
- 5- mark descriptive उत्तरासाठी subsidiary books च्या प्रत्येक फायद्याचे एका ओळीत कारण द्या.

- subsidiary books ही double entry पाळतात हे समजून घ्या --- त्यांवरून स्वतंत्र journal entries न करता ledger accounts मध्ये posting होते.

TQ 1.2 • MTP 2024-Jul [1] (a) (vi) {C} • True/False • 2M • Pg 103 **2x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 1.1 • PYQ 2024-Jun [6] (b) • Descriptive • 5M • Pg 102 **5x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 2: Subsidiary Books आणि Principal Books मधील फरक (Distinction between Subsidiary Books and Principal Books)

P1-C2-U2.4-T02 • Topic 2: Distinction between Subsidiary Books and Principal Books

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §4.2 आणि financial books of accounts चे वर्गीकरण करणारा त्यातील तक्ता वाचा.

नोंदी

Distinction: पुढील प्रक्रिया शक्य व्हावी म्हणून ज्यांत transactions प्रथम नोंदवतात ती subsidiary books; ledger आणि cash book ही principal books आहेत, कारण trial balance व financial statements तयार करण्यासाठी लागणारी माहिती तीच पुरवतात.

Principal Books	Subsidiary Books
Ledger	Purchase Book • Sales Book
Cash Books — simple cash book, cash book with discount column, cash book with bank & discount column, petty cash book	Purchase Return Book • Sales Return Book • Bills Receivable Book • Bills Payable Book • Journal Proper

विषय 3: Purchases Book

P1-C2-U2.4-T03 • Topic 3: Purchases Book

आधी वाचा Para 4.3 अभ्यासा: Purchases Book मध्ये फक्त goods dealt in ची credit purchases नोंदवतात; format (Particulars, Details, Amount columns), trade discount आणि packing/freight charges ची हाताळणी, आणि Purchases A/c ला (debit total) व suppliers' accounts ला (credit) posting शिका.

नोंदी

Scope (Para 4.3): यात फक्त goods dealt in किंवा व्यवसायात वापरल्या जाणाऱ्या materials ची CREDIT

purchases नोंदवतात; cash purchases Cash Book मध्ये जातात, आणि goods/materials खेरीज इतर वस्तूंची credit purchases (office furniture, typewriter, computer) Journal Proper मध्ये journalise होतात — इथे कधीच नाही.

Format and computation: Particulars column मध्ये supplier, वस्तू आणि नग लिहितात; प्रत्येक वस्तूची रक्कम Details column मध्ये; एका purchase च्या रकमांची बेरीज करा, packing/इतर charges (freight) मिळवा, trade discount वजा करा, आणि निव्वळ रक्कम Amount column मध्ये न्या — उदा. gross ₹72,000 वजा 10% trade discount ₹7,200 = ₹64,800 अधिक freight ₹150 = ₹64,950 (Illustration 2); Amount-column ची एकूण बेरीज = त्या कालावधीची एकूण credit purchases.

Posting: Amount column ची एकूण रक्कम Purchases A/c ला debit; प्रत्येक supplier (आता trade payable) स्वतंत्रपणे credit — Illustration 1: Purchases A/c Dr. ₹5,022 विरुद्ध Brown & Co. ₹3,042, Paper Co. ₹1,800, Verma Bros. ₹180, म्हणजे एकूण credits हे debit इतकेच आणि double entry पूर्ण होते; आकारलेले freight स्वतंत्रपणे post होते (supplier ला Purchases A/c व Freight A/c मार्गे credit).

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- True/False सापळा: fixed assets ची credit purchase (furniture, computer, machinery) Purchases Book मध्ये नोंदवत नाहीत --- ती Journal Proper मध्ये जाते.
- Cash purchases Cash Book मध्ये जातात, Purchases Book मध्ये कधीच नाही; फक्त goods dealt in ची credit purchases नोंदवतात.

TQ 3.1 · PYQ 2026-Jan [1] (a) (ii) {C} · True/False · 2M · Pg 104

LEVEL I

आकलन (Understanding)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 2 प्रश्न

- गणना सराव करा: gross रक्कम वजा trade discount, मग packing/freight charges मिळवा; उदा. purchases ₹75,800 वजा 5% trade discount = ₹72,010 --- अर्धी रक्कम लगेच रोखीने दिली तरी पूर्ण ₹72,010 च Purchases Book मध्ये जाते (credit वर खरेदी असल्यास cash payment मुळे book entry विभागली जात नाही).
- प्रत्येक supplier साठी quantity × rate मांडणी करून, trade discount वजा करून आणि cash purchases व asset purchases वगळून Purchases Book तयार करण्याचा सराव करा.
- posting लक्षात ठेवा: amount column ची एकूण रक्कम Purchases A/c ला debit; प्रत्येक supplier स्वतंत्रपणे credit.

PQ 3.1 · PYQ 2021-Jul [5] (a) · Practical · 5M · Pg 104 **3× विचारला**

LEVEL II

उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 3.2 · PYQ 2025-Sep [1] (c) {C} · Practical · 4M · Pg 105

LEVEL II

उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 4: Sales Book

P1-C2-U2.4-T04 · Topic 4: Sales Book

आधी वाचा Para 4.4 अभ्यासा: Sales Book मध्ये फर्मच्या goods dealt in ची फक्त credit sales नोंदवतात; त्याचा format, trade-discount ची हाताळणी, आणि posting (प्रत्येक customer स्वतंत्रपणे debit, एकूण रक्कम Sales A/c ला credit) शिका.

नोंदी

Scope (Para 4.4): “a register specially kept to record credit sales of goods dealt in by the firm”; cash sales Cash Book मध्ये नोंदवतात, आणि goods dealt in खेरीज इतर वस्तूंची credit sales (उदा. furniture) journalise होतात — नियम Purchases Book सारखेच आहेत.

Entry method: Particulars column मध्ये customer, goods आणि नग नोंदवतात; वस्तूंच्या रकमा Details column मध्ये; एका sale ची बेरीज करून packing charges मिळवा आणि trade discount वजा करा; निव्वळ रक्कम बाहेरच्या column मध्ये — Illustration 3: ₹39,600 + ₹40,000 + ₹1,12,500 = ₹1,92,100 असा मासिक एकूण (13 shirts ची cash sale आणि furniture ची credit sale टिपेसह वगळली).

Posting: प्रत्येक customer च्या account ला त्याची निव्वळ invoice रक्कम debit; Sales Book ची एकूण रक्कम Sales A/c ला credit — एकूण debits हे त्या एका credit इतकेच, म्हणून double entry टिकते (Illustration 3: Sales A/c Cr. ₹1,92,100).

Sale or return: approval वर पाठवलेले आणि Sales Book मधून गेलेले goods, customer चा परतीचा पर्याय खुला असेपर्यंत sales नसतात — वर्षाखेरीस ती sale उलटवा (customer ला credit), profit loading काढून टाका आणि मान्यता न मिळालेले goods cost वर inventory मध्ये घ्या (तुलना करा rectification entry: profit एवढी Dr. Sales/P&L Adj., cost एवढी Dr. Inventory, invoice price एवढी Cr. Customer).

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- True/False सापळा: Sales Book हे cash आणि credit sales दोन्हीसाठी ठेवत नाहीत --- cash sales Cash Book मध्ये जातात; assets ची credit sale (उदा. furniture) Journal Proper मध्ये जाते.
- Sales Book ची एकूण रक्कम Sales A/c ला credit होते आणि प्रत्येक customer च्या account ला debit होते हे समजावून सांगा --- double entry टिकते.

TQ 4.1 · PYQ 2021-Jan [1] (a) (iii) {C} · True/False · 2M · Pg 107 **6× विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 5 प्रश्न

- Sales Book तयार करण्याचा सराव करा: प्रत्येक वस्तूसाठी quantity × rate, प्रत्येक invoice वर trade discount वजा, निव्वळ रक्कम बाहेरच्या column मध्ये; cash sales आणि assets ची sales टिपेसह वगळा.
- 4--5 mark formats चा सराव करा (उदा. Kamal & Sons, Gurgaon Engineers प्रकार): अनेक invoices, वेगवेगळे trade discount दर, मासिक एकूण.

PQ 4.5 • PYQ 2025-May [5] (b) (ii) • Practical • 2.5M • Pg 110	LEVEL II उपयोजन (Application)	सोपा
PQ 4.1 • PYQ 2020-Nov [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 107	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.3 • PYQ 2023-Jun [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 109	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.4 • RTP 2025-Jan [4] (a) • Practical • --- • Pg 110 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.2 • RTP 2023-Jun [10] • Practical • --- • Pg 108	LEVEL II उपयोजन (Application)	

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- 'sale or return' परिस्थिती सोडवा: approval वर पाठवलेले goods हे मान्यता मिळाल्यावर किंवा परतीची मुदत संपल्यावरच sales म्हणून नोंदवतात; वर्षअखेरीस मान्यता न मिळालेले goods sales मधून काढून cost वर inventory मध्ये धरावे लागतात.
- balance sheet च्या तारखेला परतीचा पर्याय खुला असेल तेव्हा Sales Book, customer accounts आणि closing inventory यांतील परस्परसंबंध नीट पाहा.

विषय 5: Sales Return Books or Returns Inward Book

P1-C2-U2.4-T05 • Topic 5: Sales Return Books or Returns Inward Book

आधी वाचा Para 4.5 अभ्यासा: customers नी परत केलेल्या goods ची नोंद, customers ला दिलेली credit note, आणि posting (एकूण रकमेने Returns Inward A/c debit, प्रत्येक customer स्वतंत्रपणे credit).

नोंदी

Scope (Para 4.5): customers वारंवार विकलेले goods परत करत असतील तर ते परतावे Sales Returns Book किंवा Returns Inward Book मध्ये नोंदवतात; नियम आणि entries Sales Book सारख्याच — quantity × rate वजा मूळ sale rate वरील trade discount (SM उदाहरण: 6 copies @ ₹7 = ₹42 वजा 10% = ₹37.80); फक्त credit वर विकलेल्या goods चे परतावे इथून जातात — रोखीने परतफेड झालेला परतावा हा Cash Book चा transaction आहे.

Credit note: customers कडून goods परत येऊन स्वीकारले गेल्यावर संबंधित customer ला CREDIT note दिली जाते, ज्यात त्याच्या account ला credit करायची रक्कम दाखवतात (debit notes ही purchase returns ची, या book ची नाहीत).

Posting: sales returns मुळे sales कमी होते, म्हणून एकूण रक्कम Sales A/c ला debit करता येते, पण सहसा स्वतंत्र Returns Inward A/c उघडून त्याला ती एकूण रक्कम debit करतात; goods परत करणाऱ्या customers ना त्यांच्या रकमांनी स्वतंत्रपणे credit देतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 2 प्रश्न

- True/False सापळा: परतावा येताच पैसे परत दिले तर तो transaction Cash Book मध्ये नोंदवतात, Sales Return Book मध्ये नाही (तो तिथे नोंदवणार नाही हे True).

- कागदपत्रांचा सापळा: customer ला दिलेली CREDIT note ही Sales Return Book चा आधार आहे --- debit notes या purchase returns शी संबंधित, म्हणून 'debit notes are used to prepare Sales Return Book' हे False.

TQ 5.1 • PYQ 2006-Nov [5] (ii) • True/False • 2M • Pg 111

LEVEL I

आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 5.2 • MTP 2025-Jan S2 [1] (a) (v) {C} • True/False • 2M • Pg 112
विचारला

9x

LEVEL I

आकलन (Understanding)

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- quantity × rate वजा trade discount (मूळ sale चा दर) असे मांडून Sales Return Book तयार करण्याचा आणि posting चा सराव करा: एकूण रक्कम Returns Inward A/c ला debit, प्रत्येक customer ला credit.
- नेहमीच्या व्यवहारात credit वर विकलेल्या goods चे परतावेच फक्त इथे नोंदवतात हे लक्षात ठेवा.

PQ 5.1 • PYQ 2025-Jan [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 112

LEVEL II

उपयोजन (Application)

मध्यम

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- sale-or-return प्रश्नांचा सराव करा: प्रत्येक customer स्वतंत्रपणे तपासा --- मुदतीत परत आलेले goods, ठेवून घेतलेले किंवा मान्य केलेले goods, आणि कालावधीअखेरीस मुदत न संपलेले goods; Sales समायोजित करा आणि मान्यता न मिळालेले goods cost वर inventory मध्ये मोजा.

विषय 6: Purchase Returns or Returns Outward Book

P1-C2-U2.4-T06 • Topic 6: Purchase Returns or Returns Outward Book

आधी वाचा Para 4.6 अभ्यासा: suppliers ना परत केलेल्या goods ची नोंद, supplier ला दिलेली debit note, आणि posting (प्रत्येक supplier स्वतंत्रपणे debit, एकूण रक्कम Returns Outward/Purchase Returns A/c ला credit) --- Illustrations 4 आणि 5 पाहा.

नोंदी

Scope (Para 4.6): खरेदी केलेले goods किंवा material suppliers ना परत करण्याची नोंद इथे सोयीने होते (परतावे क्वचित असतील तर journal पुरेसा आहे); नियम आणि entries Purchases Book प्रमाणेच — quantity × rate वजा मूळ purchase rate वरील trade discount (SM उदाहरण: fan ₹200 वजा 10% = ₹180).

Debit note: goods परत करणारी फर्म supplier ला DEBIT note देते, ज्यात supplier च्या account ला किती रक्कम debit होत आहे ते दाखवतात; त्या बदल्यात supplier आवश्यक ती credit note देतो.

Posting: book मध्ये ज्याचे नाव येते त्या प्रत्येक supplier ला debit (त्याला goods मिळाले आहेत); एकूण रक्कम credit — ती Purchases A/c ला जाऊ शकते, पण प्रत्यक्षात स्वतंत्र Purchase Returns किंवा Returns Outward A/c ला credit देतात: “By Sundries as per Returns Outward Book” (Illustration 4: suppliers Dr. ₹180 आणि

₹100; Returns Outward A/c Cr. ₹280).

Exclusions (Illustration 5): CASH ने खरेदी केलेल्या goods चा परतावा आणि व्यवहारात नसलेल्या assets चा परतावा (उदा. सदोष computer ₹35,000 B & Co. ला परत) Purchase Returns Book मध्ये नोंदवत नाहीत — फक्त sarees च्या credit-purchase परताव्यांतील ₹5,000 + ₹13,000 = ₹18,000 दिसतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- True/False सापळा: Purchase Returns Book ची एकूण रक्कम Purchase Returns A/c च्या CREDIT बाजूला post होते (suppliers' accounts ना debit), म्हणून 'posted to the debit side' हे False.
- कागदपत्रांचा प्रवाह लक्षात ठेवा: goods परत करणारी फर्म supplier ला debit note देते; supplier credit note देतो.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 3 प्रश्न

- प्रमाणित RTP/MTP format चा सराव करा (Alpha & Co./Sampat & Co. प्रकार): तारीख, debit note क्रमांक, supplier चे नाव, रक्कम; मग ledger ला post करा --- प्रत्येक supplier च्या A/c ला debit, Purchase Returns A/c ला एकूण रक्कम credit.
- सराव करायची वगळणी: CASH ने खरेदी केलेल्या goods चे परतावे आणि assets चे परतावे (उदा. व्यवहारात नसलेला सदोष computer/furniture) Purchase Returns Book मध्ये नोंदवत नाहीत.
- रकमा quantity × rate वजा मूळ purchase rate वरील trade discount अशा काढा.

PQ 6.1 • RTP 2022-Nov [4] (a) • Practical • --- • Pg 113

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 6.2 • MTP 2023-Apr [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 114 **3× विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 6.3 • PYQ 2026-May [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 114

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 7: Journal चे महत्त्व (Importance of Journal)

P1-C2-U2.4-T07 • Topic 7: Importance of Journal

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §4.7 वाचा: journal proper ची उर्वरित भूमिका आणि त्यातील सात प्रकारच्या entries.

नोंदी

Residual role: cash transactions cash book मध्ये, goods ची credit purchases/sales या purchases/sales books मध्ये, परतावे return books मध्ये, bills ही bill books मध्ये जातात — एखादा transaction नोंदवण्यासाठी खास book नसेल, तर तो journal (proper) मध्ये नोंदवतात.

Seven entry types: (i) opening entries — नवीन वर्षासाठी books सुरू करताना assets/liabilities च्या opening balances; (ii) closing entries — वर्षअखेरीस nominal accounts P&L ला वर्ग करणे; (iii) rectification entries; (iv) transfer entries — एका account मधून दुसऱ्या account ला हलवलेली रक्कम; (v) adjusting entries — outstanding expenses, prepaid expenses, interest on capital, depreciation; (vi) bills च्या dishonour वरील entries; (vii) किरकोळ — goods dealt in खेरीज इतर वस्तूंची credit purchase (उदा. furniture/machinery), invoice दिल्यानंतर customers ना दिलेल्या allowances/charges, स्वतंत्र bill books नसताना promissory notes घेणे किंवा देणे.

विभाग 2.5: Cash Book (रोख नोंदपुस्तक)

Cash Book

P1-C2-U2.5 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 4 • वर्ग C • प्रकरणातील 10.0% प्रश्न • 9 प्रश्न

विषय 1: Cash Book -- A Subsidiary Book and a Principal Book

P1-C2-U2.5-T01 • Topic 1: Cash Book -- A Subsidiary Book and a Principal Book

आधी वाचा Para 5.1 अभ्यासा: Cash Book हे book of original entry (subsidiary book) का आहे आणि त्याच वेळी ते Cash A/c व Bank A/c म्हणून कसे काम करते, ज्यांची balances थेट trial balance मध्ये जातात (principal book).

नोंदी

Dual character (SM, Para 5.1): SM चे शब्द असे: "Cash transactions are straightaway recorded in the Cash Book and on the basis of such a record, ledger accounts are prepared. Therefore, the Cash Book is a subsidiary book. But the Cash Book itself serves as the cash account and the bank account; the balances are entered in the trial balance directly. The Cash Book, therefore, is part of the ledger also."

Standard two-line answer (True, with reasons): (1) subsidiary — हे book of original entry आहे, जिथे cash transactions प्रथम नोंदवतात; (2) principal — ते स्वतःच Cash A/c व Bank A/c म्हणून काम करते आणि त्यांची balances थेट trial balance मध्ये जातात, म्हणून ते ledger चाच भाग आहे; त्यामुळे Cash Book हे subsidiary book आणि principal book अशी दोन्ही आहे.

Contrast: मुख्य Cash Book शिवाय सहसा ठेवले जाणारे Petty Cash Book मात्र निव्वळ subsidiary book आहे.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 2 प्रश्न

- कारणांसह True असे उत्तर देण्यास तयार राहा: cash transactions प्रथम Cash Book मध्ये नोंदवतात (म्हणून subsidiary), पण ते स्वतःच cash आणि bank accounts म्हणून काम करते आणि त्याची balances थेट trial balance मध्ये जातात (म्हणून principal, ledger चा भाग).

- प्रमाणित 2-mark कारणमीमांसा दोन वाक्यांत मांडा: 'book of original entry' + 'serves as ledger account of cash and bank' --- हेच विधान अनेक attempts मध्ये पुन्हा येते (2021-Jul, 2026-May).
- Petty Cash Book शी तुलना करा, जे निव्वळ subsidiary book आहे.

TQ 1.1 · PYQ 2021-Jul [1] (a) (vi) {C} · True/False · 2M · Pg 118 **3x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 1.2 · PYQ 2026-May [1] (a) (vi) {C} · True/False · 2M · Pg 119 **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 2: Cash Book चे प्रकार (Kinds of Cash Book)

P1-C2-U2.5-T02 · Topic 2: Kinds of Cash Book

आधी वाचा Para 5.2 अभ्यासा: Simple, Two-column आणि Three-column Cash Books; cash, bank व discount columns चे balancing नियम; contra entries ('C' अशी खूण); मिळालेले, endorsed आणि dishonoured cheques ची हाताळणी; तसेच imprest petty cash format (Illustration 4).

नोंदी

Three kinds (Para 5.2): (i) Simple Cash Book — दोन्ही बाजूंना एकच amount column, डावीकडे receipts, उजवीकडे payments, सामान्य account प्रमाणे balance; (ii) Two-column — cash अधिक discount columns किंवा cash अधिक bank columns; (iii) Three-column — cash, bank आणि discount columns; Petty Cash Book हे जादा आणि निव्वळ subsidiary आहे; discount columns मध्ये फक्त CASH discount नोंदवतात — trade discount books मध्ये कोठेच दाखवत नाहीत.

Balancing rules: cash column नेहमी debit balance दाखवते (payments उपलब्ध cash पेक्षा जास्त होऊ शकत नाहीत); bank column मात्र credit balance दाखवू शकते — overdraft, जेव्हा credit बाजूची बेरीज मोठी असते आणि तो फरक DEBIT बाजूला "To Balance c/d" असा लिहितात; discount columns कधीच balance करत नाहीत, फक्त बेरीज करतात — debit बाजूची बेरीज = discount allowed, Discount A/c ला debit; credit बाजूची बेरीज = discount received, Discount A/c ला credit (ही फक्त memorandum columns आहेत).

Contra entries — mark "C" in L.F.: bank मध्ये cash भरले: bank column debit बाजू + cash column credit बाजू; office साठी bank मधून cash काढले: bank column credit बाजू + cash column debit बाजू (नियम: घेणारा Dr., देणारा Cr.); पुढे कोणतेही posting लागत नाही; प्रथम cash column मध्ये नोंदवलेला आणि नंतर bank मध्ये भरलेला cheque हा bank ला पाठवलेला cash मानतात.

Cheque treatment: customer चा cheque dishonoured झाला — पक्षकाराच्या नावासह bank column मध्ये CREDIT बाजूला नोंदवा; फर्मचा स्वतःचा cheque सादर केल्यावर वटला नाही — bank column मध्ये debit बाजूला; endorsed cheque — मिळाल्यावर debit बाजूला आणि endorsement च्या वेळी credit बाजूला (Cash Book च्या दोन्ही बाजू; त्याच दिवशी endorse केला तर entry नको); Illustration 5 मध्ये सुरुवातीचा bank overdraft ₹500 credit बाजूला आहे.

Credit/debit card sales (Para 5.5): विक्रेत्यासाठी ही cash sales सारखीच — entry 1: Dr. Bank A/c / Cr. Sales A/c; bank commission साठी entry 2 (1% ते 4%, हा selling expense): Dr. Commission A/c / Cr. Bank A/c — Illustration 5: card sales ₹2,800 + ₹3,200 वर 1% = ₹60 commission.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 3 प्रश्न

- True/False सापळे: cash column कधीही credit balance दाखवू शकत नाही (payments उपलब्ध cash पेक्षा जास्त होत नाहीत), पण bank column दाखवू शकते (overdraft); discount columns कधीच balance करत नाहीत --- फक्त बेरीज करून Discount Allowed/Received A/c ला वर्ग करतात.
- Trade discount हे discount column मध्ये (किंवा books मध्ये कोठेही) नोंदवत नाहीत --- triple-column cash book मध्ये फक्त CASH discount दिसते.
- Endorsed cheques: प्रथम cash book मध्ये नोंदवलेला cheque नंतर दुसऱ्या पक्षाला endorse केला, तर तो Cash Book च्या दोन्ही बाजूंना नोंदवावा लागतो (मिळाल्यावर receipt बाजू, endorsement च्या वेळी payment बाजू).

TQ 2.1 • PYQ 2021-Dec [1] (a) (vi) {C} • True/False • 2M • Pg 119

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 2.2 • PYQ 2025-May [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 119 **4x विचारला**

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 2.3 • PYQ 2026-Sep [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 120

LEVEL I
आकलन (Understanding)

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 2 प्रश्न

- Triple Column Cash Book सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत सराव करा: opening balances (credit बाजूला bank overdraft), 'C' अशी खूण केलेल्या deposits/withdrawals च्या contra entries, memorandum columns मधील cash discount allowed/received, bank column मध्ये (credit बाजू) नोंदवलेला cheque dishonour, commission आकारून bank मार्फत debit/credit card sales.
- imprest system वरील Petty Cash Book चा analysis columns सह सराव करा (conveyance, cartage, stationery, postage, wages, sundries), तसेच balancing आणि imprest पुन्हा भरून काढणारी reimbursement.
- Balancing सराव: cash आणि bank columns balance करतात; discount columns फक्त बेरीज --- त्या बेरजा Discount A/c ला post करतात (debit बाजूची बेरीज = discount allowed, credit बाजूची बेरीज = discount received).

PQ 2.1 • RTP 2022-May [4] (a) • Practical • --- • Pg 120 **3x विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 2.2 • PYQ 2023-Dec [5] (c) • Practical • 5M • Pg 122 **10x विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 3: Cash Book च्या entries चे posting (Posting the Cash Book Entries)

P1-C2-U2.5-T03 • Topic 3: Posting the Cash Book Entries

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §5.3 वाचा: cash book च्या debit-side आणि credit-side columns चे ledger ला posting कसे होते आणि discount columns ची हाताळणी कशी होते.

नोंदी

Nature of columns: cash book चे cash columns म्हणजे प्रत्यक्षात Cash Account आणि bank column म्हणजे Bank Account, त्यामुळे त्यांना स्वतंत्र ledger posting लागत नाही; discount columns ही फक्त memorandum columns आहेत, जी एकूण discount allowed आणि एकूण discount received दाखवतात.

Posting rule: cash book च्या DEBIT बाजूवरून (receipts) संबंधित accounts ना त्यांच्या रकमांनी credit द्या, त्यात discount allowed धरा (उदा. Warsi कडून cash ₹450 + discount ₹35 हे Warsi च्या account मध्ये "By Cash ₹450 / By Discount ₹35" किंवा "By Sundries ₹485" असे post होते); CREDIT बाजूवरून (payments) particulars column मध्ये उल्लेख केलेल्या accounts ना debit द्या, त्यात discount received धरा ("To Bank ₹330 / To Discount ₹20" किंवा "To Sundries ₹350").

Discount totals: debit बाजूच्या discount column ची बेरीज Discount Account ला DEBITED होते (discount allowed); credit बाजूच्या discount column ची बेरीज Discount Account ला CREDITED होते (discount received).

विषय 4: Petty Cash Book

P1-C2-U2.5-T04 · Topic 4: Petty Cash Book

आधी वाचा Para 5.4 अभ्यासा: Petty Cash Book चा उद्देश, imprest system (ठरलेला float, प्रत्यक्ष disbursements इतकी नियतकालिक reimbursement), त्याचे फायदे, आणि expense heads ला debit व Petty Cash A/c ला credit करणाऱ्या journal entry द्वारे posting.

नोंदी

Purpose (Para 5.4): फर्म एक "Petty Cashier" नेमते, ज्याच्याकडे छोटी payments सोपवतात (telegrams, taxi fare, cartage, postage — समजा ₹200 खालची), जेणेकरून मुख्य cash book विनाकारण जड होत नाही आणि मुख्य cashier वर ताण येत नाही; analytical book मध्ये एक receipts column असते (cash फक्त मुख्य cashier कडून येते) आणि प्रत्येक प्रकारच्या payment साठी analysis columns असतात (conveyance, cartage, stationery, postage, wages, sundries).

Imprest system: कालावधीच्या (आठवडा/पंधरवडा) सुरुवातीला petty cashier कडे एक ठराविक ठरलेली रक्कम सोपवतात आणि अखेरीस केलेल्या payments ची भरपाई त्याला मिळते, त्यामुळे नव्या कालावधीच्या सुरुवातीला त्याच्याकडे पुन्हा तीच ठरलेली रक्कम असते; भरपाई फक्त VOUCHERS सह एकूण payments च्या statement विरुद्ध आणि प्रत्यक्ष disbursements पुरतीच मिळते.

Safeguards: ठरलेली रक्कम अल्प कालावधीतील संभाव्य छोट्या payments साठी पुरेशी हवी; vouchers क्रमाने लावून ठेवा; योग्य authorisation शिवाय payment नको; ठराविक मर्यादित payments फक्त मुख्य cashier कडून; petty cashier ला भरपाई खेरीज दुसरे कोणतेही cash मिळत नाही.

Three advantages: (i) chief cashier चा वेळ वाचतो; (ii) cash book लिहिण्याचे आणि ledger मध्ये posting करण्याचे श्रम वाचतात; (iii) छोट्या payments वर नियंत्रण राहते.

Posting and nature of balance: cash सोपवताना Petty Cash A/c ला debit (Dr. Petty Cash / Cr. Cash) आणि ठराविक कालांतराने एकूण payments नी credit; expense heads ना एकतर column totals वरून थेट debit देतात किंवा एका journal entry ने (Illustration 4: Dr. Conveyance ₹6.50, Cartage ₹9.50, Stationery ₹6, Postage ₹12, Wages ₹6, Repairs ₹15, General Expenses ₹5 / Cr. Petty Cash ₹60); petty cashier कडे शिल्लक असलेली रक्कम ही ASSET आहे आणि ती balance sheet मध्ये cash balance चा भाग म्हणून दाखवतात.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- व्याख्या: Petty Cash Book म्हणजे ठरलेल्या imprest मधून छोटी payments (postage, cartage, conveyance वगैरे) नोंदवण्यासाठी petty cashier ठेवत असलेले book.
- तीन फायदे पाठ करा: (i) chief cashier चा वेळ वाचतो, (ii) cash book लिहिण्याचे आणि ledger posting चे श्रम वाचतात, (iii) छोट्या payments वर नियंत्रण --- 3--5 marks साठी विचारतात.
- खबरदाऱ्या लक्षात ठेवा: payments फक्त vouchers विरुद्ध, authorisation आवश्यक, petty cashier ला reimbursement खेरीज cash मिळत नाही.

TQ 4.1 • PYQ 2022-May [6] (b) • Descriptive • 5M • Pg 124

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

सोपा

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- True/False सापळे: petty cash हा expense नव्हे --- petty cash book मधील balance म्हणजे ASSET (petty cashier कडील cash, जे balance sheet मध्ये cash चा भाग म्हणून दाखवतात).
- imprest system समजावून सांगा: कालावधीच्या सुरुवातीला ठराविक रक्कम आगाऊ देतात आणि फक्त प्रत्यक्ष vouched payments ची भरपाई होते, ज्यामुळे float पुन्हा पूर्ववत होते.

TQ 4.2 • MTP 2024-Jul [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 125 **3x विचारला**

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 5: Credit/Debit Cards द्वारे विक्रीच्या entries (Entries for Sale Through Credit/Debit Cards)

P1-C2-U2.5-T05 • Topic 5: Entries for Sale Through Credit/Debit Cards

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा \$5.5 वाचा: card-sale ची कार्यपद्धती आणि विक्रेत्याच्या books मधील दोन journal entries.

नोंदी

Procedure: customer ची पत (उत्पन्नाचे स्रोत) तपासून credit card दिले जाते, तर bank मध्ये account असणाऱ्या customer ला debit card दिले जाते (ATM cards सुद्धा debit cards म्हणून चालतात); विक्रेता दिवसभरातील card slips आपल्या bank कडे देतो, ती bank विक्रेत्याच्या account ला credit आणि card देणाऱ्या bank/company ला debit करते; card देणारी bank प्रत्येक transaction वर 1% ते 4% commission आकारते, जी लगेच विक्रेत्याच्या bank account ला debit होते; debit card धारकाच्या account ला लगेच debit होते, तर credit card धारक दरमहा पूर्ण किंवा अंशतः भरतो (पूर्ण न भरल्यास interest).

Accounting: विक्रेत्याच्या दृष्टीने card sale ही CASH sale सारखीच आणि bank commission हा selling expense — entries: (1) Dr. Bank A/c / Cr. Sales A/c (sales made through credit/debit card); (2) Dr. Commission A/c / Cr. Bank A/c (commission charged by bank).

विभाग 2.6: Rectification of Errors (चुकांची दुरुस्ती)

Rectification of Errors

P1-C2-U2.6 • महत्त्व B • प्रकरणात Rank 1 • वर्ग A • प्रकरणातील 37.8% प्रश्न • 34 प्रश्न

विषय 1: Introduction (प्रस्तावना)

P1-C2-U2.6-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा \$6.1 वाचा: errors चा अर्थ आणि त्यांची उदाहरणे — चुकीची entry, subsidiary books चे चुकीचे casting, cash-book चे चुकीचे casting.

नोंदी

Errors: transactions नोंदवण्याच्या प्रक्रियेत रकमा आणि accounts बाबत अनवधानाने झालेले omission किंवा commission — financial data गोळा करताना किंवा ती नोंदवताना घडलेले, आणि गणिती चुका, accounting policies लावण्यातील चुका, तथ्यांचा चुकीचा अर्थ किंवा दुर्लक्ष यांतून उद्भवलेले (मुद्दाम केलेल्या चुका म्हणजे fraud, errors नव्हे).

Trial balance link: trial balance जुळत नसेल तर rectification लागणाऱ्या errors नक्कीच आहेत; पण काही errors चा trial balance वर मुळीच परिणाम होत नाही, तरी profit किंवा loss, assets आणि liabilities च्या निर्धारणावर परिणाम होऊ शकतो.

Illustrative cases: चुकीची entry (credit purchases ₹17,270 ही Purchases Day Book मध्ये ₹17,720 अशी नोंदवली), subsidiary books चे चुकीचे casting (credit sales ₹1,75,700 ची बेरीज करून ₹1,76,700 असे posting), आणि cash book मधील चुकीच्या casting मुळे चुकीचे balance c/d.

विषय 2: चुकांचे टप्पे (Stages of Errors)

P1-C2-U2.6-T02 · Topic 2: Stages of Errors

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.2 वाचा: accounting process च्या चारही टप्प्यांवर संभवणाऱ्या errors आणि त्यांतून येणारे चार प्रमुख वर्ग.

नोंदी

Four stages: (i) journal मध्ये recording — errors of principle, omission, commission; (ii) ledger मध्ये posting — omission (partial/complete) आणि commission (चुकीचे account, चुकीची बाजू, चुकीची रक्कम); (iii) ledger accounts चे balancing — चुकीची बेरीज, चुकीचे balancing; (iv) trial balance तयार करणे — omission, आणि commission (चुकीचे account घेणे, चुकीची रक्कम, चुकीची बाजू).

Four broad categories: याच आधारे errors चे वर्गीकरण Errors of Principle, Errors of Omission, Errors of Commission आणि Compensating Errors असे होते.

विषय 3: चुकांचे प्रकार (Types of Errors)

P1-C2-U2.6-T03 · Topic 3: Types of Errors

आधी वाचा Paras 6.1--6.3 अभ्यासा: errors चे चार वर्ग --- errors of principle, errors of omission (complete/partial), errors of commission आणि compensating errors --- तसेच trial balance वर परिणाम करणारे व न करणारे असे दुहेरी वर्गीकरण.

नोंदी

Errors of principle (SM): "When a transaction is recorded in contravention of accounting principles, like treating the purchase of an asset as an expense, it is an error of principle" — उदा. computer खरेदीवर office expenses account ला debit देणे, किंवा revenue expense हा capital expenditure मानणे (किंवा उलट), किंवा fixed asset ची विक्री सामान्य sale मानणे; तरीही trial balance जुळतेच, कारण रक्कम योग्य बाजूला असतात, फक्त account चुकीचे असते.

Clerical errors — three types: (i) **Omission** — transaction पूर्णतः किंवा अंशतः वगळले (complete: entry subsidiary book मधून पूर्णपणे सुटली; partial: ledger ला posting राहिले); (ii) **Commission** — रक्कम चुकीच्या

account ला posting, चुकीच्या बाजूला लिहिणे, चुकीच्या बेरजा (subsidiary book चे under/over-casting) किंवा चुकीचे balance काढणे; (iii) **Compensating** — errors चे परिणाम एकमेकांना पुसून टाकतात, म्हणून trial balance जुळतेच (उदा. A कडून आलेले ₹10 त्याच्या account ला credit न देणे आणि sales book ची बेरीज ₹10 ने जास्त होणे).

Errors that AFFECT the trial balance: subsidiary books चे चुकीचे casting; account चे चुकीचे balancing; चुकीच्या बाजूला रकमेचे posting; चुकीच्या रकमेचे posting; एखादी रक्कम किंवा subsidiary book ची बेरीज post न करणे; cash book ची balances किंवा एखाद्या account चे balance trial balance मधून सुटणे; चुकीच्या column मध्ये balance लिहिणे; trial balance ची बेरीज चुकणे.

Errors that do NOT affect the trial balance: subsidiary book मधून entry पूर्णपणे वगळणे (complete omission); subsidiary book मध्ये WRONG AMOUNT ने entry करणे; चुकीच्या account ला पण योग्य बाजूला posting (A ला debit व्हायची रक्कम B ला debit) — याशिवाय errors of principle आणि compensating errors, ज्यामुळेही trial balance जुळलेलेच राहते.

Classification drill: subsidiary book मध्ये चुकीची रक्कम → commission, TB जुळते; day-book under/over-cast → commission, TB जुळत नाही; transaction मुळीच नोंदवले नाही → complete omission, TB जुळते; asset खरेदी expenses ला debit (furniture हे General Expenses ला) → principle, TB जुळते; चुकीच्या बाजूला posting किंवा चुकीचे balancing → commission, TB जुळत नाही.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 7 प्रश्न

- व्याख्या आणि True/False सापळे: compensating errors म्हणजे ज्यांचे परिणाम एकमेकांना पुसून टाकतात, त्यामुळे trial balance जुळतेच ('will disagree' असे म्हणणारे विधान False).
- चुकीच्या account ला posting, चुकीच्या बाजूला posting, चुकीच्या बेरजा किंवा चुकीचे balancing = errors of COMMISSION, errors of principle नव्हे (हे विधान वारंवार False म्हणून येते).
- Error of principle = accounting principles च्या विरुद्ध नोंद, उदा. furniture खरेदी General Expenses A/c ला debit --- ती error of PRINCIPLE आहे, omission नव्हे; trial balance तरीही जुळते.
- subsidiary book चे under/over-casting ही error of commission आहेच (True) आणि त्याचा trial balance वर परिणाम होतोच.

TQ 3.2 · PYQ 2019-Jun [1] (a) (ii) · True/False · 2M · Pg 131	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.7 · PYQ 2024-Jun [1] (a) (ii) {C} · True/False · 2M · Pg 133 2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.1 · PYQ 2018-May [1] (a) (iii) {C} · True/False · 2M · Pg 130 10× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.3 · RTP 2020-May [1] (iii) · True/False · --- · Pg 131 2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 3.4 · PYQ 2020-Nov [1] (a) (iv) {C} · True/False · 2M · Pg 131	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम

TQ 3.5 • PYQ 2023-Jun [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 132

LEVEL I

आकलन (Understanding)

TQ 3.8 • PYQ 2026-Sep [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 133

LEVEL I

आकलन (Understanding)

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 1 प्रश्न

- 5--6 errors ची मिश्र यादी omission / commission / principle मध्ये वर्गीकृत करण्याचा सराव करा (MTP प्रकार): subsidiary book मध्ये चुकीची रक्कम → commission; transaction मुळीच नोंदवले नाही → complete omission; asset खरेदी expense मानणे (किंवा capital vs revenue गोंधळ) → principle.
- प्रत्येक error साठी दुसरी बाजूही तपासा: त्याचा trial balance जुळण्यावर परिणाम होतो का? SM च्या याद्या पाठ करा --- casting/posting/balancing errors चा परिणाम होतो; complete omission, subsidiary book मध्ये चुकीची रक्कम, आणि योग्य बाजूला पण चुकीच्या account ला posting यांचा होत नाही.

TQ 3.6 • MTP 2023-Nov [6] (c) • Descriptive • 5M • Pg 132 6x विचारला

LEVEL II

विश्लेषण (Analysis)

मध्यम

विषय 4: चुका शोधण्याच्या पायऱ्या (Steps to Locate Errors)

P1-C2-U2.6-T04 • Topic 4: Steps to Locate Errors

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.4 वाचा: trial balance जुळत नसताना वापरायचा आठ पायऱ्यांचा शोधक्रम.

नोंदी

Steps (i)–(iv): trial balance चे दोन्ही columns पुन्हा बेरीज करा (आणि trade receivables ची यादी यांसारख्या तयार याद्याही पुन्हा तपासा); cash व bank balances धरली आहेत का पाहा; नेमका फरक निश्चित करा — फरकाइतके एखादे balance सुटलेले असू शकते, आणि फरकाचा अर्धा भाग करा — अर्ध्याइतके balance चुकीच्या column मध्ये असू शकते; ledger accounts पुन्हा balance करा.

Steps (v)–(viii): subsidiary books ची castings पुन्हा तपासा (विशेषतः फरक ₹1, ₹100 असा असेल तर); फरक खूप मोठा असेल तर accounts ची balances मागील कालावधीशी ताडून पाहा आणि मोठे बदल बारकाईने तपासा (उदा. Sales ₹32,53,000 विरुद्ध मागील वर्षी ₹36,45,000); फरकाइतकी किंवा फरकाच्या अर्ध्याइतकी postings तपासा (ती सुटलेली किंवा चुकीच्या बाजूला असू शकतात); तरीही सुटले नाही तर opening entry सह सर्व entries पूर्ण तपासा, शक्यतो nominal accounts पासून सुरुवात करून.

विषय 5: Rectification of Errors (चुकांची दुरुस्ती)

P1-C2-U2.6-T05 • Topic 5: Rectification of Errors

आधी वाचा Paras 6.5.1--6.5.3 अभ्यासा: तीन टप्प्यांवरील rectification --- trial balance आधी (one-sided errors)

साठी account मधील statement, two-sided साठी journal entries), trial balance नंतर Suspense Account वापरून, आणि पुढील कालावधीत P&L Adjustment A/c द्वारे.

नोंदी

Three stages (Para 6.5): खोडून दुरुस्ती कधीच करू नका — (a) trial balance आधी: one-sided errors (आणि पूर्ण entry शक्य नसलेल्या multi-account errors) संबंधित account मध्ये rectification STATEMENT ने दुरुस्त होतात (उदा. Purchases A/c च्या debit ला “To Undercasting of Purchases Book ₹100”), तर two-sided errors ना नेहमीच्या journal entries लागतात; (b) trial balance नंतर पण final accounts आधी: प्रत्येक error पूर्ण journal entry ने दुरुस्त होते आणि अज्ञात बाजू Suspense A/c ला नेतात; (c) पुढील कालावधीत: P&L Adjustment A/c मार्गे — म्हणून “all errors need journal entries” हेही खरे नाही आणि “all errors go through Suspense” हेही खरे नाही.

Suspense Account: फरक Suspense A/c ला टाकून trial balance कृत्रिमरीत्या जुळवतात — credit column हे debit column पेक्षा मोठे असेल तर त्याला debit, आणि उलट; म्हणून त्याचे opening balance trial balance मधील फरकाइतकेच असते; सर्व rectifications नंतर Suspense बंद व्हायला हवे — शिल्लक राहिलेले balance म्हणजे अजून काही errors सापडलेल्या नाहीत (Mr. W & H / Mr. A प्रकार).

Mechanical rules: WRONG SIDE ला posting → दुप्पट रकमेने दुरुस्ती (₹200 Ram ला credit ऐवजी debit → “By posting on the wrong side ₹400”; sale ₹200 Singh & Co. ला credit → Dr. Singh & Co. ₹400 / Cr. Suspense); WRONG AMOUNT → फरकाइतकी दुरुस्ती (₹51 हे ₹15 असे posting → Dr. ₹36); day-book casting चूक → one-sided, account statement किंवा Suspense मार्गे (sales book ₹100 ने कमी: Dr. Suspense / Cr. Sales ₹100); discount column ची बेरीज post न झाल्यास → Dr. Discount A/c / Cr. Suspense.

Classic pro-forma entries: Purchases Book मधून asset ची खरेदी: Dr. Furniture(Asset) / Cr. Purchases; Sales Book मधून जुन्या machinery ची विक्री: Dr. Sales / Cr. Machinery; Ram कडून खरेदी Sales Book मधून गेली: Dr. Purchases AND Dr. Sales / Cr. Ram (दुहेरी परिणाम); Purchases Book मधून credit sale (Ramesh ₹120): Dr. Ramesh ₹240 / Cr. Purchases ₹120, Cr. Sales ₹120; Kamal कडून मिळालेली रक्कम Krishan ला credit: Dr. Krishan / Cr. Kamal; drawings हे expenses ला debit: Dr. Drawings / Cr. Trade Expenses; Sales Day Book मधील customer चा परतावा: Dr. Sales and Dr. Sales Returns / Cr. Suspense.

Next-period rectification (Para 6.5.3): पुढील वर्षी nominal accounts ची दुरुस्ती सामान्य accounts मधून केली तर त्या वर्षाचे P&L चुकीचे ठरेल, म्हणून expenses/incomes संबंधीच्या सर्व रकमा “Profit and Loss Adjustment Account” (Prior Period Items) मधून जातात — मागील कालावधीतील errors/omissions मुळे चालू कालावधीत उद्भवलेले लक्षणीय income किंवा expenses, जे स्वतंत्रपणे दाखवून चालू वर्षाचा profit काढल्यावर आकारतात; capitalise केलेल्या वस्तूवर depreciation लागते (scooter ₹3,000 हे conveyance ला debit → Dr. Motor Vehicles ₹2,700, म्हणजे ₹3,000 वजा 10% depreciation / Cr. P&L Adjustment); P&L Adjustment A/c आणि Suspense A/c ची closing balances Capital A/c ला वर्ग करतात (Mr. Roy प्रकार).

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 2 प्रश्न

- True/False सापळे: trial balance नंतर सर्वच errors Suspense A/c मार्गे दुरुस्त होत नाहीत --- two-sided errors साठी नेहमीच्या journal entries वापरतात; आणि 'all errors are rectified by journal entries' हे False, कारण trial balance आधी सापडलेल्या one-sided errors त्याच account मधील statement ने दुरुस्त होतात.
- Suspense A/c चे opening balance trial balance च्या फरकाइतके का असते, आणि चालू वर्षाचा profit चुकीचा ठरू नये म्हणून पुढील कालावधीतील nominal accounts ची rectification P&L Adjustment A/c (Prior Period Items) मार्गे का जाते हे समजून घ्या.

TQ 5.1 • PYQ 2022-Nov [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 134 2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम
TQ 5.2 • PYQ 2024-Jun [1] (a) (v) {C} • True/False • 2M • Pg 134 2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा • 5 प्रश्न

PQ 5.4 • RTP 2023-Dec [3] (a) • Practical • --- • Pg 139 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)
PQ 5.9 • PYQ 2021-Jul [2] (a) • Practical • 10M • Pg 147 6× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)
PQ 5.17 • MTP 2025-Apr S1 [5] (a) • Practical • 5M • Pg 159	LEVEL II उपयोजन (Application)
PQ 5.19 • MTP 2025-Aug S1 [5] (a) • Practical • 5M • Pg 163	LEVEL II उपयोजन (Application)
PQ 5.24 • PYQ 2026-Sep [2] (b) • Practical • 10M • Pg 173	LEVEL II उपयोजन (Application)

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 19 प्रश्न

- ठरलेले प्रकार पक्के करा: चुकीच्या day book मधून गेलेली purchase/sale (Purchases आणि Sales वर दुहेरी परिणाम); Sales Day Book मध्ये नोंदवलेले परतावे; wrong-side posting (दुप्पट रकमेने दुरुस्ती); चुकीची रक्कम (फरकाइतकी दुरुस्ती); day-book casting errors (one-sided, Suspense मार्गे).
- पूर्ण 10--12 mark प्रश्नांचा सराव करा: Suspense A/c सह rectification entries, मूळ फरक काढण्यासाठी Suspense A/c तयार करणे, आणि capitalise केलेल्या वस्तुवरील depreciation सह P&L Adjustment A/c मार्गे पुढील वर्षीच्या दुरुस्त्या (Mr. Roy/Miss Daisy प्रकार).
- entry लिहिण्यापूर्वी प्रत्येक बाब वर्गीकृत करा: errors of principle हे profit बदलतात पण trial balance नाही; casting errors चा परिणाम फक्त trial balance वर होतो.
- चुकीच्या बाजूवर बाबी असलेले चुकीचे trial balance पुन्हा तयार करण्याचाही सराव करा (2025-Aug MTP प्रकार).

PQ 5.1 • PYQ 2018-May [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 135 3× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 5.3 • PYQ 2018-Nov [2] (a) • Practical • 5M • Pg 137 5× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम

PQ 5.5 • PYQ 2019-Jun [1] (c) • Practical • 4M • Pg 140	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 5.7 • PYQ 2020-Nov [5] (a) • Practical • 5M • Pg 144 4× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 5.10 • PYQ 2021-Dec [5] (a) • Practical • 5M • Pg 149 2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 5.13 • RTP 2023-Dec [4] (b) • Practical • --- • Pg 153 2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 5.14 • MTP 2024-Jun [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 155 2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 5.16 • PYQ 2024-Sep [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 158	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 5.21 • RTP 2025-Sep [4] (b) • Practical • --- • Pg 167	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 5.2 • PYQ 2018-May [6] (b) • Practical • 10M • Pg 136	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 5.6 • PYQ 2019-Nov [2] (b) • Practical • 10M • Pg 141	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 5.8 • PYQ 2021-Jan [2] (a) • Practical • 10M • Pg 145 4× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 5.11 • RTP 2022-May [4] (b) • Practical • --- • Pg 150	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 5.12 • MTP 2023-May [2] (a) • Practical • 10M • Pg 151 2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 5.15 • PYQ 2024-Jun [2] (a) • Practical • 12M • Pg 156	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 5.18 • PYQ 2025-May [2] (a) • Practical • 10M • Pg 160 5× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 5.20 • PYQ 2025-Sep [2] (b) • Practical • 12M • Pg 164 2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 5.22 • PYQ 2026-Jan [2] (a) • Practical • 12M • Pg 168	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 5.23 • PYQ 2026-May [2] (b) • Practical • 10M • Pg 171	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण

प्रकरण 3

बँक ताळमेळ पत्रक (Bank Reconciliation Statement)

Bank Reconciliation Statement

7 विषय · 29 वर्गीकृत प्रश्न · महत्त्व: B

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% · Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे जवळजवळ पूर्णतः समस्या-सोडवणूक

Level I — स्मरण आणि आकलन

3.9%

178 पैकी 7 गुण

Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण

96.1%

178 पैकी 171 गुण

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C3-U3-T01 · Topic 1: Introduction

आधी वाचा ICAI Study Material मधील Introduction आणि Bank Pass Book हे विभाग वाचा: बँक देत असलेल्या सेवा, pass book/bank statement म्हणजे काय, आणि ग्राहकाच्या cash book मधील व बँकेच्या पुस्तकांतील शिल्लकांचे स्वरूप कसे वेगळे असते.

नोंदी

बँक देत असलेल्या सेवा: (i) promissory notes/hundies वर discount नावाच्या छोट्या शुल्कावर discounting करते, (ii) चांगल्या ग्राहकांना overdraft देते, (iii) loans देते (working capital, term loan), (iv) dividend warrants आणि securities वरील interest गोळा करते, (v) standing instructions नुसार insurance premium, भाडे इत्यादी भरते, (vi) shares, debentures आणि government securities खरेदी/विक्री करते, (vii) कमी खर्चात पैसे पाठवते, (viii) security किंवा guarantee देते, (ix) letters of credit आणि travellers' cheques देते, (x) international banking — currency exchange, cross-country payments, export-import credit.

Bank pass book (SM): “Bank pass book is merely a copy of the customer's account in the books of a bank” — ग्राहकाला नोंदीची माहिती देण्याची बँकेची पद्धत; ग्राहकाने नोंदी तपासून चुका कळवल्या पाहिजेत; वर्षअखेरीस शिक्का आणि सही असलेले बँकेचे शिल्लक प्रमाणपत्र घेतले पाहिजे.

Pass book शिल्लकेचे स्वरूप: Cr. balance as per pass book = ग्राहकाने ठेवलेली रक्कम; Dr. balance as per pass book = overdraft (ग्राहकाकडून बँकेला येणे बाकी).

आरसा-नाते: pass book मधील debit balance हा cash book मधील credit balance दर्शवतो आणि उलटही, कारण व्यवसाय बँकेला debtor/trade receivable मानतो तर बँक व्यवसायाला creditor/trade payable मानते — म्हणून Dr. cash book balance = बँकेत पैसे (favourable), तर overdraft ही cash book नुसार Cr. balance आणि pass book नुसार Dr. balance असते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- cash book मधील debit balance म्हणजे बँकेत पैसे (favourable), तर overdraft cash book मध्ये credit balance आणि pass book मध्ये DEBIT balance म्हणून दिसतो --- हे स्पष्ट करता आले पाहिजे; हा नेहमीचा True/False सापळा आहे.
- आरसा-नाते समजून घ्या: व्यवसाय बँकेला debtor मानतो, बँक ग्राहकाला creditor मानते, म्हणून cash book आणि pass book च्या शिल्लक समान पण स्वरूपाने विरुद्ध असतात.
- लक्षात ठेवा: pass book म्हणजे बँकेच्या पुस्तकांतील ग्राहकाच्या खात्याची नक्कल; Cr. balance per pass book = ठेव, Dr. balance per pass book = overdraft.

TQ 1.1 · RTP 2025-May [1] (c) · True/False · 2M · Pg 178

LEVEL I

आकलन (Understanding)

विषय 2: पार्श्वभूमी (Background)

P1-C3-U3-T02 · Topic 2: Background

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §2 वाचा: bank/cash entries मध्ये फेरफार करून झालेल्या पूर्वीच्या frauds मुळे reconciliation हा internal control चा भाग कसा झाला.

नोंदी

ताळमेळ का घालायचा: bank statements किंवा cash book मधील नोंदीत फेरफार करून अनेक corporate frauds झाले आहेत (उदा. stakeholders ची दिशाभूल करण्यासाठी चुकीचे bank balance दाखवणे) — म्हणून bank आणि cash शिल्लकांचा ताळमेळ हा management ने ठेवलेल्या internal control चा अविभाज्य भाग झाला; तो fraudulent activity तपासतो आणि financial statement errors टाळण्यास मदत करतो.

वारंवारता: सामान्य accounting प्रक्रियेचा भाग म्हणून reconciliation साधारणपणे मासिक किंवा त्रैमासिक अशा नियमित अंतराने केले जाते — ही वारंवारता मुख्यतः संस्थेचा आकार आणि व्यवहारांच्या संख्येवर अवलंबून असते.

विषय 3: Bank Pass Book

P1-C3-U3-T03 · Topic 3: Bank Pass Book

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §3 वाचा: pass book चे स्वरूप आणि रचना, आणि cash book च्या तुलनेत त्याच्या शिल्लकेचे विरुद्ध स्वरूप.

नोंदी

अर्थ: bank pass book म्हणजे बँकेच्या पुस्तकांतील ग्राहकाच्या खात्याची नक्कल — बँक नियतकालिक statements पाठवते किंवा सर्व deposits आणि withdrawals नोंदवणारे pass book देते, त्यामुळे ग्राहकाला त्याच्या खात्यातील नोंदी समजतात; ग्राहकाने नोंदी तपासून चूक असल्यास लगेच बँकेला कळवले पाहिजे (statements आता Net Banking/ATM passbook printers द्वारेही पाहता येतात).

रचना: columns — Transaction Period/Date · Particulars · Cheque No. · Withdrawals Dr.(₹) · Deposits Cr.(₹) · Balance Dr. or Cr.; व्यावसायिक संस्थांनी शिल्लक दाखवणारे, शिक्का आणि सही असलेले वर्षअखेरचे प्रमाणपत्र बँकेकडून घ्यावे.

विरुद्ध स्वरूप: credit balance as per pass book = ग्राहकाची ठेव, debit balance as per pass book = overdraft; pass book मधील debit balance हा cash book नुसार credit balance दर्शवतो आणि उलटही, कारण संस्था बँकेला debtor मानते तर बँक संस्थेला creditor मानते.

विषय 4: Bank Reconciliation Statement

P1-C3-U3-T04 · Topic 4: Bank Reconciliation Statement

आधी वाचा प्रकरणाचा Section 4 अभ्यासा: reconciliation चा अर्थ, दोन नोंदी (cash book चा bank column विरुद्ध pass book/bank statement) आणि BRS चा हेतू --- ते फरकाची कारणे जुळवते, पुस्तकांसाठी bank balance काढत नाही.

नोंदी

दोन नोंदी: प्रत्येक banking व्यवहार दोन ठिकाणी नोंदवला जातो — cash book चा bank column (ग्राहकाची पुस्तके) आणि bank statement/pass book (बँकेची पुस्तके); म्हणून दोन्ही शिल्लक समान पण स्वरूपाने विरुद्ध असल्या पाहिजेत (₹1,00,000 ची ठेव → cash book च्या Dr. बाजूला, pass book मध्ये Cr. entry) पण प्रत्यक्षात timing, बँकेकडून होणारे व्यवहार आणि errors मुळे त्या वेगळ्या असतात.

BRS (SM): असे पत्रक जे “the bank balance as per cash book with the balance as per the pass book by showing all the causes of difference” अशा रीतीने ताळमेळ घालते — त्याचा हेतू फरकाची कारणे स्पष्ट करणे/जुळवणे हा आहे, केवळ bank balance काढणे हा नाही.

स्वरूप: BRS हे फक्त एक पत्रक आहे, account किंवा double-entry system चा भाग नाही; ताळमेळ दोन्ही दिशांनी करता येतो — cash book वरून pass book शिल्लक काढा किंवा pass book वरून cash book शिल्लक काढा.

काम करण्याची पद्धत: प्रत्येक बाबीचे वर्गीकरण करा — timing difference (cheque issued not presented, cheque deposited not cleared), बँकेने स्वतः केलेला व्यवहार, किंवा error; दुसऱ्या पुस्तकाच्या शिल्लकेवरील तिचा दिशात्मक परिणाम काढा, मग प्रारंभिक शिल्लकेतून add/subtract करा; opening balances सुद्धा वेगळ्या असतील तर unticked बाबी opening-balance आणि closing-balance ताळमेळात वाटून घ्या.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- True/False विधाने समर्थनासह मांडायची तयारी ठेवा: BRS हे cash book आणि pass book शिल्लकांतील फरकाची कारणे स्पष्ट करण्यासाठी/जुळवण्यासाठी तयार करतात, केवळ 'to arrive at the bank balance' यासाठी नाही.

- दोन्ही शिल्लक समान पण विरुद्ध का असाव्यात (तेच व्यवहार दोन ठिकाणी नोंदवले जातात) आणि प्रत्यक्षात त्या का वेगळ्या असतात हे स्पष्ट करा.
- BRS हे एक पत्रक आहे, account/double-entry system चा भाग नाही, हे लक्षात असू द्या.

TQ 4.1 · RTP 2024-Sep [1] (c) · True/False · --- · Pg 179 6× विचारला

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा · 1 प्रश्न

- Dr. balance as per cash book पासून सुरू होणारी पूर्ण BRS उदाहरणे सोडवा (उदा. ₹37,25,000 प्रकारचे प्रश्न), add/subtract ठरवण्याआधी प्रत्येक बाब timing difference, बँकेकडून आलेली entry, किंवा error अशी वर्गीकृत करा.
- cheques issued but not presented, cheques deposited but not cleared, आणि फक्त एकाच पुस्तकात नोंदलेल्या बाबींकडे लक्ष द्या; प्रत्येक बाबीचा दुसऱ्या पुस्तकाच्या शिल्लकेवरील दिशात्मक परिणाम काढा.

PQ 4.1 · PYQ 2026-May [5] (a) (Or) (ii) · Practical · 5M · Pg 179

LEVEL II
विश्लेषण (Analysis)

मध्यम

विषय 5: Bank Reconciliation Statement चे महत्त्व (Importance of Bank Reconciliation Statement)

P1-C3-U3-T05 · Topic 5: Importance of Bank Reconciliation Statement

आधी वाचा Section 5 शिका: internal-control साधन म्हणून BRS ची ठळक वैशिष्ट्ये/महत्त्व आणि फरकाची तीन कारणे --- timing, बँकेने स्वतः केलेले व्यवहार, आणि errors --- वैयक्तिक बाबींच्या प्रमाणित यादीसह.

नोंदी

Internal control: cash flows च्या internal control साठी BRS हे फार महत्त्वाचे साधन आहे — cash book किंवा pass book मधील जाणूनबुजून अथवा नकळत झालेल्या errors, frauds आणि अनियमितता शोधण्यास ते मदत करते, त्यामुळे accountants नोंदी ठेवताना काळजी घेतात.

पाच ठळक वैशिष्ट्ये: (i) cash book किंवा pass book मध्ये झालेल्या errors समोर आणते; (ii) cheques च्या clearance मधील अवाजवी विलंब उघड करते; (iii) नियमित ताळमेळ अपहाराला आळा घालतो (ज्या cashiers नी cash book मध्ये रोख नोंदवली पण ती बँकेत भरलीच नाही, ते ताळमेळ नसल्यामुळेच सुटले); (iv) uncleared funds विचारात घेऊन खरी bank position काढण्यास मदत करते; (v) वर्षातील सर्व financial व्यवहारांचे accounting होते याची खात्री देते.

फरकाची तीन कारणे: (1) Timing — तोच व्यवहार दोन वेगळ्या वेळी नोंदवला जातो (cash book मध्ये cheque issue/deposit च्या वेळी, pass book मध्ये फक्त presentation/collection च्या वेळी); (2) बँकेने न कळवता स्वतः केलेले व्यवहार — interest allowed/charged, bank charges, standing instructions नुसार direct payments, ग्राहकांनी थेट भरलेली रक्कम, गोळा केलेले interest/dividends आणि bills, discounted bill चा dishonour; (3) बँक किंवा ग्राहकाच्या errors — नोंद राहून जाणे, चुकीची रक्कम, चुकीची बाजू, चुकीची बेरीज/balancing, दुसऱ्या

पक्षाचा व्यवहार नोंदवणे.

बाबींची दिशा: cash book > pass book — cheques deposited but not cleared, बँकेने आकारलेले interest आणि खर्च, बँकेने केलेली direct payments, discounted bill चा dishonour यांमुळे; cash book < pass book — cheques issued but not presented, बँकेने दिलेले interest, गोळा केलेले interest/dividends, ग्राहकाने बँकेत थेट भरलेली रक्कम, बँकेने गोळा केलेली bills यांमुळे.

Timing-table चे तर्कशास्त्र: cheques issued/deposited प्रथम cash book मध्ये येतात (pass book मध्ये फक्त presentation किंवा collection च्या वेळी); bank charges, interest, direct payments/collections आणि dishonours प्रथम pass book मध्ये येतात — ग्राहक त्या फक्त pass book ची नोंद लक्षात आल्यावरच नोंदवतो.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- short note साठी ठळक वैशिष्ट्ये पाठ करा: (i) cash book/pass book मधील errors समोर आणते, (ii) cheques च्या clearance मधील अवाजवी विलंब दाखवते, (iii) नियमित ताळमेळ कर्मचाऱ्यांकडून होणाऱ्या अपहाराला आळा घालतो, (iv) खरी bank position उघड करते, (v) सर्व व्यवहार नोंदले जातात याची खात्री देते --- 'importance of BRS to an industrial unit' साठीचे मुख्य मुद्दे.
- फरकाची तीन प्रमुख कारणे शिका: timing differences, बँकेने न कळवता केलेले व्यवहार (interest, charges, direct payments/receipts), आणि errors.

TQ 5.2 • RTP 2025-Jan [18] (iv) • Short Note • --- • Pg 181 5× विचारला

LEVEL I

स्मरण (Remembering)

सोपा

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- 5-mark 'causes of difference' उत्तरासाठी हे मुद्दे सांगता आणि थोडक्यात समजावता आले पाहिजेत: cheques issued but not presented, cheques deposited but not cleared, बँकेने दिलेले/आकारलेले interest, bank charges, standing instructions नुसार बँकेने केलेली direct payments, ग्राहकांनी थेट भरलेली रक्कम, बँकेने गोळा केलेले dividends/bills, discounted bills चा dishonour, आणि errors.
- प्रत्येक कारणासाठी कोणते पुस्तक आधी नोंद करते आणि फरक का निर्माण होतो हे स्पष्ट करा (SM चा timing table वापरा).

TQ 5.1 • MTP 2024-Jul [6] (c) • Distinguish Between • 5M • Pg 181 4× विचारला

LEVEL I

आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 6: Cash Book शिल्लक आणि Pass Book शिल्लक यांचा ताळमेळ घालण्याची पद्धत (Procedure for Reconciling the Cash Book Balance with the Pass Book Balance)

P1-C3-U3-T06 • Topic 6: Procedure for Reconciling the Cash Book Balance with the Pass Book Balance

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6 वाचा: चार संभाव्य प्रारंभिक शिल्लक आणि कारणे दिलेली असताना किंवा नसताना add/subtract चे

तर्कशास्त्र.

नोंदी

चार प्रारंभबिंदू: Dr. balance as per cash book (= बँकेतील ठेव/रोख = Cr. balance as per pass book) किंवा Cr. balance as per cash book (= overdraft = Dr. balance as per pass book) — ताळमेळ चारपैकी कोणत्याही शिल्लकेपासून सुरू करता येतो; प्रश्न cash book adjust करून किंवा न करता, आणि कारणे दिलेली किंवा न दिलेली अशा स्वरूपात येतात.

कारणे दिलेली असताना: एखाद्या कारणामुळे दुसऱ्या पुस्तकाची शिल्लक जास्त असेल तर ती रक्कम ADD करा; कमी असेल तर SUBTRACT — उदा. Dr. cash book balance पासून सुरुवात केल्यास, deposit केलेला पण अजून clear न झालेला cheque pass book शिल्लक कमी करतो, म्हणून तो वजा करा; Dr. cash book balance पासून सुरू करून अंतिम आकडा धन असेल तर ती Cr. balance as per pass book, ऋण असेल तर Dr. balance as per pass book.

कारणे दिलेली नसताना: cash book च्या debit entries ची pass book च्या credit entries शी तुलना करा आणि उलटही — unticked (न जुळणाऱ्या) entries हीच फरकाची कारणे असतात; opening balances जुळतात का तेही तपासा, अन्यथा unticked बाबी opening balance च्या आणि closing balance च्या ताळमेळात वाटा.

विषय 7: Bank Reconciliation च्या पद्धती (Methods of Bank Reconciliation)

P1-C3-U3-T07 · Topic 7: Methods of Bank Reconciliation

आधी वाचा Section 7 पक्के करा: cash book न adjust करता BRS (चारपैकी कोणत्याही शिल्लकेपासून सुरुवात, add/subtract table वापरून) आणि adjusted/amended cash book तयार केल्यानंतरचे BRS, यात 'Balance' आणि 'Plus & Minus' मांडणीसुद्धा.

नोंदी

दोन पद्धती: (1) adjusted cash book तयार न करता BRS — चारपैकी कोणत्याही शिल्लकेपासून सुरुवात करा (Dr./Cr. as per cash book, Dr./Cr. as per pass book) आणि add/subtract table लावा; (2) adjusted/amended cash book तयार केल्यानंतरचे BRS; दोन्ही 'Balance' स्वरूपात किंवा columnar 'Plus & Minus' स्वरूपात मांडता येतात (दोन्ही column ची बेरीज जुळते).

Dr. (favourable) cash book balance पासून: ADD — cheques issued but not presented, ग्राहकाने थेट भरलेले cheques, थेट मिळालेले income/interest/dividends आणि बँकेने गोळा केलेली bills, cash book किंवा pass book मधील चुकीचे credit, Dr. बाजूचे undercast, Cr. बाजूचे overcast; SUBTRACT — cheques deposited but not cleared, बँकेने भरलेले expenses/bank charges/locker rent, overdraft वरील interest, dishonours, चुकीचे debits, Dr. बाजूचे overcast, Cr. बाजूचे undercast — Cr. (overdraft) cash book किंवा Dr. pass book पासून सुरुवात केल्यास प्रत्येक चिन्ह उलटे होते; Cr. pass book ची सुरुवात Cr. cash book च्या columns सारखीच असते.

निकालाचे चिन्ह: Dr. cash book balance पासून सुरुवात केल्यास, अंतिम आकडा धन = favourable Cr. balance as per pass book, ऋण आकडा = unfavourable Dr. (overdraft) balance as per pass book; Cr. cash book पासून सुरुवात केल्यास, धन = Dr. (overdraft) per pass book.

Adjusted cash book: सर्व errors (चुकीची रक्कम, entry दोनदा posted, over/undercasting, चुकीची balance b/d) आणि राहून गेलेल्या बाबी (bank charges, debit केलेले interest, direct receipts/payments, cheques/bills चा dishonour) यांसाठी cash book दुरुस्त करा; BRS मध्ये फक्त timing differences (cheques issued not presented, deposited not cleared) आणि bank/pass-book errors न्या — cash book मध्ये adjust केलेल्या बाबी पुन्हा BRS मध्ये नेत नाहीत, आणि pass book च्या errors कधीही cash book मध्ये adjust करत नाहीत.

कधी अनिवार्य: मधल्या महिन्यांसाठी cash book adjust करणे ऐच्छिक आहे, पण आर्थिक वर्षाखेरीस पुस्तके बंद करताना ते केलेच पाहिजे, म्हणजे balance sheet मध्ये बरोबर bank balance दिसेल; मग BRS ची सुरुवात दुरुस्त (adjusted) cash book balance पासून होते.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 9 प्रश्न

- balance per cash book किंवा per pass book पासून सुरू होणारे प्रमाणित 4/5-mark BRS स्वरूप सोडवा, आणि चारही प्रारंभिक शिल्लकांसाठी (Dr./Cr. cash book, Dr./Cr. pass book) add/subtract table लावा.
- चिन्हाचे तर्कशास्त्र पक्के करा: Dr. cash book balance पासून --- cheques issued not presented, गोळा केलेले interest/dividends, direct deposits मिळवा; cheques deposited not cleared, bank charges, direct payments, dishonours वजा करा.
- लक्षात ठेवा: Dr. cash book पासून धन निकाल = Cr. (favourable) pass book balance; ऋण निकाल = Dr. (overdraft) pass book balance.

PQ 7.6 · PYQ 2021-Jan [1] (c) {C} · Practical · 4M · Pg 189 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 7.12 · PYQ 2022-May [2] (c) · Practical · 5M · Pg 196 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 7.14 · PYQ 2023-Jun [2] (b) · Practical · 5M · Pg 198	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 7.16 · PYQ 2024-Jun [5] (b) (ii) · Practical · 5M · Pg 201	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 7.1 · RTP 2018-May [5] · Practical · --- · Pg 182 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 7.8 · PYQ 2021-Jul [2] (b) · Practical · 5M · Pg 192 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 7.10 · MTP 2021-Nov [1] (c) · Practical · 4M · Pg 194 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 7.20 · PYQ 2025-Jan [2] (b) · Practical · 10M · Pg 206	LEVEL II उपयोजन (Application)	

PQ 7.24 · PYQ 2026-SEP 5 (a) (i) · Practical · 5M · Pg 214

LEVEL II
उपयोजन (Application)**विश्लेषण (Analysis)** मिश्र आकडेवारीवर काम करा · 15 प्रश्न

- overdraft आधारित आणि pass-book आधारित प्रश्न सोडवा (10-mark PYQ स्वरूप): overdraft per cash book किंवा Dr. balance per pass book मुळे प्रत्येक add/subtract उलटे होते --- हाच परीक्षकांचा सर्वात नेहमीचा पेच आहे.
- amended-cash-book प्रश्न सोडवा: errors आणि राहून गेलेल्या बाबींसाठी cash book दुरुस्त करा (bank charges, interest, dishonours, direct receipts, दोनदा posted entries, undercasting, चुकीची balance b/d), मग BRS मध्ये फक्त timing differences आणि bank errors न्या.
- अवघड बाबी हाताळा: नोंदवलेला पण बँकेत न भरलेला cheque, दुसऱ्या ग्राहकासाठी बँकेने केलेले चुकीचे debit/credit, मुदतबाह्य cheques, cheques च्या गट्यापैकी काहींचेच presentation; उलट दिशेने कामही सोडवा --- pass book शिल्लकेवरून cash book शिल्लक काढणे.

PQ 7.3 · PYQ 2018-Nov [4] (b) · Practical · 10M · Pg 185	2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 7.7 · RTP 2021-May [5] · Practical · --- · Pg 190	2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 7.13 · RTP 2022-May [5] · Practical · --- · Pg 197		LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 7.15 · PYQ 2023-Dec [2] (a) · Practical · 8M · Pg 199	3× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 7.22 · PYQ 2025-Sep [5] (a) (i) · Practical · 5M · Pg 211		LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 7.23 · PYQ 2026-Jan [5] (a) (i) · Practical · 5M · Pg 212		LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 7.2 · PYQ 2018-May [6] (a) · Practical · 10M · Pg 184	2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 7.4 · PYQ 2019-Nov [2] (a) · Practical · 10M · Pg 186	9× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 7.5 · PYQ 2020-Nov [2] (a) · Practical · 10M · Pg 188		LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 7.9 · PYQ 2022-Nov [2] (a) · Practical · 15M · Pg 192	5× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 7.11 · PYQ 2021-Dec [2] (c) · Practical · 10M · Pg 195	3× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 7.17 · MTP 2024-Jul [5] (a) · Practical · 10M · Pg 202	2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 7.18 · MTP 2024-Aug [2] (b) · Practical · 10M · Pg 203	2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 7.19 · PYQ 2024-Sep [2] (a) · Practical · 10M · Pg 204		LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 7.21 · PYQ 2025-May [2] (b) · Practical · 10M · Pg 209	5× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण

प्रकरण 4

मालसाठा (Inventories)

Inventories

6 विषय · 23 वर्गीकृत प्रश्न · महत्त्व: A

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% · Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे सिद्धांत-प्रधान

Level I — स्मरण आणि आकलन

26.2%

93.5 पैकी 24.5 गुण

Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण

73.8%

93.5 पैकी 69 गुण

विषय 1: अर्थ (Meaning)

P1-C4-U4-T01 · Topic 1: Meaning

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1 वाचा: inventory ची तीन-भागी व्याख्या आणि trading, manufacturing व construction संस्थांसाठी inventory ची रचना.

नोंदी

व्याख्या: inventory म्हणजे असे assets जे (i) व्यवसायाच्या नेहमीच्या ओघात विक्रीसाठी, किंवा (ii) अशा विक्रीसाठीच्या उत्पादन प्रक्रियेत, किंवा (iii) विक्रीसाठीच्या goods किंवा services च्या उत्पादनात वापरण्यासाठी ठेवलेले असतात; यात maintenance supplies आणि consumables येतात, पण machinery spares, servicing equipment आणि standby equipment येत नाहीत.

व्यवसायानुसार प्रकार: trading concern — सध्याच्या स्वरूपात पुनर्विक्रीसाठी घेतलेली products आणि supplies (wrapping paper, cartons, stationery); manufacturing concern — raw material, work-in-process, finished products, तसेच maintenance supplies, consumables, loose tools आणि spare parts; construction business — बांधकामाधीन projects; EXCLUDED — ज्यांचा वापर अनियमित असणे अपेक्षित आहे अशा fixed asset बरोबरच वापरता येणारे machinery spares/servicing/standby equipment; ते fixed assets म्हणून नोंदवतात.

वर्षाखेरीचे महत्त्व: प्रत्येक entity ने closing inventory (raw material, WIP, finished goods, consumables) निश्चित केली पाहिजे — तिची किंमत Trading Account च्या credit बाजूला आणि Balance Sheet च्या asset बाजूला येते, म्हणून final accounts तयार करण्याआधी accountant ला ती माहीत असली पाहिजे.

विषय 2: Inventory Valuation

P1-C4-U4-T02 · Topic 2: Inventory Valuation

आधी वाचा Inventories प्रकरणाचा Section 2 वाचा: income determination साठी inventory valuation चे महत्त्व (COGS = Opening inventory + Purchases + Direct expenses – Closing inventory), financial position, liquidity analysis आणि statutory compliance.

नोंदी

Income determination: Cost of goods sold = Opening inventory + Purchases + Direct expenses – Closing inventory; inventory चुकीची दाखवल्याचा net income वरील परिणाम नेहमी COGS मधूनच होतो — closing inventory जास्त असेल तर COGS कमी होते आणि नफा वाढतो.

Over/under-statement तक्ता: closing inventory overstated → net income OVERSTATED; closing inventory understated → income understated; opening inventory overstated → income understated; opening inventory understated → income overstated.

Valuation का महत्त्वाचे: (i) खऱ्या income चे निर्धारण — COGS त्या कालावधीच्या revenue शी matched; (ii) financial position निश्चित करणे — inventory हे current asset आहे, किंमत चुकली तर balance sheet खरी स्थिती दाखवत नाही (slow/non-moving stock हे प्रमुख लक्षण); (iii) Liquidity analysis — inventory हा net working capital चा भाग आहे आणि bankers ज्यावर अवलंबून असतात त्या current ratio वर मोठा परिणाम करतो; (iv) Statutory compliance — Schedule III, Companies Act 2013 आणि Accounting Standards नुसार accounting policies/cost formula आणि raw materials, WIP, finished goods, stock-in-trade, stores, spares व loose tools असे वर्गीकृत एकूण carrying amount उघड करणे आवश्यक आहे.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- True/False प्रश्नांसाठी over/under-statement तक्ता पक्का करा: closing inventory overstated → net income OVERSTATED (म्हणून 'overstated closing inventory understates income' हे False); opening inventory overstated → income understated.
- COGS च्या आधारे तर्क मांडता आला पाहिजे: closing inventory जास्त असेल तर cost of goods sold कमी होते आणि नफा वाढतो --- कोणत्याही चुकीच्या नोंदीचा परिणाम COGS मधूनच जातो.
- बरोबर valuation का महत्त्वाचे हे स्पष्ट करा: खरे income, खरी balance sheet स्थिती, आणि current-ratio/liquidity analysis.

TQ 2.1 · RTP 2025-Jan [1] (iv) · True/False · ---- · Pg 218 2x विचारला

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 3: Inventory Valuation चा आधार (Basis of Inventory Valuation)

P1-C4-U4-T03 · Topic 3: Basis of Inventory Valuation

आधी वाचा Section 3 अभ्यासा: cost किंवा net realizable value यांपैकी कमी किमतीला valuation (Principle of

Conservatism), cost चे घटक (purchase cost, conversion cost, other costs), cost मधून वगळलेल्या चार बाबी, आणि NRV चा अर्थ.

नोंदी

आधार: inventories चे valuation cost किंवा net realizable value यांपैकी LOWER ला होते — Principle of Conservatism: selling price cost पेक्षा खाली गेल्याने होणारा तोटा लगेच नोंदवतात, फायदा मात्र प्रत्यक्ष मिळाल्यावरच; write-down साधारणपणे item-by-item आधारावर करतात (गट फक्त interchangeable बाबींसाठी).

Cost (AS): यात सर्व costs of purchase + costs of conversion + inventories ना त्यांच्या सध्याच्या location आणि condition पर्यंत आणण्यासाठी झालेले other costs येतात; purchase cost = non-recoverable duties/taxes सह किंमत + freight inwards + directly attributable expenditure वजा trade discounts, rebates व duty drawbacks — recoverable GST credit वगळतात (100 units @ ₹100 + 18% GST → cost ₹10,000, ₹11,800 नाही); conversion = direct labour + fixed व variable production overheads चे systematic allocation; interest/borrowing costs साधारणपणे वगळतात, दीर्घ उत्पादन काळाच्या goods खेरीज (wine, rice, timber).

Cost मधून वगळलेल्या चार बाबी: (a) wasted materials, labour किंवा overheads ची abnormal रक्कम (normal wastage मात्र धरतात); (b) storage costs, पुढच्या उत्पादन टप्प्याआधी उत्पादन प्रक्रियेत ते आवश्यक असल्याखेरीज (wine fermentation storage हे cost आहे, finished-goods warehouse भाडे मात्र NOT); (c) location/condition ला हातभार न लावणारे administrative overheads; (d) selling and distribution costs.

NRV (SM): “the estimated selling price in the ordinary course of business less the estimated costs of completion and the estimated costs necessary to make the sale”; WIP साठी अजून व्हायच्या conversion costs सुद्धा वजा करा; raw materials साठी साधारणपणे replacement cost हीच NRV मानतात; प्रत्येक balance sheet date ला हे मूल्यमापन करतात.

Adjusted-profit सराव: net profit पुन्हा मांडण्याआधी प्रत्येक तपासणी-बाबीचा दुहेरी परिणाम शोधा — purchases/COGS वर आणि closing inventory वर (उदा. capital expenditure चुकून purchases मध्ये, March मध्ये invoice केलेला पण stock मधून वगळलेला माल, goods in transit, free samples, approval वरील माल चुकून sales म्हणून नोंदवलेला).

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 4 प्रश्न

- True/False चे ठरलेले मुद्दे: inventories चे valuation cost किंवा NRV यांपैकी जी LOWER त्या किमतीला होते (कधीही जास्त नाही) --- Principle of Conservatism (prudence) वर आधारित.
- Cost of inventories मध्ये ALL costs of purchase + costs of conversion + inventories ना त्यांच्या सध्याच्या location आणि condition पर्यंत आणण्याचे other costs येतात; recoverable taxes (GST credit), trade discounts आणि rebates वजा करतात.

- वगळलेल्या बाबी माहीत असू द्या आणि समर्थन देता आले पाहिजे: finished goods चे warehouse/storage भाडे हे inventory cost NOT (storage उत्पादन प्रक्रियेत आवश्यक असल्याखेरीज, उदा. wine); abnormal wastage, general administrative overheads, आणि selling & distribution costs सुद्धा वगळतात.
- NRV = estimated selling price वजा estimated costs of completion आणि costs necessary to make the sale; raw materials साठी साधारणपणे replacement cost घेतात.

TQ 3.1 • PYQ 2021-Jul [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 219	4× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.2 • MTP 2024-Jul [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 219	5× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.3 • PYQ 2024-Sep [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 219	2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.4 • PYQ 2026-May [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 220	2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 1 प्रश्न

- adjusted-net-profit प्रश्न सोडवा: चुकीने capitalise केलेल्या बाबी, goods in transit, न नोंदलेली purchases आणि चुकीची किंमत लावलेला stock यांसाठी purchases/closing inventory दुरुस्त करून नफा पुन्हा काढा (5-mark PYQ स्वरूप).
- प्रत्येक error साठी दुहेरी परिणाम शोधा --- closing inventory value वर AND purchases/COGS वर --- मगच ₹15,00,000 प्रकारच्या आकड्यांतील net profit adjust करा.

PQ 3.1 • PYQ 2026-May [5] (a) (i) • Practical • 5M • Pg 220	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
---	---------------------------------	-------

विषय 4: Inventory Record Systems

P1-C4-U4-T04 • Topic 4: Inventory Record Systems

आधी वाचा Section 4 शिका: Periodic (physical) Inventory System विरुद्ध Perpetual Inventory System --- प्रत्येक पद्धत COGS/closing inventory कसे ठरवते, आणि 7-point फरकाचा तक्ता.

नोंदी

Periodic (physical) inventory system: ठरावीक तारखेला हाती असलेल्या सर्व बाबींची प्रत्यक्ष physical count/measure/weight करून inventory ठरवते; $COGS = \text{Opening inventory} + \text{Purchases} - \text{Closing inventory}$ (उरलेला आकडा); सोपी आणि स्वस्त, लहान उद्योगांना योग्य, पण व्यवसाय बंद ठेवावा लागतो, pilferage/loss हे COGS मध्ये लपते आणि inventory control शक्य होत नाही.

Perpetual inventory system: inventory ledger द्वारे प्रत्येक receipt आणि issue नंतर सतत शिल्लक नोंदवते; cost of goods issued थेट ठरते आणि closing inventory हा उरलेला/जुळवणारा आकडा असतो; तरीही physical inventory ही नोंदलेल्या शिल्लकेशी तपासली पाहिजे; periodic च्या मर्यादा दूर होतात पण खर्च जास्त; दोन्ही पद्धती

परस्परपूरक आहेत, परस्परविरोधी नाहीत.

Physical verification वर आधारित.	Book records वर आधारित.
विशिष्ट तारखेला inventory व COGS ची माहिती.	Inventory व cost of sales ची सतत माहिती.
Inventory ठरवते; COGS ही residual figure असते.	COGS थेट ठरवते; inventory ही balancing figure असते.
COGS मध्ये मालाचे नुकसान येते (stock मध्ये नसलेला माल विकला असे मानतात).	Closing inventory मध्ये नुकसान येते (न विकलेला सर्व माल stock मध्ये मानतात).
Inventory control शक्य नाही.	Inventory control करता येते.
सोपी व कमी खर्चिक.	अधिक खर्चिक पद्धत.
मोजणीसाठी व्यवसाय बंद ठेवावा लागतो.	Operations वर परिणाम न होता inventory ठरते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 2 प्रश्न

- True: periodic inventory system ठरावीक तारखेला प्रत्यक्ष physical count करून inventory ठरवते; COGS हा उरलेला आकडा असतो (Opening + Purchases – Closing counted).
- Perpetual system प्रत्येक receipt आणि issue नंतर inventory ledger द्वारे शिल्लक नोंदवते; COGS थेट ठरते आणि closing inventory हा जुळवणारा आकडा असतो.
- 5-mark फरकाच्या प्रश्नासाठी तक्ता शिका: आधार (physical verification विरुद्ध book records), माहिती (periodic तारीख विरुद्ध सतत), उरलेला आकडा (COGS विरुद्ध closing stock), हरवलेल्या मालाची हाताळणी, inventory control फक्त perpetual मध्ये शक्य, खर्च (स्वस्त/सोपे विरुद्ध महाग), आणि व्यवसाय बंद ठेवणे फक्त periodic साठी आवश्यक.

TQ 4.1 • PYQ 2022-Nov [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 221 **3× विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 4.2 • PYQ 2024-Sep [6] (b) • Distinguish Between • 5M • Pg 222 **6×** **LEVEL I**
विचारला आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 5: Cost of Inventory काढण्याची सूत्रे/पद्धती (Formulae/Methods to Determine Cost of Inventory)

P1-C4-U4-T05 • Topic 5: Formulae/Methods to Determine Cost of Inventory

आधी वाचा Section 5 अभ्यासा: historical cost formulas --- Specific Identification, FIFO, LIFO, Simple आणि Weighted Average Price --- आणि non-historical पद्धती (Adjusted Selling Price/retail method, Standard Cost), त्यांच्या गृहीतकांसह.

नोंदी

प्रमुख पद्धती: historical cost — Specific Identification (सामान्यतः परस्पर बदलता न येणाऱ्या आणि जास्त किमतीच्या बाबींसाठी, उदा. महागडी medical equipment; प्रत्येक ओळखलेल्या lot ची प्रत्यक्ष cost), FIFO आणि Weighted Average Price (दोन्हींना Accounting Standards ची परवानगी), LIFO आणि Simple Average (पसंत नाहीत/परवानगी नाही); non-historical — Adjusted Selling Price (retail) आणि Standard Cost (जिथे किमती वारंवार बदलतात तिथे, उदा. crude oil).

FIFO vs LIFO: FIFO मध्ये सर्वात आधीचे lots आधी issue होतात असे गृहीत धरतात, त्यामुळे closing inventory मध्ये नवीनतम consignments नवीनतम किमतींना येतात (हे फक्त cost-flow गृहीतक आहे, physical flow नाही); LIFO issues वर नवीनतम costs लावते (matching current cost with current revenue), त्यामुळे closing inventory आधीच्या किमतींना राहते — LIFO “is based on an irrational assumption”, periodic आणि perpetual नोंदीत वेगळे निकाल देते, आणि Accounting Standards ची परवानगी त्याला नाही.

Inflation चे तर्कशास्त्र: किमती वाढत असताना FIFO मुळे cost of goods sold सर्वात LOWEST येते (issues जुन्या, स्वस्त किमतींना) आणि closing inventory व दाखवलेला नफा सर्वाधिक येतो; LIFO याच्या उलट करते (500 @ ₹50 नंतर 500 @ ₹60, issue 500: FIFO stock ₹30,000, LIFO ₹25,000, simple average ₹27,500).

Average price पद्धती: Simple average = किमतींची बेरीज ÷ किमतींची संख्या (प्रमाण विचारात घेत नाही; फक्त periodic साठी); **Weighted average:** rate = total cost of goods available for sale ÷ total units available; closing inventory = हाती असलेली units × WAP; perpetual नोंदीत प्रत्येक नव्या purchase नंतर NEW average rate काढतात आणि पुढचे issue त्याच दराने लावतात; periodic नोंदीत संपूर्ण कालावधीसाठी एकच average.

Stores ledger सराव: receipts-issues-balance असे columns तयार करा आणि प्रत्येक issue ची किंमत निवडलेल्या सूत्राने काढा, उदा. purchases 100 @ ₹30 आणि 200 @ ₹40, issues 250 units, शिल्लक 50 units: FIFO closing stock 50 @ ₹40 = ₹2,000; weighted average (दुसऱ्या purchase नंतर rate ₹38) = 50 @ ₹38 = ₹1,900.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 2 प्रश्न

- FIFO vs LIFO वरील short-note मुद्दे: FIFO मध्ये आधीचे lots आधी issue होतात असे गृहीत, म्हणून closing inventory नवीनतम किमतींना; LIFO issues वर नवीनतम costs लावते, म्हणून closing inventory आधीच्या किमतींना; LIFO अतार्किक गृहीतकावर आधारित आहे आणि Accounting Standards ची परवानगी त्याला नाही.
- Cost काढण्याच्या प्रमुख पद्धती: Specific Identification, FIFO, Weighted Average Price (परवानगी आहे); LIFO आणि Simple Average (पसंत नाहीत/परवानगी नाही); non-historical: Adjusted Selling Price आणि Standard Cost.
- Adjusted Selling Price (retail) method: cost = inventory चे selling value वजा gross margin ची योग्य टक्केवारी; जिथे वैयक्तिक costs सहज काढता येत नाहीत अशा retail मध्ये वापरतात.

TQ 5.1 • MTP 2023-May [6] (c) (iv) • Short Note • 2.5M • Pg 223

LEVEL I
स्मरण (Remembering)**सोपा**TQ 5.2 • MTP 2024-Aug [6] (c) • Short Note • 5M • Pg 223 **4× विचारला****LEVEL I**
स्मरण (Remembering)**मध्यम**

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- True/False साठी inflation चे तर्कशास्त्र: किमती वाढत असताना FIFO मुळे cost of goods sold सर्वात LOWEST येते (issues जुन्या, स्वस्त किमतींना) आणि closing inventory व नफा सर्वाधिक येतो; LIFO याच्या उलट करते.

TQ 5.3 • PYQ 2025-Jan [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 224

LEVEL I

आकलन (Understanding)

मध्यम**उपयोजन (Application)** प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- तारखेनिहाय opening inventory, purchases आणि issues वरून FIFO (आणि weighted average) साठी stores/stock ledger तयार करण्याचा सराव करा --- उदा. 100 units @ ₹15, 300 @ ₹18, issues 250 units --- आणि closing inventory ची किंमत बरोबर काढा.
- weighted average (perpetual) मध्ये प्रत्येक नव्या purchase नंतर average rate पुन्हा काढा: total cost of goods available ÷ total units available.

PQ 5.1 • PYQ 2025-Jan [5] (Or) (b) (i) • Practical • 5M • Pg 224

5x विचारला**LEVEL II**

उपयोजन (Application)

मध्यम**विषय 6: Inventories Taking**

P1-C4-U4-T06 • Topic 6: Inventories Taking

आधी वाचा Section 6 पक्के करा: year-end च्या आधी किंवा नंतर घेतलेल्या physical count ला मागे/पुढे नेणे (purchases, GP margin वापरून cost वरील sales, returns यांचे adjustment), तसेच sale-or-return वरील माल, consignment वरील माल, आणि slow-moving/damaged बाबी NRV ला घेणे.

नोंदी

Roll-back (count वर्षअखेरनंतर): Stock at year-end = Stock on count date - त्या कालावधीतील purchases (फक्त प्रत्यक्ष मिळालेला माल) + त्या कालावधीतील cost of sales ($\text{Net sales} \times 100 / (100 + \text{markup on cost})$) + sales returns at cost; उदा. ₹7,85,000 - ₹1,53,000 + ₹2,50,000 $\times 100 / 125$ = ₹8,32,000; **margin रूपांतर:** 33.33% on cost = 25% on sales, 25% on cost = 20% on sales.

Count वर्षअखेरीच्या आधी (उदा. 30th June साठी 23rd June): दिशा उलटी करा — मोजलेल्या stock मध्ये purchases (आणि goods in transit) ADD करा आणि मधल्या कालावधीचे cost of sales DEDUCT करा.

GP आधारित निश्चिती: Closing inventory = Opening stock + Purchases + Manufacturing expenses - Cost of goods sold (Sales - Gross profit); selling, administrative आणि financial expenses हे inventory cost मधून EXCLUDED; आधी abnormal बाबी वेगळ्या काढा — त्या sales मधून वगळा आणि opening stock written-down value ला घ्या, normal GP rate फक्त normal sales ला लावा.

Sale-or-return आणि consignment: approval बाकी असताना ग्राहकांकडे असलेला माल sales NOT — तो cost ला धरा ($\text{selling value} \times 100 / (100 + \text{markup})$) आणि sales मधून वगळा; consignment inward stock हा

consignor चा असतो (consignee तो वगळतो); consignor न विकलेला consignment-outward stock cost ला धरतो.

NRV adjustments: फार जुन्या/slow-moving बाबी आणि ग्राहकांनी नाकारलेला माल cost ला नाही तर अपेक्षित realizable value ला घेतात (cost ₹11,250 ही ₹5,250 ला; पुरामुळे उशीर झालेल्या मालाची cost ₹15,500 ही NRV ₹12,500 ला) — प्रत्येक adjustment शेवटी cost किंवा NRV यांपैकी जी कमी त्या किमतीला तपासतात.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 4 प्रश्न

- roll-back स्वरूपाचा सराव करा: Stock on count date – वर्षअखेरनंतरची purchases + वर्षअखेरनंतरचे cost of sales (Sales × 100/(100+markup)) ± returns = Stock at year-end; margins काळजीपूर्वक रूपांतरित करा (33.33% on cost = 25% on sales).
- Adjusted selling price ची गणना: GP rate = Gross margin ÷ (Sales + closing inventory at selling price); cost of closing stock = stock ची selling price वजा GP rate.
- Opening stock + Purchases + Manufacturing expenses – COGS (sales वजा GP) यावरून closing inventory काढा — inventory cost मधून selling, administrative आणि financial expenses वगळून.

PQ 6.8 • PYQ 2021-Jul [2] (c) • Practical • 5M • Pg 236 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 6.10 • PYQ 2025-Sep [6] (b) • Practical • 5M • Pg 238 6× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 6.7 • MTP 2025-Jan S2 [2] (a) • Practical • 10M • Pg 235 9× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 6.11 • PYQ 2026-Sep [5] (a) (Or) (ii) • Practical • 5M • Pg 239	LEVEL II उपयोजन (Application)	

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 7 प्रश्न

- अनेक adjustments असलेले प्रश्न सोडवा: approval वर पाठवलेला माल (मंजूर न झालेला माल cost ला धरा, sales मधून वगळा), consignment inward stock (हा consignor चा --- वगळा; consignment outward न विकलेला stock --- cost ला धरा), goods in transit, आणि NRV पर्यंत write down केलेल्या abnormal/slow-moving बाबी.
- adjusted-profit प्रश्नांत (₹5,75,000/₹32,00,000 स्वरूप), net profit पुन्हा मांडण्याआधी प्रत्येक तपासणी-बाबीचा purchases/sales वर आणि closing stock वर होणारा दुहेरी परिणाम शोधा.
- count date वर्षअखेरीच्या BEFORE असेल तेव्हा (उदा. 30th June साठी 23rd June), दिशा उलटी करा: मधल्या कालावधीच्या purchases मिळवा आणि cost of sales वजा करा.

PQ 6.1 • PYQ 2019-Jun [6] (c) • Practical • 5M • Pg 227 3× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 6.2 • PYQ 2023-Jun [2] (c) • Practical • 5M • Pg 228 3× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 6.3 • RTP 2023-Dec [6] • Practical • --- • Pg 229 5× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम

PQ 6.5 • PYQ 2024-Jun [5] (a) • Practical • 5M • Pg 231 2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 6.6 • PYQ 2024-Sep [5] (a) • Practical • 5M • Pg 233 4× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 6.9 • PYQ 2025-May [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 237 4× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 6.4 • MTP 2024-May [2] (a) • Practical • 10M • Pg 230 4× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण

प्रकरण 5

Asset च्या मूल्यातील घट आणि वाटप (Depreciation and Amortisation)

Depreciation and Amortisation

9 विषय · 40 वर्गीकृत प्रश्न · महत्त्व: B

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% · Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे **पेपरशी सुसंगत**

Level I — स्मरण आणि आकलन

12.9%

224 पैकी 29 गुण

Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण

87.1%

224 पैकी 195 गुण

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C5-U5-T01 · Topic 1: Introduction

आधी वाचा प्रकरण 5 (Depreciation and Amortisation) चा 'Introduction' विभाग वाचा: depreciation ची संकल्पना, Schedule II (Companies Act, 2013) ची व्याख्या, asset चे मूल्य घटण्याची कारणे, component-wise depreciation आणि depreciation आकारण्याची चार उद्दिष्टे.

नोंदी

Schedule II (Companies Act, 2013): “Depreciation is the systematic allocation of the depreciable amount of an asset over its useful life” — depreciable amount = cost (किंवा cost ऐवजी घेतलेली revalued amount) वजा residual value; useful life = asset वापरासाठी उपलब्ध राहिल असा अपेक्षित कालावधी, किंवा तिच्याकडून अपेक्षित production वा तत्सम units ची संख्या.

मूल्य घटण्याची कारणे: (1) वापरामुळे होणारी झीज, (2) काळाचा ओघ (वापर नसतानाही), (3) तांत्रिक वा इतर बदलांमुळे येणारे obsolescence, (4) market value मधील घट, (5) depletion (खाणी व नैसर्गिक साठे); asset वापरासाठी उपलब्ध होते तेव्हाच depreciation सुरू होते, प्रत्यक्ष वापर सुरू झाल्यावरच नाही — म्हणून वापरात नसलेल्या asset वर depreciation लागत नाही हा गैरसमज आहे, पण land (अनिश्चित life) वर depreciation आकारत नाहीत.

स्वरूप: हा non-cash operating expense असून profit वर आकारला जाणारा charge आहे — cash बाहेर जात नाही, तरीही तोट्याच्या वर्षीसुद्धा तो आकारलाच पाहिजे; matching principle नुसार expired cost (depreciation) P&L ला व unexpired cost (WDV) Balance Sheet ला; तो आकारल्याने वाटता येणारा profit कमी होतो आणि replacement साठी निधी शिल्लक राहतो.

Component depreciation: ज्या भागाची cost एकूण item च्या cost च्या तुलनेत लक्षणीय आहे आणि ज्याची useful life/method वेगळी आहे, त्या प्रत्येक भागावर स्वतंत्रपणे depreciation आकारले पाहिजे (aircraft:

airframe, engines, interiors); सारखीच life व method असलेले भाग एकत्र गटात घेता येतात.

चार उद्दिष्टे: (1) income चे अचूक measurement, (2) खरी स्थिती दाखवणारे statement — asset unexpired cost ला दाखवतात, (3) replacement साठी निधी, (4) उत्पादनाची खरी cost काढणे.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 4 प्रश्न

- True/False चे समर्थन करता आले पाहिजे: depreciation हा NON-CASH expense आहे (cash बाहेर जात नाही), पण तो operating expense असून profit वर आकारला जाणारा charge आहे --- तोट्याच्या वर्षीसुद्धा तो आकारलाच पाहिजे, कारण तो वापरातून/काळाच्या ओघातून येतो, नफाक्षमतेतून नाही.
- land ही depreciable asset का नाही ते सांगा: तिची useful life अनिश्चित असते आणि वापराने वा काळाच्या ओघाने तिचे मूल्य घटत नाही.
- व्याख्येवरून युक्तिवाद करा: depreciation म्हणजे depreciable amount (cost वजा residual value) चे useful life वर पद्धतशीर वाटप, आणि ते matching principle पाळते --- expired cost P&L ला, unexpired cost (WDV) Balance Sheet ला.
- युक्तिवादासाठी लक्षात ठेवा: asset वापरासाठी AVAILABLE होते तेव्हा depreciation सुरू होते, प्रत्यक्ष वापर सुरू होतो तेव्हा नाही; वापर नसतानाही obsolescence व झीज होतेच.

TQ 1.1 • PYQ 2018-Nov [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 243	4× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.3 • PYQ 2025-Sep [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 243	3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.4 • RTP 2025-Sep [1] (e) • True/False • 2M • Pg 244		LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 1.2 • PYQ 2023-Dec [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 243		LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम

विषय 2: Depreciation मोजण्यातील घटक (Factors in the Measurement of Depreciation)

P1-C5-U5-T02 • Topic 2: Factors in the Measurement of Depreciation

आधी वाचा 'Factors in the Measurement of Depreciation' हा विभाग वाचा: asset ची cost, estimated useful life, estimated residual/scrap value, depreciable amount आणि Property, Plant and Equipment च्या cost चे घटक — directly attributable costs व वगळावयाच्या बाबी.

नोंदी

तीन घटक: (1) installation, commissioning व trial-run खर्चासह asset ची cost, (2) estimated useful life (काळात किंवा production units मध्ये), (3) useful life संपताना estimated scrap/residual value (नगण्य)

असल्यास शून्य धरतात).

Depreciable amount: historical cost (किंवा revalued amount) वजा estimated residual value; उदा. machinery ₹1,10,000 – residual ₹10,000 = ₹1,00,000 हे 5 वर्षांत → depreciation ₹20,000 p.a.

Cost of PPE: purchase price (non-refundable import duties व purchase taxes धरून, trade discounts आणि rebates वजा केल्यावर) + asset ला अपेक्षित वापरासाठीच्या जागी व स्थितीत आणण्याशी थेट संबंधित costs + dismantling, removal व site-restoration costs चा प्रारंभिक अंदाज.

Directly attributable (capitalise करावयाचे): (a) acquisition/construction मधून थेट उद्भवणारे employee benefits, (b) site preparation, (c) सुरुवातीची delivery व handling, (d) installation आणि assembly, (e) test samples विकून मिळालेली रक्कम वजा करून testing costs, (f) professional fees (उदा. engineers).

Capitalise करायचे नाही: नव्या facility चा उद्घाटन खर्च, नवे product बाजारात आणण्याचा खर्च (advertisement/promotion), नव्या location किंवा customer class चा खर्च (staff training धरून), administration व general overheads, relocation costs; अपेक्षित वापरासाठी सज्ज झाल्यावर asset वापरात नसली वा कमी वापरली तरी पुढील कोणतीही cost capitalise करत नाहीत, फक्त मोठी repair/addition life किंवा capacity वाढवत असेल तरच.

स्मरण (Remembering) पाठ करा · 1 प्रश्न

- depreciation काढण्याचे 3 घटक पाठ करा: (1) asset ची cost (installation, commissioning, trial run धरून), (2) estimated useful life (काळात किंवा production units मध्ये), (3) useful life संपताना estimated scrap/residual value.
- व्याख्या: Depreciable amount = historical cost (किंवा revalued amount) वजा estimated residual value; Useful life = अपेक्षित वापराचा कालावधी किंवा अपेक्षित production units ची संख्या.
- Cost of PPE = purchase price (non-refundable duties/taxes धरून, trade discounts वजा) + directly attributable costs + dismantling/site- restoration costs चा प्रारंभिक अंदाज.

TQ 2.1 · PYQ 2020-Nov [6] (c) · Descriptive · 5M · Pg 244 2× विचारला

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

मध्यम

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- directly attributable costs ची पाच उदाहरणे द्यायला तयार राहा: acquisition/construction मधून येणारे employee benefits, site preparation, सुरुवातीची delivery व handling, installation आणि assembly, testing costs (test samples च्या विक्रीची रक्कम वजा करून), professional fees (उदा. engineers).
- काय capitalise होत नाही ते सांगा: उद्घाटनाचा खर्च, नवे product आणण्याचा खर्च (advertisement), नव्या location/customer class चा खर्च (staff training), administration व general overheads, relocation costs.

TQ 2.2 · PYQ 2022-Nov [6] (b) · Descriptive · 5M · Pg 245 2× विचारला

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 3: Depreciation आकारण्याच्या पद्धती (Methods for Providing Depreciation)

P1-C5-U5-T03 • Topic 3: Methods for Providing Depreciation

आधी वाचा सहाही methods वाचा --- Straight Line, Reducing/Diminishing Balance (WDV), Sum of Years' Digits, Machine Hour, Production Units आणि Depletion --- त्यांची सूत्रे, गृहीतके, फायदे/तोटे व Illustrations 1--6 सह.

नोंदी

SLM (Fixed Instalment): Depreciation = (Cost of asset - Scrap value) ÷ Useful life; Rate = SLM depreciation ÷ Cost × 100; सारखीच उपयुक्तता गृहीत धरून दरवर्षी समान charge; सोपी, leases व plant साठी अचूक; वर्षाचा काही भाग वापर असल्यास प्रमाणशीर charge (asset 1 July ला घेतली, ₹15,00,000 वर 10% → 6- महिन्यांचा charge ₹75,000).

WDV / Reducing (Diminishing) Balance: opening WDV वर ठरावीक टक्केवारी; Rate = $[1 - \sqrt[n]{\text{Residual value} \div \text{Cost}}] \times 100$; वय वाढेल तसे repairs वाढतात व charge कमी होत जातो, त्यामुळे depreciation + repairs मिळून दरवर्षी जवळपास समान भार येतो; asset चे मूल्य कधीच पूर्णपणे संपत नाही; Income-tax Rules नी हीच पद्धत ठरवून दिली आहे (power generation/distribution undertakings वगळता).

Sum of Years' Digits (accelerated): depreciation = (Cost - Scrap) × चालू वर्षासह उरलेली life ÷ $[n(n+1) \div 2]$; 10-वर्षांच्या life साठी एकूण digits = 55, म्हणून year 1 = 10/55, year 2 = 9/55 — सुरुवातीच्या वर्षात जास्त charge, ही reducing balance कल्पनेचीच एक आवृत्ती.

Machine Hour, Production Units, Depletion: hour rate = (Cost - Scrap) ÷ एकूण estimated machine hours, वार्षिक charge = काम केलेले तास × rate — हा SLM चाच तासावर आधारित प्रकार असून Schedule II तो extra-shift depreciation द्वारे मान्य करते; Production Units = Depreciable amount × कालावधीतील production ÷ estimated एकूण production; Depletion (खाणी/दगडखाणी) rate = cost ÷ estimated एकूण परिमाण, charge = काढलेले परिमाण × rate (quarry lease ₹1,00,00,000, 2,00,000 tonnes → 2,000 tonnes = ₹1,00,000).

Pro-forma entries (दोन पर्याय): (i) asset cost ला ठेवली — Dr. Depreciation / Cr. Provision for Depreciation (Accumulated Depreciation); (ii) Dr. Depreciation / Cr. Asset; दोन्हीमध्ये Dr. Profit and Loss / Cr. Depreciation करून बंद करा.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 2 प्रश्न

- Machine Hour Rate method: प्रति तास depreciation = (Cost - Scrap)/एकूण estimated machine hours; वार्षिक charge = काम केलेले तास × rate; हा SLM चाच प्रकार, फक्त वर्षाऐवजी तासावर काढलेला; Schedule II हा extra shift depreciation द्वारे मान्य करते.
- सूत्रे: SLM depreciation = (Cost - Scrap)/Useful life; WDV rate = $[1 - \sqrt[n]{\text{Residual}/\text{Cost}}] \times 100$; SYD fraction = उरलेली life (चालू वर्षासह)/ $[n(n+1)/2]$; Depletion = (काढलेले परिमाण/एकूण estimated परिमाण) × cost.

TQ 3.4 • RTP 2024-Sep [18] (iv) • Short Note • --- • Pg 247 5× विचारला	LEVEL I स्मरण (Remembering)	सोपा
TQ 3.5 • RTP 2026-May [18] (4) • Short Note • --- • Pg 247	LEVEL I स्मरण (Remembering)	सोपा

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 3 प्रश्न

- True/False सापळा: SYD ही accelerated method आहेच --- सुरुवातीच्या वर्षात जास्त व नंतरच्या वर्षात कमी depreciation (accelerated methods सुरुवातीला कमी देतात हे विधान FALSE आहे).
- Diminishing Balance Method समजावून सांगा: opening WDV वर ठरावीक टक्केवारी; charge दरवर्षी कमी होतो; asset चे मूल्य कधीच पूर्ण संपत नाही; वयानुसार repairs वाढतात तिथे वापरतात.
- WDV मुळे एकूण भार सारखा का राहतो ते सांगा: repairs/maintenance वाढतात तसे depreciation कमी होते, त्यामुळे depreciation + repairs दरवर्षी जवळपास सारखेच राहतात (हे विधान TRUE आहे).

TQ 3.1 • PYQ 2023-Dec [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 245	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.2 • PYQ 2023-Dec [1] (b) (ii) {C} • Descriptive • 1M • Pg 246	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.3 • MTP 2024-Apr [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 246 6× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 2 प्रश्न

- leases वर Annuity method चा सराव करा: depreciation = cost × annuity factor; दरवर्षी opening balance वर interest credit होते.
- खाणी/दगडखाणीसाठी Depletion method चा सराव करा: प्रति tonne rate = cost/एकूण estimated deposit; depreciation = काढलेले tonnes × rate (उदा. ₹2,00,00,000 lease, 4,00,000 tonnes).
- Machinery A/c चा सराव करा — SLM/WDV सह, purchase/erection तारखेपासून वर्षाच्या काही भागाचे depreciation आणि वर्षाच्या मध्यात जुनी machine विकणे यासह.

PQ 3.2 • RTP 2025-Sep [7] • Practical • --- • Pg 250	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 3.1 • MTP 2022-Nov [2] S2 (a) • Practical • 10M • Pg 248 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

विषय 4: Property, Plant and Equipment च्या विक्री/विल्हेवाटीवरील Profit or Loss (Profit or Loss on The Sale/Disposal of Property, Plant and Equipment)

P1-C5-U5-T04 • Topic 4: Profit or Loss on The Sale/Disposal of Property, Plant and Equipment

आधी वाचा PPE च्या sale वरील profit/loss चा विभाग व Illustrations 7--9 वाचा: विक्रीच्या तारखेपर्यंत depreciation आकारणे, WDV काढणे, P&L ला transfer करणे आणि दोन्ही मांडण्या --- Provision for Depreciation Account सह व त्याशिवाय --- तसेच Machinery Disposal Account.

नोंदी

नियम: विक्रीच्या वर्षी asset जितका काळ वापरली तितक्या काळाचे depreciation आकारा; profit/loss = sale proceeds (किंवा insurance claim) - विक्रीच्या तारखेची WDV, ते P&L ला transfer करतात; disposal वरील gain हा capital profit असून तो P&L ला credit करतात, तो revenue/turnover चा भाग नाही.

SM मधील गणित: book value 1-1-2022 ₹50,00,000, वजा 6 महिन्यांचे depreciation @10% ₹2,50,000 → WDV 1-7-2022 ₹47,50,000; ₹32,00,000 ला विकली → ₹15,50,000 चा loss P&L ला.

Provision for Depreciation असलेली मांडणी: Machinery A/c मूळ cost लाच राहते; विक्रीच्या वेळी — cost Machinery Disposal A/c ला transfer करा, accumulated depreciation transfer करा (Dr. Provision for Depreciation / Cr. Machinery Disposal), sale proceeds credit करा; Disposal A/c ची शिल्लक = P&L ला जाणारा profit/loss.

Working note ची शिस्त: प्रत्येक machine निहाय cost, वार्षिक depreciation व WDV काढा; second-hand machines चे erection/installation आणि repair/reconditioning capitalise करा (Illus. 9: ₹3,00,000 + ₹60,000 repairs + ₹40,000 installation = ₹4,00,000 cost); वर्षाच्या मध्यात घेतलेल्या व विकलेल्या machines वर नेमक्या महिन्यांचे प्रमाणशीर depreciation द्या.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- True/False: capital asset च्या विक्रीवरील gain revenue/turnover मध्ये मिळवत नाहीत --- तो capital profit असून P&L ला स्वतंत्रपणे credit करतात, operating revenue पेक्षा वेगळा.
- disposal चे तर्कशास्त्र लक्षात ठेवा: विक्रीच्या वर्षी वापरलेल्या काळाचे depreciation आकारा, विक्रीच्या तारखेची WDV आणि sale proceeds/insurance claim यांची तुलना करून P&L ला जाणारा profit or loss काढा.

TQ 4.1 • PYQ 2023-Dec [1] (a) (ii) {C} • True/False • 2M • Pg 251

LEVEL I

आकलन (Understanding)

सोपा**उपयोजन (Application)** प्रक्रियेचा सराव करा • 14 प्रश्न

- Machinery Account पक्के करा — वर्षाच्या मध्यात खरेदी, erection/installation cost capitalise, वर्षाच्या मध्यात अर्ध/पूर्ण machine विकणे आणि SLM किंवा WDV नुसार depreciation --- working notes मध्ये नेहमी प्रत्येक machine ची WDV काढा.
- Provision for Depreciation Account असलेल्या मांडणीचा सराव करा: Machinery A/c cost लाच राहते; विक्रीच्या वेळी cost Machinery Disposal A/c ला transfer करा, accumulated depreciation transfer करा, sale proceeds credit करा, शिल्लक = profit/loss.
- insurance-claim असलेल्या disposals चा सराव करा (truck/bus नष्ट झाला, full settlement मध्ये claim मिळाला) आणि त्याच तारखेला replacement खरेदी.
- नेहमीचे पेच ओळखा: opening balance आधीच depreciation वजा करून दिलेला असणे (मागे जाऊन cost काढा), second-hand machine जिथे repair/recondition cost capitalise होते, आणि नेमक्या महिन्यांचे प्रमाणशीर depreciation.

PQ 4.1 • PYQ 2019-Nov [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 252	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.3 • PYQ 2021-Jul [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 254 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.4 • PYQ 2021-Dec [2] (b) • Practical • 5M • Pg 255	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.9 • PYQ 2023-Dec [5] (b) • Practical • 5M • Pg 264	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.12 • PYQ 2025-May [5] (a) • Practical • 5M • Pg 268	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.13 • PYQ 2026-Jan [2] (b) • Practical • 8M • Pg 269	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.2 • PYQ 2021-Jan [2] (b) • Practical • 10M • Pg 253 5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.5 • PYQ 2022-May [2] (a) • Practical • 10M • Pg 256 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.6 • MTP 2022-May [2] (b) • Practical • 10M • Pg 258	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.8 • PYQ 2023-Jun [2] (a) • Practical • 10M • Pg 262	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.10 • MTP 2024-Aug [2] (a) • Practical • 10M • Pg 265	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.14 • PYQ 2026-May [2] (a) • Practical • 10M • Pg 271	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.7 • MTP 2022-Nov S1 [2] (a) • Practical • 10M • Pg 260	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 4.11 • MTP 2024-Dec S1 [2] (b) • Practical • 10M • Pg 266	LEVEL II उपयोजन (Application)	

विषय 5: Depreciation च्या पद्धतीत बदल (Change in the Method of Depreciation)

P1-C5-U5-T05 • Topic 5: Change in the Method of Depreciation

आधी वाचा 'Change in the Method of Depreciation' विभाग व Illustration 10 वाचा: method मधील बदल हा change in accounting estimate असून तो prospectively लागू होतो --- बदलाच्या तारखेच्या WDV वर नव्या method/rate नुसार depreciation (मागील वर्षाची फेरगणना नाही).

नोंदी

नियम: method चा आढावा किमान प्रत्येक financial year-end ला घ्या; future economic benefits च्या अपेक्षित वापराच्या पद्धतीत लक्षणीय बदल झाला असेल तरच method बदला; हा बदल म्हणजे change in accounting ESTIMATE — तो बदलाच्या तारखेपासून WDV वर prospectively लागू होतो आणि त्याचा परिणाम मोजून disclose

करावा लागतो (मागील वर्षाची फेरगणना नाही).

सराव: बदलाच्या तारखेपर्यंत जुन्या method नुसार प्रत्येक machine ची WDV काढा, मग त्या WDV वर नव्या method/rate नुसार depreciation आकारा; उरलेली useful life दिली असेल तर नवे वार्षिक depreciation = (बदलाच्या तारखेची WDV – scrap, असल्यास) ÷ उरलेली useful life.

SM उदाहरण: machine ₹10,50,000, residual ₹50,000, life 10 years; 2 वर्षांचे SLM = ₹2,00,000, WDV ₹8,50,000; @25% ने WDV कडे वळल्यास → तिसऱ्या वर्षाचे depreciation ₹2,12,500 (SLM चालू ठेवली असती तर ₹1,00,000) — विचारल्यास हा फरक मोजून दाखवा (Illustration 10 चा नमुना).

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 7 प्रश्न

- नेहमीच्या प्रश्नाचा सराव करा: जुन्या method नुसार (बहुधा SLM किंवा WDV) बदलाच्या तारखेपर्यंत प्रत्येक machine ची WDV काढा, मग त्या WDV वर उरलेल्या life साठी नवी method/rate prospectively लावा.
- method बदल आणि वर्षाच्या मध्यातील विक्री एकत्र सोडवा: विकलेल्या machine वर विक्रीच्या तारखेपर्यंत depreciation आकारा, profit/loss काढा, मग उरलेल्या machines साठी method बदला.
- बदलाच्या वेळी उरलेली useful life दिली असेल (उदा. WDV वरून SLM ला), तर नवे वार्षिक depreciation = बदलाच्या तारखेची WDV ÷ उरलेली useful life (scrap असल्यास वजा करून).
- प्रत्येक machine साठी स्वच्छ working notes लिहा (cost, वार्षिक depreciation, WDV) --- examiners पायरीनिहाय Marks देतात; विचारले असेल तर adjust करायच्या depreciation चा फरकही मोजून दाखवा.

PQ 5.2 • PYQ 2022-Nov [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 275	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 5.4 • PYQ 2024-Jun [2] (b) • Practical • 8M • Pg 278 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 5.5 • PYQ 2024-Sep [5] (b) • Practical • 5M • Pg 280 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 5.1 • PYQ 2019-Jun [2] (b) • Practical • 10M • Pg 273 4× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 5.3 • MTP 2023-Nov [2] (b) • Practical • 10M • Pg 277 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 5.6 • PYQ 2025-Jan [2] (a) • Practical • 10M • Pg 281	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 5.7 • RTP 2025-Jan [7] • Practical • --- • Pg 283 5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

विषय 6: Property, Plant and Equipment च्या Estimated Useful Life ची फेरतपासणी (Revision of the Estimated Useful Life of Property, Plant and Equipment)

P1-C5-U5-T06 • Topic 6: Revision of the Estimated Useful Life of Property, Plant and Equipment

आधी वाचा 'Revision of the Estimated Useful Life' विभाग व Illustration 11 वाचा: useful life आणि residual value

यांचा आढावा प्रत्येक वर्षअखेरीस घेतात; सुधारणा झाल्यावर उरलेली WDV (residual value वजा करून) सुधारित उरलेल्या useful life वर पसरवतात.

नोंदी

नियम: residual value व useful life यांचा आढावा किमान प्रत्येक financial year-end ला घेतलाच पाहिजे; अपेक्षा बदलल्या असतील तर त्याची नोंद change in accounting estimate म्हणून करा — WDV (उरलेली depreciable amount) सुधारित उरलेल्या useful life वर prospectively आकारतात; मागील वर्षाचे depreciation कधीही पुन्हा मोजत नाहीत.

सूत्र: सुधारित depreciation = (सुधारणेच्या तारखेची WDV – residual value) ÷ सुधारित उरलेली useful life.

Illustration 11: machine ₹6,00,000, SLM, 10-वर्षांची life, residual शून्य; 3 वर्षांनंतर depreciation ₹1,80,000, WDV ₹4,20,000; उरलेली life 7 वरून 5 वर्षांवर आणली → चौथ्या वर्षापासून depreciation = ₹4,20,000 ÷ 5 = ₹84,000 p.a.; अनेक machines च्या तक्त्यात प्रत्येक machine चे accumulated depreciation व WDV आधी काढा, मग ज्या machine ची life बदलली तिच्यावर काम करा.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 1 प्रश्न

- सराव पक्का करा: आतापर्यंत आकारलेले depreciation → सुधारणेच्या तारखेची WDV → नवे depreciation = (WDV – residual value)/सुधारित उरलेली life, prospectively लागू.
- अनेक machines च्या तक्त्यांना तोंड द्या (वेगवेगळ्या purchase तारखा, lives, scrap values): ज्या machine(s) ची life बदलायची आहे ती बदलण्याआधी प्रत्येक machine चे accumulated SLM depreciation व WDV काढा.
- लक्षात ठेवा हा change in accounting estimate आहे --- retrospective adjustment नाही, मागील वर्षाचे depreciation पुन्हा मोजत नाहीत.

PQ 6.1 · PYQ 2025-Sep [2] (a) · Practical · 8M · Pg 285 2× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 7: Revaluation of Property, Plant and Equipment

P1-C5-U5-T07 · Topic 7: Revaluation of Property, Plant and Equipment

आधी वाचा 'Revaluation of PPE' विभाग व Illustration 12 वाचा: revaluation model, upward/downward revaluation चे Revaluation Surplus विरुद्ध P&L मधून होणारे treatment, reversal चे नियम आणि revalued amount वर उरलेल्या useful life साठीचे depreciation.

नोंदी

Model: ज्या asset ची fair value विश्वासाहर्षणे मोजता येते ती revalued amount वजा नंतरचे accumulated depreciation व impairment या मूल्यावर दाखवता येते; योग्य अंतराने revalue करा; PPE मधील एक item revalue

केली तर संपूर्ण CLASS revalue करावीच लागते; revaluation हा accounting policy चा पर्याय आहे, सक्तीचा नाही.

वाढ: Revaluation Surplus ला credit करा (ते equity मध्ये साठते) — फक्त त्याच asset ची आधी P&L ला आकारलेली घट भरून निघते तेवढ्या मर्यादित ती P&L मध्ये घ्या.

घट: P&L ला आकारा — पण त्याच asset साठी surplus मध्ये credit शिल्लक असेल तेवढ्या मर्यादित Revaluation Surplus ला debit करा; उरलेली जास्तीची घटच P&L वर येते (सलग वार्षिक revaluations साठी हेच कळीचे आहे).

Revaluation नंतरचे depreciation (Illus. 12): cost ₹12,00,000, SLM 10 years; 3 वर्षांनंतर WDV ₹8,40,000; ₹60,000 ने वाढवून revalue → depreciable amount ₹9,00,000, सुधारित उरलेली 9 years → ₹1,00,000 p.a.

Surplus चे काय करायचे: derecognition च्या वेळी Revaluation Surplus थेट Retained Earnings ला transfer करता येते, किंवा upward revaluation मुळे येणारे जास्तीचे depreciation दरवर्षी transfer करता येते — पण ते कधीही Profit or Loss मधून नेत नाहीत.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 3 प्रश्न

- सराव करा: revaluation तारखेची WDV ± revaluation रक्कम = नवी depreciable amount; पुढचे depreciation = नवी रक्कम ÷ सुधारित उरलेली useful life (उदा. ₹10,00,000, SLM 10 years, 4 वर्षांनंतर ₹40,000 ने वाढवून revalue).
- वाढ/घटीचे नियम लावा: upward revaluation → Revaluation Surplus ला credit (आधीच्या P&L मधील घटीचे reversal असेल तर → P&L ला credit); downward → P&L ला debit (त्याच asset साठी आधीचा surplus असेल तेवढ्या मर्यादित → Revaluation Surplus ला debit).
- आधीच शिल्लक असलेल्या Revaluation Surplus विरुद्ध सलग वार्षिक revaluations चा सराव करा --- घट प्रथम त्याच asset च्या surplus मधून वजा होते, उरलेली जास्तीची रक्कमच P&L वर येते.
- लक्षात ठेवा: PPE मधील एक item revalue केली तर संपूर्ण class revalue करावाच लागतो; revaluation हा accounting policy चा पर्याय आहे, सक्ती नाही.

PQ 7.1 • PYQ 2018-Nov [1] (c) {C} • Practical • 4M • Pg 288	8× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 7.2 • MTP 2023-Apr [2] (a) • Practical • 5M • Pg 289		LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 7.3 • PYQ 2026-Sep [2] (a) • Practical • 10M • Pg 290		LEVEL II उपयोजन (Application)	

विषय 8: Intangible Assets

P1-C5-U5-T08 • Topic 8: Intangible Assets

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §8 वाचा: intangible assets ची व्याख्या व उदाहरणे, recognition च्या चार अटी, स्वतंत्र acquisition ची cost आणि derecognition.

नोंदी

व्याख्या: intangible asset म्हणजे ओळखता येणारी, भौतिक अस्तित्व नसलेली non-monetary asset, जी goods किंवा services च्या उत्पादनासाठी वा पुरवठ्यासाठी, इतरांना भाड्याने देण्यासाठी किंवा प्रशासकीय कामासाठी ठेवलेली असते — उदा. streaming/broadcasting rights, airport landing slots, patents, trademarks, copyrights, distribution rights, दीर्घ मुदतीचे customer contracts, customer data, purchased goodwill, computer software; intangibles मुळे एखादी entity तिच्या tangible assets पेक्षा जास्त मोलाची ठरू शकते (Air India चे मोक्याचे landing slots).

Recognition व cost: ती तेव्हाच recognise होते जेव्हा (i) ती ओळखता येते — इतर assets चे फायदे न सोडता entity तिचे ठरावीक future economic benefits भाड्याने देऊ, विकू, बदलू वा वाटू शकते, (ii) enterprise तिच्यावर CONTROL ठेवू शकते (फायदे मिळवणे व इतरांचा प्रवेश रोखणे), (iii) future economic benefits मिळण्याची शक्यता आहे, आणि (iv) cost विश्वासाहर्पणे मोजता येते; स्वतंत्रपणे घेतलेल्या intangible ची $\text{cost} = \text{purchase price} + \text{non-recoverable import duties/taxes} + \text{directly attributable expenditure}$ (उदा. legal fees) - trade discounts व rebates.

Derecognition व फरक: disposal झाल्यावर किंवा पुढे कोणतेही future economic benefits अपेक्षित नसल्यावर ती derecognise करतात — $\text{gain/loss} = \text{net disposal proceeds} - \text{carrying amount}$, ते P&L मध्ये घेतात; tangibles वर अपेक्षित वापरानुसार life भर depreciation आकारतात, तर intangibles वर amortisation करतात — विरुद्ध पुरावा नसेल तर useful life 10 years पेक्षा जास्त नाही असे गृहीत धरतात, पण काहींची (purchased goodwill) life अनिश्चित असू शकते.

विषय 9: Amortisation

P1-C5-U5-T09 • Topic 9: Amortisation

आधी वाचा 'Intangible Assets' आणि 'Amortisation' हे विभाग वाचा: intangible assets ची व्याख्या, recognition च्या अटी आणि amortisation म्हणजे intangible च्या depreciable amount चे useful life वर पद्धतशीर वाटप (Illustrations 13--14).

नोंदी

Amortisation (SM): “the systematic allocation of the depreciable amount of an intangible asset over its useful life” — म्हणजे intangible वरील depreciation; asset वापरासाठी उपलब्ध होताच ते सुरू होते; intangible asset म्हणजे ओळखता येणारी, भौतिक अस्तित्व नसलेली non-monetary asset, जी goods वा services च्या उत्पादनासाठी/पुरवठ्यासाठी, इतरांना भाड्याने देण्यासाठी वा प्रशासकीय कामासाठी ठेवलेली असते.

उदाहरणे: patents, trademarks, copyrights, computer software, purchased goodwill, streaming आणि broadcasting rights, airport landing rights/slots, theatrical distribution rights, दीर्घ मुदतीचे customer contracts, customer data.

Recognition च्या अटी: (i) ओळखता येणारी (वेगळे करता येणारे फायदे), (ii) enterprise तिच्यावर control ठेवते (फायदे मिळवणे व इतरांचा प्रवेश रोखणे), (iii) future economic benefits ची शक्यता, (iv) cost विश्वासार्हपणे मोजता येते; $\text{cost} = \text{purchase price} + \text{non-recoverable duties/taxes} + \text{directly attributable expenditure}$ (उदा. legal fees), वजा trade discounts.

गृहीतके: विरुद्ध पुरावा नसेल तर useful life 10 years पेक्षा जास्त नाही असे धरतात (contractual rights 10 years पुढे असतील → तेवढ्या मोठ्या कालावधीत amortise करा); खरेदीची third-party commitment किंवा active market नसेल तर residual value ZERO धरतात; वापराची पद्धत विश्वासार्हपणे ठरवता येत नसेल तर straight-line वापरा; कालावधी व method यांचा आढावा प्रत्येक year-end ला घ्या.

Illustrations 13-14: patent cost ₹28,00,000 + ₹2,00,000 legal/registration = ₹30,00,000, 10 years → ₹3,00,000 p.a. (registration च्या अर्ध्या वर्षासाठी ₹1,50,000); streaming rights ₹18,00,000, 10 years; year 3 नंतर life आणखी 5 years इतकीच ठेवली → carrying amount ₹12,60,000 ÷ 5 = ₹2,52,000 p.a.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- amortisation समजावून सांगा: intangible asset वरील depreciation --- intangible च्या depreciable amount (cost वजा residual value) चे तिच्या useful life वर पद्धतशीर वाटप, जे asset वापरासाठी उपलब्ध होताच सुरू होते.
- सांगायची मुख्य गृहीतके: विरुद्ध पुरावा नसेल तर useful life 10 years पेक्षा जास्त नाही; third-party purchase commitment किंवा active market नसेल तर residual value NIL धरतात.
- वापराची पद्धत विश्वासार्हपणे ठरवता येत नसेल तर straight-line method वापरा; amortisation चा कालावधी व method यांचा आढावा प्रत्येक year-end ला घ्या.
- उत्तराला intangibles ची उदाहरणे जोडा: patents, trademarks, copyrights, computer software, streaming/broadcasting rights, landing slots, purchased goodwill.

TQ 9.1 · PYQ 2021-Dec [1] (c) (ii) {C} · Descriptive · 4M · Pg 291

LEVEL I

आकलन (Understanding)

सोपा

प्रकरण 6

लेखी देयक साधने (Bills of Exchange and Promissory Notes)

Bills of Exchange and Promissory Notes

19 विषय • 23 वर्गीकृत प्रश्न • महत्त्व: C

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% • Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे सिद्धांत-प्रधान

Level I — स्मरण आणि आकलन	32.0%	62.5 पैकी 20 गुण
Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण	68.0%	62.5 पैकी 42.5 गुण

विषय 1: Bills of Exchange

P1-C6-U6-T01 • Topic 1: Bills of Exchange

आधी वाचा प्रकरण 6 मधील Section 1 वाचा: bill of exchange ची व्याख्या (लेखी unconditional order), तिची आठ वैशिष्ट्ये, तीन parties, endorsement आणि foreign bills of exchange (triplicate मध्ये काढलेल्या).

नोंदी

व्याख्या (SM): ते एक “instrument in writing containing an unconditional order signed by the maker directing certain person to pay a certain sum of money only to or to the order of a certain person or to the bearer of the instrument” आहे; order त्याच्याच दर्शनी भागावर लेखी स्वरूपात accept झाला की ती वैध bill होते.

आठ वैशिष्ट्ये: (1) लेखी, (2) तारीख घातलेली, (3) ठरावीक रक्कम देण्याचा order असलेली, (4) unconditional, (5) ठरावीक व्यक्तीला, तिच्या order ला वा bearer ला payable, (6) ज्याला order दिला त्या party ने payment साठी accept केलेली, (7) योग्य ती stamp असलेली (demand वर payable असलेल्या bills वगळून), (8) देशाच्या legal currency मध्ये payable.

तीन parties: drawer (order काढतो — creditor/seller), drawee जो सही करताच acceptor होतो, आणि payee (ज्याला payment मिळते); drawer व payee एकच व्यक्ती असू शकते; cheque प्रमाणेच bill ही endorsement ने हस्तांतरित करता येते.

Liability: primary liability acceptor चीच असते; त्याने payment केले नाही तर holder आधीच्या कोणत्याही endorser कडून वा drawer कडून वसुली करू शकतो.

Foreign bill: एका देशात draw केलेली व दुसऱ्या देशात payable असलेली (Sec. 12, Negotiable Instruments Act: inland नसलेली सर्व instruments foreign); साधारणतः TRIPLICATE मध्ये काढतात, प्रत्येक प्रत वेगळी

पाठवतात — एका प्रतीवर payment झाले की बाकीच्या निरुपयोगी होतात.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- जशीच्या तशी लिहायची व्याख्या: 'an instrument in writing containing an unconditional order, signed by the maker, directing a certain person to pay a certain sum of money only to, or to the order of, a certain person or to the bearer of the instrument'.
- Parties: Drawer (order काढतो, बहुधा creditor/seller), Drawee/Acceptor (ज्याच्यावर bill काढली; सही करताच acceptor होतो), Payee (ज्याला payment मिळते); drawer व payee एकच व्यक्ती असू शकते.
- वैशिष्ट्ये सांगा: लेखी, तारीख घातलेली, ठरावीक रक्कम देण्याचा order, unconditional, ठरावीक person/order/bearer ला payable, drawee ने accept केलेली, योग्य ती stamp (demand वरच्या bills वगळून), legal currency मध्ये payable.
- Primary liability acceptor ची असते; तो चुकला तर holder आधीच्या endorsers कडून वा drawer कडून वसुली करू शकतो.

TQ 1.1 • MTP 2025-Jan S2 [6] (b) (i) • Short Note • 2.5M • Pg 295 **10×** **LEVEL I**
विचारला स्मरण (Remembering)

विषय 2: Promissory Notes

P1-C6-U6-T02 • Topic 2: Promissory Notes

आधी वाचा Section 2 वाचा: promissory note ची व्याख्या (maker ने सही केलेले unconditional undertaking), तिची अकरा वैशिष्ट्ये आणि नमुना format.

नोंदी

व्याख्या (SM): “an instrument in writing, not being a bank note or currency note containing an unconditional undertaking signed by the maker to pay a certain sum of money only to or to the order of a certain person”; RBI Act च्या Section 31(2) नुसार promissory note bearer ला payable करता येत नाही.

मूलभूत बाबी (11 वैशिष्ट्ये थोडक्यात): लेखी; payment चे स्पष्ट PROMISE — केवळ debt ची कबुली म्हणजे note नव्हे; unconditional — “I promise to pay ₹50,000 as soon as I can” चालत नाही; रक्कम निश्चित — “₹50,000 plus all fine” चालत नाही; maker व payee दोघेही निश्चित; maker ची सही; योग्य ती stamp; legal currency मध्ये payable; bearer ला payable नाही.

नकारात्मक बाजू: ती bank note वा currency note नाही, आणि तिला acceptance ची गरजच नसते — debtor स्वतःच ती लिहितो व सही करतो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- True/False सापळा: promissory note bearer ला payable करता येत नाही --- RBI Act च्या Section 31(2) ने तसे करण्यास मनाई केली आहे ('payable to bearer' हे विधान FALSE आहे).

- मूलभूत बाबी कारणांसह सांगा: स्पष्ट unconditional promise (केवळ debt ची कबुली म्हणजे note नव्हे; 'as soon as I can' हे conditional आहे), निश्चित रक्कम, निश्चित maker व payee, सही आणि stamp.
- नकारात्मक बाजू लक्षात ठेवा: ती bank note वा currency note नाही, आणि तिला acceptance लागत नाही (debtor स्वतःच ती लिहितो).

TQ 2.1 · PYQ 2024-Sep [1] (a) (iv) {C} · True/False · 2M · Pg 295 3× विचारला LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 3: फरक — Bill of Exchange आणि Promissory Note

P1-C6-U6-T03 · Topic 3: Differences - Bill of Exchange and Promissory Note

आधी वाचा Section 3 मधील तुलनेचा तक्ता वाचा: order विरुद्ध promise, parties ची संख्या, कोण पैसे देतो, कोण draw करतो, drawer-payee एकच असणे, liability चे स्वरूप, conditional acceptance, notice of dishonour आणि noting/protest.

नोंदी

मुख्य फरक: bill मध्ये creditor चा drawee ला payment करण्याचा ORDER असतो; note मध्ये debtor चे स्वतःचे payment चे PROMISE असते — बाकीचे सगळे फरक याच्यातूनच येतात.

Bill of Exchange	Promissory Note
ठराविक रक्कम देण्याचा आदेश असतो.	फक्त देण्याचे वचन असते.
साधारणतः 3 parties: drawer, drawee, payee.	2 parties: maker आणि payee.
Creditor काढतो; acceptor पैसे देतो.	Debtor तयार करतो; maker पैसे देतो.
Drawer आणि payee एकच व्यक्ती असू शकते.	Maker आणि payee एकच व्यक्ती असू शकत नाही.
Drawer ची liability दुय्यम व सशर्त (acceptor चुकला तरच).	Maker ची liability प्राथमिक व निरपवाद.
सशर्त accept करता येते; notice of dishonour द्यावी लागते.	सशर्त करता येत नाही; notice of dishonour लागत नाही.
Dishonour झाल्यास noting व protest आवश्यक.	Noting व protest आवश्यक नाही.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 2 प्रश्न

- True/False: bill --- drawer व payee एकच व्यक्ती असू शकते; promissory note --- maker व payee एकच असू शकत नाहीत (नेहमीचा उलटे विधान देण्याचा सापळा: कोणत्या instrument मध्ये parties एकच चालतात ते नीट वाचा).

- समर्थन करायचे TRUE विधान: bill चे payment ACCEPTOR करतो तर promissory note चे MAKER; bill creditor काढतो, note debtor लिहितो.
- liability मधला फरक सांगा: bill वरील drawer ची liability दुय्यम व conditional असते; note वरील maker ची liability primary व निरपेक्ष असते.
- कारणे म्हणून सांगायचे इतर फरक: bill मध्ये order असतो (3 parties), note मध्ये promise (2 parties); notice of dishonour आणि noting/protest फक्त bills साठी लागते; conditional acceptance फक्त bill लाच शक्य आहे.

TQ 3.1 • PYQ 2019-Nov [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 296 **3x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 3.2 • PYQ 2024-Jun [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 296 **2x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 4: Bills of Exchange आणि Promissory Notes ची नोंद

P1-C6-U6-T04 • Topic 4: Record of Bills of Exchange and Promissory Notes

आधी वाचा Section 4 वाचा: Bills Receivable (asset) विरुद्ध Bills Payable (liability), bill मिळाल्यावरच्या journal entries, holder चे तीन पर्याय (retain, endorse, discount) आणि प्रत्येक पर्यायातील honour व dishonour.

नोंदी

वर्गीकरण: promissory note वा accepted bill मिळवणारी party asset ची नोंद करते — Bills Receivable (Dr. Bills Receivable / Cr. Drawee or Maker); note देणारी वा bill accept करणारी party liability ची नोंद करते — Bills Payable.

Holder चे तीन पर्याय: (i) maturity पर्यंत ठेवणे — पुढे entry नाही; honour झाल्यावर Dr. Bank / Cr. Bills Receivable; (ii) creditor Z ला endorse करणे — Dr. Z / Cr. Bills Receivable, आणि honour वर entry नाही; (iii) bank कडून discount करणे — Dr. Bank (मिळालेली निव्वळ रक्कम), Dr. Discount / Cr. Bills Receivable, आणि honour वर entry नाही.

Dishonour: नेहमी drawee/maker ला debit करा (तो पुन्हा liable होतो); credit कशाला द्यायचे हे bill कुठे होती यावर ठरते — retain केली असल्यास Bills Receivable, endorse केली असल्यास Creditor चे account, discount केली असल्यास Bank.

Endorsement ने discharge: स्वतःचे acceptance हे दुसऱ्या party चे जवळ असलेले acceptance endorse करून मिटवणे — Dr. Bills Payable / Cr. Bills Receivable (Katrak ने Patel ला दिलेले ₹5,000 चे acceptance Mody च्या acceptance ने मिटवले); accounts निवडण्याआधी कोणाची books लिहीत आहोत ते नेहमी नक्की करा.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- holder च्या तीन पर्यायांचा सराव करा: retain (maturity पर्यंत entry नाही), endorse (Dr Endorsee, Cr Bills Receivable), discount (निव्वळ रकमेने Dr Bank, Dr Discount, Cr Bills Receivable).

- Dishonour च्या entries: नेहमी drawee ला debit करा; credit Bills Receivable ला (retain केली असल्यास), creditor ला (endorse केली असल्यास) किंवा Bank ला (discount केली असल्यास).
- दुसऱ्या party चे acceptance endorse करून स्वतःचे acceptance मिटवण्याचा सराव करा: Dr Bills Payable, Cr Bills Receivable (उदा. Katrak ने Patel ची bill Mody च्या acceptance ने मिटवली).
- नेमकी narration लिहा आणि drawer व drawee च्या books वेगळ्या ठेवा --- बहुतेक प्रश्नांत फक्त एकाच party च्या books मधील journal entries विचारतात.

विषय 5: Bill ची मुदत (Term of a Bill)

P1-C6-U6-T05 • Topic 5: Term of a Bill

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §5 वाचा: bill चा कालावधी आणि after-sight व after-date bills साठी term केव्हा सुरू होतो.

नोंदी

Term: bill of exchange चा term कितीही कालावधीचा असू शकतो, पण सहसा bill च्या तारखेपासून 90 days पेक्षा जास्त नसतो; bill AFTER SIGHT काढली असेल तर term “sighting” च्या तारखेपासून म्हणजे bill accept झाल्यापासून सुरू होतो, तर AFTER DATE काढलेल्या bill चा term bill काढल्याच्या तारखेपासून सुरू होतो.

विषय 6: Bill ची Expiry / Due Date

P1-C6-U6-T06 • Topic 6: Expiry / Due Date of a Bill

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6 वाचा (§7 Days of Grace सह): term संपण्याची तारीख.

नोंदी

Due date: bill चा term ज्या तारखेला संपतो तिला “Expiry/Due Date of the bill” म्हणतात; demand खेरीज अन्य प्रकारे payable असलेल्या प्रत्येक instrument ला त्यापुढे तीन days of grace मिळतात.

विषय 7: Days of Grace

P1-C6-U6-T07 • Topic 7: Days of Grace

आधी वाचा Sections 5--10 वाचा: bill चा term, expiry/due date, तीन days of grace, date of maturity आणि bills at sight विरुद्ध bills after date.

नोंदी

नियम (SM): “Every instrument payable otherwise than on demand is entitled to three days of grace”;
date of maturity = expiry/due date + 3 days of grace.

Grace नसण्याचे अपवाद: demand वर, at sight वा presentment वर payable असे लिहिलेली instruments grace days शिवायच mature होतात (“at sight” व “presentment” म्हणजे on demand); ठरावीक SPECIFIC तारखेला payable असलेली bill हे time instrument असून तिला 3 days मिळतातच.

Bill at sight विरुद्ध bill after date: at sight — payment ची वेळ सांगितलेली नसते, कधीही presentation वर demand नुसार payable, grace नाही; after date — time instrument (ठरावीक कालावधीनंतर, ठरावीक दिवशी, after sight वा नक्की घडणाऱ्या घटनेवर payable) त्याला grace days मिळतात; cheque नेहमी demand वरच असतो, तो कधीच time instrument नसतो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- कारणासह नियम: demand खेरीज अन्य प्रकारे payable असलेल्या प्रत्येक instrument ला THREE days of grace मिळतात; maturity date = due/expiry date + 3 days of grace.
- True/False सापळा: ठरावीक SPECIFIC तारखेला payable असलेल्या bill लाही days of grace मिळतात --- grace days फक्त on demand/at sight/on presentment payable असलेल्या instruments साठीच वगळतात (म्हणून 'specific due date excludes grace days' हे FALSE आहे).
- bill at sight (वेळ सांगितलेली नाही, demand वर payable, grace days नाहीत) आणि bill after date/after sight (time instrument, grace days मिळतात) यांतला फरक सांगा.

TQ 7.1 • PYQ 2022-May [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 297

LEVEL I

आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 8: Bill ची Date of Maturity

P1-C6-U6-T08 • Topic 8: Date of Maturity of Bill

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §8 वाचा: due date अधिक तीन days of grace, आणि त्याचे अपवाद.

नोंदी

Maturity: expiry/due date मध्ये तीन days of grace मिळवून येणारी तारीख म्हणजे date of maturity — प्रत्येक promissory note वा bill of exchange ज्या दिवशी payable लिहिली आहे त्यापुढच्या तिसऱ्या दिवशी mature होते, फक्त (i) on demand, (ii) at sight वा (iii) on presentment असे लिहिले असेल तेव्हा नाही (यांना grace days

नाहीत).

विषय 9: Bill at Sight

P1-C6-U6-T09 • Topic 9: Bill at Sight

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §9 वाचा: ज्यात payment ची वेळ सांगितलेली नाही असे demand instruments.

नोंदी

Bill at sight: ज्यात payment ची वेळ मुळीच सांगितलेली नसते असे instrument; वेळ सांगितली नसेल किंवा on demand, at sight वा on presentment payable असे लिहिले असेल तेव्हा note/bill demand वर payable असते ("at sight" व "presentment" म्हणजे on demand) — maturity काढताना days of grace मिळवत नाहीत, आणि असे instrument कधीही payment साठी सादर करता येते; cheque नेहमी demand वरच payable असतो.

विषय 10: Bill after Date

P1-C6-U6-T10 • Topic 10: Bill after Date

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §10 वाचा: time instruments आणि after sight चा अर्थ; stale cheques विषयीची टीप.

नोंदी

Bill after date: ज्यात payment ची वेळ सांगितलेली असते असे instrument — (a) ठरावीक कालावधीनंतर, (b) ठरावीक दिवशी, (c) after sight, वा (d) नक्की घडणारी घटना घडल्यावर payable असेल तेव्हा note/bill हे time instrument असते; "after sight" म्हणजे sight साठी presentment नंतर (promissory note) किंवा acceptance नंतर वा non-acceptance साठी noting/protest नंतर (bill of exchange).

Cheque: cheque नेहमी demand वर payable असल्याने तो time instrument होऊ शकत नाही — तो post-dated असू शकतो, आणि त्याच्या तारखेपासून 90 days पर्यंत वैध असतो, त्यानंतर तो निरर्थक "Stale Cheque" होतो जो bank honour करत नाही.

विषय 11: Bill ची Due Date कशी काढावी (How to Calculate Due Date of a Bill)

P1-C6-U6-T11 • Topic 11: How to Calculate Due Date of a Bill

आधी वाचा Section 11 मधील due dates काढण्याचा तक्ता वाचा: ठरावीक दिवशी payable असलेली bills, सांगितलेल्या महिन्यांनंतरची, सांगितलेल्या दिवसांनंतरची (bill ची तारीख वगळून) आणि सुट्टीचे नियम; लक्षात ठेवा 'after sight' acceptance पासून तर 'after date' drawing पासून चालतो.

नोंदी

गणनेचा तक्ता: (a) ठरावीक तारखेला payable → तीच due date; (b) तारखेनंतर सांगितलेले महिने → त्या महिन्यातील तशाच दिवशी term संपतो, तसा दिवस नसेल तर त्या महिन्याचा शेवटचा दिवस (31 Jan ला सही केलेली bill, 3 months → grace धरून 3 May ला due); (c) तारखेनंतर सांगितलेले दिवस → bill ची तारीख वगळून दिवस मोजा.

सुट्टीचे नियम: due date जाहीर सुट्टीला आली → आधीचा कामकाजाचा दिवस हीच due date; आकस्मिक/अनपेक्षित सुट्टी → पुढचा दिवस.

After sight विरुद्ध after date: AFTER SIGHT bill चा term acceptance च्या तारखेपासून सुरू होतो, तर AFTER DATE bill चा drawing च्या तारखेपासून — उदा. 1.1.2022 ची bill, 3 months after sight, 6.1.2022 ला accept, 9.4.2022 ला mature होते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 2 प्रश्न

- कारणांसह सांगायचे सुट्टीचे नियम: due date जाहीर PUBLIC सुट्टीला आली → आधीचा कामकाजाचा दिवस (म्हणून 'next working day' हे FALSE); आकस्मिक/अनपेक्षित सुट्टी → पुढचा दिवस.
- महिन्यांचा नियम: term त्या महिन्यातील तशाच दिवशी संपतो; तसा दिवस नसेल तर त्या महिन्याचा शेवटचा दिवस (31 Jan तारखेची bill, 3 months → grace धरून 3 May ला due).
- Red-Ink interest (average due date च्या संदर्भातील True/False): bill ची due date account बंद करण्याच्या तारखेनंतर येत असेल, तर due date पासून closing तारखेपर्यंतचे interest लाल शाईत लिहून वजा करतात --- प्रश्नात नेमकी कोणती दिशा दिली आहे ते तपासा.

TQ 11.2 • RTP 2025-Jan [1] (vi) • True/False • ---- • Pg 297

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 11.1 • MTP 2023-Dec [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 297

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

विषय 12: Noting Charges

P1-C6-U6-T12 • Topic 12: Noting Charges

आधी वाचा Section 12 वाचा: dishonour ची वस्तुस्थिती व कारणे नोंदवण्यात Notary Public ची भूमिका, त्याची फी म्हणजे noting charges, आणि dishonour ला जबाबदार party कडून ती वसूल करणे — bill retain, endorse वा discount

केलेली असल्यास कराव्या लागणाऱ्या entries सह.

नोंदी

Short note: dishonour ची वस्तुस्थिती व कारणे सिद्ध करण्यासाठी bill Notary Public कडे देतात; तो ती payment साठी सादर करतो, dishonour झाल्यास कारणांसह वस्तुस्थिती नोंदवतो आणि bill परत करतो; त्याच्या छोट्या फीला NOTING CHARGES म्हणतात, ती dishonour ला जबाबदार party कडून (म्हणजे drawee कडून) वसूल करता येते.

Entries (bill ₹1,000, charges ₹10): retain केली — Dr. Y (drawee) 1,010 / Cr. Bills Receivable 1,000, Cr. Bank 10; charges भरणाऱ्या Z ला endorse केली — Dr. Y 1,010 / Cr. Z 1,010; discount केली — Dr. Y 1,010 / Cr. Bank 1,010; drawee ला नेहमी bill ची रक्कम अधिक noting charges इतके debit करतात.

Cheque देऊन bill परत घेणे: नंतर endorsee ला पैसे दिले जातात तेव्हा Dr. Endorsee / Cr. Bank — Katrak: Gupta ची endorse केलेली ₹4,000 ची bill dishonour झाली, Mehta ने ₹20 noting भरले → Dr. Gupta 4,020 / Cr. Mehta 4,020, मग Dr. Mehta 4,020 / Cr. Bank 4,020.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- Short note चे मुद्दे: dishonour झाल्यावर bill Notary Public कडे देतात; तो ती सादर करतो, dishonour ची वस्तुस्थिती व कारणे नोंदवतो आणि noting charges नावाची छोटी फी घेतो; ही रक्कम dishonour ला जबाबदार party कडून (drawee) वसूल करता येते.

TQ 12.1 • RTP 2022-May [20] (i) • Short Note • --- • Pg 298 4x विचारला

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- Entries: drawee ला नेहमी bill ची रक्कम अधिक noting charges इतके debit करतात; bill कोणाजवळ होती व charges कोणी भरले यावरून credit Bills Receivable / endorsee / Bank ला जाते.
- endorse केलेल्या bill चा प्रकार सरावा: endorsee noting charges भरतो → Dr Drawee (रक्कम + charges), Cr Endorsee; cheque देऊन bill परत घेतली तर Dr Endorsee, Cr Bank.
- GST धरून sale value असलेल्या discount केलेल्या bill च्या dishonour चा सराव करा (उदा. goods ₹25,000 + IGST 18%, दोन bills, एक noting charges सह dishonour) --- dishonour मुळे पूर्ण रक्कम अधिक charges drawee च्या account ला परत येतात.

PQ 12.1 • RTP 2025-Jan [8] • Practical • --- • Pg 298 3x विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

विषय 13: Bill चे Renewal

P1-C6-U6-T13 • Topic 13: Renewal of Bill

आधी वाचा Section 13 वाचा: जुनी bill रद्द करणे, वाढीव कालावधीचे interest आणि नव्या bill च्या रकमेच्या तीन शक्यता (काहीच दिले नाही / interest रोखीने दिले / अंशतः payment), Illustration 2 सह.

नोंदी

Short note: payment करता न आल्याने acceptor मुदतवाढ मागतो आणि त्या बदल्यात वाढीव कालावधीचे interest सोसायला तयार होतो (जुन्या bill च्या maturity पासून अपेक्षित settlement तारखेपर्यंत); जुनी bill रद्द करतात — entries अगदी dishonour सारख्याच — आणि नवी bill काढतात.

नव्या bill ची रक्कम: (i) drawee काहीच देत नाही → मूळ रक्कम + मुदतवाढीचे interest; (ii) drawee interest रोखीने देतो → फक्त मूळ रक्कम; (iii) drawee अंशतः payment करतो → न भरलेली शिल्लक + त्या शिल्लकेवरील वाढीव कालावधीचे interest.

Entries चा क्रम (drawer च्या books): Dr. Drawee / Cr. Bills Receivable (जुनी bill रद्द); Dr. Drawee / Cr. Interest; मग Dr. Bills Receivable (नवी bill) आणि Dr. Cash (interest/अंशतः payment असल्यास) / Cr. Drawee; drawee च्या books मध्ये याच्या उलट Bills Payable, Interest व Cash येतात.

Illustration 2: Pritam ची ₹1,06,000 ची तीन महिन्यांची bill 2 months साठी renew केली, interest 9% p.a. = ₹1,590 लगेच रोखीने दिले → नवी bill फक्त ₹1,06,000 ची, due date ला भागवली.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- Short note: renewal म्हणजे drawee च्या विनंतीवरून जुनी bill रद्द करून वाढीव कालावधीसाठी नवी bill काढणे, त्यात जुन्या bill च्या maturity पासून अपेक्षित settlement पर्यंतचे interest धरतात; याची तुलना accommodation bill शी करा (ती trade साठी नव्हे तर finance उभे करण्यासाठी काढतात).
- नव्या bill ची रक्कम: (i) drawee काहीच देत नाही → जुनी रक्कम + interest; (ii) interest रोखीने दिले → फक्त जुनी रक्कम; (iii) अंशतः payment → न भरलेली शिल्लक + त्या शिल्लकेवरील interest.

TQ 13.1 • MTP 2024-Apr [6] (Or) (b) • Short Note • 5M • Pg 300

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 2 प्रश्न

- सराव करायचा entries चा क्रम: जुनी bill रद्द करा (Dr Drawee, Cr Bills Receivable/B P उलट), interest ची नोंद करा (drawer च्या books मध्ये Dr Drawee / Cr Interest), शिल्लक + interest साठी नवी bill काढा.
- discount केलेल्या/collection ला पाठवलेल्या bill च्या renewal चा सराव करा: collection ला पाठवलेल्या bill चे renewal वा dishonour झाल्यास नवी bill काढण्याआधी Bank/Bills for Collection मधून योग्य ती उलट entry करा.
- एकत्रीकरणाच्या प्रश्नांचा सराव करा (वेगवेगळ्या तारखा/usances च्या अनेक bills च्या जागी एकच नवी bill), प्रत्येकीवर तिच्या maturity पासून settlement तारखेपर्यंतचे interest काढून.

PQ 13.2 · MTP 2023-Nov [3] (b) · Practical · 5M · Pg 302

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 13.1 · PYQ 2021-Dec [3] (a) · Practical · 10M · Pg 300

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

विषय 14: Retirement of Bills of Exchange & Rebate

P1-C6-U6-T14 · Topic 14: Retirement of Bills of Exchange & Rebate

आधी वाचा Section 14 व Illustration 3 वाचा: retirement म्हणजे acceptor maturity आधीच payment करतो आणि लवकर दिल्याबद्दल त्याला rebate/discount मिळते; rebate हे acceptor चे income व payee चा expense आहे.

नोंदी

Short note: maturity च्या बराच आधी acceptor कडे शिल्लक पैसे असतील तर तो payee ला लवकर payment करतो आणि उरलेल्या कालावधीसाठी rebate/interest/discount मिळवतो; $\text{rebate} = \text{bill ची रक्कम} \times \text{rate} \times \text{उरलेले महिने} \div 12$.

फायदा कोणाचा: rebate हे acceptor (drawee) चे INCOME व payee (drawer) चा EXPENSE आहे — तो लवकर payment केल्याचा मोबदला आहे, म्हणून “discount on retirement is a gain for the drawee” हे TRUE आहे.

Entries: drawer — Dr. Bank (net), Dr. Rebate on Bills (किंवा Interest/Discount) / Cr. Bills Receivable; acceptor — Dr. Bills Payable / Cr. Bank (net), Cr. Rebate Income (Interest/Discount).

Illustration 3: Bhavika ने तिचे ₹5,00,000 चे acceptance maturity च्या एक महिना आधी retire केले, rebate 12% p.a. → rebate ₹5,000, bank ₹4,95,000; संमिश्र प्रश्नांत दिलेल्या rate ने फक्त उरलेल्या कालावधीचे rebate काढा.

स्मरण (Remembering) पाठ करा · 1 प्रश्न

- Short note: maturity आधी acceptor कडे शिल्लक पैसे असतील तर तो लवकर payment करतो आणि उरलेल्या कालावधीसाठी rebate (interest/discount) मिळवतो; $\text{rebate} = \text{bill ची रक्कम} \times \text{rate} \times \text{उरलेले महिने} \div 12$.

TQ 14.2 · RTP 2026-May [18] (5) · Short Note · 2.5M · Pg 304

9× विचारला

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

सोपा

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- True/False: 'discount at the time of retirement is a gain for the drawee' --- TRUE; rebate हे drawee/acceptor चे income व payee/drawer चा expense आहे (लवकर payment केल्याचा मोबदला).

TQ 14.1 · RTP 2026-May [1] (f) · True/False · ---- · Pg 304

13× विचारला

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- Drawer ची entry: Dr Bank (net), Dr Rebate/Discount, Cr Bills Receivable; drawee ची entry: Dr Bills Payable, Cr Bank (net), Cr Rebate/Discount Income.
- काही bills rebate ने retire होतात व काही maturity ला भागवल्या/renew होतात अशा संमिश्र प्रश्नांचा सराव करा --- दिलेल्या rate ने फक्त उरलेल्या कालावधीचे rebate काढा.

विषय 15: Insolvency

P1-C6-U6-T15 · Topic 15: Insolvency

आधी वाचा Section 15 व Illustrations 7--8 वाचा: insolvency झाल्यास acceptance dishonoured मानतात; estate कडून मिळालेल्या रकमांची नोंद करून उरलेली रक्कम bad debts म्हणून write off करतात (drawee ती तूट Deficiency Account ला credit करतो).

नोंदी

नियम: insolvency म्हणजे drawee त्याच्या liabilities भागवू शकत नाही, त्यामुळे त्याची acceptances DISHONoured ठरतात — आधी dishonour ची entry करा: Dr. Drawee / Cr. Bills Receivable (जवळ असल्यास), Cr. Bank (discount केली असल्यास), Cr. Endorsee (endorse केली असल्यास).

वसुली व write-off: estate कडून रुपयात x पैसे मिळाल्यावर — Dr. Bank (वसूल झालेली रक्कम), Dr. Bad Debts (शिल्लक) / Cr. Drawee; वसुली व bad debts अचूक काढण्यासाठी आधी insolvent चे personal account तयार करा.

Drawee च्या books: जी रक्कम तो शेवटी देऊ शकत नाही ती DEFICIENCY ACCOUNT ला credit करतात — Dr. Drawer / Cr. Bank (रुपयात दिलेले पैसे), Cr. Deficiency A/c.

Illustration 8 ची साखळी: Rita ची ₹1,00,000 ची bill ₹99,000 ला discount केली; renewal च्या वेळी ₹50,000 रोख + interest ₹1,500 (₹50,000 शिल्लकेवर 12% p.a. × 3 months) मिळाले आणि ₹50,000 ची नवी bill काढली; Rita insolvent → dishonour ची entry, मग 40% म्हणजे ₹20,000 वसूल आणि Bad Debts ₹30,000.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 5 प्रश्न

- पक्की करायची नेहमीची साखळी: bill काढा → bank कडून discount → renewal ची विनंती (अंशतः रोख + दिलेल्या % ने interest + शिल्लकेसाठी नवी bill) → drawee insolvent → dishonour ची entry → रुपयात x पैसे मिळणे → उरलेली रक्कम bad debts म्हणून write off.
- insolvency झाल्यावर आधी dishonour ची entry करा (Dr Drawee, Cr Bank जर discount केली असेल / Bills Receivable जर जवळ असेल), मग वसूल झालेल्या भागाने Dr Bank आणि शिल्लकेने Dr Bad Debts.
- renewal वरील interest मुदतवाढीच्या कालावधीसाठी OUTSTANDING शिल्लकेवर आकारतात (उदा. न भरलेल्या भागावर 3 months साठी 12% p.a.) --- नवी bill काढण्याआधी ते drawee च्या account ला मिळवा.
- वसुली व bad debts अचूक काढण्यासाठी insolvent चे personal account तयार करा; drawee च्या books मध्ये न भरलेली रक्कम Deficiency Account ला credit करतात.

PQ 15.1 • PYQ 2019-Jun [3] (b) • Practical • 5M • Pg 305 4× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 15.3 • RTP 2024-Sep [8] • Practical • --- • Pg 307 5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 15.4 • PYQ 2025-Jan [5] (b) (i) • Practical • 5M • Pg 309	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 15.5 • PYQ 2025-Sep [5] (a) (Or) (ii) • Practical • 5M • Pg 310	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 15.2 • RTP 2023-Dec [8] • Practical • --- • Pg 306 9× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	

विषय 16: Accommodation Bills

P1-C6-U6-T16 • Topic 16: Accommodation Bills

आधी वाचा Section 16 व Illustrations 9--10 वाचा: trade साठी नव्हे तर परस्पर financing साठी काढलेली bills --- proceeds व discounting charges ठरलेल्या ratio मध्ये वाटतात आणि due date ला parties एकमेकांना remittance पाठवतात.

नोंदी

संकल्पना: trade bills खऱ्या goods च्या purchase/sale ला वित्तपुरवठा करतात; accommodation bills हीच यंत्रणा वापरून केवळ एका वा दोन्ही parties साठी FINANCE उभे करतात — bill discount करून proceeds आपसात ठरल्याप्रमाणे वाटतात; entries नेहमीच्या bills सारख्याच, शिवाय parties मधील remittances व वाटून घेतलेले discount.

वाटणीचे तत्त्व: discounted proceeds ज्या SAME ratio मध्ये वाटले, त्याच ratio मध्ये parties नी discounting charges सोसले पाहिजेत; due date ला acceptor ला दुसऱ्या party चा वाटा मिळतो आणि तो bill भागवतो.

Due date ला अपयश: drawer आपला वाटा पाठवू शकला नाही तर drawee त्याच्यावर दुसरी bill काढतो आणि ती discount करून पहिली bill honour करतो; दुसरे discount पाठवलेल्या proceeds आणि पहिल्या bill वर प्रत्येकाला मिळालेला फायदा यांच्या प्रमाणात वाटतात.

Illustration 10: X ची Y वरील ₹30,000 ची bill ₹28,800 ला discount केली, Y ला ₹9,600 पाठवले (Y ला ₹10,000 debit, त्यात ₹400 discount वाटा = एक तृतीयांश); अपयश आल्यावर Y ₹42,000 ची bill काढतो, ती ₹40,110 ला discount करतो, ₹6,740 पाठवतो; X insolvent, estate रुपयात 50 पैसे देते — X न भरलेले ₹14,000 Deficiency A/c ला credit करतो, Y ₹14,000 Bad Debts म्हणून write off करतो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- Trade bill विरुद्ध accommodation bill: trade bill मागे goods ची खरी sale असते (consideration असते); accommodation bill कोणताही trade व्यवहार नसताना एका/दोन्ही parties साठी निधी उभा करण्यासाठी काढतात; accounting entries सारख्याच, शिवाय remittances व वाटून घेतलेल्या discount च्या entries.

- वाटणीचे तत्त्व सांगा: discounted proceeds ज्या SAME ratio मध्ये वाटले जातात, त्याच ratio मध्ये parties discounting charges सोसतात.

TQ 16.1 • RTP 2023-Jun [20] (ii) • Short Note • --- • Pg 312 5× विचारला

LEVEL I

आकलन (Understanding)

सोपा

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 2 प्रश्न

- परस्पर accommodation च्या प्रश्नांतून जा: bill discount केली (प्रत्यक्ष discount rate नोंदवा), proceeds वाटले (उदा. drawer स्वतःचा वाटा ठेवून उरलेले पाठवतो), आणि प्रत्येक party च्या account मध्ये मुद्दल + प्रमाणशीर discount यांचा हिशेब ठेवला.
- due date ला अपयशाचा पेच सोडवा: drawer पाठवू शकत नाही, म्हणून drawee (किंवा drawer) SECOND bill काढतो, ती discount करून पहिली honour करतात; दुसरे discount प्रत्येक party ला मिळणाऱ्या फायद्याच्या प्रमाणात वाटा; दिले असल्यास insolvency व अंशतः वसुलीपर्यंत पुढे जा (उदा. T/J ची ₹1,80,000 ची bill ₹1,72,800 ला discount, ₹57,600 पाठवले = एक तृतीयांश वाटा).

PQ 16.1 • PYQ 2025-May [5] (b) (i) • Practical • 2.5M • Pg 313 2× विचारला

LEVEL II

विश्लेषण (Analysis)

मध्यम

PQ 16.2 • PYQ 2026-Jan [5] (a) (Or) (ii) • Practical • 5M • Pg 314 7× विचारला

LEVEL II

विश्लेषण (Analysis)

मध्यम

विषय 17: Bills of Collection

P1-C6-U6-T17 • Topic 17: Bills of Collection

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §17 वाचा: सुरक्षिततेसाठी व maturity ला वसुलीसाठी bank कडे पाठवलेली bills, तीन journal entries सह.

नोंदी

अर्थ: सुरक्षिततेसाठी bill-holder ती bill आपल्या bank कडे पाठवू शकतो आणि maturity पर्यंत ठेवून त्या तारखेला वसूल करण्याची सूचना देतो — याला “Bill sent for collection” म्हणतात, हे discounting नव्हे, कारण रक्कम प्रत्यक्ष वसूल झाल्यावरच bank client ला credit देते.

Entries: पाठवताना — Dr. Bills for Collection A/c / Cr. Bills Receivable A/c; वसुली झाल्यावर — Dr. Bank A/c / Cr. Bills for Collection A/c; dishonour झाल्यावर — Dr. Drawee's A/c (ज्याच्याकडून bill मिळाली त्याचे) / Cr. Bills for Collection A/c.

विषय 18: Bills Receivable आणि Bills Payable Books

P1-C6-U6-T18 • Topic 18: Bills Receivable and Bills Payable Books

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §18 वाचा: bills साठीची day books आणि त्यांचे आखीव नमुने.

नोंदी

स्वरूप: bills receivable आणि bills payable books ही journals (Day Books) असून त्यात B/R व B/P चे तपशील कालानुक्रमे नोंदवतात — bill चे व्यवहार खूप असतील तेव्हा ती सोयीची ठरतात; वैयक्तिक debtors/creditors accounts ला Day Books मधूनच posting करतात, आणि मिळालेल्या/accept केलेल्या bills चे ठरावीक काळाचे TOTALS अनुक्रमे Bills Receivable A/c व Bills Payable A/c ला टाकतात.

उपयोग व नमुना: वेगवेगळ्या तारखांना due होणाऱ्या outstanding bills ची स्थिती पाहण्यासाठी व dishonour ची कारणे ओळखण्यासाठी उपयुक्त; B/R Book चे columns — मिळाल्याची तारीख, voucher no., कोणाकडून मिळाली ती party, acceptor, bill ची तारीख, due date, payment चे ठिकाण, रक्कम, L.F., विल्हेवाटीचा प्रकार; B/P Book चे columns — acceptance ची तारीख, drawer, payee, bill ची तारीख, due date, payment चे ठिकाण, रक्कम.

विषय 19: एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems)

P1-C6-U6-T19 • Topic 19: Integrated Problems

आधी वाचा bill च्या सगळ्या entries एकत्र उजळा --- अंशतः रोख व interest सह renewal, noting charges सह endorsed bills चे dishonour, discount ने retirement आणि दुसऱ्याचे acceptance endorse करून केलेले discharge --- Illustration 4 मध्ये हे सगळे एकत्र आले आहे (Katrak प्रकारचे प्रश्न).

नोंदी

Katrak (i) — स्वतःच्या acceptance चे renewal: Basu ला दिलेले ₹2,500 चे acceptance ₹1,000 रोख + ₹50 interest असलेली नवी bill देऊन मिटवले: Dr. Bills Payable 2,500, Dr. Interest 50 / Cr. Cash 1,000, Cr. Bills Payable 1,550.

Katrak (ii) — endorse केलेली bill dishonour: Gupta चे ₹4,000 चे acceptance Mehta ला endorse केले, ते dishonour झाले, Mehta ने ₹20 noting charges भरले: Dr. Gupta 4,020 / Cr. Mehta 4,020; cheque देऊन bill परत घेतली: Dr. Mehta 4,020 / Cr. Bank 4,020.

Katrak (iii)-(iv): Dalal ₹2,000 ची bill ₹10 discount ने retire करतो — Dr. Bank 1,990, Dr. Discount 10 / Cr. Bills Receivable 2,000; Patel ला दिलेले ₹5,000 चे acceptance Mody चे acceptance endorse करून मिटवले — Dr. Bills Payable 5,000 / Cr. Bills Receivable 5,000.

पद्धत: प्रत्येक व्यवहारात credit account निवडण्याआधी (a) कोणाची books लिहीत आहोत आणि (b) bill कुठे आहे — जवळ, endorse केलेली की discount केलेली — हे नक्की करा; चुकणाऱ्या drawee च्या debit मध्ये noting charges नेहमी मिळवा आणि renew केलेल्या bill च्या रकमेत interest धरा.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- एका party च्या books मधील चार नेहमीच्या Katrak प्रकारच्या entries पक्क्या करा: (1) स्वतःचे acceptance अंशतः रोख + interest धरून नवी bill देऊन मिटवणे; (2) endorse केलेली bill dishonour, noting charges endorsee ने भरले, मग cheque देऊन ती परत घेणे; (3) drawee bill discount ने retire करतो; (4) जवळची bill receivable endorse करून स्वतःची bills payable मिटवणे.
- प्रत्येक व्यवहारात credit account निवडण्याआधी आपण कोणत्या books मध्ये लिहीत आहोत आणि bill कुठे आहे (जवळ/endorse/discount) ते ओळखा.
- चुकणाऱ्या drawee च्या debit मध्ये noting charges नेहमी मिळवा आणि renew केलेल्या bill च्या रकमेत interest धरा.

PQ 19.1 • PYQ 2023-Jun [3] (b) • Practical • 5M • Pg 316

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

प्रकरण 7

Sole Proprietors च्या Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors)

Preparation of Final Accounts of Sole Proprietors

15 विषय • 32 वर्गीकृत प्रश्न • महत्त्व: B

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% • Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे पेपरशी सुसंगत

Level I — स्मरण आणि आकलन

8.0%

174 पैकी 14 गुण

Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण

92.0%

174 पैकी 160 गुण

विभाग 7.1: Non-Manufacturing Entities ची Final Accounts (Final Accounts of Non-Manufacturing Entities)

Final Accounts of Non-Manufacturing Entities

P1-C7-U7.1 • महत्त्व B • प्रकरणात Rank 1 • वर्ग A • प्रकरणातील 78.1% प्रश्न • 25 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C7-U7.1-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा विभागातील §1.1 वाचा: non-manufacturing (trading) entities ची financial statements आणि Income Statement विरुद्ध Position Statement हा तुलनात्मक तक्ता.

नोंदी

Non-manufacturing entities: मालाचे रूप किंवा त्याचा मूळ उपयोग न बदलता नफ्यासाठी माल खरेदी व विक्री करणाऱ्या trading entities — त्या माल मूळ स्वरूपातच विकतात; वर्षाअखेरीस income व आर्थिक स्थिती ठरवण्यासाठी त्या financial statements तयार करतात.

दोन पातळ्यांची रचना: Income Statement = Trading A/c (Gross Profit/Loss) + Profit & Loss A/c (Net Profit/Loss); Position Statement = Balance Sheet, जे ठरावीक तारखेला assets, liabilities व capital ची स्थिती दाखवते.

Income Statement	Position Statement
मिळालेल्या income मधून वर्षाचे सर्व expenses वजा करून net profit/loss दाखवते.	विशिष्ट तारखेची assets व liabilities ची स्थिती दाखवते.
Trading A/c आणि Profit & Loss A/c असे दोन भाग.	Balance sheet खेरीज cash flow, changes in equity अशी statements तयार करता येतात — non-corporate entities ना बंधनकारक नाहीत.

विषय 2: Final Accounts ची तयारी (Preparation of Final Accounts)

P1-C7-U7.1-T02 • Topic 2: Preparation of Final Accounts

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.2 वाचा: Trading A/c, P&L A/c व Balance Sheet मांडण्यापूर्वी accounting-period ची माहिती एकत्र करण्याची मूलभूत तत्त्वे.

नोंदी

कार्य: final accounts नी कामगिरी व आर्थिक स्थिती खरी व योग्य रीतीने दाखवली पाहिजे; मूलभूत तत्त्वे — capital विरुद्ध revenue receipts/payments यांतील फरक करा, एका कालावधीचे income व expenses दुसऱ्यापासून वेगळे करा, बाबी महत्त्वाच्या शीर्षकांखाली एकत्र करा.

लक्ष देण्याच्या बाबी: (a) मालकाचे वैयक्तिक income/expenditure व्यवसायापासून वेगळे करा, (b) capital विरुद्ध revenue हा फरक, आणि accrued पण न भरलेल्या expenses साठी मागील वर्षाच्याच आधारावर provision, (c) सर्व material माहिती उघड करा (उदा. labour charges मधील bonus, inventory चे मोठे write-offs), (d) फक्त चालू कालावधीचे व्यवहार नोंदवा.

विषय 3: Trading Account

P1-C7-U7.1-T03 • Topic 3: Trading Account

आधी वाचा ICAI Study Material मधील Section 1.3 (Trading Account) अभ्यासा: cost of goods sold ची गणना, Trading Account चा format, प्रत्येक बाब (opening inventory, purchases व returns, carriage inwards, wages, sales व sales returns, closing inventory) आणि closing entries.

नोंदी

उद्देश (SM 1.3): Gross Profit म्हणजे selling price आणि cost of the goods sold यांतील फरक; तो Trading

Account तयार करून काढतात, आणि balance ही Trading A/c Dr To Profit and Loss A/c (gross profit) किंवा P&L A/c Dr To Trading A/c (gross loss) ने वर्ग होते.

Format: Dr — opening stock, purchases वजा returns outward, direct expenses (freight & carriage inwards, customs & insurance, wages, gas/water/fuel, factory expenses, royalty on production); Cr — sales वजा returns inward, closing stock; balancing figure = gross profit c/d (किंवा credit बाजूस gross loss).

सूत्रे: COGS = Opening Stock + Net Purchases + Direct Expenses – Closing Stock; GP = Net Sales – COGS; direct expenses चा नियम — माल सध्याच्या जागी व स्थितीत आणण्याचे expenses तेवढेच Trading A/c ला debit करा (freight on purchases, cartage, octroi, godown wages); fixed asset वरील freight किंवा wages हे त्या asset च्या cost मध्ये जोडतात, Trading A/c ला debit करत नाहीत.

Closing stock: entry — Closing Inventory A/c Dr To Trading A/c (किंवा पर्यायाने To Purchases A/c); cost किंवा net realisable value यांपैकी जे कमी त्या किमतीला valuation (consignment agents कडील माल व goods sent on approval धरून); closing stock हे Trial Balance मध्येच असेल तर ते आधीच Purchases समोर adjust झालेले असते, त्यामुळे ते Trading A/c मध्ये येत नाही आणि फक्त Balance Sheet मध्ये दिसते.

Closing entries: (1) Trading A/c Dr To Opening Inventory / Purchases / Wages / Freight on Purchases; (2) Sales A/c Dr आणि Closing Inventory A/c Dr To Trading A/c; returns आधी निव्वळ करतात (Purchases Return A/c Dr To Purchases; Sales A/c Dr To Sales Return); invoice शिवाय आलेला माल — Purchases ला debit, supplier ला credit.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- समर्थन देता आले पाहिजे: Closing Stock हे Trial Balance मध्ये असेल तर ते आधीच Purchases समोर adjust झालेले असते, त्यामुळे ते Trading Account मध्ये येत नाही आणि फक्त Balance Sheet मध्ये दिसते (True --- पुन्हा पुन्हा येणारा T/F).
- direct expenses चा नियम स्पष्ट करा: माल सध्याच्या जागी व स्थितीत आणण्याच्या costs तेवढ्याच (freight/carriage inwards, octroi, godown wages) Trading A/c ला debit होतात; fixed asset वरील freight किंवा wages मात्र capitalise करतात.

TQ 3.1 • PYQ 2024-Jun [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 323 **7× विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- Trading A/c चा format सराव करा: Dr --- opening stock, purchases वजा returns outward, direct expenses; Cr --- sales वजा returns inward, closing stock; balancing figure म्हणून gross profit हा P&L ला नेतात.
- COGS = Opening Stock + Net Purchases + Direct Expenses – Closing Stock आणि GP = Sales – COGS यांचा सराव करा; उलट दिशेनेही सोडवा (उदा. COGS व sales दिलेले असताना GP आणि GP ratio काढा).
- balances च्या यादीवरून Trading A/c तयार करणे यांसारखे छोटे 4--5 mark प्रश्न सोडवा (opening inventory, purchases, carriage inwards, wages, sales, दोन्ही returns, closing inventory).

PQ 3.1 · PYQ 2018-Nov [3] (b) · Practical · 5M · Pg 323

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 4: Profit and Loss Account

P1-C7-U7.1-T04 · Topic 4: Profit and Loss Account

आधी वाचा Section 1.4 (Profit and Loss Account) अभ्यासा: expenses चे वर्गीकरण (management, maintenance, selling and distribution, financial, abnormal losses), closing entries, आणि drawings, income tax, trade विरुद्ध cash discount, rebate, bad debts व bad debts recovered यांचे विशिष्ट treatments.

नोंदी

मांडणी (SM 1.4): सुरुवात Cr बाजूस gross profit b/d ने (gross loss हे Dr बाजूस); expenses कार्यानुसार गटवार debit — management (salaries, office rent/rates, printing, postage, insurance, audit and legal fees), maintenance (repairs, office assets वरील depreciation), selling & distribution (advertisement, godown rent, carriage outward, bad debts, provision for bad debts, commission), financial (bank charges, interest on loans, discount allowed) आणि abnormal losses (loss on sale of asset, loss by fire); credit बाजूस इतर income (discount/commission received), non-trading income (bank interest, भाड्याने दिलेल्या property चे rent, dividends) आणि abnormal gains; balance = net profit (P&L A/c Dr To Capital A/c) किंवा net loss (Capital A/c Dr To P&L A/c).

फक्त nominal accounts: expenses, losses, incomes व gains हे Trading/P&L A/c ला जातात; personal व real accounts हे Balance Sheet ला जातात; drawings आणि sole proprietor चा income tax हे firm चे expenses नाहीत — Capital A/c ला debit करा (Capital A/c Dr To Drawings; Capital A/c Dr To Income Tax A/c).

Trade विरुद्ध cash discount: order ठरावीक आकड्यापेक्षा कमी नसेल तेव्हा trade discount दिला जातो, तो invoice मधून वजा होतो व फक्त निव्वळ रक्कम नोंदवतात — P&L ला कधीही debit होत नाही; cash discount ही ठरावीक तारखेपूर्वी लवकर पैसे भरल्याबद्दलची सवलत असून ती नोंदवली जातेच — discount allowed हे debit, discount received हे P&L ला credit; **Rebate:** ग्राहकाची एका कालावधीतील purchases ठरलेल्या एकूण रकमेला पोहोचल्यावर मिळणारी सवलत (₹5,100 च्या purchases वर 4% = ₹204), ती फक्त वर्षाअखेरीस नोंदवतात: Rebate A/c Dr To Customer, नंतर P&L A/c Dr To Rebate A/c.

Bad debts: Bad Debts A/c Dr To Customer's A/c, नंतर P&L A/c Dr To Bad Debts (provision असल्यास Provision for Bad Debts A/c Dr); नंतर वसूल झालेल्या रकमा हा gain असून त्या Bad Debts Recovered A/c ला credit करून P&L च्या Cr बाजूस नेतात — पैसे भरणाऱ्या पक्षाला कधीही credit करत नाहीत.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 3 प्रश्न

- Trade discount ही व्यावसायिक कारणांनी (उदा. मोठ्या orders) LIST PRICE मधून दिलेली सूट; CASH discount ही लवकर पैसे भरल्याबद्दल --- T/F सापळा दोन्ही व्याख्या एकत्र करतो, म्हणून दोन्ही नेमक्या शिका.

- फक्त nominal accounts (expenses, losses, incomes, gains) Trading/P&L A/c ला जातात; personal व real accounts Balance Sheet ला जातात (म्हणून 'all personal & real accounts are recorded in P&L' हे False).
- Provision for bad debts हे Profit and Loss A/c ला debit होते आणि Balance Sheet मध्ये Sundry Debtors मधून वजा होते --- ते Sundry Debtors Account ला debit होत नाही.
- Prior period items ही चालू statement of profit and loss मध्ये स्वतंत्रपणे दाखवलीच पाहिजेत, म्हणजे चालू profit वरील त्यांचा परिणाम समजतो.

TQ 4.1 • PYQ 2019-Nov [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 324	2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 4.2 • PYQ 2021-Dec [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 325	5× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 4.3 • RTP 2023-Jun [1] (i) • True/False • --- • Pg 325	2× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- income-received-in-advance ची गणना सराव करा (magazine subscriptions): वर्षाचे income = opening advance + मिळालेल्या रकमा – closing advance; advance चा balance liabilities ला जातो.
- दिलेल्या balances वरून closing entries सह P&L A/c तयार करण्याचा सराव करा, आणि net profit/net loss हे Capital A/c ला वर्ग करा.

PQ 4.1 • PYQ 2021-Jan [5] (b) • Practical • 5M • Pg 325	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
---	----------------------------------	-------

विषय 5: काही Adjustments व त्यांचे Treatments (Certain Adjustments and their Treatments)

P1-C7-U7.1-T05 • Topic 5: Certain Adjustments and their Treatments

आधी वाचा Section 1.4 मधील Adjustments चा भाग अभ्यासा (outstanding/prepaid expenses, accrued income, income received in advance, provisions for doubtful debts, discount व depreciation) आणि त्यासोबत Section 1.5 (abnormal loss by fire, goods sent on approval, goods used other than for sale, manager's commission on profit).

नोंदी

कालावधीची adjustments: outstanding expense — Expense A/c Dr To Outstanding Expense A/c (P&L मधील expense मध्ये जोडा, liability म्हणून दाखवा); prepaid — Prepaid Expense A/c Dr To Expense A/c (वजा करा, asset म्हणून दाखवा); accrued income — Accrued Income A/c Dr To Income A/c (जोडा, asset); income received in advance — Income A/c Dr To Income Received in Advance A/c (वजा करा, liability; magazine subscriptions: वर्षाचे income = receipts + opening advance – closing advance); अशा सर्व

entries पुढील वर्षी उलटवल्या जातात.

Provisions: P&L A/c Dr To Provision for Bad and Doubtful Debts; आधी सध्याच्या provision समोर bad debts write off करा, मग balance debtors च्या आवश्यक % पर्यंत वाढवा — P&L चा charge = write off केलेले bad debts + closing provision – opening provision; debtors वरील discount चे provision हे provision for doubtful debts वजा केल्यानंतर काढतात, कारण discount फक्त चांगल्या debtors ना दिला जातो; दोन्ही Balance Sheet मध्ये trade receivables मधून वजा होतात, आणि provision for depreciation संबंधित asset मधून.

आगीने झालेला abnormal loss (SM 1.5): पूर्ण cost ने Loss by Fire A/c Dr To Purchases/Trading A/c; नंतर Insurance Company's A/c Dr (मान्य झालेला claim) व P&L A/c Dr (भरपाई न मिळालेला भाग) To Loss by Fire A/c; claim मिळेपर्यंत तो assets बाजूस येणे म्हणून दिसतो (माल ₹6,000, claim ₹4,500 → P&L वर ₹1,500 चा भार).

Goods on approval: सुरुवातीला प्रत्यक्ष credit sales म्हणून नोंदवतात; वर्षाअखेरीस मान्यता न मिळालेली विक्री invoice price ने उलटवतात (Sales A/c Dr To Trade Receivables A/c) आणि तो माल COST ने closing stock मध्ये घेतात (Stock on Approval A/c Dr To Trading A/c); **Goods used other than for sale:** Purchases A/c ला credit करा आणि वापरानुसार Drawings (वैयक्तिक वापर), Donation, Free Samples/Advertisement, Building किंवा Plant & Machinery (बांधकाम), किंवा Repairs & Maintenance ला debit करा.

Manager's commission on profit: अशी commission लावण्यापूर्वी = Profit × Rate/100; लावल्यानंतर = Profit before commission × Rate/(100 + Rate) — उदा. ₹1,00,000 वर 10% हे लावल्यानंतर = ₹1,00,000 × 10/110 ≈ ₹9,091; entry — Commission A/c Dr To Commission Payable A/c — commission हे P&L ला debit, Commission Payable हे liabilities बाजूस दाखवतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 3 प्रश्न

- approval वर विकलेला माल सुरुवातीला credit sales म्हणून नोंदवला जातोच; वर्षाअखेरीस मान्यता न मिळालेली विक्री उलटवतात (Sales A/c Dr To Trade Receivables) आणि तो माल cost ने closing stock मध्ये धरतात --- T/F साठी ही दोन entries ची मांडणी लक्षात ठेवा.
- मागील वर्षाचे Outstanding salaries ही त्याच वर्षाची liability; चालू वर्षात भरली गेली असतील तर ती चालू वर्षाच्या Balance Sheet मध्ये दिसत नाहीत --- True/False चे उत्तर देण्यापूर्वी नीट विचार करा.
- Provision for discount on debtors हे provision for doubtful debts वजा केल्यानंतरच काढतात, कारण discount फक्त पैसे भरणाऱ्या चांगल्या debtors ना दिला जातो.

TQ 5.2 · RTP 2025-Jan [1] (iii) · True/False · ---- · Pg 327

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 5.1 · MTP 2023-Dec [1] (a) (iii) {C} · True/False · 2M · Pg 326 **2× विचारला**

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

TQ 5.3 · RTP 2025-Sep [1] (d) · True/False · 2M · Pg 327

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 1 प्रश्न

- वर्षाच्या मध्येच बदल होणाऱ्या expenses ची गणना सराव करा (उदा. ठरावीक तारखेपासून salary वाढ, अर्ध्या पगारावर नवे कर्मचारी/trainees): योग्य P&L charge, प्रत्यक्ष payments आणि Balance Sheet साठीचा outstanding/prepaid balance काढा.
- manager's commission ची सूत्रे पक्की करा: लावण्यापूर्वी = $\text{Profit} \times r/100$; लावल्यानंतर = $\text{Profit} \times r/(100 + r)$, आणि त्यासोबत journal entry (Commission A/c Dr To Commission Payable A/c).

PQ 5.1 · PYQ 2020-Nov [5] (b) · Practical · 5M · Pg 327

LEVEL II
उपयोजन (Application)**मध्यम****विषय 6: Balance Sheet**

P1-C7-U7.1-T06 · Topic 6: Balance Sheet

आधी वाचा Section 1.6 (Balance Sheet) अभ्यासा: व्याख्या व वैशिष्ट्ये, liquidity किंवा permanence नुसार assets व liabilities ची मांडणी, current/fixed/intangible assets आणि current/long-term liabilities असे वर्गीकरण, आणि capital account ची मांडणी (net profit जोडा, drawings वजा करा).

नोंदी

व्याख्या (SM): “a statement which sets out the assets and liabilities of a firm or an institution as at a certain date” — एका व्यवहारानेही assets किंवा liabilities बदलत असल्याने ते फक्त त्याच क्षणापुरते खरे असते (“as at” चे हेच महत्त्व).

वैशिष्ट्ये: (i) ठरावीक तारखेला तयार होते, कालावधीसाठी नाही; (ii) P&L A/c नंतरच तयार होते — दोन्ही मिळून Final Accounts (Balance Sheet हे account नाही, त्याच्या बाजू Dr व Cr नाहीत); (iii) दोन्ही बाजूंची बेरीज सारखीच आली पाहिजे, कारण capital नेहमी assets वजा liabilities एवढे असते — बेरजा जुळल्या नाहीत तर कुठेतरी चूक आहे.

Marshalling व वर्गीकरण: assets ही liquidity नुसार (आधी cash, शेवटी land & building) किंवा permanence नुसार (उलट क्रमाने) मांडतात; liabilities ही भरण्याच्या निकडीनुसार; current assets एका वर्षात cash मध्ये बदलणारी (cash, bank, trade receivables, inventories), fixed/long-term assets सतत वापरासाठीची (machinery, building, long-term investments), intangible assets ना भौतिक अस्तित्व नसते (patents, copyrights); current liabilities वर्षाच्या आत भागतात (creditors, bills payable), long-term liabilities वर्षानंतर (term loans).

Capital चा भाग व गट: Capital balance + Net Profit (किंवा – Net Loss) – Drawings, यात drawings म्हणजे काढलेली cash, वैयक्तिक वापरासाठी नेलेला माल (Drawings A/c Dr To Purchases A/c — cost ने, कधीही Capital किंवा P&L मार्गे नाही) आणि भरलेला income tax; नेहमीचे गट — capital, long-term loans, short-term loans, current liabilities, provisions, आणि समोर tangible fixed assets, intangibles, investments, current assets.

मांडणीचे मुद्दे: provisions for doubtful debts व discount चे provision हे एकूण book debts मधून वजा होतात

आणि provision for depreciation हे asset च्या cost मधून; कर्मचाऱ्यांची निष्ठा/गुणवत्ता (human resources) सारखी अदृश्य बलस्थाने assets म्हणून दाखवता येत नाहीत; आगाऊ दिलेला salary हा asset आहे (cash चे prepayment मध्ये रूपांतर), expense नाही; आधीच्या वर्षाचे outstanding salaries हे Balance Sheet च्या तारखेला न भरलेले असतील तरच liability म्हणून दिसतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 3 प्रश्न

- Drawings (काढलेली cash किंवा नेलेला माल) हे capital मधील घट असून Capital/Drawings A/c ला debit होते --- तो P&L चा expense कधीच नाही; वैयक्तिक वापरासाठी नेलेला माल PURCHASES A/c ला credit होतो, Capital A/c ला नाही.
- Human resources ही assets म्हणून दाखवली जात नाहीत --- ती पैशात मोजता येत नाहीत (money measurement concept).
- आगाऊ दिलेला salary हा expense नाही, पण त्याचे योग्य कारण म्हणजे तो asset दर्शवतो (payment मुळे cash चे prepaid asset मध्ये रूपांतर होते) --- T/F विधानातील 'neither reduces assets nor increases liabilities' हे कारण चुकीचे आहे, कारण cash तर कमी होतेच.
- मागील वर्षाचे Outstanding salaries अजून न भरलेले असतील तरच liability म्हणून दिसतात; liability चे accrual आणि तिची फेड यांतील फरक ओळखा.

TQ 6.1 • RTP 2018-May [1] (g) • True/False • --- • Pg 328	3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 6.2 • RTP 2025-May [1] (i) • True/False • --- • Pg 329	3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 6.3 • MTP 2023-Nov [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 329	5× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा • 1 प्रश्न

PQ 6.1 • PYQ 2026-Jan [4] (b) • Practical • 10M • Pg 329	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
--	----------------------------------	------

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- schedule of balances वरून adjustments सह संपूर्ण Balance Sheet तयार करणे पक्के करा: depreciation, write off केलेले bad debts, provisions for doubtful debts व discount, outstanding/prepaid बाबी, closing stock.
- capital भागाची मांडणी सराव करा: Opening capital + Net profit – Drawings (नेलेला माल व income tax धरून) आणि fixed assets, investments, current assets, current liabilities व provisions असे गट.

विषय 7: Accounting Procedure चा क्रम किंवा Accounting Cycle (Sequence of Accounting Procedure or the Accounting Cycle)

P1-C7-U7.1-T07 • Topic 7: Sequence of Accounting Procedure or the Accounting Cycle

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा accounting process चे पाच टप्पे क्रमाने देणारा §1.7 वाचा.

नोंदी

Accounting cycle: (i) व्यवहारांचे journalising → (ii) ledger मध्ये posting → (iii) अंकगणिती अचूकता तपासण्यासाठी trial balance काढणे → (iv) कालावधीसाठी Trading and P&L A/c (income statement) तयार करणे → (v) कालावधीअखेरची आर्थिक स्थिती दाखवण्यासाठी Balance Sheet तयार करणे.

विषय 8: Opening Entry

P1-C7-U7.1-T08 · Topic 8: Opening Entry

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.8 आणि Illustration 8 वाचा: मागील वर्षाचे closing balances नवीन वर्षाची पहिली entry म्हणून journalise करणे आणि तिचे posting करणे.

नोंदी

Opening entry: नवीन वर्षाची पहिली journal entry मागील वर्षाच्या assets व liabilities चे closing balances (शेवटच्या balance sheet नुसार) opening balances म्हणून नोंदवते — Dr. सर्व assets / Cr. सर्व liabilities व Capital A/c (“Being the balances brought forward”).

Posting: प्रत्येक asset account हे debit बाजूस “To Balance b/d” ने उघडते आणि प्रत्येक liability/capital account हे credit बाजूस “By Balance b/d” ने — त्यामुळे वर्षाच्या सुरुवातीला सर्व asset व liability accounts उघडलेली असतात.

विषय 9: Provisions and Reserves

P1-C7-U7.1-T09 · Topic 9: Provisions and Reserves

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.9 आणि Illustration 14 वाचा: provision, reserve व reserve fund च्या व्याख्या आणि charge विरुद्ध appropriation हा फरक.

नोंदी

Provision: “any amount written off or retained by way of providing for depreciation, renewal or

diminution in the value of assets or retained by way of providing for any known liability of which the amount cannot be determined with substantial accuracy” — म्हणजे बऱ्याच अंशी अंदाजानेच मोजता येणारी liability; उदा. provision for doubtful debts, अजून आकारणी न झालेले taxes, मान्य पण रक्कम निश्चित नसलेले claims.

Reserve: earnings, receipts किंवा इतर surplus (capital किंवा revenue) चा तो भाग, जो depreciation/मूल्यघट किंवा ज्ञात liability खेरीज इतर सर्वसाधारण वा विशिष्ट हेतूसाठी management बाजूला ठेवते; प्रकार — capital reserves व revenue reserves; गरजेपेक्षा जास्त केलेली provisions ही reserves मानतात.

मुख्य फरक: provisions हा profits वरील charge असतो, तर reserves हे profits चे appropriation; **Reserve Fund:** reserve ची रक्कम व्यवसायाबाहेर सहज विकता येणाऱ्या securities मध्ये गुंतवलेली (उदा. government securities).

विषय 10: Financial Statements च्या मर्यादा (Limitations of Financial Statements)

P1-C7-U7.1-T10 • Topic 10: Limitations of Financial Statements

आधी वाचा Section 1.10 (Limitations of Financial Statements) अभ्यासा --- financial statements चे मूल्यमापन करताना, विशेषतः वेगवेगळ्या companies ची तुलना करताना, लक्षात ठेवायच्या पाच प्रमुख मर्यादा.

नोंदी

पाच प्रमुख मर्यादा (SM 1.10): (a) Historical cost — statements मध्ये व्यवहाराच्या वेळेचे पैशाचे मूल्य वापरतात, नंतरचे बदल विचारात घेत नाहीत (1980 मध्ये ₹15,000 ला बांधलेले घर 2022 मध्ये ₹30,00,000 ला बांधलेल्या घराइतकाच राहण्याचा लाभ देते, तरी ते मूळ cost लाच दिसते); (b) अदृश्य बलस्थाने व कमतरता — उदा. कर्मचाऱ्यांची निष्ठा व गुणवत्ता Balance Sheet मध्ये दाखवता येत नाही; (c) अखंड सातत्य व कालावधीनिहाय accounts — going concern गृहीतकामुळे non-revenue expenditure हे लाभ मिळालेल्या वर्षात मनमानीने वाटावे लागते, त्यामुळे accounts अगदी अचूक नसतात; (d) वेगवेगळी accounting policies — उदा. pensions/gratuities साठी दरवर्षी निधी ठेवणे विरुद्ध फक्त प्रत्यक्ष payments नोंदवणे, किंवा intangible assets write off करायची की नाही व कशी; (e) कर्मचारी व जनकल्याणाबाबत management ची वेगवेगळी धोरणे.

तुलनात्मकता: एकाच company चे अनेक वर्षांचे मूल्यमापन करताना या मर्यादा कमी गंभीर असतात; वेगवेगळ्या companies ची एकाच कालावधीसाठी तुलना मात्र दिशाभूल करू शकते, जोपर्यंत त्यांनी accounting ची तीच पद्धत व तोच आधार वापरलेला नसेल — म्हणून financial statements वरून inter-industry तुलना दुसरा कोणताही आधार शक्य नसेल तरच करावी; पैशाचे मूल्य सतत घटत असताना सतत revaluation खर्चिक व अव्यवहार्य असल्याने historical cost हाच मान्य आधार राहतो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- 4-mark उत्तरासाठी पाच मर्यादा सांगता आल्या पाहिजेत: (a) historical cost आधार पैशाच्या मूल्यातील बदल विचारात घेत नाही (1980 च्या घराचे उदाहरण), (b) कर्मचाऱ्यांची निष्ठा यांसारखी अदृश्य बलस्थाने/कमतरता दाखवली जात नाहीत, (c)

going concern मुळे expenditure कालावधीमध्ये मनमानीने वाटावे लागते, (d) वेगवेगळी accounting policies (उदा. pension funding, intangibles चे write-off) तुलनात्मकता बिघडवतात, (e) management ची वेगवेगळी धोरणे.

- accounting ची तीच पद्धत व तोच आधार वापरला नसेल तर inter-company तुलना दिशाभूल करणारी का ठरते, हे स्पष्ट करा.

TQ 10.1 • MTP 2024-Apr [1] (b)DESC 4 Marks {C} • ---- • Pg 333 5× विचारला **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

विषय 11: एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems)

P1-C7-U7.1-T11 • Topic 11: Integrated Problems

आधी वाचा Unit 1 च्या शेवटची, Sections 1.3--1.6 एकत्र आणणारी सविस्तर illustrations सोडवा --- trial balance किंवा schedule of balances वरून अनेक adjustments सह Trading and Profit & Loss Account व Balance Sheet तयार करणे.

नोंदी

कामाचा क्रम: trial balance किंवा schedule of balances वरून Trading A/c → P&L A/c → Balance Sheet तयार करा (Illustrations 9, 10 आणि 12); प्रत्येक adjustment ला त्याचा दुहेरी परिणाम द्या — एकदा Trading/P&L मध्ये व एकदा Balance Sheet मध्ये — adjustments आधी rough working sheets वर नोंदवा, आणि Balance Sheet च्या दोन्ही बाजू जुळतात का ते तपासा.

नेहमीचा adjustment संच (Illustration 12 — Gavaskar Viswanath & Co.): closing stock; आधी चुका दुरुस्त करून दिलेल्या दरांनी depreciation (steel table cost ला विकले पण त्याची रक्कम चुकीने Sales A/c ला credit; typewriter ची ₹40,000 खरेदी चुकीने Purchases ला debit — depreciation लावण्यापूर्वी ती काढून capitalise करा); दोन महिन्यांचे outstanding godown rent; कर्ज घेतल्याच्या तारखेपासून @ 12% p.a. ने accrued interest on loan; sundry debtors च्या 5% इतके provision for bad debts.

परीक्षेतील प्रकार: Balance Sheet च्या आधी चुकीने मांडलेले P&L दुरुस्त करा (Illustration 7 — विसरलेले outstanding expenses debit करा, prepaid insurance credit करा आणि सुधारित net profit काढा); मागील वर्षाच्या Balance Sheet वरून opening entry करा (assets Dr; trade payables, overdraft, provision for doubtful debts व capital Cr — Illustrations 8 आणि 11); Input CGST/SGST हे Output liability समोर वापरून GST चे balances निकाली काढा आणि न वापरलेले input credit हे Balance Sheet मध्ये asset म्हणून पुढे न्या (Illustrations 9 आणि 10 चे working notes).

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा • 10 प्रश्न

PQ 11.1 • PYQ 2019-Jun [4] (b) • Practical • 10M • Pg 334 4× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 11.2 • PYQ 2025-May [4] (b) • Practical • 10M • Pg 336 4× विचारला	LEVEL II	कठीण

	उपयोजन (Application)	
PQ 11.4 • PYQ 2021-Jul [4] (a) • Practical • 10M • Pg 341 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 11.5 • RTP 2022-May [13] • Practical • --- • Pg 343	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 11.6 • PYQ 2024-Sep [3] (a) • Practical • 10M • Pg 346	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 11.7 • RTP 2024-Sep [9] • Practical • --- • Pg 350 5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 11.8 • PYQ 2025-Jan [3] (a) • Practical • 15M • Pg 353 13× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 11.9 • PYQ 2026-May [4] (b) • Practical • 10M • Pg 357	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 11.3 • RTP 2018-May [12] • Practical • --- • Pg 338 5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 11.10 • PYQ 2026-Sep [4] (b) • Practical • 10M • Pg 360	LEVEL II उपयोजन (Application)	

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- संपूर्ण 10--15 mark final accounts प्रश्न पक्का करा: trial balance/schedule of balances वरून working notes सह Trading A/c, P&L A/c व Balance Sheet तयार करा आणि दोन्ही बाजू जुळवा.
- नेहमीच्या adjustment संचाचा सराव करा: closing stock, depreciation (वर्षभरातील additions सह, काळानुसार वाटून), आणखी bad debts + provision for doubtful debts + provision for discount on debtors, outstanding/prepaid expenses व accrued/advance income, goods on approval, माल स्वरूपातील drawings, insurance claim सह abnormal loss, आणि manager's commission on profit.
- परीक्षेत आलेले प्रकार सराव करा: आधी चुकीचे मांडलेले trial balance पुन्हा लिहिणे, नव्या व्यवसायाच्या व्यवहारांच्या वर्णनावरून accounts उभारणे (capital introduced, bank loan, asset purchases), आणि statements तयार करण्यापूर्वी सुटलेले आकडे काढणे.

विभाग 7.2: Manufacturing Entities ची Final Accounts (Final Accounts of Manufacturing Entities)

Final Accounts of Manufacturing Entities

P1-C7-U7.2 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 2 • वर्ग C • प्रकरणातील 21.9% प्रश्न • 7 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C7-U7.2-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा विभागातील §2.1 वाचा: manufacturing entities हे Trading A/c, P&L A/c व Balance Sheet च्या आधी स्वतंत्र Manufacturing Account का तयार करतात.

नोंदी

Manufacturing Account: manufacturing entities हे Trading A/c, P&L A/c व Balance Sheet यांच्या जोडीने final accounts चा भाग म्हणून ते तयार करतात — उद्देश म्हणजे manufacturing उपक्रमांची किफायतशीरता तपासण्यासाठी finished goods ची manufacturing cost ठरवणे; ही cost नंतर Trading A/c ला वर्ग होते.

Trading A/c च्या तुलनेत: Trading A/c हे Gross Profit दाखवते, तर Manufacturing A/c हे direct expenses सह cost of goods sold दाखवते; Manufacturing A/c raw materials व work-in-progress हाताळते, तर Trading A/c फक्त finished goods हाताळते.

विषय 2: उद्देश (Purpose)

P1-C7-U7.2-T02 • Topic 2: Purpose

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा Manufacturing Account ची तीन कार्ये देणारा §2.2 वाचा.

नोंदी

कार्ये: (1) finished products च्या manufacturing ची एकूण cost, तिचे घटक वर्गवारीने दाखवते — त्याला cost of materials, manufacturing wages आणि उत्पादनासाठी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष झालेले expenses debit होतात; (2) factory cost चा तपशील देते, financial books चा cost records शी ताळमेळ आणि manufacturing कामकाजाची कालावधीनिहाय तुलना सोपी करते; (3) output हे Trading A/c ला market price ने नेले तर उत्पादनावरील profit/loss दिसतो, आणि production-linked bonus ठरवण्यासाठीही ते वापरता येते.

विषय 3: Manufacturing Costs

P1-C7-U7.2-T03 • Topic 3: Manufacturing Costs

आधी वाचा Section 2.3 (Manufacturing Costs) अभ्यासा: raw material consumed, direct manufacturing wages, direct manufacturing expenses आणि manufacturing overheads असे वर्गीकरण, तसेच by-products चा अर्थ व treatment.

नोंदी

Cost ची उभारणी (SM 2.3): Raw Material Consumed + Direct Manufacturing Wages + Direct

Manufacturing Expenses = Direct (prime) Manufacturing Cost; त्यात Indirect Manufacturing Expenses / Manufacturing Overhead जोडले की = Total Manufacturing Cost; सूत्र: Raw Material Consumed = Opening inventory of Raw Materials + Purchases – Closing inventory of Raw Materials.

Direct विरुद्ध indirect: direct manufacturing expenses म्हणजे एखाद्या विशिष्ट उत्पादनासाठी झालेल्या, material किंवा wages खेरीजच्या costs — उदा. licence/technology साठीची royalties व plant चे hire charges, जर ते उत्पादित units वर आधारित असतील तर (ते उत्पादनाबरोबर थेट बदलतात); Overhead = Indirect Material (repairs साठीचे stores, लहान अवजारे, fuel, lubricating oil) + Indirect Wages (maintenance wages, holding pay) + Indirect Expenses (training, plant & machinery व factory shed वरील depreciation आणि insurance).

By-products: त्याच raw materials व त्याच प्रक्रियेतून जादा खर्चाविना मिळणारी दुय्यम उत्पादने (साखर उत्पादनातील molasses, dairy मधील ताक); त्यांचे मूल्य सामान्यतः नगण्य असते, म्हणून cost स्वतंत्रपणे ओळखता येत नसेल तेव्हा ती NET REALISABLE VALUE ला घेतात; योग्य treatment — त्यांची विक्री किंमत MANUFACTURING Account ला credit करा (Trading Account ला नाही, नुसते other operating income म्हणूनही नाही), म्हणजे मुख्य उत्पादनाची manufacture cost कमी होते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- by-product ची विक्री किंमत MANUFACTURING Account ला credit करतात (Trading Account ला नाही), म्हणजे मुख्य उत्पादनाची manufacturing cost कमी होते --- नेमका हाच T/F विचारला गेला आहे; तसेच by-products ही net realisable value ला घेतात हेही लक्षात ठेवा.
- direct विरुद्ध indirect manufacturing expenses स्पष्ट करता आले पाहिजेत: उत्पादित units वर आधारित royalty किंवा hire charges हे DIRECT; repairs, plant/factory shed वरील depreciation, insurance, indirect material/wages हे OVERHEAD.
- Raw Material Consumed = Opening inventory of RM + Purchases – Closing inventory of RM हे माहीत असावे, आणि उभारणी: prime cost (RM + direct wages + direct expenses) अधिक overheads = total manufacturing cost.

TQ 3.1 · MTP 2023-May [1] (a) (iii) {C} · True/False · 2M · Pg 366 4x **LEVEL I**
विचारला आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 4: Manufacturing Account ची रचना (Design of A Manufacturing Account)

P1-C7-U7.2-T04 · Topic 4: Design of A Manufacturing Account

आधी वाचा Section 2.4 (Design of a Manufacturing Account) अभ्यासा: quantity व value columns असलेला format, prime cost व factory cost, WIP चे treatment, finished goods ची cost Trading Account ला वर्ग करणे, आणि सुटलेल्या quantities/आकडे काढण्याविषयीच्या tutorial notes.

नोंदी

Format (SM 2.4): ठरावीक रचना नाही, पण quantity व value columns ठेवा; Dr — raw material consumed, direct wages, direct expenses (= Prime cost), factory overheads (royalty, hire charges, repairs & maintenance, depreciation) (= Factory cost), opening Work-in-Process; Cr — net realisable value ला by-products, closing Work-in-Process, आणि balancing वर्ग By Trading A/c — cost of finished goods; Trading A/c ही cost of production (opening finished goods सह) debit करून समोर sales व closing finished goods ठेवते आणि gross profit दाखवते.

Tutorial notes: दोन्ही बाजू जुळव्यात म्हणून quantity columns वापरा — units sold = opening finished goods + units manufactured - closing finished goods; Manufacturing A/c फक्त raw-material quantities व WIP values दाखवते, Trading A/c फक्त finished-goods quantities दाखवते; उलट सूचना नसेल तर sales ही FIFO basis वर धरा, म्हणजे closing inventory शक्य तेवढे त्या वर्षात तयार झालेल्या मालाचेच असते.

Unit-आधारित गणना (Illustration 2 — Mr. Vimal): प्रत्येक दराचा आधार नीट वाचा — direct wages चे कंत्राट उत्पादित प्रत्येक unit ला @ ₹0.80 आणि त्याशिवाय closing WIP च्या प्रत्येक unit ला @ ₹0.40 ($5,00,000 \times 0.80 + 12,000 \times 0.40 = ₹4,04,800$); machine चे hire charges उत्पादित प्रत्येक unit ला @ ₹0.60 हा direct expense, तर factory shed चे hire आणि repairs & maintenance हे indirect expenses.

सुटलेल्या आकड्यांचे प्रश्न: credit purchases हे Creditors A/c चा balancing figure म्हणून काढा (To Bank + To Balance c/d - By Balance b/d), ते Raw Material A/c ला post करा आणि raw material consumed किंवा closing stock साठी ते balance करा, मग Manufacturing A/c पूर्ण करून Trading A/c पर्यंत जा; office च्या बाबी Manufacturing A/c मधून वगळा व त्या P&L ला लावा (office labour wages, विजेचा office चा वाटा, ग्राहकांपर्यंतचे delivery charges), पण fuel charges व freight inwards हे direct expenses म्हणूनच ठेवा; नोंद न झालेल्या machinery वरील राहिलेले depreciation लक्षात ठेवा.

manufacturer ची संपूर्ण final accounts (Illustration 3 — Mr. White): तीन inventories असलेल्या trial balance वरून Manufacturing, Trading, P&L A/c व Balance Sheet तयार करा — सामायिक expenses factory व office मध्ये वाटा (व्यापलेल्या जागेनुसार rent 3/4 : 1/4, lighting 2/3 : 1/3), scrap च्या विक्रीची रक्कम Manufacturing A/c ला credit करा, outstanding wages (Manufacturing) व outstanding salaries (P&L) जोडा, plant वर Manufacturing मध्ये आणि office furniture वर P&L मध्ये depreciation लावा, provision for doubtful debts ची आवश्यक रक्कम सध्याच्यापेक्षा जितकी जास्त तेवढीच लावा, आणि तिन्ही closing stocks (raw materials, WIP, finished goods) Balance Sheet ला न्या.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 5 प्रश्न

- Manufacturing A/c तयार करण्याचा सराव करा: Dr --- opening WIP, raw materials consumed, direct wages, direct expenses (unit वर आधारित hire charges/royalty), factory overheads; Cr --- NRV ला by-products, closing WIP, आणि Trading A/c ला वर्ग केलेली cost of finished goods.
- unit वर आधारित गणनेचा सराव करा: उत्पादित प्रत्येक unit ला direct wages @ ₹x आणि closing WIP च्या प्रत्येक unit ला कमी दर, उत्पादित प्रत्येक unit ला hire charges --- दराचा आधार नीट वाचा, आणि दोन्ही बाजू जुळतात का हे तपासण्यासाठी quantity columns वापरा.

PQ 4.1 · PYQ 2019-Nov [5] (b) · Practical · 5M · Pg 367 5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.5 · PYQ 2024-Jun [5] (b) (i) · Practical · 5M · Pg 376 4× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.6 · PYQ 2025-Sep [5] (b) · Practical · 5M · Pg 377	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.3 · PYQ 2021-Dec [5] (b) · Practical · 15M · Pg 371 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.4 · PYQ 2022-May [5] · Practical · 20M · Pg 373	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा · 1 प्रश्न

- Raw Material A/c, Creditors A/c, Manufacturing A/c व Trading A/c एकमेकांशी जोडणारे सुटलेल्या आकड्यांचे प्रश्न सोडवा: Creditors A/c मधून credit purchases काढा, वापरासाठी Raw Material A/c balance करा, मग Manufacturing व Trading A/cs पूर्ण करा.
- परस्परसंबंध पाहा: Manufacturing A/c ची cost of production हीच Trading A/c ची debit बाजू ठरते; वेगळे सांगितले नसेल तर closing finished-goods च्या valuation साठी FIFO धरा.

PQ 4.2 · PYQ 2020-Nov [5] (c) · Practical · 10M · Pg 368 2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
---	---------------------------------	------

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- संपूर्ण 15--20 mark manufacturer's final accounts पक्की करा: तीन inventories (raw materials, WIP, finished goods) व scrap ची विक्री असलेल्या trial balance वरून Manufacturing, Trading, P&L A/c व Balance Sheet.
- expenses हे factory (Manufacturing A/c) व office (P&L A/c) मध्ये वाटण्याचा सराव करा --- rent, power, depreciation --- नेहमीच्या adjustments सह (closing stocks, outstanding wages, provisions) सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत.

प्रकरण 8

Non-Profit Organisations ची Financial Statements (Financial Statements of Non-Profit Organisations)

Financial Statements of Non-Profit Organisations

5 विषय • 36 वर्गीकृत प्रश्न • महत्त्व: A

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% • Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे पेपरशी सुसंगत

Level I — स्मरण आणि आकलन

7.4%

243 पैकी 18 गुण

Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण

92.6%

243 पैकी 225 गुण

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C8-U8-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1 Introduction वाचा: non-profit organisation चे स्वरूप आणि ती तयार करत असलेल्या final accounts चा संच.

नोंदी

Non-profit organisation: ही एक कायदेशीर accounting entity असून ती sole proprietor, partners किंवा shareholders साठी नव्हे तर संपूर्ण समाजाच्या हितासाठी चालवली जाते — समाजाला/सभासदांना सेवा देणे हाच मुख्य हेतू; उदा. सार्वजनिक रुग्णालये, सार्वजनिक शैक्षणिक संस्था, clubs, मंदिरे, चर्च.

Final accounts: कालावधीची कामगिरी दाखवण्यासाठी Receipts and Payments Account व Income and Expenditure Account, आणि कालावधीअखेरची आर्थिक स्थिती दाखवण्यासाठी Balance Sheet.

परिभाषा: Income and Expenditure A/c हे P&L A/c सारखेच असते, पण expenditure पेक्षा जास्त income = SURPLUS आणि income पेक्षा जास्त expenditure = DEFICIT; एकूण cash receipts व payments हे Receipts and Payments Account मधून समोर येतात.

विषय 2: Receipts and Payments Account चे स्वरूप (Nature of Receipts and Payments Account)

P1-C8-U8-T02 • Topic 2: Nature of Receipts and Payments Account

आधी वाचा ICAI Study Material मधील Section 2 'Nature of Receipts and Payments Account' वाचा: cash book

चा सारांश म्हणून त्याची वैशिष्ट्ये, त्याच्या मर्यादा, आणि (Section 4.1 मधून) Sports Fund सारख्या विशेष funds साठीचे fund accounting.

नोंदी

अर्थ (SM): “A Receipts and Payments Account is a summary of the cash book” — त्यात date column नसतो; receipts डावीकडे, payments उजवीकडे, cash book प्रमाणेच त्याच बाजू; रुग्णालये, clubs, societies, मंदिरे, चर्च इत्यादी वापरतात असे हे प्राथमिक account.

Cash basis, accrual नव्हे (SM): “receipts and payments account is not based on the accrual system of book keeping as it records all the receipts and payments whether capital or revenue, pertaining to the current, previous or future periods.”

वैशिष्ट्ये: (a) cash व bank व्यवहारांचा सारांश — सर्व receipts (capital किंवा revenue) debit, सर्व payments credit; (b) सुरुवात opening cash व bank balances ने आणि शेवट त्यांच्या closing balances ने; (c) सामान्यतः हे double entry system चा भाग नसते; (d) त्याचा balance नेहमी debit असतो, कारण तो हातातील व bank मधील cash चा बनलेला असतो.

मर्यादा: कालावधीचा surplus किंवा deficit यावरून काढता येत नाही — ते फक्त cash/bank स्थिती दाखवते, सर्व non-cash बाबी (outstanding/advance subscriptions, depreciation) वगळते आणि capital व revenue, तसेच मागील/पुढील व चालू कालावधीच्या बाबी एकत्र करते; फक्त हेच तयार करणे केवळ अगदी साध्या संस्थांना चालते, जिथे cash खेरीज assets नाहीत व liabilities नाहीत.

Fund accounting (4.1): विशेष हेतूसाठी गोळा केलेल्या रकमा (उदा. Sports Fund, match donations व तिकीट विक्री) त्या fund ला credit होतात आणि संबंधित expenses त्याच fund ला liabilities बाजूस debit होतात — Income and Expenditure Account ला कधीही लावायचे नाहीत; उपलब्ध fund पेक्षा जास्त असलेला expense तेवढाच I&E ला debit होतो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 3 प्रश्न

- समर्थन देता आले पाहिजे: R&P Account हा cash/bank व्यवहारांचा सारांश आहे (cash basis), accrual नव्हे --- तो मागील, चालू व पुढील कालावधींची सर्व receipts व payments, capital असोत की revenue, नोंदवतो.
- True/False सापळा: 'R&P Account highlights total income and expenditure' --- False; तो एकूण cash receipts व payments समोर आणतो; non-cash बाबी वगळल्यामुळे त्यावरून surplus/deficit काढता येत नाही.
- True/False सापळा: Sports Fund (specific fund) असेल तर क्रीडा कार्यक्रमाचे expenses त्याच Fund ला लावतात, Income and Expenditure Account ला कधीही नाही --- True (fund accounting).
- लक्षात ठेवा: त्याची सुरुवात opening cash/bank balances ने होते, शेवट closing balances ने होतो, आणि त्याचा balance नेहमी debit असतो.

TQ 2.3 • MTP 2024-Dec [1] (a) (v) {C} • True/False • 2M • Pg 383 3× विचारला

LEVEL I

आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 2.2 • PYQ 2024-Sep [1] (a) (v) {C} • True/False • 2M • Pg 383

LEVEL I

आकलन (Understanding)

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा • 1 प्रश्न

PQ 2.1 • PYQ 2019-Nov [4] (b) • Practical • 10M • Pg 383 2× विचारला

LEVEL II

उपयोजन (Application)

कठीण

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- उलट प्रश्नाचा सराव करा: दिलेले Income and Expenditure Account व Balance Sheets वरून accruals काढून (outstanding/advance subscriptions, prepaid व outstanding expenses) आणि capital receipts/payments जोडून R&P Account पर्यंत मागे या.
- Subscription Account हे ledger म्हणून पक्के करा: दोन्ही बाजूंना opening/closing outstanding व advance balances घेऊन मिळालेली cash subscriptions काढा.
- परस्परसंबंध पाहा: I&E मधील depreciation व non-cash बाबी वगळल्या जातात; asset purchases व fund receipts फक्त R&P मध्ये येतात.

विषय 3: Income and Expenditure Account

P1-C8-U8-T03 • Topic 3: Income and Expenditure Account

आधी वाचा Section 3 अभ्यासा: Income and Expenditure Account ची वैशिष्ट्ये, R&P Account पेक्षा त्याचे वेगळेपण, income चे मुख्य स्रोत (subscriptions, donations, entrance fees, life membership), आणि R&P Account वरून I&E Account तयार करण्याची टप्प्याटप्प्याने पद्धत (3.3).

नोंदी

स्वरूप: हे NPO साठीचे Profit and Loss Account चे समकक्ष असून accrual तत्त्वावर तयार होते — फक्त चालू कालावधीच्या revenue बाबी; Surplus = expenditure पेक्षा जास्त income, Deficit = income पेक्षा जास्त expenditure; depreciation सारख्या non-cash बाबी येतात, सर्व capital बाबी वगळल्या जातात, opening balance नसतो; Companies Act 2013 च्या u/s 8 खाली नोंदणी झालेल्या NPOs हे I&E व Balance Sheet हे Schedule III नुसार तयार करतात.

Income चे मुख्य स्रोत (3.1): subscriptions, साधारण donations, membership/entrance fees (रक्कम नेहमीसारखी किंवा bye-laws नुसार असल्यास), स्थानिक प्राधिकरणांकडून येणारे recurring grants, investments वरील income; विशेष उपक्रमाच्या receipts (match तिकिटांची विक्री) त्या उपक्रमाच्या expenditure मधून वजा करून फक्त निव्वळ रक्कम दाखवतात; capital receipts हे Capital Fund ला किंवा विशेष fund ला credit होतात (fund accounting), fixed asset ची विक्री त्या asset account ला; life membership fee हे capital receipt (non-recurring) असून थेट Capital Fund मध्ये जोडतात; स्वतंत्र trading उपक्रमाचा trading profit

एकत्रीकरणाच्या वेळी I&E ला वर्ग होतो.

Receipts and Payments Account	Income and Expenditure Account
Capital किंवा revenue अशा cash receipts व payments चा वर्गीकृत सारांश.	कालावधीतील फक्त revenue expenditure (Dr) व revenue income (Cr).
Cash basis — चालू, मागील व पुढील कालावधीच्या बाबी येतात.	Accrual basis — देय झालेल्या पण न मिळालेल्या/न दिलेल्या रकमाही येतात.
Opening cash/bank balances नी सुरू; balance नेहमी debit.	Opening balance नाही; balancing figure म्हणजे surplus किंवा deficit.
Non-cash बाबी वगळल्या; surplus/deficit काढता येत नाही.	Non-cash बाबी (depreciation) येतात; surplus/deficit दाखवते.

R&P → I&E पद्धत (3.3): (i) opening Balance Sheet (assets - liabilities) वरून opening Capital/Accumulated Fund काढा; (ii) accrual किंवा outstanding adjustments लागणाऱ्या incomes/expenses साठी ledger accounts उघडा व कालावधीच्या रकमा I&E ला वर्ग करा; (iii) adjust न लागणाऱ्या बाबी R&P मधून थेट I&E ला post करा; (iv) capital receipts/payments हे asset किंवा liability accounts ला post करा — asset विक्रीवरील capital profit/loss तेवढाच I&E मध्ये येतो; (v) I&E चा balance Capital Fund ला वर्ग करा; (vi) उरलेल्या balances वरून Balance Sheet तयार करा.

Subscription ची मांडणी: वर्षाचे income = cash received + अखेरीस outstanding - सुरुवातीस outstanding + मागील वर्षी या वर्षासाठी मिळालेले advance - या वर्षी पुढील वर्षासाठी मिळालेले advance; उदा. ₹42,000 मिळाले (त्यात मागील वर्षाचे ₹1,600, पुढील वर्षाचे ₹600) आणि ₹3,000 अजून येणे बाकी → I&E ला ₹42,800 credit; closing outstanding subscription हे asset, तर advance मध्ये मिळालेले subscription हे liability.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 4 प्रश्न

- स्पष्ट करा: I&E Account हे NPO साठीचे P&L चे समकक्ष असून accrual basis वर असते; फक्त चालू वर्षाच्या revenue बाबी येतात; Surplus = जास्त income, Deficit = जास्त expenditure.
- True/False सापळे: व्यवसाय करणाऱ्या व्यक्ती net income हे I&E/Receipts & Expenditure Account ने काढतात, P&L ने नव्हे; Life Membership Fee हे capital receipt (non-recurring) असून Capital Fund मध्ये जोडतात --- 'revenue receipt' हे False.
- society च्या स्वतंत्र trading उपक्रमाचा trading profit I&E ला वर्ग होतोच; additional-information मधील adjustments दोन ठिकाणी येतात (double entry), एका ठिकाणी नव्हे.

TQ 3.2 · RTP 2023-Dec [1] (ix) · True/False · --- · Pg 386	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.3 · PYQ 2025-May [1] (a) {C} · True/False · 4M · Pg 386 4× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.4 · PYQ 2026-May [1] (a) (v) {C} · True/False · 2M · Pg 387	LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 7 प्रश्न

- subscription ची मांडणी सराव करा: cash received ± outstanding (opening/closing) ± advance (opening/closing) = वर्षाचे income.
- R&P → I&E conversion चा सराव करा: capital बाबी काढा, outstanding/prepaid expenses व incomes adjust करा, depreciation लावा, विशेष उपक्रमाचे income त्याच्या fund समोर निव्वळ करा.
- Revenue हेतूच्या donations हे income; specific donations हे fund accounts ला जातात; fixed assets च्या विक्रीवरील profit/loss तेवढाच I&E मध्ये येतो.

PQ 3.5 · RTP 2026-Jan [10] · Practical · 8M · Pg 396	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 3.7 · PYQ 2026-May [5] (b) · Practical · 5M · Pg 402	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 3.1 · PYQ 2018-Nov [5] (a) · Practical · 10M · Pg 387 4× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 3.2 · PYQ 2019-Jun [5] (b) · Practical · 10M · Pg 389 6× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 3.3 · PYQ 2021-Jan [4] (b) · Practical · 10M · Pg 392 6× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 3.6 · RTP 2026-May [10] · Practical · --- · Pg 399	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 3.4 · MTP 2024-Dec S1 [4] (a) · Practical · 8M · Pg 394 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- दोन तारखांच्या balances वरून संपूर्ण R&P व I&E Accounts एकत्र तयार करणे पक्के करा (club किंवा doctor's practice) --- नेहमीचे 8-10 mark प्रश्न.
- opening Balance Sheet वरून opening Capital Fund काढा, त्यात accrued incomes व outstanding expenses धरा.
- cash-basis व्यावसायिकांसाठी (Dr. Deku सारखे), borrowings वरील interest, depreciation व outstanding बाबी सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत हाताळा.

विषय 4: Balance Sheet

P1-C8-U8-T04 · Topic 4: Balance Sheet

आधी वाचा Section 4 अभ्यासा: Capital Fund/Accumulated Fund, विशेष बाबींचे treatment (4.1 --- donations, entrance fees, subscriptions, life membership, legacy, endowment fund) आणि 4.2 मधील तयारीचे टप्पे.

नोंदी

Capital Fund: “the excess of total assets over total outside liabilities is known as Capital Fund” — सभासदांच्या legacies, विशेष donations, entrance fees आणि साठलेल्या surpluses मधून तो तयार होतो; सभासदांनी काहीच दिलेले नसेल तर त्याला “Accumulated Fund” म्हणतात; वर्षाचा surplus मागून आलेल्या fund मध्ये जोडतात (deficit वजा करतात).

विशेष बाबी (4.1): specific donation, legacy (मृत्युपत्राने मिळालेली), entrance/admission fee आणि life membership fee → liabilities बाजूस capitalise करा (Capital Fund मध्ये किंवा विशेष fund मध्ये जोडा; प्रश्नात वेगळी सूचना असल्यास ती पाळा); general donations व जुन्या वर्तमानपत्रांची विक्री → I&E मध्ये income; endowment fund — त्यावरील income liabilities बाजूच्या त्याच fund मध्ये जोडतात व त्याचे expenses त्यातून वजा करतात; जुन्या fixed asset ची विक्री — capital receipt, विक्रीवरील profit/loss तेवढाच I&E मध्ये येतो; honorarium — कर्मचारी नसलेल्या व्यक्तीला सेवेबद्दल दिलेली रक्कम, हा revenue expense.

“Fund” विरुद्ध “Account”: विशेष हेतूसाठी गोळा केलेल्या रकमा गुंतवल्या असतील तरच Fund ही संज्ञा काटेकोरपणे लागू होते (Scholarship Fund, Prize Fund) — अशा investments व accrued income स्वतंत्रपणे दाखवतात; गुंतवणूक नसेल तर “Account” अधिक योग्य (Building Account, Tournament Account); life-member ची एकरकमी रक्कम पर्यायाने (1) मृत्यूपर्यंत पुढे नेता येते, (2) दरवर्षी नेहमीच्या subscription एवढी I&E ला सोडता येते, किंवा (3) अपेक्षित आयुष्यावर विभागून देता येते.

तयारीचे टप्पे (4.2): opening Capital Fund = opening assets – opening liabilities, यात prepaid expenses व accrued incomes ही assets आणि outstanding expenses व advance incomes ही liabilities धरा; closing cash/bank हे R&P Account मधून येते (bank overdraft → liabilities बाजू); fixed assets: opening balance + purchases – sales – depreciation = closing balance; opening liabilities मधील वाढ/घट नुसार adjust करा.

नेहमीची मांडणी: फक्त OUTSTANDING subscriptions हे current asset आणि advance subscriptions हे liability (चालू वर्षाचे मिळालेले subscriptions हे income असतात, asset नव्हे); I&E ला लावलेले consumables (sports material, औषधे, अन्नपदार्थ) = opening stock + purchases (creditors account मधून काढलेले) – closing stock; entrance fees/donations चा capitalise करायचा भाग (दिलेल्या % नुसार) थेट Capital Fund ला, उरलेला I&E ला.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 3 प्रश्न

- Capital Fund = एकूण OUTSIDE liabilities वर एकूण assets चा अधिक्य; सभासदांनी काहीच दिले नसेल तर त्याला Accumulated Fund म्हणतात --- नेहमीचा True/False.
- True/False सापळा: चालू वर्षासाठी RECEIVED झालेली subscriptions हे गोळा झालेले income --- current asset नव्हे; फक्त OUTSTANDING subscriptions हे asset (advance subscriptions हे liability).
- Capital विरुद्ध revenue: entrance fees, legacies, life membership, specific donations → capitalise; general donations, recurring grants → income.

TQ 4.1 • MTP 2023-May [1] (a) (vi) {C} • True/False • 2M • Pg 404	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 4.2 • MTP 2024-Jul [1] (a) (iii) {C} • True/False • 2M • Pg 404 3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 4.3 • PYQ 2026-Sep [1] (a) (v) {C} • True/False • 2M • Pg 404	LEVEL I आकलन (Understanding)	

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 12 प्रश्न

- consumable-stores ची मांडणी सराव करा (sports material): opening stock + purchases (creditors account मार्गे)
- closing stock = वापरलेली रक्कम, ती I&E ला लावतात.
- fixed assets पुढे न्या: opening balance + additions - sales - depreciation = closing balance.

PQ 4.11 • RTP 2024-Sep [10] • Practical • --- • Pg 433 9× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.15 • PYQ 2025-Sep [4] (b) • Practical • 8M • Pg 442	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.2 • PYQ 2022-May [4] (a) • Practical • 10M • Pg 408	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.5 • PYQ 2023-Jun [4] (a) • Practical • 15M • Pg 417 4× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.7 • RTP 2023-Dec [16] • Practical • --- • Pg 422 6× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.8 • PYQ 2024-Jun [3] (a) • Practical • 12M • Pg 425	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.9 • MTP 2024-Aug [3] (a) • Practical • 15M • Pg 428 4× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.10 • PYQ 2024-Sep [4] (b) • Practical • 10M • Pg 430 5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.13 • RTP 2025-Jan [10] • Practical • --- • Pg 437 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.14 • PYQ 2025-May [3] (a) • Practical • 12M • Pg 440	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.4 • MTP 2022-Nov S1 [5] (a) • Practical • 15M • Pg 413	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 4.17 • PYQ 2026-Sep [5] (b) • Practical • 5M • Pg 448	LEVEL II उपयोजन (Application)	

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 5 प्रश्न

- उलट प्रश्न सोडवा: I&E Account व अतिरिक्त माहितीवरून R&P Account आणि opening/closing Balance Sheets पुन्हा उभारा --- प्रत्येक adjustment ची दोन्ही ठिकाणे शोधा.
- परस्परसंबंध: surplus/deficit हे Capital Fund मध्ये जाते; specific-fund चे incomes व expenses (tournament, prize, building) I&E टाळून liabilities बाजूच्या fund मध्ये adjust होतात.

- pass-book विरुद्ध cash-book balances, वर्षाच्या भागापुरते depreciation आणि दिलेली entrance-fee capitalisation टक्केवारी हाताळा.

PQ 4.1 • PYQ 2021-Jan [5] (c) • Practical • 10M • Pg 406	2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 4.3 • PYQ 2022-Nov [4] (b) • Practical • 10M • Pg 411	2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 4.6 • PYQ 2023-Dec [2] (b) • Practical • 12M • Pg 419		LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 4.12 • PYQ 2025-Jan [5] (a) • Practical • 10M • Pg 434		LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 4.16 • PYQ 2026-Jan [3] (a) • Practical • 10M • Pg 445		LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- संपूर्ण 10-15 mark साखळी पक्की करा: दिलेल्या R&P Account वरून opening Capital Fund → I&E Account → closing Balance Sheet.
- नेहमीच्या adjustments चा सराव करा: दोन्ही टोकांना outstanding/advance subscriptions, prepaid व outstanding expenses, depreciation, राखून ठेवलेली investments व accrued interest असलेले funds, capitalise केलेली entrance fees/legacies.

विषय 5: शैक्षणिक संस्था (Educational Institution)

P1-C8-U8-T05 • Topic 5: Educational Institution

आधी वाचा Section 5 'Educational Institutions' अभ्यासा: निधीचे स्रोत (donations, fees, Government grants चे चार प्रकार), आणि विशिष्ट बाबींचे treatment --- लोकांकडून मिळणाऱ्या donations, capitation/admission fees, laboratory व library deposits, आणि term fees चा वापर.

नोंदी

निधीचे तीन स्रोत (5.1): (1) लोकांकडून donations; (2) fees — वार्षिक tuition fees, term fees, admission fees, laboratory fees इत्यादी; (3) Government grants — चार प्रकारचे: Maintenance Grant, Equipment Grant, Building Grant आणि वेळोवेळी मंजूर होणारे इतर grants.

Grants: Maintenance Grant हे recurring असून वर्षभर हप्त्यांनी मिळते — I&E चे revenue income; Equipment व Building grants capitalise होतात; grant-in-aid हे School Code नुसार staff salaries, rent-taxes-insurance, repairs, prizes, audit fees इत्यादींसाठी वापरता येते; बहुतेक संस्था Societies Registration Act 1860 खालील Societies असतात आणि सर्व financial year पाळतात.

विशिष्ट बाबी (5.2): लोकांकडून मिळणाऱ्या donations या recurring किंवा non-recurring हेतूसाठी, cash मध्ये किंवा वस्तुरूपात (जमीन व इमारत, shares, furniture) असू शकतात; capitation/admission fees संस्था चालवणारी Parent Body गोळा करते (अशा वसुलीवर आता कडाडून टीका होते व तिच्यावर बंदी आहे); विद्यार्थ्यांकडून

घेतलेली laboratory व library deposits विद्यार्थी अखेर संस्था सोडेपर्यंत संस्थेकडे राहतात — ती परत करावी लागतात, म्हणून Balance Sheet च्या liabilities बाजूस दाखवतात.

Term fees: receipts व expenditures चे स्वतंत्र account ठेवतात आणि surplus पुढील वर्षाकडे नेतात; तो medical inspection, शालेय नियतकालिक, परीक्षा खर्च, tournaments, क्रीडा व खेळ, वर्तमानपत्रे, सहली, prizes, scouting, शालेय band आणि तत्सम सह-अभ्यासक्रम उपक्रमांसाठी वापरता येतो.

परीक्षेचा प्रकार (Illustration 13 — Republic College): tuition व इतर fees (त्यात मागासवर्गीय विद्यार्थ्यांसाठी Government कडून येणे असलेली fees), revenue Government grants आणि निव्वळ seminar/consultancy/hostel/mess receipts हे income; विद्यार्थ्यांच्या security deposits, Provident Fund, Research व Building Funds हे liabilities बाजूस येतात व त्यांसाठी राखून ठेवलेली investments स्वतंत्रपणे assets म्हणून दाखवतात; stores चा profit हा sales वरील net-profit % ने काढतात; surplus Capital Fund मध्ये जोडतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- True/False: विद्यार्थ्यांकडून घेतलेली laboratory व library deposits विद्यार्थी सोडून गेल्यावर परत द्यावी लागतात, म्हणून ती Balance Sheet च्या liabilities बाजूस दाखवतात --- True.
- grants मधील फरक: maintenance grant हे recurring income; equipment व building grants capitalise होतात.
- निधीचे तीन स्रोत माहीत असावेत: लोकांकडून donations, fees (tuition, term, admission, laboratory), आणि Government grants.

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा • 1 प्रश्न

PQ 5.1 • PYQ 2020-Nov [4] (b) • Practical • 10M • Pg 449

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- balances च्या यादीवरून college साठी I&E Account व Balance Sheet तयार करणे पक्के करा: tuition/admission fees हे income, विद्यार्थ्यांकडून security deposits हे liability, surplus जोडलेला Capital Fund.
- या प्रश्नांतील नेहमीची adjustments सराव करा: outstanding tuition fees, prepaid expenses, buildings/equipment वरील depreciation, वर्षभरात मिळालेली grants.
- funds (building fund, scholarship fund) आणि त्यांसाठी राखून ठेवलेली investments ही Capital Fund पासून वेगळी दाखवा.

प्रकरण 9

Incomplete Records मधून Accounts (Accounts from Incomplete Records)

Accounts from Incomplete Records

4 विषय • 23 वर्गीकृत प्रश्न • महत्त्व: C

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% • Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे **जवळजवळ पूर्णतः समस्या-सोडवणूक**

Level I — स्मरण आणि आकलन	0.0%	165 पैकी 0 गुण
Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण	100.0%	165 पैकी 165 गुण

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C9-U9-T01 • Topic 1: Introduction

आधी वाचा ICAI Study Material मधील Section 1 'Introduction' आणि Section 2 'Types of Single Entry System' वाचा --- incomplete records म्हणजे काय, ती का तयार होतात, single entry system ची वैशिष्ट्ये, आणि त्याचे तीन प्रकार (pure, simple, quasi).

नोंदी

अर्थ (SM): "There is no such formal system as Single-Entry System as the accounts can only be prepared using Double Entry System" — single entry ही खरे तर incomplete किंवा improper records ची पद्धत आहे: काही व्यवहारांचे दोन्ही पैलू नोंदवले जातात, काहींचा एकच, तर काहींचा एकही नाही; सामान्यतः फक्त cash receipts/payments आणि personal accounts (receivables, payables, capital) ठेवले जातात.

Records अपूर्ण का राहतात: accounting चे ज्ञान नसणे, वेळ व श्रम परवडणार नाहीत इतका लहान व्यवसाय, आगीसारख्या अपघातात records नष्ट होणे, किंवा एखादा आवश्यक आकडा माहीत नसल्याने तो balancing figure म्हणून काढावा लागणे (उदा. inventory खराब किंवा नष्ट झालेली).

Single Entry System ची पाच वैशिष्ट्ये: (1) recording ची चुकीची, अशास्त्रीय व अव्यवस्थित पद्धत; (2) सामान्यतः real आणि nominal accounts ची नोंद नसते — बहुतांश फक्त cash व्यवहार आणि personal accounts; (3) cash book मध्ये मालकाचे व्यावसायिक व वैयक्तिक व्यवहार एकत्र होतात; (4) एकसारखेपणा नाही — प्रत्येक firm च्या सोयीनुसार पद्धत बदलते; (5) उपलब्ध माहितीवरून profit हा केवळ अंदाज असतो, त्यामुळे खरा profit व आर्थिक स्थिती ठरवता येत नाही.

तीन प्रकार (Sec 2): pure single entry — फक्त personal accounts (cash/bank, sales किंवा purchases ची माहिती नाही; केवळ कागदावर अस्तित्व); simple single entry — personal accounts + cash book; quasi single entry — personal accounts + cash book + काही subsidiary books (Sales book, Purchases book, Bills

book; discounts personal accounts मध्ये नोंदवले जातात) — double entry ला पर्याय म्हणून सामान्यतः वापरला जाणारा प्रकार.

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- short note साठी Single Entry System ची पाच Features पाठ करा: (1) चुकीची, अशास्त्रीय व अव्यवस्थित पद्धत; (2) सामान्यतः real आणि nominal accounts नाहीत --- फक्त cash व्यवहार आणि personal accounts नोंदवले जातात; (3) cash book मध्ये मालकाचे व्यावसायिक व वैयक्तिक व्यवहार एकत्र होतात; (4) एकसारखेपणा नाही --- प्रत्येक firm नुसार पद्धत बदलते; (5) profit हा केवळ अंदाज असतो, त्यामुळे खरा profit व आर्थिक स्थिती ठरवता येत नाही.
- तसेच तीन प्रकार लक्षात ठेवा: pure single entry (फक्त personal accounts), simple single entry (personal accounts + cash book), quasi single entry (personal accounts + cash book + काही subsidiary books).
- लक्षात ठेवा: 'single entry' ही खरे तर incomplete records ची पद्धत आहे --- accounts योग्य रीतीने फक्त double entry खालीच तयार होतात.

TQ 1.1 • RTP 2025-May [18] (iv) • Short Note • --- • Pg 454

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

सोपा

विषय 2: Single Entry System चे प्रकार (Types of Single Entry System)

P1-C9-U9-T02 • Topic 2: Types of Single Entry System

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा विभागातील §2 वाचा: single entry system चे तीन प्रकार, M/s Small shop आणि t-shirt shop ची उदाहरणे.

नोंदी

Pure single entry: फक्त personal accounts ठेवले जातात — cash व bank balances, sales, purchases इत्यादींची माहिती नसते; केवळ कागदावर, प्रत्यक्ष application नाही.

Simple single entry: फक्त personal accounts आणि cash book ठेवले जातात; cash book मधून posting फक्त personal accounts ला होते, आणि debtors कडून मिळालेली व creditors ला दिलेली cash ही दिलेल्या किंवा मिळालेल्या bills वर नुसती नोंदवली जाते.

Quasi single entry: personal accounts, cash book आणि काही subsidiary books (Sales book, Purchases book, Bills book) ठेवले जातात; discounts ची स्वतंत्र नोंद नसते, ती personal accounts मध्ये नोंदवली जातात, आणि wages, rent, rates यांसारख्या expenses ची माहिती विखुरलेली असते — double entry ला पर्याय म्हणून सामान्यतः वापरली जाणारी पद्धत हीच आहे.

विषय 3: Capital Comparison ने Profit काढणे (Ascertainment of Profit by Capital Comparison)

P1-C9-U9-T03 · Topic 3: Ascertainment of Profit by Capital Comparison

आधी वाचा Section 3 अभ्यासा: Net Worth/Statement of Affairs पद्धत --- profit चे सूत्र, दोन तारखांना Statements of Affairs तयार करणे (3.3), आणि Statement of Affairs व Balance Sheet यांतील फरक (3.2).

नोंदी

Net Worth / Statement of Affairs पद्धत — सूत्र: Profit = Closing capital + Drawings – Fresh capital introduced – Opening capital; किंवा Capital Account चा balancing figure म्हणजेच profit (Dr: drawings, closing balance c/d; Cr: opening balance b/d, additional capital, net profit).

Statement of Affairs: Capital = Assets – Liabilities, दोन्ही तारखांना तयार केले जाते; आकड्यांचे स्रोत — cash साठी cash book, bank साठी bank pass book, debtors/creditors साठी personal ledger, inventory प्रत्यक्ष मोजणी व valuation ने, fixed assets ची यादी करून वाजवी depreciation नंतरच्या written-down value ला घेतली जातात.

Statement of Affairs	Balance Sheet
अंशत: double/अंशत: single entry; अंदाज, गृहीतके व स्मरणावर आधारित.	पूर्णत: double entry; प्रत्येक बाब ledger व कागदपत्रांतून पडताळता येते.
Capital ही केवळ balancing figure — assets व liabilities समान असायलाच हवेत असे नाही.	Capital ledger मधील Capital A/c मधून; दोन्ही बाजू नेहमी समान.
सुटलेल्या assets/liabilities ओळखणे फार कठीण.	काहीही सुटत नाही; एक बाब सुटली तर sheet जुळत नाही.
Assets ची valuation मनमानी; पद्धत disclose होत नाही.	शास्त्रीय valuation — cost वजा depreciation; बदल disclose होतात.
उद्देश: opening व closing capital काढणे.	उद्देश: विशिष्ट तारखेची financial position दाखवणे.

तुलनेपूर्वीची Adjustments: “?” अशी खूण असलेली closing assets आधी काढा (उदा. opening building वर 2.5% आणि furniture वर 10% depreciation लावून closing values मिळवा); मालकाचे मुदत पूर्ण झालेले LIC चे पैसे व्यवसायात ठेवले असतील तर ते fresh capital (वजा करा); दरमहा घरखर्चासाठी काढलेली रक्कम (₹2,000 p.m. × 12) drawings म्हणून परत जोडा; तसेच accrued interest, bad debts/provisions हाताळा, आणि एका वर्षाहून मोठ्या कालावधीसाठी drawings व interest प्रमाणशीर लावा.

Income-Tax-Officer प्रकार (Illustration 5): दोन्ही तारखांच्या assets/liabilities वरून capitals काढा, मग कालावधीचे income = closing capital + घरगुती drawings (₹4,000 × 24 months) – opening capital; जाहीर

केलेल्या income शी तुलना करा — जादा रक्कम म्हणजे लपवलेले income, त्यामुळे ITO चे म्हणणे योग्य ठरते.

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 3 प्रश्न

- सूत्र पक्के करा: Profit = Closing capital + Drawings – Fresh capital introduced – Opening capital; किंवा Capital Account चा balancing figure म्हणून profit काढा.
- बहु-टप्पी प्रश्न सोडवा: आधी दोन्ही तारखांना Statements of Affairs तयार करा (Capital = Assets – Liabilities), जिथे काही assets '?' असतात व त्या काढाव्या लागतात --- उदा., opening values वर depreciation लावून closing building/furniture.
- Income-Tax-Officer प्रकार (undisclosed income) सोडवा: दोन वर्षांची capitals तुलना करा, drawings/घरखर्च, assets मधील भर आणि fresh capital adjust करून प्रत्येक वर्षाचे खरे income काढा.
- तुलनेपूर्वीच्या adjustments कडे लक्ष द्या: depreciation, accrued interest, bad debts/provisions, आणि एका वर्षाहून मोठे कालावधी (उदा., 15-month accounts) --- drawings व interest प्रमाणशीर लावा.

PQ 3.2 • MTP 2024-Jul [5] (b) • Practical • 5M • Pg 457

LEVEL II
विश्लेषण (Analysis)

मध्यम

PQ 3.3 • PYQ 2025-Jan [4] (b) • Practical • 5M • Pg 459

LEVEL II
विश्लेषण (Analysis)

मध्यम

PQ 3.1 • PYQ 2022-Nov [3] (b) • Practical • 10M • Pg 455

LEVEL II
विश्लेषण (Analysis)

कठीण

विषय 4: संपूर्ण Accounting माहिती मिळवण्याची तंत्रे (Techniques of Obtaining Complete Accounting Information)

P1-C9-U9-T04 • Topic 4: Techniques of Obtaining Complete Accounting Information

आधी वाचा Section 4 अभ्यासा: conversion पद्धत --- Cash and Bank Summary (4.2), proforma Total Debtors, Total Creditors आणि Bills Receivable/Payable Accounts वापरून sales व purchase ledgers चे विश्लेषण (4.3), business expenses आणि drawings यांतील फरक (4.4), आणि यांतून final accounts उभारणे.

नोंदी

Conversion पद्धत (4.1): केवळ capital comparison पेक्षा ही चांगली — assets, liabilities आणि capital च्या opening balances नी ledger सुरू करा (opening Statement of Affairs), cash book व प्रत्येक subsidiary book मधील न पोस्ट झालेले पैलू post करून double entry पूर्ण करा, Trial Balance काढा, मग Trading and P&L Account व Balance Sheet तयार करा; cash ची न ओळखता आलेली receipts/तूट Capital Account ला जाते (fresh capital credit, drawings debit).

Cash and Bank Summary (4.2): सर्व cash/bank receipts व payments महत्त्वाच्या शीर्षकांखाली मांडा, दोन्ही बाजू जुळवा आणि closing balances ताळमेळ करा; debit बाजू कमी पडली तर एखादे receipt सुटले आहे — सामान्यतः CASH SALES — आणि credit बाजू कमी पडली तर एखादे payment सुटले आहे, ते balancing figure

म्हणून घ्या.

Total Debtors / Creditors / Bills accounts (4.3): Total Debtors — Dr: opening balance, credit sales, bills/cheques dishonoured, interest; Cr: cash/bank received, discount allowed, B/R received, sales returns, bad debts, closing balance; Total Creditors — Dr: cash/bank paid, discount received, purchase returns, B/P accepted, B/R endorsed, closing balance; Cr: opening balance, credit purchases, B/P dishonoured; यांपैकी कोणताही एकच सुटलेला आकडा (credit sales, credit purchases, bad debts, cash received...) balancing figure म्हणून मिळतो; endorsed व dishonoured bills दोन accounts वर परिणाम करतात, आणि debtor-creditor ledger मधील transfers साठी contra entries लागतात.

शॉर्टकट — credit purchases: creditors ला दिलेली cash (bills payable वरील रकमेसह) + closing creditors आणि B/P – opening creditors आणि B/P; **drawings विरुद्ध business expenses (4.4):** drawings मध्ये सामायिक rent/वीज/telephone चा घरासाठीचा वाटा (न्याय्यपणे वाटून), मालकाचा LIC premium, घरखर्च, व्यवसायाच्या cash मधून दिलेली खाजगी कर्जे/भेटी, वैयक्तिक वापरासाठी नेलेला माल येतो; fresh capital मध्ये LIC ची मुदतपूर्ती रक्कम, खाजगी investments वरील आत आणलेले interest/dividend, आणि खाजगी पैशांतून भरलेले business expenses/creditors येतात (Dr expense किंवा asset, Cr Capital).

पूर्ण प्रश्नाची साखळी: opening Statement of Affairs → Cash and Bank Summary → Total Debtors, Total Creditors, B/R आणि B/P accounts → Trading and P&L Account → closing Balance Sheet; सुटलेली sales, purchases किंवा closing/lost stock ही gross profit % वापरून (उदा. sales वर GP 25%) किंवा credit-period प्रमाणावरून (1.5 months' credit ⇒ closing debtors = credit sales × 1.5 ÷ 12) आणि cash-to-credit sales च्या प्रमाणावरून भरा; सुरुवातीपासून शेवटपर्यंतची adjustments — depreciation, outstanding/prepaid expenses, provision for doubtful debts, तुटक कालावधीसाठी loans वरील interest; partnership प्रकारांत net profit ठरलेल्या प्रमाणात partners च्या capital accounts मधून वाटा आणि closing Balance Sheet शी ताळमेळ घाला.

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा · 15 प्रश्न

PQ 4.1 · PYQ 2018-Nov [3] (a) · Practical · 15M · Pg 461	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.2 · PYQ 2019-Nov [4] (b) · Practical · 10M · Pg 464 5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.3 · PYQ 2020-Nov [2] (b) · Practical · 10M · Pg 467	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.4 · PYQ 2021-Jan [2] (b) · Practical · 10M · Pg 469	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.5 · PYQ 2021-Jul [3] (b) · Practical · 10M · Pg 472	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.7 · PYQ 2022-May [3] (a) · Practical · 12M · Pg 477	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.8 · MTP 2024-May [4] (b) · Practical · 10M · Pg 480 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

PQ 4.9 • PYQ 2024-Jun [4] (b) • Practical • 8M • Pg 483 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.13 • RTP 2025-Jan [11] • Practical • --- • Pg 490	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.14 • PYQ 2025-Sep [3] (a) • Practical • 12M • Pg 494	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.18 • PYQ 2026-May [3] (b) • Practical • 10M • Pg 503	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.11 • MTP 2024-Dec S1 [3] (b) • Practical • 8M • Pg 486	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 4.12 • MTP 2024-Dec S1 [5] (b) • Practical • 5M • Pg 489 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 4.17 • RTP 2026-May [11] PQ • Practical • --- • Pg 500	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 4.19 • PYQ 2026-Sep [3] (a) • Practical • 10M • Pg 506	LEVEL II उपयोजन (Application)	

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 4 प्रश्न

- एकच सुटलेला आकडा balancing figure म्हणून काढण्याचा सराव करा: Total Debtors/Total Creditors Accounts मधून credit sales/credit purchases; Debtors Account मधून bad debts (cash received, discounts, B/R, returns दिलेले असताना); Cash and Bank Summary मधून cash sales.
- प्रमाणावर आधारित निष्कर्षाचा सराव करा: debtors चा credit period → credit sales (उदा., 1.5 months' credit म्हणजे closing debtors = credit sales च्या 1.5/12), cash-to-credit sales चे प्रमाण, आणि Trading Account पूर्ण करण्यासाठी किंवा हरवलेला stock/missing inventory काढण्यासाठी sales च्या ठरावीक % म्हणून gross profit.
- discount allowed/received, dishonoured bills आणि endorsed bills कडे लक्ष द्या --- प्रत्येकाचा दोन accounts वर परिणाम होतो; debtors व creditors ledgers मधील transfers साठी contra entries लागतात.

PQ 4.6 • PYQ 2021-Dec [6] (e) • Practical • 5M • Pg 476	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 4.10 • PYQ 2024-Sep [5] (Or) (b) (ii) • Practical • 5M • Pg 485	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 4.15 • RTP 2025-Sep [11] • Practical • --- • Pg 497 2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
PQ 4.16 • PYQ 2026-Jan [5] (b) • Practical • 5M • Pg 499	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- संपूर्ण 10-16 mark conversion प्रश्न पक्का करा: opening Statement of Affairs → Cash/Bank Summary → Total Debtors, Total Creditors, Bills accounts → Trading and P&L Account → closing Balance Sheet.
- नेहमीची adjustments सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत सोडवा: depreciation, outstanding/prepaid expenses, provision for doubtful debts, drawings (वैयक्तिक वापरासाठी नेलेला माल आणि खाजगी पैशांतून भरलेले व capital ला credit केलेले expenses यांसह), आणि sales किंवा purchases काढण्यासाठी gross-profit-percentage ची मांडणी.

- partnership प्रकारांसाठी (Stevie & Alicia सारखे), ठरलेल्या प्रमाणात profit वाटप आणि partners च्या capital accounts ने शेवट करा; नेहमी closing Balance Sheet शी ताळमेळ घाला.

प्रकरण 10

Partnership आणि LLP चे Accounts (Partnership and LLP Accounts)

Partnership and LLP Accounts

46 विषय • 82 वर्गीकृत प्रश्न • महत्त्व: C

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% • Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे **पेपरशी सुसंगत**

Level I — स्मरण आणि आकलन

11.1%

574 पैकी 64 गुण

Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण

88.9%

574 पैकी 510 गुण

विभाग 10.1: Partnership Accounts ची प्रस्तावना (Introduction to Partnership Accounts)

Introduction to Partnership Accounts

P1-C10-U10.1 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 1 • वर्ग A • प्रकरणातील 23.2% प्रश्न • 19 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना: Partnership का? (Introduction: Why Partnership?)

P1-C10-U10.1-T01 • Topic 1: Introduction: Why Partnership?

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक**आधी वाचा** विभागातील §1.1 वाचा: sole proprietor एकटा पुरा पडत नसताना resources एकत्र करण्यामागचे कारण.

नोंदी

Partnership का: आजच्या व्यवसायाच्या financial आणि managerial गरजा sole proprietor एकट्याला पेलवत नाहीत, म्हणून दोन किंवा अधिक व्यक्ती आपली financial व non-financial resources एकत्र करून व्यवसाय चालवतात — पुढील units मध्ये firms ची final accounts आणि partner चे admission, retirement व death येतात.

विषय 2: Partnership ची व्याख्या आणि वैशिष्ट्ये (Definition and Features of Partnership)

P1-C10-U10.1-T02 · Topic 2: Definition and Features of Partnership

आधी वाचा Study Material च्या Sec 1.2 मधील Indian Partnership Act, 1932 च्या Section 4 नुसार partnership ची व्याख्या आणि partnership ची वैशिष्ट्ये वाचा (agreement, business, sharing of profit, mutual agency, minor as partner, number of partners).

नोंदी

Sec 4, Indian Partnership Act, 1932 (SM) ची व्याख्या: "Partnership is the relation between persons who have agreed to share the profit of a business carried on by all or any of them acting for all."

सहा वैशिष्ट्ये: (a) agreement — status नव्हे तर contract मधून निर्माण होते (HUF प्रमाणे नाही); लेखी deed आवश्यक नाही (Sec 5); (b) business — प्रत्येक trade, occupation व profession यात येते (Sec 2(b)); (c) sharing of profit — Sec 4 मध्ये LOSSES वाटण्याची सक्ती नाही, त्यामुळे loss-sharing clause अत्यावश्यक नाही; (d) mutual agency — व्यवसाय ALL किंवा ANY partners सर्वांसाठी काम करत चालवतात, partners एकमेकांचे principals व agents असतात; (e) minor — फक्त PROFITS मध्ये वाटा घेण्यासाठी घेता येतो, losses वाटून घ्यायला लावता येत नाही (losses major partners PSR मध्ये सोसतात); (f) number of partners — किमान 2, कमाल 50 (Rule 10, Companies (Incorporation) Rules, 2014 — Sec 464, Companies Act, 2013 अंतर्गत).

महत्त्वाचे निष्कर्ष: व्यवसाय प्रत्येक partner नेच चालवला पाहिजे असे नाही (mutual agency पुरेसे आहे); PSR हा agreement ने ठरतो आणि capital ratio पासून स्वतंत्र असतो — agreement नसेल तर profits EQUALLY वाटले जातात, कधीही capital ratio मध्ये नाही.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 2 प्रश्न

- True/False चे समर्थन करता आले पाहिजे: व्यवसाय ALL किंवा ANY partners सर्वांसाठी काम करत चालवू शकतात (mutual agency) --- तो प्रत्येक partner नेच चालवण्याची गरज नाही.
- profit sharing ratio आणि capital contribution ratio सारखेच असण्याची गरज का नाही ते स्पष्ट करा --- PSR हा agreement ने ठरतो; agreement नसेल तर profits EQUALLY वाटले जातात, capital ratio मध्ये नाही.
- प्रत्येक वैशिष्ट्यामागचे कारण समजून घ्या: partnership ही contract मधून निर्माण होते (HUF सारख्या status मधून नाही), Sec 4 नुसार losses वाटणे अत्यावश्यक नाही, आणि minor ला फक्त profits मध्ये घेता येते.
- मर्यादा कारणांसह लक्षात ठेवा: किमान 2 partners, कमाल 50 (Companies (Incorporation) Rules, 2014 चा Rule 10, Companies Act, 2013 च्या Sec 464 अंतर्गत).

TQ 2.1 · PYQ 2005-Nov [5] (xi) · True/False · 2M · Pg 510 **3× विचारला**

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 2.2 · PYQ 2025-Sep [1] (a) (iii) {C} · True/False · 2M · Pg 511

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 3: Limited Liability Partnership

P1-C10-U10.1-T03 · Topic 3: Limited Liability Partnership

आधी वाचा Study Material चा Sec 1.3 अभ्यासा: LLP आणि small LLP ची व्याख्या (LLP Act, 2008, 2021 मध्ये सुधारित), LLP चे स्वरूप, designated partners (Sec 7), त्यांच्या liabilities, liability ची मर्यादा, आणि financial disclosures.

नोंदी

व्याख्या (Sec 2, LLP Act, 2008): LLP म्हणजे “a partnership formed and registered under this Act”; LLP agreement हा partners मधील (किंवा LLP व partners मधील) लेखी agreement असून त्यात परस्पर rights व duties ठरवलेली असतात. **Small LLP (2021 Amendment):** contribution ≤ ₹25 lakh (₹5 crore पर्यंत विहित करता येते) आणि Statement of Accounts and Solvency नुसार मागील वर्षाची turnover ≤ ₹40 lakh (₹50 crore पर्यंत विहित करता येते).

स्वरूप: body corporate, partners पासून SEPARATE असलेली legal entity, perpetual succession; partners बदलले तरी तिचे अस्तित्व, rights किंवा liabilities यांवर परिणाम होत नाही; Indian Partnership Act, 1932 हा LLP ला लागू होत नाही (Sec 1.3.3).

Partners: कोणतीही individual किंवा body corporate; unsound mind आढळलेली, undischarged insolvent असलेली किंवा insolvency application प्रलंबित असलेली व्यक्ती अपात्र ठरते; किमान 2 partners — संख्या 2 पेक्षा कमी होऊनही 6 महिन्यांपुढे व्यवसाय चालू राहिला तर (माहीत असूनही) उरलेला एकमेव partner त्या काळातील obligations साठी वैयक्तिकरीत्या liable होतो.

Designated partners (Sec 7): किमान दोन, जे INDIVIDUALS असतात, त्यांपैकी किमान एक भारतात resident (लगेच आधीच्या वर्षी ≥120 दिवस वास्तव्य); आधी consent घ्यावी लागते आणि नेमणुकीपासून 30 दिवसांत तपशील Registrar कडे दाखल करावे लागतात; Act अंतर्गत सर्व acts/compliances साठी (documents, returns, statements दाखल करणे) ते जबाबदार असतात आणि उल्लंघनाबद्दल LLP वर लादलेल्या ALL penalties साठी liable असतात.

Liability आणि disclosures: LLP च्या obligations फक्त तिच्याच असतात व LLP च्या property मधून भागवल्या जातात; केवळ partner असल्याने कोणी वैयक्तिकरीत्या liable होत नाही; creditors ची फसवणूक करण्याच्या हेतूने partners वागले तर liability UNLIMITED असते; books हे cash किंवा accrual basis वर double entry नुसार, वर्षाखेरीपासून 6 महिन्यांत Statement of Account and Solvency हे designated partners नी सही करून Registrar कडे दाखल करावे; audit विहित केल्याप्रमाणे (काही वर्गाना सूट देता येते).

स्मरण (Remembering) पाठ करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- short notes साठी पाठ करा: प्रत्येक LLP ला किमान 2 designated partners असावेत जे individuals असतील, त्यांपैकी किमान एक भारतात resident (मागील वर्षी भारतात 120 दिवसांपेक्षा कमी नाही इतके वास्तव्य); आधी consent आणि 30 दिवसांत Registrar कडे दाखल.

- designated partners च्या liabilities: LLP Act अंतर्गत सर्व acts/compliances साठी जबाबदार (documents, returns, statements दाखल करणे) आणि उल्लंघनाबद्दल LLP वर लादलेल्या सर्व penalties साठी liable.
- LLP आणि partners च्या liability ची व्याप्ती: LLP च्या obligations फक्त LLP च्या property मधूनच भागवल्या जातात; केवळ partner असल्याने वैयक्तिक liability नाही; fraud च्या बाबतीत liability unlimited.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 4 प्रश्न

- LLP चे NATURE स्पष्ट करा: body corporate, partners पासून वेगळी legal entity, perpetual succession, partners बदलल्याने तिच्या अस्तित्वावर परिणाम होत नाही.
- नेहमीचा True/False सापळा: LLP वर Indian Partnership Act, 1932 लागू होत नाही --- तिच्यावर LLP Act, 2008 चे नियंत्रण असते (Sec 1.3.3: 1932 चा Act लागू नसणे).
- agreement नसेल तर partners हे profits EQUALLY वाटतात, capital contribution ratio मध्ये नाही --- कायदेशीर कारण तयार ठेवा.
- कोण partner होऊ शकतो (individual किंवा body corporate) आणि कोण होऊ शकत नाही (unsound mind, undischarged insolvent, insolvency application प्रलंबित) हे लक्षात ठेवा.

TQ 3.1 • PYQ 2019-Jun [1] (a) (v) • True/False • 2M • Pg 511	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.3 • MTP 2024-Jun [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 512 2x विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.4 • PYQ 2025-May [1] (a) {C} • True/False • 4M • Pg 513	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 3.2 • PYQ 2022-May [4] (b) DESC 5 Marks • • --- • Pg 511	LEVEL I आकलन (Understanding)	

विषय 4: सामान्य Partnership Firm आणि LLP यांतील फरक (Distinction Between an Ordinary Partner ship Firm and An LLP)

P1-C10-U10.1-T04 • Topic 4: Distinction Between an Ordinary Partner ship Firm and An LLP

आधी वाचा Study Material च्या Sec 1.4 मध्ये दिलेला सामान्य partnership firm आणि LLP यांतील तुलनात्मक तक्ता शिका (14 फरकाचे मुद्दे).

नोंदी

Sec 1.4 (14 आधार; तक्ता: LLP विरुद्ध सामान्य firm): इतर आधार — निर्मिती registration च्या कायदेशीर प्रक्रियेने विरुद्ध agreement ने; नावात 'LLP' हा suffix अनिवार्य विरुद्ध कोणतेही नाव; compliances साठी फक्त designated partners जबाबदार विरुद्ध सर्व partners.

Regulating Act: LLP Act, 2008	Indian Partnership Act, 1932
Body corporate — स्वतंत्र legal entity; स्वतःच्या	स्वतंत्र legal entity नाही; firm ची assets partners ची

नावावर assets बाळगते.	संयुक्त.
Perpetual succession — partner चा मृत्यू/वेडेपणा/retirement/insolvency चा परिणाम नाही.	Perpetual succession नाही; अशा घटनांचा अस्तित्वावर परिणाम होऊ शकतो.
Liability ठरलेल्या contribution पुरती (फक्त जाणीवपूर्वक fraud ला unlimited).	Liability unlimited — partners च्या वैयक्तिक assets पर्यंत.
Partner च्या कृतींनी LLP बांधली जाते, इतर partners नाही.	प्रत्येक partner firm ला आणि इतर partners ला बांधतो.
Registration बंधनकारक; किमान 2, कमाल नाही; ≥ 2 designated partners.	Registration ऐच्छिक (नोंदणीकृत firm च दावा करू शकते); कमाल 50 partners.
परदेशी नागरिक partner होऊ शकतात; minor ला benefits मध्ये घेता येत नाही.	परदेशी नागरिक नाहीत; partners च्या संमतीने minor ला benefits मध्ये घेता येतो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- परीक्षेत विचारल्या जाणाऱ्या नेमक्या आधारांवर फरक सांगता आला पाहिजे: लागू/नियंत्रक कायदा (LLP Act, 2008 विरुद्ध Indian Partnership Act, 1932), perpetual succession (partners च्या death/insolvency चा LLP वर परिणाम नाही), assets ची मालकी (LLP ही स्वतंत्र legal entity म्हणून assets ची मालक; firm चे partners संयुक्त मालक), आणि liability (ठरलेल्या contribution पुरती मर्यादित विरुद्ध unlimited).
- principal-agent नात्यातील फरक स्पष्ट करा: firm मध्ये प्रत्येक partner हा firm AND इतर partners ना बांधतो; LLP मध्ये partner फक्त LLP ला बांधतो, सहकारी partners ना नाही.
- हेही उजळा: registration (LLP साठी सक्तीचे, firm साठी ऐच्छिक), कमाल partners (मर्यादा नाही विरुद्ध 50), designated partners, परदेशी नागरिक आणि minors.

विश्लेषण (Analysis) विश्लेषण करून तुलना करा • 1 प्रश्न

TQ 4.1 • PYQ 2022-Nov [4] (b) • Descriptive • 5M • Pg 513

LEVEL II
विश्लेषण (Analysis)

कठीण

विषय 5: Partnership Deed मधील मुख्य Clauses (Main Clauses in A Partnership Deed)

P1-C10-U10.1-T05 • Topic 5: Main Clauses in A Partnership Deed

आधी वाचा Sec 1.5 अभ्यासा: Partnership Deed मधील 14 नेहमीची clauses आणि विशेषतः Indian Partnership Act, 1932 नुसार partnership deed नसताना लागू होणारे नियम.

नोंदी

14 नेहमीची clauses: (1) firm व partners चे नाव; (2) सुरुवात व कालावधी; (3) प्रत्येक partner चे capital; (4) मान्य drawings व त्यांची वेळ; (5) interest on capital, partner च्या loan वरील interest व drawings वरील interest यांचे दर; (6) profit/loss sharing ratio; (7) partner चा salary; (8) परस्पर rights व duties मधील बदल; (9) constitution बदलल्यास goodwill चे valuation करण्याची पद्धत; (10) retirement ची प्रक्रिया व देय रकमांचे प्रदान; (11) मृत partner च्या executors ची देय रक्कम ठरवणे व देणे; (12) partner च्या insolvency मुळे होणाऱ्या losses ची हाताळणी; (13) वाद मिटवण्याची प्रक्रिया; (14) accounts ची तयारी व audit.

Deed नसताना लागू नियम (Act लागू होतो): कोणत्याही partner ला salary नाही; interest on capital नाही; interest on drawings नाही; firm ला दिलेल्या partner च्या LOAN वर @6% p.a. interest; profits आणि losses EQUALLY वाटले जातात (capital ratio मध्ये नाही) — deed मध्ये clause असेल तर तो या default नियमांवर मात करतो.

Registration: firm ची registration सक्तीची नाही, पण registration न केल्यास partners/firm ला कायदेशीर कारवाई करण्यावर मर्यादा येतात.

चुकीच्या/राहिलेल्या appropriation चे adjustment: प्रत्येक partner ला आधी किती credit दिले व किती देय होते ते काढा, जास्तीचे उलटवा (वसुलीने divisible profit वाढतो व तो PSR मध्ये पुन्हा credit होतो), आणि निव्वळ परिणामासाठी capital/current A/cs मधून ONE entry करा — उदा. interest 10% ऐवजी @12% credit झाले (A:B:C = 2:3:5, capitals 15L:30L:60L): Dr. C's Current A/c ₹15,000, Cr. A ₹12,000, Cr. B ₹3,000.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 4 प्रश्न

- deed नसताना लागू होणारे default नियम पाठ करा आणि त्यांचे समर्थन करता आले पाहिजे: partner ला salary नाही, interest on capital नाही, interest on drawings नाही, firm ला दिलेल्या partner च्या LOAN वर @ 6% p.a. interest, आणि profits/losses EQUALLY वाटले जातात.
- वारंवार दिसणारे True/False सापळे: 'profits shared in capital ratio without agreement' हे FALSE (समान वाटप); 'interest on partner's loan @ 6% when no deed' हे TRUE; 'a partnership firm cannot own assets' हे फक्त सामान्य firm साठी TRUE (स्वतंत्र legal entity नाही) --- assets ची मालकी partners कडे संयुक्तपणे असते.
- partnership agreement नसल्यास लागू होणारे नियम section-आधारित कारणांसह सांगणाऱ्या 5-mark descriptive उत्तरासाठी तयार रहा.

TQ 5.1 · PYQ 2005-May [5] (viii) · True/False · 2M · Pg 514	13× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 5.2 · PYQ 2018-May [1] (a) (v) {C} · True/False · 2M · Pg 515	3× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 5.3 · PYQ 2019-Nov [1] (a) (v) {C} · True/False · 2M · Pg 515	4× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 5.4 · PYQ 2021-Jan [6] (b) · Descriptive · 5M · Pg 515		LEVEL I आकलन (Understanding)	मध्यम

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- deed मधील provisions लावून वाद/appropriations चे आकडेमोडीने निराकरण करण्याचा सराव करा: partner चा salary, fixed capitals वरील interest, आणि उरलेल्या profit चे वाटप.
- appropriations (उदा., चुकीच्या दराने interest) राहिली किंवा चुकीची नोंदली गेली तेव्हाच्या adjustment/rectification entries चा सराव करा --- प्रत्येक partner नुसार निव्वळ परिणाम काढा आणि capital/current accounts मधून एकच adjusting journal entry करा.

PQ 5.1 • PYQ 2021-Dec [3] (c) • Practical • 5M • Pg 516 7× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 6: Partners चे अधिकार (Powers of Partners)

P1-C10-U10.1-T06 • Topic 6: Powers of Partners

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.6 वाचा: trading firm च्या partner चे implied powers आणि ज्या कृतींसाठी एकटा partner firm ला बांधू शकत नाही त्या कृती.

नोंदी

Implied powers (trading firm): उलट अर्थाची public notice नसेल तर partner चे contracts firm ला बांधतात — (a) goods ची खरेदी-विक्री, (b) payments घेणे व वैध receipts देणे, (c) cheques काढणे आणि firm च्या नावाने bills of exchange व promissory notes काढणे/स्वीकारणे/endorse करणे, (d) inventories-in-trade गहाण ठेवून किंवा न ठेवता पैसे उसने घेणे, (e) firm च्या व्यवसायासाठी नोकर ठेवणे.

Implied power नाही (सर्व partners ची संमती लागते): firm चा वाद arbitration कडे देणे, partner च्या नावाने bank account उघडणे, कोणत्याही claim बाबत तडजोड/हक्कसोड, firm तर्फे दाखल केलेला दावा मागे घेणे, firm विरुद्धच्या दाव्यात liability ची admission करणे, firm च्या मालकीची immovable property विकत घेणे, firm तर्फे partnership मध्ये सहभागी होणे; rights, duties व powers परस्पर संमतीने बदलता येतात.

विषय 7: Accounts

P1-C10-U10.1-T07 • Topic 7: Accounts

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.7 वाचा: partnership accounts ही sole proprietorship पेक्षा फक्त capital आणि drawings accounts मध्ये कशी वेगळी असतात.

नोंदी

Firm ची accounts: Partnership Act मध्ये कोणताही format दिलेला नाही, त्यामुळे accounts मूलभूत नियमांनुसार ठेवली जातात; sole proprietorship पेक्षा एकच फरक — एका Capital Account ऐवजी partners असतील तितकी Capital Accounts असतात आणि प्रत्येकाला त्या partner ने आणलेले capital credit केले जाते.

Drawings: partner ने घरगुती कारणांसाठी घेतलेले पैसे त्याच्या Capital A/c ला किंवा स्वतंत्र Drawings A/c ला (ज्याला अनेकदा Current A/c म्हणतात) debit होतात; Drawings A/c निव्वळ आकड्यासाठी Capital A/c ला transfer करता येते, पण बहुधा स्वतंत्रच राहते — त्यामुळे firm च्या trial balance मध्ये Capital आणि Drawings ही दोन्ही accounts दिसू शकतात.

विषय 8: Profit and Loss Appropriation

P1-C10-U10.1-T08 · Topic 8: Profit and Loss Appropriation

आधी वाचा Sec 1.8 अभ्यासा: Profit and Loss Appropriation Account ची तयारी (salary, commission, interest on capital and drawings, transfer to reserve, division of balance) आणि guarantee of minimum profit वरील Sec 1.9.3.

नोंदी

तंत्र: net profit हा P&L A/c मधून P&L Appropriation A/c च्या credit बाजूला transfer होतो; partners चा salary/commission व interest on capital debit करा (Dr. P&L Appropriation A/c, Cr. Partner's Capital/Current A/c), interest on drawings credit करा, गरज असल्यास transfer to reserve करा, मग उरलेला balance PSR मध्ये वाटा; DRAWINGS स्वतः Appropriation A/c मध्ये कधीच येत नाहीत.

Deed नसेल तर: आधी partner च्या loan वरील @6% interest profit मधून वजा होते, मग salary नाही, interest on capital/drawings नाही, आणि उरलेले समान वाटले जाते — उदा. profit ₹50,600 वजा loan interest ₹600 ($₹20,000 \times 6\% \times 6/12$) = ₹50,000 म्हणजे ₹25,000 : ₹25,000.

Guarantee of minimum profit (Sec 1.9.3): guaranteed partner चा normal share $\geq$ guaranteed रक्कम असेल तर नेहमीप्रमाणे वाटप करा; कमी असेल तर त्याला किमान रक्कम मिळते व तूट (a) उरलेल्या एका partner ने, (b) ठरलेल्या ratio मध्ये दोन/सर्व partners नी, किंवा (c) उरलेल्या partners नी त्यांच्या MUTUAL PSR मध्ये सोसावी — प्रश्नात काही सांगितले नसेल तर भार उरलेल्या partners वर mutual PSR मध्ये येतो.

Interest on capital सह guarantee: आधी Appropriation A/c मध्ये interest on capital (व salary) आकारा, मग guaranteed partner चा REMAINING profit मधील share काढा, guarantee शी तुलना करा, आणि तूट guarantee देणाऱ्या partner(s)' च्या share ला debit करा — नवीन partner ला उदा. 1/6th share वर किमान रक्कम guarantee दिली असेल तेव्हाही हाच क्रम, तूट old partners कडून adjust होते.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 3 प्रश्न

- प्रमाणित format चा सराव करा: Net profit b/d, वजा appropriations (partner चा salary, interest on capital), अधिक interest on drawings, मग उरलेला profit PSR मध्ये वाटा; drawings स्वतः Appropriation Account मध्ये कधीच येत नाहीत हे लक्षात ठेवा.
- guaranteed-minimum-profit प्रश्न पक्के करा: guaranteed partner चा normal share कमी पडला तर तूट (a) firm ने, (b) guarantee देणाऱ्या एका partner ने, किंवा (c) उरलेल्या partners नी ठरलेल्या किंवा mutual PSR मध्ये सोसायची --- तिन्ही प्रकार Appropriation Account च्या स्वरूपात सोडवा.
- दिलेल्या दराने (उदा., 5% p.a.) interest on capital सह guarantee चा सराव करा --- interest आकारल्यानंतर guaranteed partner चा share काढा, मग तूट guarantor ला आकारा.
- guaranteed profit सह partner च्या 1/6th share साठीच्या admission सारखी उदाहरणे सोडवा --- एकूण profit च्या 1/6 ची guaranteed आकड्याशी तुलना करा आणि तूट old partners कडून adjust करा.

PQ 8.1 · PYQ 2005-May [4] (b) · Practical · 8M · Pg 518 **5× विचारला****LEVEL II**
उपयोजन (Application)**मध्यम**PQ 8.2 · PYQ 2023-Jun [4] (b) · Practical · 5M · Pg 519 **2× विचारला****LEVEL II**
उपयोजन (Application)**मध्यम**

PQ 8.3 · PYQ 2023-Dec [4] (b) · Practical · 5M · Pg 520

LEVEL II
उपयोजन (Application)**मध्यम****विषय 9: Fixed and Fluctuating Capital**

P1-C10-U10.1-T09 · Topic 9: Fixed and Fluctuating Capital

आधी वाचा Sec 1.9 अभ्यासा: fixed capital method (capital + current accounts) विरुद्ध fluctuating capital method, interest on capital and drawings (product method), effective capital ratio आणि capital ratio मध्ये profit sharing.

नोंदी

दोन पद्धती: FIXED — capital A/c contribution वरच गोठलेले राहते; interest, salary, profit share व drawings हे CURRENT A/c मधून जातात; interest on capital फक्त capital A/c च्या balance वर काढले जाते (current A/c वर कधीच नाही). FLUCTUATING — current A/c नाही, सर्व बाबी capital A/c मधून जातात, त्यामुळे balance सतत बदलतो. **दुवा:** fluctuating capital balance = fixed capital + current A/c balance.

Interest on capital: ठरले असेल तरच आणि फक्त profits मधूनच दिले जाते; opening balance वर पूर्ण वर्षाचे अधिक additions/withdrawals वर प्रमाणशीर interest — **product method:** $\Sigma(\text{amount} \times \text{months outstanding}) \times \text{rate}/100 \times 1/12$; net LOSS असेल तर interest नाही; profit अपुरा असेल ($<$ total interest) तर तो profit capital ratio मध्ये वाटा.

Interest on drawings: असमान drawings — product method ($\Sigma \text{amount} \times \text{months to year-end}$, एका महिन्याच्या दराने interest); तारखा दिल्या नसतील — एकूण drawings वर 6 months; दरमहा समान drawings —

प्रत्येक महिन्याच्या सुरुवातीला असल्यास $6\frac{1}{2}$ months, शेवटी असल्यास $5\frac{1}{2}$; quarterly drawings — प्रत्येक तिमाहीच्या सुरुवातीला असल्यास $\text{total} \times \text{rate} \times 7.5/12$, शेवटी असल्यास $\times 4.5/12$; entry: Dr. Partner's Capital (or Current) A/c, Cr. P&L Appropriation A/c.

Capital ratio (Sec 1.9.4): profits हे capital ratio मध्ये वाटायचे असतील तर — fixed capitals थेट ratio देतात; introductions/withdrawals असलेल्या fluctuating capitals साठी प्रत्येक partner चे महिनानिहाय weighted-average (effective) capital काढावे लागते; मग capital आणि current A/cs तयार करा (fixed method मध्ये salary, interest on capital/drawings हे current A/cs मधून), आणि net profit मधील चुका दुरुस्त केल्यावर P&L Appropriation A/c व revised Balance Sheet तयार करा.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 3 प्रश्न

- वर्षभरात additions/withdrawals असताना product method ने (amount x months x rate/12) interest on capital चा सराव करा; fixed capital method मध्ये interest फक्त capital account च्या balance वर काढले जाते, current account वर नाही.
- interest on drawings चा सराव करा: असमान drawings साठी product method; तारखा दिल्या नसतील तर 6 months सरासरी; दरमहा drawings सुरुवातीला असल्यास 6.5 months, शेवटी असल्यास 5.5 months; quarterly सुरुवातीला $7.5/12$, शेवटी $4.5/12$.
- profits हे effective capital च्या ratio मध्ये वाटले जातात तेव्हा effective capital महिनानिहाय काढण्याचा सराव करा, मग capital आणि current accounts तयार करा (fixed method मध्ये salary, interest on capital/drawings हे current accounts ला credit/debit होतात).

PQ 9.3 · PYQ 2025-Jan [3] (b) · Practical · 5M · Pg 527	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 9.4 · RTP 2025-Jan [12] (a) · Practical · --- · Pg 528 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 9.1 · MTP 2022-Mar [4] (a) · Practical · 20M · Pg 521 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा · 1 प्रश्न

- उलट-गणनेची उदाहरणे सोडवा: profit वाटप आणि drawings नंतरची closing capitals दिली असता opening capitals पुन्हा उभारा, मग आधी राहिलेले interest on capital/drawings नव्याने काढा आणि एकच adjustment entry करा --- प्रत्येक partner वरचा निव्वळ परिणाम तपासा.
- परस्परसंबंध लक्षात ठेवा: PSR मध्ये चुकीचा वाटलेला profit विरुद्ध आधी interest म्हणून जायला हव्या असलेल्या रकमा --- दुरुस्तीचा ratio हा PSR पेक्षा वेगळा असतो.

PQ 9.2 · RTP 2023-Jun [13] · Practical · --- · Pg 526 2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	मध्यम
--	---------------------------------	-------

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- trial balance/balance sheet पासून शेवटपर्यंतची तयारी पक्की करा: चुका दुरुस्त करून corrected net profit काढा, P&L Appropriation Account, partners ची capital AND current accounts, आणि revised Balance Sheet तयार करा.
- लक्षात ठेवा: fluctuating capital balance = fixed capital + current account balance; प्रत्येक पद्धतीत interest, salary, share of profit व drawings योग्य त्या account मध्ये दाखवा.

विभाग 10.2: Partnership Accounts मधील Goodwill ची हाताळणी (Treatment of Goodwill in Partnership Accounts)

Treatment of Goodwill in Partnership Accounts

P1-C10-U10.2 · महत्त्व D · प्रकरणात Rank 6 · वर्ग C · प्रकरणातील 11.0% प्रश्न · 9 प्रश्न

विषय 1: Goodwill

P1-C10-U10.2-T01 · Topic 1: Goodwill

आधी वाचा Sec 2.1 अभ्यासा: goodwill चा अर्थ (normal पेक्षा जास्त profits देणाऱ्या reputation चे मूल्य), त्यावर परिणाम करणारे घटक, आणि फक्त PURCHASED goodwill नोंदवता येते व self-generated goodwill हे capital accounts मधून written off/adjusted केले जाते ही Accounting Standard ची भूमिका.

नोंदी

अर्थ (SM): “Goodwill is the value of reputation of a firm in respect of profits expected in future over and above the normal rate of profits.” — जुने customers जुन्याच ठिकाणी परत येण्याची शक्यता; हा INTANGIBLE asset आहे (fictitious नाही): दिसत नाही की जाणवत नाही तरी अगदी खरा असून त्याला पैशातील/विक्रीयोग्य मूल्य असते.

Valuation कधी लागते: (a) partners मधील PSR बदलतो; (b) नवीन partner घेतला जातो; (c) partner निवृत्त होतो किंवा मरण पावतो; (d) व्यवसाय बंद होतो किंवा विकला जातो. **घटक:** goods ची गुणवत्ता, मालकांची वैयक्तिक प्रतिष्ठा, जागा, जवळपास मक्तेदारीचे rights (उदा. main agency), trademarks व patents, व्यवस्थापन कौशल्य, cost कमी करणारे R&D, materials साठीचे विशेष contracts.

AS ची भूमिका: intangible तेव्हाच recognise होते जेव्हा ती identifiable असते (स्वतंत्रपणे विकता येते), भविष्यातील economic benefits संभाव्य असतात आणि cost विश्वासार्हपणे मोजता येते — internally generated (inherent) goodwill यांपैकी NONE पूर्ण करत नाही, त्यामुळे फक्त PURCHASED goodwill (पैशात किंवा पैशाच्या मोलात consideration दिलेले, उदा. ₹2,50,000 च्या net assets साठी ₹3,00,000 दिल्यास ₹50,000 goodwill) नोंदवता येते.

Reconstitution वेळी: admission, retirement/death किंवा PSR मधील बदल यांवर goodwill account कधीही उघडले जात नाही — valuation केलेले goodwill हे partners च्या capital accounts मधून adjust होते; purchased goodwill ठरावीक काळात written off (amortised) केले जाते, आणि reconstitution च्या वेळी

books मध्ये असलेले कोणतेही goodwill account — inherent असो वा purchased — लगेच written off केले जाते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 2 प्रश्न

- True/False सापळा: 'Goodwill is a fictitious asset' हे FALSE --- goodwill हा INTANGIBLE asset आहे (खरा, विक्रीयोग्य मूल्य असलेला), तर fictitious assets ना realisable value नसते.
- True/False सापळा: goodwill वर fixed instalment method ने 'depreciation' होत नाही --- intangible असल्याने purchased goodwill हे ठरावीक काळात AMORTISED/written off होते; depreciation हे tangible fixed assets ना लागू होते.
- internally generated (inherent) goodwill का recognise होत नाही ते सांगता आले पाहिजे: identifiable नाही, भावी benefits अनिश्चित, cost विश्वासार्हपणे मोजता येत नाही --- म्हणून reconstitution वेळी goodwill हे partners च्या capital accounts मधून adjust होते, books मध्ये कधीच उभे केले जात नाही.

TQ 1.1 · PYQ 2001-Nov [5] · True/False · 2M · Pg 535 **5x विचारला**

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 1.2 · PYQ 2006-May [5] (x) · True/False · 2M · Pg 535

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 2: Goodwill Valuation च्या पद्धती (Methods for Goodwill Valuation)

P1-C10-U10.2-T02 · Topic 2: Methods for Goodwill Valuation

आधी वाचा Sec 2.2 अभ्यासा: valuation चे तीन आधार --- average profit (simple/weighted), super profit (number of years' purchase, annuity, capitalisation of super profit) आणि capitalisation of average profit --- त्यांची सूत्रे आणि weighted average कधी घ्यावा हे.

नोंदी

Average profit आधार: Goodwill = Average profit × No. of years' purchase; profits मध्ये स्पष्ट वाढता/घटता कल असेल तेव्हा WEIGHTED average वापरा (सर्वात अलीकडच्या वर्षाला सर्वाधिक weight — भविष्याचे अधिक वास्तव चित्र), एरवी simple average; आधी past profits मध्ये अपेक्षित भावी बदल, rectifications व abnormal items यांसाठी adjustment करा.

Super profit आधार: Super profit = Average maintainable profit – Normal profit; Normal profit = Normal Rate of Return (NRR) × Capital employed; **Years' purchase:** Goodwill = Super profit × No. of years' purchase (उदा. capital ₹4,50,000, average profit ₹92,500, NRR 15% ⇒ super profit ₹25,000; 3 years' purchase ⇒ goodwill ₹75,000).

Annuity method: Goodwill = Super profit × annuity (present-value) factor — years'-purchase पद्धतीत time value of money दुर्लक्षित राहण्याचा दोष यात दूर होतो (उदा. ₹3,000 super profit 5 वर्षांसाठी @15%:

$3,000 \times 3.3522 = ₹10,056.60$, ₹15,000 नव्हे).

Capitalisation आधार: AVERAGE profit वर — Goodwill = Normal capital – Actual capital, जिथे Normal capital = Average profit ÷ NRR आणि Actual capital employed = Total assets – outside liabilities (उदा. $60,000 \div 12\% = ₹5,00,000$ वजा net assets ₹4,10,000 $\Rightarrow$ goodwill ₹90,000); SUPER profit वर — Goodwill = Super profit ÷ NRR (उदा. $17,000 \div 12\%$).

Maintainable profit चे adjustment: average काढण्याआधी गरज असल्यास partner remuneration/interest on capital employed वजा करा (उदा. average ₹2,70,000 वजा ₹6,50,000 वर 12% interest = ₹78,000 आणि salaries ₹72,000 $\Rightarrow$ adjusted profit ₹1,20,000) — इथला कोणताही बदल super profit मधून goodwill पर्यंत पोहोचतो.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 6 प्रश्न

- सूत्रांचा सराव करा: Super Profit = Average Maintainable Profit – Normal Profit; Normal Profit = NRR x Capital Employed; Goodwill = Super Profit x No. of years' purchase; Annuity method: Goodwill = Super Profit x annuity factor.
- Capitalisation पद्धती: average profit वर --- Goodwill = (Average Profit/NRR) – Capital Employed (Net Assets = Total Assets – External Liabilities); super profit वर --- Goodwill = Super Profit/NRR. एकाच data वर दोन्ही सोडवा.
- valuation च्या आधी average maintainable profit adjust करा: पर्यायी नोकरीतून मिळणारे proprietor चे remuneration वजा करा, abnormal losses परत मिळवा, abnormal gains वगळा; दिले असल्यास market interest rate मध्ये risk-return rate मिळवून NRR काढा.
- profits मध्ये स्पष्ट वाढता/घटता कल असेल तेव्हा weighted average profit वापरा (सर्वात अलीकडच्या वर्षाला सर्वाधिक weight); एरवी simple average.

PQ 2.2 • PYQ 2022-May [3] (Or) (c) (ii) • Practical • 5M • Pg 536	3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 2.3 • PYQ 2022-Nov [5] (b) • Practical • 5M • Pg 537	8× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 2.4 • RTP 2023-Jun [14] • Practical • ---- • Pg 538	5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 2.5 • RTP 2025-Jan [12] (b) • Practical • ---- • Pg 539		LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 2.1 • RTP 2019-Nov [14] (a) • Practical • ---- • Pg 535		LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 6.1 • PYQ 2026-Sep [3] (b) • Practical • 10M • Pg 540		LEVEL II उपयोजन (Application)	

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- Balance Sheet पासून सुरू होणारी बहु-टप्पी उदाहरणे सोडवा: आधी capital employed काढा (assets वजा outside liabilities), past profits मध्ये rectifications साठी adjustment करा (revenue ला आकारलेला capital expenditure, stock चे जास्त/कमी valuation, abnormal items), मग विचारलेल्या पद्धतीने goodwill चे valuation करा.
- परस्परसंबंध लक्षात ठेवा: depreciation policy मधील बदल किंवा adjusted average profit काढण्याआधी वजा केलेला partner salary/interest हे super profit बदलतात आणि त्यामुळे goodwill ही बदलते.

विषय 3: Goodwill च्या Valuation ची गरज (Need for Valuation of Goodwill)

P1-C10-U10.2-T03 · Topic 3: Need for Valuation of Goodwill

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §2.3 वाचा: partnership चे rights बदलतात तेव्हा goodwill चे valuation का करावे लागते.

नोंदी

गरज: partners च्या सध्याच्या नात्यात बदल झाला की काही partners भावी profit चा त्याग करतात व काहीना लाभ होतो — लाभ मिळणाऱ्यांनी त्याग करणाऱ्यांना goodwill च्या मूल्याच्या प्रमाणात भरपाई द्यावी लागते; असे adjustment नवीन partner च्या admission वेळी, profit sharing ratio बदलल्यावर, partner च्या retirement किंवा मृत्यूवेळी आणि partnership च्या dissolution वेळी येते.

विषय 4: Partner च्या Admission वेळी Goodwill चे Valuation (Valuation of Goodwill in Case of Admission of a Partner)

P1-C10-U10.2-T04 · Topic 4: Valuation of Goodwill in Case of Admission of a Partner

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §2.4 आणि Nigam-Dhameja-Ghosh profit sharing pattern वाचा: sacrificing ratio मध्ये goodwill द्वारे old partners ना भरपाई.

नोंदी

Admission वेळचा मुख्य प्रश्न: नवीन partner ला profits मधील share मिळतो आणि old partners चे नुकसान होते — profits वाढले तरी जास्तीचा profit सर्वांच्या एकत्रित प्रयत्नांतून येतो, त्यामुळे सोडलेल्या share ची भरपाई मिळण्याचा old partners ना हक्क असतो; ही भरपाई goodwill मधून हाताळली जाते.

Sacrificing ratio: goodwill हे त्यागाबद्दल old partners ना भरपाई देते, म्हणून ते त्यांना profit sacrificing ratio मध्ये (Old share - New share) credit केले जाते; नवीन partner चा share old partners जुन्या profit sharing

ratio मध्ये सोडू शकतात (sacrificing ratio = old ratio) किंवा विशिष्ट नवा ratio ठरला असेल तर वेगळ्या प्रमाणात.

विषय 5: नवीन Partner च्या Admission वेळी Goodwill चे Accounting Treatment (Accounting Treatment of Goodwill in Case of Admission of a New Partner)

P1-C10-U10.2-T05 · Topic 5: Accounting Treatment of Goodwill in Case of Admission of a New Partner

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §2.5 आणि Examples 1-4 वाचा: purchased विरुद्ध inherent goodwill आणि sacrificing ratio मधील premium entries.

नोंदी

फक्त purchased goodwill नोंदवले जाते: पैशात किंवा पैशाच्या मोलात consideration दिले तरच goodwill books मध्ये नोंदवले जाते; admission वेळी goodwill books मध्ये उभे करता येत नाही — येणाऱ्या partner ने आणलेले premium हे त्याग करणाऱ्या old partners ना profit sacrificing ratio मध्ये (Old ratio – New ratio; धन फरक = sacrifice, ऋण = gain) credit केले जाते.

Premium रोखीने आणले तर: Dr. Bank/Cash A/c (capital + premium) / Cr. old partners' Capital A/cs (premium हे sacrificing ratio मध्ये) आणि Cr. new partner's Capital A/c (capital); premium थेट खासगीरीत्या सध्याच्या partners ना दिले असेल तर firm च्या books मध्ये entry नाही.

Premium आणले नाही तर: inherent goodwill तरीही books मध्ये उभे केले जात नाही — capital accounts मधून adjust करा: Dr. New partner's Capital A/c त्याच्या goodwill च्या share ने / Cr. sacrificing partners' Capital A/cs हे sacrificing ratio मध्ये; फक्त नवीन partner चा share दिला असेल तर old partners त्यांच्या जुन्या profit sharing ratio मध्ये त्याग करतात.

विषय 6: Profit Sharing Ratio बदलल्यास Goodwill चे Accounting Treatment (Accounting Treatment of Goodwill in Case of Change in Profit Sharing Ratio)

P1-C10-U10.2-T06 · Topic 6: Accounting Treatment of Goodwill in Case of Change in Profit Sharing Ratio

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §2.6 आणि Illustrations 7-8 वाचा: gaining partner हा sacrificing partner ला capital accounts मधून भरपाई देतो.

नोंदी

हाताळणी: profit sharing ratio बदलल्यावर goodwill चे मूल्य ठरवले जाते आणि profit sacrificing ratio च्या आधारे partners च्या capital accounts मधून adjust होते — Dr. gaining partner's Capital A/c / Cr. sacrificing partner's Capital A/c हे (gain fraction $\times$ goodwill) ने; उदा. समान वाटा असलेले partners A, B, C हे 4:3:2 वर जातात, goodwill ₹90,000 — A ला $1/9$ लाभ आणि C चा $1/9$ तोटा, म्हणून Dr. A's Capital ₹10,000 / Cr. C's Capital ₹10,000.

विषय 7: Partner च्या Retirement किंवा Death वेळी Goodwill चे Accounting Treatment (Accounting Treatment of Goodwill in Case of Retirement or Death of a Partner)

P1-C10-U10.2-T07 · Topic 7: Accounting Treatment of Goodwill in Case of Retirement or Death of a Partner

आधी वाचा Sec 2.7 अभ्यासा (Sec 2.4--2.5 हा आधार): retirement/death वेळी continuing partners हे outgoing partner ला त्याच्या goodwill च्या share ची भरपाई त्यांच्या GAINING ratio मध्ये देतात; goodwill चे valuation retirement/death च्या तारखेला होते आणि goodwill account न उघडता capital accounts मधून adjust केले जाते.

नोंदी

नियम (Sec 2.7): retirement वेळी continuing partners ना PSR मध्ये GAIN होतो, म्हणून ते retiring partner ला त्याच्या goodwill च्या share चे प्रदान GAINING ratio मध्ये करतात (gain = new share - old share); death वेळीही तसेच continuing partners मृताच्या वारसांना देय share सोसतात; goodwill चे valuation retirement/death च्या DATE ला होते आणि ते capital accounts मधून adjust होते — goodwill account उघडले जात नाही.

Pro-forma entry: Dr. Continuing partners' Capital A/cs (gaining ratio) / Cr. Retiring (or Deceased) partner's Capital A/c हे त्याच्या goodwill च्या share ने — उदा. समान वाटा असलेले partners A, B, C, goodwill ₹90,000, C निवृत्त होतो: Dr. A ₹15,000, Dr. B ₹15,000, Cr. C ₹30,000; नवा ratio वेगळा असेल (Antoo 3:4:3 retiring, B व C समान प्रमाणात चालू) तर gains प्रत्येक partner नुसार काढतात (new - old: B $1/2 - 4/10 = 1/10$, C $1/2 - 3/10 = 2/10$) आणि goodwill 1:2 मध्ये debit होते.

बहु-टप्पी प्रश्नांसाठी तपासण्या: books मध्ये आधीच असलेले goodwill हे adjustment च्या आधी लगेच (OLD ratio मध्ये) written off करा; प्रत्येक पुढच्या reconstitution ला फक्त goodwill च्या मूल्यातील CHANGE त्या टप्प्याच्या sacrificing/gaining ratio मध्ये adjust करा; gainers ला दिलेले एकूण debits हे outgoing/sacrificing partner ला दिलेल्या credit इतकेच हवेत, आणि अंतिम Balance Sheet मध्ये goodwill कधीही asset म्हणून दिसता कामा नये.

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा · 1 प्रश्न

- adjustment entry पक्की करा: gaining partners' capital A/cs Dr. (gaining ratio = new share - old share मध्ये) To retiring/deceased partner's capital A/c हे त्याच्या goodwill च्या share ने; books मधील सध्याचे goodwill आधी OLD ratio मध्ये written off करावे.

- firm ची constitution एकापेक्षा जास्त वेळा बदलणारी उदाहरणे सोडवा (उदा., प्रत्येक तारखेला goodwill चे पुन्हा valuation करून लागोपाठ admissions/बदल, जसे P ने आधी Q व नंतर R ला घेणे): प्रत्येक टप्प्यावर sacrificing/gaining ratios काढा आणि goodwill च्या मूल्यातील फक्त CHANGE हा capital accounts मधून adjust करा.
- प्रत्येक टप्पा पडताळा: gainers चे एकूण debits हे sacrificing/outgoing partner ला दिलेल्या credit इतकेच हवेत; अंतिम Balance Sheet मध्ये goodwill कधीही asset म्हणून दिसू नये.

PQ 7.1 • PYQ 2025-Sep [3] (b) • Practical • 8M • Pg 542

LEVEL II
विश्लेषण (Analysis)

कठीण

विभाग 10.3: नवीन Partner चा Admission (Admission of a New Partner)

Admission of a New Partner

P1-C10-U10.3 • महत्त्व C • प्रकरणात Rank 3 • वर्ग A • प्रकरणातील 17.1% प्रश्न • 14 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C10-U10.3-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §3.1 वाचा: नवीन partner च्या admission च्या तारखेला updated balance sheet का लागते.

नोंदी

Admission चा उद्देश: नवीन partner हा firm च्या फायद्यासाठी घेतात — एक तर partnership चे capital वाढवण्यासाठी किंवा firm चे management अधिक भक्कम करण्यासाठी.

Admission वेळच्या entries: admission च्या तारखेपर्यंतची asset values मधील सर्व वाढ/घट, unrecorded किंवा unpaid liabilities, आणि accrued पण नोंद न झालेले सर्व profits/losses हिशेबात घ्या; त्यामुळे जुन्या partners च्या Capital A/cs वर बरोबर आकडे येतात आणि पुढचे profits/losses हे incoming partner जुन्या partners सोबत आपोआप वाटून घेतो; goodwill चीही valuation करून ती हिशेबात आणावी लागते (Unit 2 प्रमाणे treatment).

विषय 2: Revaluation Account किंवा Profit and Loss Adjustment Account

P1-C10-U10.3-T02 • Topic 2: Revaluation Account or Profit and Loss Adjustment Account

आधी वाचा Sec 3.2 अभ्यासा: admission वेळी Revaluation Account (ज्याला Profit and Loss Adjustment Account असेही म्हणतात) चा उद्देश व entries, सुधारित values दाखवायच्या नसतील तेव्हाचे Memorandum Revaluation Account, आणि दोहोंतील फरक.

नोंदी

उद्देश: admission वेळी Revaluation Account — ज्याला Profit and Loss Adjustment Account असेही म्हणतात — मार्फत assets चे revaluation व liabilities ची फेरतपासणी होते; त्यामुळे Balance Sheet अद्ययावत होते आणि जुन्या partners च्या capitals वर accrued profits/losses उतरतात; assets मधील सर्व घट व liabilities मधील सर्व वाढ debit करा, assets मधील वाढ व liabilities मधील घट credit करा; शिल्लक (profit/loss) जुन्या partners ना जुन्या PSR मध्ये जाते (कधीही सर्व partners ना नवीन ratio मध्ये नाही), आणि assets/liabilities नवीन Balance Sheet मध्ये सुधारित आकड्यांनी दिसतात.

नमुना entries: Dr. Revaluation A/c / Cr. Assets (decrease) व Cr. Liabilities (increase); Dr. Assets (increase) व Dr. Liabilities (decrease) / Cr. Revaluation A/c; profit: Dr. Revaluation A/c / Cr. Old partners' Capital A/cs (old ratio); loss: Dr. Old partners' Capital A/cs / Cr. Revaluation A/c.

Memorandum Revaluation A/c (सुधारित values दाखवायच्या नसताना): दोन भाग — पहिला भाग revaluation नेहमीप्रमाणे नोंदवतो (assets/liabilities च्या ledger मध्ये बदल नाही), त्याचा निकाल जुन्या partners ना जुन्या ratio मध्ये; दुसरा भाग पहिल्या भागाच्या entries उलट्या करतो, त्यामुळे book values तशाच राहतात, आणि त्याचा निकाल नवीन partner धरून सर्व partners ना नवीन ratio मध्ये जातो; पहिल्या भागात profit असेल तर दुसऱ्या भागात तेवढाच loss येतोच (आणि उलटही).

Revaluation विरुद्ध Memorandum: Revaluation A/c — assets/liabilities हे revalued आकड्यांनी दिसतात, एकच account, निव्वळ निकाल जुन्या partners ना जुन्या ratio मध्ये; Memorandum — नवीन Balance Sheet मध्ये जुनेच आकडे राहतात, दोन भाग, पहिला भाग जुन्या partners ना (जुने ratio) आणि दुसरा (उलट करणारा) भाग सर्व partners ना (नवीन ratio); पर्यायाने हे बदल जुन्या book values वर थेट capital A/cs मधून adjust करता येतात.

पूर्ण प्रश्नांचा सराव: नेहमीची adjustments — assets ची appreciation/depreciation, provision for doubtful debts, outstanding/unrecorded liabilities, unrecorded assets, joint life policy, investments; यासोबत capital A/cs मधून sacrificing ratio मध्ये adjust होणारी goodwill (premium रोख आणलेला नसताना), जुन्या ratio मध्ये वर्ग होणारी reserves, मग Capital A/cs, Cash/Bank A/c आणि नवीन Balance Sheet — शेवटी नवीन partner च्या capital च्या आधारावर capitals नवीन PSR च्या प्रमाणात करता येतात, आणि जास्त/कमी रक्कम cash किंवा current A/cs मधून चुकती करतात (LLP मधील admission साठीही तेच तंत्र).

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 3 प्रश्न

- True/False सापळा (वारंवार विचारला जातो): admission वेळी revaluation वरचा profit/loss हा जुन्या partners ना जुन्या profit sharing ratio मध्ये जातो --- 'सर्व partners ना नवीन ratio मध्ये वर्ग' हे FALSE आहे.
- 'Revaluation Account is also known as Profit and Loss Adjustment Account' --- TRUE; कारणही माहीत हवे: ते assets/liabilities च्या values मधील बदल नोंदवून जुन्या partners च्या capitals adjust करते.
- Memorandum Revaluation Account समजावून सांगा: पहिला भाग जुन्या partners ना जुन्या ratio मध्ये, उलट करणारा दुसरा भाग नवीन धरून सर्व partners ना नवीन ratio मध्ये, book values बदलत नाहीत.

TQ 2.1 • PYQ 2020-Nov [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 546 4× विचारला	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 2.2 • PYQ 2024-Jun [1] (a) (vi) {C} • True/False • 2M • Pg 547	LEVEL I आकलन (Understanding)	सोपा
TQ 2.3 • MTP 2025-Jan S2 [1] (a) (iv) • True/False • 2M • Pg 547	LEVEL I आकलन (Understanding)	

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा • 5 प्रश्न

PQ 2.1 • RTP 2023-Jun [15] • Practical • --- • Pg 547 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 2.2 • PYQ 2024-Jun [4] (a) • Practical • 12M • Pg 550 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 2.4 • PYQ 2026-Jan [3] (b) • Practical • 10M • Pg 556	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 2.5 • PYQ 2026-May [3] (a) • Practical • 10M • Pg 559	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 2.3 • MTP 2025-Jan S2 [4] (a) • Practical • 10M • Pg 553 6× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- पूर्ण admission चे प्रश्न पक्के करा: Revaluation A/c, Partners' Capital Accounts, Cash/Bank A/c आणि नवीन Balance Sheet, सोबत नेहमीची adjustments --- assets ची appreciation/depreciation, provision for doubtful debts, outstanding/unrecorded liabilities, unrecorded assets, joint life policy आणि investments.
- revaluation सोबत capital accounts मधून sacrificing ratio मध्ये goodwill adjustment (नवीन partner चा premium किंवा goodwill रोख आणलेला नसताना) आणि जुन्या ratio मध्ये reserves चे वर्गीकरण जोडा.
- capital adjustment चे प्रश्न सोडवा: नवीन partner च्या capital च्या आधारावर capitals नवीन PSR च्या प्रमाणात आणणे, आणि जास्त किंवा कमी रक्कम cash किंवा current accounts मधून चुकती करणे.
- मागचे profits चुकीच्या प्रमाणात वाटले गेले किंवा accounts हे cash basis वर ठेवल्याने admission आधी दुरुस्ती लागते (mercantile adjustments) अशा प्रकारांचाही सराव करा, तसेच LLP मधील admission चा --- तंत्र तेच असते.

विषय 3: Balance Sheet मधील Reserves (Reserves in the Balance Sheet)

P1-C10-U10.3-T03 • Topic 3: Reserves in the Balance Sheet

आधी वाचा Sec 3.3 अभ्यासा: admission वेळी Balance Sheet मधील General Reserve, Profit and Loss Account चा credit balance किंवा इतर accumulated profits हे इतर adjustments आधी जुन्या partners च्या capital accounts ना जुन्या profit sharing ratio मध्ये वर्ग करावेच लागतात.

नोंदी

नियम (Sec 3.3): जेव्हा जेव्हा नवीन partner घेतला जातो, तेव्हा Balance Sheet मध्ये दिसणारे कोणतेही reserve

इत्यादी (General Reserve, P&L A/c चा credit balance, इतर accumulated profits) जुन्या partners च्या Capital A/cs ना जुन्या PSR मध्ये वर्ग करावेच लागतात — **entry:** Dr. Reserves/P&L A/c / Cr. Old partners' Capital A/cs (old ratio); स्पष्ट मागणी असल्याशिवाय reserves नवीन firm च्या Balance Sheet मध्ये नेऊ नका.

Accumulated losses: P&L A/c चा debit balance त्याचप्रमाणे जुन्या partners च्या capital A/cs ना जुन्या ratio मध्ये वर्ग (debit) करतात.

पूर्ण प्रश्नांचा क्रम: reserves वर्ग करा (जुने ratio) → asset/liability बदलांसाठी Revaluation A/c (जुने ratio) → goodwill adjustment (sacrificing ratio) → नवीन partner capital आणतो → Capital A/cs आणि नवीन Balance Sheet; सराव करा — दिलेल्या % ने provision for doubtful debts, land and buildings/plant/inventory चे revaluation, outstanding liabilities, आणि incomer जुन्या partners कडून आपला share घेतो तेव्हाचे नवीन PSR — शेवटचे Balance Sheet जुळलेच पाहिजे.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

PQ 3.1 • PYQ 2021-Dec [4] (b) • Practical • 10M • Pg 562 **3× विचारला**

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा • 3 प्रश्न

PQ 3.2 • PYQ 2024-Sep [3] (b) • Practical • 10M • Pg 564 **3× विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

PQ 3.3 • PYQ 2025-May [3] (b) • Practical • 8M • Pg 567 **2× विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

PQ 3.4 • PYQ 2025-Sep [4] (a) • Practical • 12M • Pg 571

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- General Reserve/P&L balance दिसणारा पूर्ण admission चा प्रश्न पक्का करा: entry --- Reserve/P&L A/c Dr. To old partners' capital A/cs जुन्या ratio मध्ये; स्पष्ट मागणी असल्याशिवाय reserves हे नवीन firm च्या Balance Sheet मध्ये कधीही ठेवू नका.
- पूर्ण साखळी सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत सोडवा: reserves वर्ग करा (जुने ratio) → asset/liability बदलांसाठी Revaluation A/c (जुने ratio) → goodwill adjustment (sacrificing ratio) → नवीन partner capital आणतो → Capital Accounts आणि नवीन Balance Sheet.
- सराव करायची नेहमीची adjustments: दिलेल्या % ने provision for doubtful debts, land & buildings/plant चे revaluation, outstanding liabilities, आणि incoming partner जुन्या partners कडून आपला share घेतो तेव्हा नवीन PSR काढणे.
- अचूकतेच्या तपासण्या: सर्व वर्गीकरणानंतर Balance Sheet जुळलेच पाहिजे; accumulated losses (P&L चा Dr. balance) त्याचप्रमाणे जुन्या partners ना जुन्या ratio मध्ये debit होतात.

विषय 4: नवीन Profit Sharing Ratio ची गणना (Computation of New Profit Sharing Ratio)

P1-C10-U10.3-T04 · Topic 4: Computation of New Profit Sharing Ratio

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §3.4 मधील Cases I-V सोडवलेल्या उदाहरणांसह वाचा: नवीन partner ला दिलेल्या share वरून नवीन ratio काढणे.

नोंदी

मूलभूत नियम: विरुद्ध करार नसेल तर जुने partners आपापसात जुन्याच ratio मध्ये चालू राहतात — नवीन partner चा share 1 मधून वजा करा आणि उरलेले जुन्या partners मध्ये जुन्या ratio ने वाटा; उदा. A:B = 3:2, C ला 1/5 साठी घेतले → $A = 4/5 \times 3/5 = 12/25$, $B = 8/25$, नवीन ratio 12:8:5.

इतर प्रसंग: (II) नवीन partner जुन्या partners कडून ठरावीक ratio मध्ये share विकत घेतो — दिलेला प्रत्येक हिस्सा त्या partner च्या जुन्या share मधून वजा करा; (III) जुने partners स्वतःच्या share चा काही भाग सोडतात — नवीन share = जुने share - सोडलेला share, C चा share = सोडलेल्या भागांची बेरीज; (IV) share पूर्णपणे एकाच partner कडून घेतला — फक्त त्याच partner चा share कमी होतो; (V) share जुन्या partners कडून ठरावीक ratio मध्ये घेतला.

विषय 5: Hidden Goodwill

P1-C10-U10.3-T05 · Topic 5: Hidden Goodwill

आधी वाचा Sec 3.5 अभ्यासा: goodwill ची value दिलेली नसेल तेव्हा ती (incoming partner चे capital x त्याच्या share चा व्यस्त) वजा (नवीन धरून सर्व partners ची एकूण capitals अधिक accumulated profits/reserves) अशी काढा; अशी काढलेली goodwill ही capital accounts मधून sacrificing ratio मध्ये adjust होते.

नोंदी

अनुमानाचे सूत्र (Sec 3.5): goodwill ची value दिलेली नसेल तेव्हा — Hidden goodwill = (Incoming partner चे capital x त्याच्या share चा व्यस्त) - (जुन्या partners ची एकूण capitals + असल्यास निव्वळ accumulated profits व reserves + incoming partner ने आणलेले capital).

सोडवलेले उदाहरण: A व B, प्रत्येकाचे capital ₹7,000, C ला 1/4 share साठी ₹8,000 capital सह घेतात ⇒ firm चे अभिप्रेत capital = $8,000 \times 4/1 = ₹32,000$; hidden goodwill = $32,000 - (7,000 + 7,000 + 8,000) = ₹10,000$.

Adjustment entry (goodwill account न उघडता): Dr. New partner's Capital A/c — त्याच्या वाट्याची अनुमानित goodwill / Cr. Old (sacrificing) partners' Capital A/cs sacrificing ratio मध्ये — उदा. Dr. C's

Capital A/c ₹2,500 ($₹10,000 \times 1/4$) / Cr. A ₹1,250, Cr. B ₹1,250.

एकत्रित प्रश्न व तपासण्या: hidden goodwill काढताना वजाबाकीत accumulated profits/reserves धरा; यासोबत reserves चे वर्गीकरण, assets/liabilities चे revaluation आणि नवीन ratio मध्ये capital ची फेरमांडणी जोडा; तपासा की नवीन firm ची एकूण capitals अधिक liabilities हे revalued assets एवढे आहेत आणि शेवटच्या Balance Sheet मध्ये goodwill अजिबात दिसत नाही.

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा • 2 प्रश्न

PQ 5.1 • PYQ 2006-May [4] • Practical • 15M • Pg 574

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

PQ 5.2 • MTP 2024-Jul [4] (a) • Practical • 12M • Pg 578 **5x विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- जिथे goodwill आधी नवीन partner च्या capital व profit वाट्यावरून काढावी लागते असे पूर्ण लांबीचे admission प्रश्न पक्के करा (उदा. 1/4 share साठी ₹18,000 capital म्हणजे एकूण capital ₹72,000; प्रत्यक्ष एकत्रित capitals मधील तूट = hidden goodwill), मग Revaluation A/c, Capital A/cs व Balance Sheet पूर्ण करा.
- goodwill account न उघडता goodwill adjustment करा: त्याच्या वाट्याच्या अनुमानित goodwill साठी new partner's capital A/c Dr. To old partners' capital A/cs (sacrificing ratio).
- hidden goodwill सोबत reserves चे वर्गीकरण, assets/liabilities चे revaluation आणि नवीन ratio मध्ये capital ची फेरमांडणी जोडून सराव करा --- hidden goodwill काढताना वजाबाकीत accumulated profits व reserves धरा.
- पडताळा: नवीन firm ची एकूण capitals अधिक liabilities हे revalued assets एवढे येतात; शेवटच्या Balance Sheet मध्ये goodwill दिसत नाही.

विभाग 10.4: Partner चा Retirement (Retirement of a Partner)

Retirement of a Partner

P1-C10-U10.4 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 5 • वर्ग C • प्रकरणातील 12.2% प्रश्न • 10 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C10-U10.4-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §4.1 वाचा: partner retire होतो तेव्हाच्या readjustments चा क्रम.

नोंदी

Retirement: वय, आजारपण इत्यादी कारणांनी partner retire होऊ शकतो; व्यवसाय सहसा थांबत नाही — continuing partners तो चालवतात, आणि profit sharing ratio मध्ये त्यांचा फायदा होत असल्याने retiring partner चा claim फेडण्याची रक्कम तेच उभी करतात.

Readjustment चा क्रम: assets व liabilities चे revaluation होते, goodwill ची valuation होते, joint life policy ची surrender value (असल्यास) हिशेबात घेतात, revaluation चा profit व reserves हे partners च्या capital/current accounts ना वर्ग करतात, आणि शेवटी retiring partner ला देय रक्कम ठरवून ती फेडतात.

विषय 2: Gaining Ratio ची गणना (Calculation of Gaining Ratio)

P1-C10-U10.4-T02 · Topic 2: Calculation of Gaining Ratio

आधी वाचा Unit 4 (Retirement of a Partner) चे Section 4.2 अभ्यासा: सर्व प्रसंगी नवीन profit sharing ratio व gaining ratio ची गणना --- नवीन ratio दिलेले, नवीन ratio दिलेले नाही, gain सांगितलेला, आणि retiring partner चा share ठरावीक ratio मध्ये घेतलेला.

नोंदी

मुख्य नियम: retirement वेळी continuing partners हे retiring partner चा share घेतात, त्यामुळे त्यांचा फायदा नेहमीच होतो; $\text{Gaining ratio} = \text{New share} - \text{Old share}$, आणि $\text{New share} = \text{Old share} + \text{Gain}$ — वजाबाकीपूर्वी सर्व shares समान छेद देऊन मांडा; admission वेळी वापरतात त्या sacrificing ratio ($\text{Old} - \text{New}$) चे हे उलटे रूप आहे.

SM मधील चार प्रसंग: (i) नवीन ratio दिलेले — $\text{gain} = \text{new} - \text{old}$; (ii) नवीन ratio दिलेले नाही — उरलेले partners आपापसातल्या जुन्याच ratio ने चालू राहतात, म्हणून $\text{gaining ratio} = \text{त्यांच्यातले जुने ratio}$ (retiring partner चा share खोडा, उदा. 3:2:1, Bhaskar retire होतो $\rightarrow$ 3:1); (iii) gain सांगितलेला — $\text{New} = \text{Old} + \text{Gain}$ ($2/6+2/6=4/6$, $1/6+1/6=2/6 \rightarrow$ 2:1); (iv) retiring partner चा share ठरावीक ratio मध्ये घेतला — $\text{gain} = \text{त्याचा share} \times \text{सांगितलेला अंश}$ (Tasha चा $2/6$ हा Deepu:Honey 2:1 ने घेतला $\rightarrow$ gains $4/18$ व $2/18$, नवीन ratio 13:5).

सोडवलेले उदाहरण (SM 4.2): A, B, C यांचे share 5:3:2; B retire होतो, A व C यांचे 3:2 ठरते $\rightarrow$ A gains $3/5-5/10 = 1/10$, C gains $2/5-2/10 = 2/10$, gaining ratio 1:2; ते 5:2 नेच चालू राहिले असते तर मिळालेला share त्यांच्यातल्या जुन्या ratio ने वाटला जातो.

Gaining ratio चा उपयोग: retiring partner ला त्याच्या goodwill चा वाटा credit करण्यासाठी continuing partners च्या capital A/cs ना gaining ratio मध्ये debit करतात (goodwill books मध्ये उघडत नाहीत); revalued आकडे/reserve नवीन Balance Sheet मध्ये दाखवायचे नसतील तेव्हाही हेच वापरतात — retiring partner ला देय निव्वळ रक्कम gainers हे gaining ratio मध्ये सोसतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- partner retire होतो तेव्हा continuing partners ना नेहमीच फायदा होतो हा True/False मुद्दा समर्थनासह मांडता आला पाहिजे --- retiring partner चा share तेच घेतात, त्यामुळे त्यांचा profit वाटा वाढतो.
- नवीन ratio ठरले नसेल तेव्हा उरलेले partners पुढचे profits (आणि gain) आपापसातल्या जुन्याच ratio ने का वाटून घेतात ते समजावून सांगा.
- gaining ratio (goodwill साठी continuing partners ना debit करायला वापरतात) आणि admission वेळचे sacrificing ratio यांतील फरक सांगा.

TQ 2.1 · MTP 2022-Nov S2 [1] (a) (v) {C} · True/False · 2M · Pg 582 3× **LEVEL I**
विचारला आकलन (Understanding)

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- सराव करा: Gaining ratio = New share – Old share; New share = Old share + retiring partner कडून घेतलेला share.
- SM च्या तक्त्यातला प्रत्येक प्रसंग सोडवा: (i) नवीन ratio दिलेले, (ii) नवीन ratio दिलेले नाही (जुनेच ratio चालू), (iii) gaining ratio दिलेले (New = Old + Gain), (iv) retiring partner चा share ठरावीक ratio मध्ये सोडलेला (उदा. B आपला share हा A व C ना मूळ ratio ने देतो, विरुद्ध 2:1 सारखे सांगितलेले ratio).
- अपूर्णाकांचे काम काळजीपूर्वक सोडवा --- वजाबाकीपूर्वी सर्व shares समान छेद देऊन मांडा.

विषय 3: Partner च्या Retirement वेळी Assets व Liabilities चे Revaluation (Revaluation of Assets and Liabilities on Retirement of a Partner)

P1-C10-U10.4-T03 · Topic 3: Revaluation of Assets and Liabilities on Retirement of a Partner

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा \$4.3 वाचा: Revaluation A/c च्या entries आणि revalued आकडे balance sheet मध्ये दाखवायचे नसतील तेव्हाचा पर्याय.

नोंदी

Revaluation A/c: revaluation वरचा profit किंवा loss हा retiring partner धरून सर्व partners ना सध्याच्या profit sharing ratio मध्ये वाटतात — profit साठी “Dr. Revaluation A/c / Cr. Partners' Capital A/cs” (loss साठी उलट); या वर्गीकरणानेच ते account (ज्याला Profit and Loss Adjustment A/c असेही म्हणतात) आपोआप बंद होते.

revalued आकडे दाखवायचे नसतील तर: एकच निव्वळ entry करा — Dr. continuing partners' Capital A/cs (gaining ratio मध्ये) / Cr. retiring partner's Capital A/c त्याच्या revaluation वाट्यासह; किंवा revaluation जुन्या ratio मध्ये नोंदवून ते नवीन ratio ने उलट करा (दोन-entry पद्धत) — वेगळे Revaluation A/c लागत नाही;

Memorandum Revaluation A/c सुद्धा वापरता येते.

विषय 4: Reserves

P1-C10-U10.4-T04 · Topic 4: Reserves

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §4.4 हे A-B-C व X-Y-Z उदाहरणांसह वाचा: retirement वेळी undistributed reserves वर्ग करणे.

नोंदी

नियम: balance sheet मधील undistributed profit/reserve हे सर्व partners च्या Capital A/cs ना जुन्या profit sharing ratio मध्ये credit करतात ("Dr. Reserve A/c / Cr. Partners' Capital A/cs"); पर्यायाने फक्त retiring partner चा वाटा त्याच्या Capital A/c ला वर्ग करता येतो — पण हे तेव्हाच चालते जेव्हा continuing partners चे आपापसातले ratio बदललेले नसेल.

Ratio बदलले तर: continuing partners आपापसात नवीन ratio ने वाटून घेत असतील (gaining ratio वेगळे असेल) तर जुन्या ratio मध्ये पूर्ण वाटप करावेच लागते; त्यांना reserve हे balance sheet मध्येच ठेवायचे असेल तर adjustment करा — Dr. continuing partners' Capital A/cs gaining ratio मध्ये / Cr. retiring partner's Capital A/c त्याच्या reserve च्या वाट्यासह.

विषय 5: Retiring Partner ला अंतिम Payment (Final Payment to a Retiring Partner)

P1-C10-U10.4-T05 · Topic 5: Final Payment to a Retiring Partner

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §4.5 वाचा: retiring partner चा claim ठरवणारी adjustments आणि तो फेडण्याचे प्रकार.

नोंदी

Claim: (i) reserve चे वर्गीकरण, (ii) goodwill चे वर्गीकरण आणि (iii) revaluation वरचा profit/loss हे adjust केल्यावर retiring partner च्या Capital A/c चा credit balance हीच देय रक्कम असते; पूर्ण फेड — "Dr. Retiring Partner's Capital A/c / Cr. Bank A/c"; काही भाग loan म्हणून ठेवला तर — "Dr. Retiring Partner's Capital A/c / Cr. Retiring Partner's Loan A/c and Cr. Bank A/c".

कराराप्रमाणे प्रकार: (a) उरलेल्या balance वर interest सह हप्त्यांनी परतफेड, ती रक्कम outgoing partner चे loan मानून, (b) ती रक्कम firm ला दिलेले loan मानून त्यावर ठरावीक interest किंवा profit मधील वाटा, (c) retired

partner ला आयुष्यभर किंवा ठरलेल्या वर्षासाठी किंवा अवलंबून व्यक्तीच्या आयुष्यभर annuity.

विषय 6: Partner चे Loan हप्त्यांनी देणे (Paying a Partner's Loan in Instalment)

P1-C10-U10.4-T06 · Topic 6: Paying a Partner's Loan in Instalment

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §4.6 हे ₹30,000 च्या loan चे उदाहरण व Retiring Partner's Loan Account सह वाचा.

नोंदी

पद्धत: loan चे समान भाग करा; प्रत्येक payment = समान loan हप्ता + उरलेल्या balance वरचे त्या कालावधीचे interest; उदा. ₹30,000 चे loan 4 वार्षिक हप्त्यांत 6% ने — Year 1 ला ₹7,500 + ₹1,800 = ₹9,300 भरा, ₹22,500 शिल्लक राहते, Year 2 ला ₹7,500 + ₹1,350 = ₹8,850, असेच पुढे; Retiring Partner's Loan A/c ला Capital A/c चे वर्गीकरण व दरवर्षीचे interest credit होते, आणि दिलेली cash व balance c/d debit होते.

विषय 7: Joint Life Policy

P1-C10-U10.4-T07 · Topic 7: Joint Life Policy

आधी वाचा Section 4.7 अभ्यासा: JLP premium चे तीन accounting treatments --- (1) premium हा expense, (2) premium हा asset (policy surrender value ला), (3) Joint Life Policy Reserve पद्धत --- आणि retirement वेळी surrender value चे treatment (Illustrations 7--9).

नोंदी

JLP (SM): firm सर्व partners च्या जिवावर policy घेते, premium भरते, आणि कोणत्याही partner च्या मृत्यूला किंवा maturity ला — यांपैकी जे आधी — policy ची रक्कम firm ला मिळते; मृत partner च्या legal representatives ना किंवा retiring partner ला मोठी रक्कम देताना होणारी आर्थिक ओढाताण कमी करणे हा हेतू.

Method 1 — premium हा expense: Dr. JLP Insurance Premium / Cr. Bank, मग दरवर्षी Dr. P&L / Cr. JLP Premium; मिळालेली पूर्ण रक्कम (retirement वेळी surrender value) हा gain असतो — Dr. Bank / Cr. Partners' Capital A/cs, retiring धरून सर्व partners ना जुन्या ratio मध्ये.

Method 2 — premium हा asset: Dr. JLP A/c / Cr. Bank; वर्षाअखेरीस book balance हा surrender value पेक्षा जेवढा जास्त तेवढा P&L ला write off करा, म्हणजे JLP हे surrender value ला राहते; रक्कम मिळताना surrender value पेक्षा जेवढी जास्त तेवढीच gain असते आणि ती capitals ना profit sharing ratio मध्ये credit करतात.

Method 3 — JLP Reserve: premium साठी Dr. JLP A/c; premium एवढी रक्कम P&L Appropriation → JLP

Reserve अशी वर्ग करतात; Reserve ला debit करून JLP हे surrender value पर्यंत खाली आणतात — JLP A/c (asset) आणि JLP Reserve (liability) ही दोन्ही surrender value ला दिसतात; retirement किंवा मृत्यूच्या वेळी आधी Reserve हे JLP A/c ला वर्ग करा, मग शिल्लक Partners' Capital A/cs ना.

परीक्षेतील नमुना (III. 7-9): policy ₹50,000, premium ₹3,000 p.a., surrender values 2018 nil, 2019 ₹900, 2020 ₹2,000, 2021 ₹3,600; Black (2/10) 2022 मध्ये retire होतो — premium पद्धत: मिळालेले ₹3,600 हे Red:White:Black 5:3:2 (1,800:1,080:720) ने credit; surrender-value पद्धत: JLP आधीच ₹3,600 ला आहे, Bank Dr / JLP Cr, gain नाही; surrender value ही B/S मध्ये दाखवलेल्या JLP पेक्षा जास्त असेल तर फक्त जास्तीची रक्कम Revaluation A/c ला जाते.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 1 प्रश्न

- तिन्ही पद्धतींखालची ledger accounts सोडवा: premium हा P&L ला आकारणे; JLP A/c हे surrender value ला ठेवणे (premium हा surrender value मधील वाढीपेक्षा जेवढा जास्त तेवढा P&L ला write off); JLP A/c सोबत JLP Reserve A/c (दोन्ही surrender value ला दाखवतात).
- retirement वेळी surrender value (किंवा तिच्यातील वाढ) ही retiring partner धरून सर्व partners ना जुन्या profit sharing ratio मध्ये credit करा; reserve पद्धतीत आधी JLP Reserve हे JLP A/c ला वर्ग करा.
- परीक्षेतला नमुना सोडवा (उदा. policy ₹50,000, वार्षिक premium ₹3,000, वर्षवार surrender values): JLP/Premium accounts वर्षानुवर्ष तयार करा, मग retirement चे adjustment नोंदवा.

PQ 7.1 · PYQ 2021-Jul [5] (b) (i) · Practical · 5M · Pg 583 **5× विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 8: Separate Life Policy

P1-C10-U10.4-T08 · Topic 8: Separate Life Policy

आधी वाचा Section 4.8 अभ्यासा: प्रत्येक partner च्या जिवावर स्वतंत्र policies घेतल्या असून premium firm ने भरला असेल, तेव्हा retiring partner ला सर्व partners च्या policies च्या surrender values मधील त्याचा profit share मिळतो (Illustration 10).

नोंदी

नियम (SM 4.8): प्रत्येक partner च्या जिवावर स्वतंत्र policies घेतल्या असून premium firm ने भरला असेल, तेव्हा retiring partner ला सर्व partners च्या policies च्या surrender values मधील त्याचा प्रमाणशीर (profit-sharing) वाटा मिळतो — फक्त स्वतःच्या policy ची value नाही.

SM चे उदाहरण: Sona, Gabbu, Amit यांचे share 3:1:1; surrender values ₹10,000 + ₹20,000 + ₹30,000 = ₹60,000; Amit retire झाला तर त्याला $₹60,000 \times \frac{1}{5} = ₹12,000$ मिळतात.

मृत्यूशी तुलना: मृत्यूच्या वेळी firm ला मृत partner च्या policy ची पूर्ण assured value मिळते (आणि त्याच्या वाट्यासाठी हयात partners च्या policies च्या surrender values सुद्धा धरतात); retirement वेळी मात्र फक्त

surrender values लागू होतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- True/False सापळा: retiring partner ला फक्त स्वतःच्या policy ची surrender value मिळते हे विधान FALSE आहे --- premiums firm ने भरले असल्याने त्याला सर्व partners च्या policies च्या surrender values मधील प्रमाणशीर (profit-sharing) वाटा मिळतो.
- SM च्या उदाहरणावर मांडणी करता आली पाहिजे: surrender values ₹10,000 + ₹20,000 + ₹30,000 = ₹60,000 असलेल्या policies; 1/5 share असलेल्या retiring partner ला ₹60,000 × 1/5 = ₹12,000 मिळतात.
- मृत्यूशी असलेला फरक लक्षात ठेवा: मृत्यूच्या वेळी मृत partner च्या policy ची assured value मिळते; retirement वेळी मात्र फक्त surrender values लागू होतात.

विषय 9: एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems)

P1-C10-U10.4-T09 · Topic 9: Integrated Problems

आधी वाचा Sections 4.3--4.6 व सविस्तर illustrations अभ्यासा: assets व liabilities चे revaluation, capital accounts मधून gaining ratio मध्ये goodwill adjustment, reserves वर्ग करणे, retiring partner चे settlement (cash/loan account), capital adjustment आणि नवीन Balance Sheet.

नोंदी

पूर्ण क्रम: (1) Revaluation/P&L Adjustment A/c — profit किंवा loss हे retiring धरून सर्व partners ना जुन्या ratio मध्ये; (2) General Reserve/undistributed P&L जुन्या ratio मध्ये वर्ग करा (Reserve Dr / To all capitals); (3) goodwill — continuing partners' Capital A/cs Dr हे gaining ratio मध्ये / To retiring partner's Capital त्याच्या वाट्यासह, goodwill उघडत नाहीत (AS पाळण्यासाठी write off); (4) फेड: Retiring Partner's Capital Dr / To Bank आणि/किंवा To Retiring Partner's Loan A/c.

नेहमीची adjustments: सरासरी किंवा weighted-average profits च्या 2-3 years' purchase ने goodwill (Ill. 10: profits 41,000/50,000/55,000, weights 1:2:3 → weighted avg 51,000, goodwill ₹1,02,000, retiring चा 1/6 वाटा ₹17,000); provision for doubtful debts 5%, machinery/furniture वरची depreciation, building ची appreciation, unrecorded assets/liabilities, partner ने घेतलेली investments, dishonoured bills.

हप्त्यांनी loan (SM 4.6): loan चे समान भाग करा, हप्ता + उरलेल्या balance वरचे interest भरा — ₹30,000 @6% ने 4 वार्षिक हप्त्यांत: Yr1 ₹7,500+1,800=9,300; Yr2 ₹7,500+1,350=8,850; Yr3 ₹8,400; Yr4 ₹7,950; settlement चे इतर प्रकार: पूर्ण claim रोख, काही cash + उरलेले loan म्हणून, किंवा आयुष्यभर किंवा ठरलेल्या वर्षासाठी annuity.

Capital adjustment: नवीन firm चे एकूण capital ठरलेले असेल तेव्हा प्रत्येक continuing partner चे capital नवीन ratio मध्ये काढा (एकूण capital = revalued assets – outside liabilities – retiring partner चे loan);

आणलेली किंवा काढलेली cash ही Capital A/cs ची balancing figure असते आणि ती Bank A/c मधून पडताळतात.

मांडणी (10-15 marks): चारही नीट तयार करा — Revaluation A/c, Partners' Capital A/cs (स्तंभरूपात), Bank/Cash A/c, आणि retirement नंतरचे Balance Sheet; Bank A/c चे totals उत्तर पडताळतात.

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा • 8 प्रश्न

PQ 9.1 • PYQ 2006-Nov [4] • Practical • 15M • Pg 584	5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 9.2 • PYQ 2018-May [4] (b) • Practical • 10M • Pg 587	3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 9.3 • PYQ 2020-Nov [4] (a) • Practical • 10M • Pg 589	6× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 9.4 • PYQ 2022-May [4] (b) • Practical • 10M • Pg 592	2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 9.5 • PYQ 2023-Dec [5] (a) • Practical • 10M • Pg 594		LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 9.6 • PYQ 2024-Sep [4] (a) • Practical • 10M • Pg 597		LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 9.7 • PYQ 2025-May [4] (a) • Practical • 10M • Pg 600	2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 9.8 • PYQ 2026-Jan [4] (a) • Practical • 10M • Pg 603		LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- पूर्ण क्रम सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत पक्का करा: Revaluation A/c (profit/loss सर्व partners ना जुन्या ratio मध्ये) → General Reserve/P&L जुन्या ratio मध्ये वर्ग → goodwill adjustment (continuing partners च्या capitals ना gaining ratio मध्ये Dr, retiring partner ला त्याच्या वाट्यासाठी Cr; goodwill books मध्ये उघडत नाहीत) → retiring partner ची फेड.
- PYQ मध्ये दिसणारी नेहमीची adjustments सोडवा: सरासरी profits च्या 2--3 years' purchase ने goodwill, 5% ने provision for doubtful debts, machinery/furniture वरची depreciation, building ची appreciation, unrecorded assets/liabilities, Balance Sheet मधील आधीची goodwill जुन्या ratio मध्ये write off करणे.
- settlement चे वेगवेगळे प्रकार हाताळा: शिल्लक retiring partner's Loan A/c ला वर्ग (interest सह), काही भाग cash मध्ये व उरलेले loan म्हणून, त्याला फेडण्यासाठी continuing partners नी capital आणणे, आणि capitals नवीन ratio मध्ये adjust करणे.
- लागणाऱ्या चारही गोष्टी नीट तयार करा: Revaluation A/c, Partners' Capital A/cs (स्तंभरूपात), Bank/Cash A/c आणि retirement नंतरचे Balance Sheet --- 10--15 mark च्या प्रश्नाचा नमुना.

विभाग 10.5: Partner चा मृत्यू (Death of a Partner)

Death of a Partner

P1-C10-U10.5 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 4 • वर्ग B • प्रकरणातील 14.6% प्रश्न • 12 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C10-U10.5-T01 • Topic 1: Introduction

आधी वाचा Unit 5 (Death of a Partner) चे Section 5.1 अभ्यासा: मृत्यू ही partnership च्या reconstitution ची बाब आहे, आणि त्यातले प्रश्न retirement सारखेच --- revaluation, goodwill, reserves --- पण firm ला joint life policy ची value मिळते.

नोंदी

मृत्यू = reconstitution: partner च्या मृत्यूने firm चा व्यवसाय संपत नाही — हयात partners तो चालू ठेवतात आणि partnership ची पुनर्रचना होते; व्यवसायच थांबतो तेव्हाच firm dissolve होते.

Retirement शी साम्य: assets व liabilities चे revaluation होऊन त्यावरचा profit/loss मृत partner धरून सर्व partners ना जुन्या ratio मध्ये वर्ग करतात; goodwill व reserves अगदी retirement प्रमाणेच हाताळतात (gaining ratio मधून adjustment).

फरक: firm ला joint life policy ची पूर्ण value मिळते (surrender value नाही); देय रक्कम Deceased Partner's Executor's A/c ला credit करतात; आणि वर्षाच्या सुरुवातीपासून मृत्यूच्या तारखेपर्यंतच्या profit मधील वाटा executor ला जादा मिळतो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- True/False सापळा: 'Business of partnership comes to an end on death of a partner' हे FALSE आहे --- firm ची पुनर्रचना होऊ शकते आणि हयात partners व्यवसाय चालू ठेवू शकतात.
- मृत्यू हा retirement सारखा कसा (revaluation चा profit/loss व goodwill हे मृत partner धरून सर्व partners ना जुन्या ratio मध्ये credit होतात) आणि कसा वेगळा (देय रक्कम Executor ला जाते; मृत्यूच्या तारखेपर्यंतच्या profit मधील वाटा द्यावा लागतो) ते समजावून सांगा.
- dissolution of partnership (reconstitution) आणि dissolution of the firm यांतील फरक सांगा.

TQ 1.1 • PYQ 2021-Jul [1] (a) (v) {C} • True/False • 2M • Pg 610 **4x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 2: काही प्रसंगी Outgoing Partner चा पुढील Profits मधील हक्क (Right of Outgoing Partner in Certain Cases to Share Subsequent Profits)

P1-C10-U10.5-T02 • Topic 2: Right of Outgoing Partner in Certain Cases to Share Subsequent Profits

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §5.2 वाचा: त्यात Indian Partnership Act चे Section 37 उद्धृत आहे आणि दोन पर्यायांचे A-B-C हे सोडवलेले उदाहरण आहे.

नोंदी

Section 37: partner मरण पावला असेल किंवा partner राहिला नसेल आणि continuing partners अंतिम settlement न करता firm च्या property चा वापर करून व्यवसाय चालवत असतील, तर विरुद्ध करार नसताना outgoing partner किंवा त्याच्या estate ला स्वतःच्या पर्यायाने (i) तो partner राहिला नाही त्यानंतर झालेल्या profits पैकी firm च्या property मधील त्याच्या वाट्याच्या वापरामुळे मिळणारा वाटा, किंवा (ii) त्याच्या वाट्याच्या रकमेवर वार्षिक 6% interest मिळते; त्याचा profit वाटा निश्चित होईपर्यंत त्याने पर्याय निवडलाच पाहिजे असे नाही.

Proviso: कराराने continuing partners ना outgoing किंवा deceased partner चा interest विकत घेण्याचा पर्याय असेल आणि त्यांनी तो रीतसर वापरला, तर estate ला profits मधील आणखी वाटा मिळत नाही; पण पर्यायाच्या अटी सर्व महत्त्वाच्या बाबतीत न पाळणारा partner हा Section 37 खाली हिशेब देण्यास जबाबदार राहतो; उदा. एकूण ₹2,45,000 पैकी C चे capital ₹1,20,000, 3 महिन्यांचा पुढील profit ₹28,000 — profit वाटा ₹13,714 विरुद्ध interest ₹1,800, म्हणून C ची estate profit वाटाच निवडते.

विषय 3: मृत Partner च्या Legal Representatives ना देय रक्कम (Amount Payable to Legal Representatives of Dead Partner)

P1-C10-U10.5-T03 • Topic 3: Amount Payable to Legal Representatives of Dead Partner

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §5.3 वाचा: legal representatives चे हक्क व जबाबदाऱ्या आणि मृत्यूपूर्वीच्या profit साठी time/turnover हे आधार.

नोंदी

हक्क: (a) मृत partner च्या capital account चा credit balance, (b) deed मध्ये तसे म्हटले असल्यास मृत्यूच्या तारखेपर्यंतचे interest on capital, (c) goodwill मधील वाटा, (d) undistributed profit/reserves मधील वाटा, (e) revaluation profit मधील वाटा, (f) मृत्यूच्या तारखेपर्यंतच्या profit मधील वाटा, (g) Joint Life Policy मधील वाटा; **जबाबदारी:** drawings, interest on drawings, revaluation loss मधील वाटा आणि मृत्यूच्या तारखेपर्यंतच्या losses मधील वाटा.

मृत्यूच्या तारखेपर्यंतचा profit: P&L Suspense A/c मार्फत काढतात — (i) Time basis — profit एकसारखा गृहीत धरून, मागील वर्षाचा profit $\times$ months/12 $\times$ मृताचा वाटा, किंवा (ii) Turnover/Sales basis — मागील वर्षाचा profit-to-sales दर मृत्यूच्या तारखेपर्यंतच्या sales वर लावून $\times$ मृताचा वाटा.

Settlement: मृत partner च्या capital account ची शिल्लक त्याच्या Executor's A/c ला वर्ग करतात; payment हे करारावर अवलंबून — करार नसेल तर legal representative ला मृत्यूच्या तारखेपासून अंतिम payment पर्यंत देय रकमेवर वार्षिक 6% interest मिळते.

विषय 4: मृत्यूच्या वेळचे विशेष व्यवहार: Joint Life Policy (Special Transactions in Case of Death: Joint Life Policy)

P1-C10-U10.5-T04 • Topic 4: Special Transactions in Case of Death: Joint Life Policy

आधी वाचा Section 5.4 अभ्यासा: JLP हे books मध्ये नसेल, surrender value ला असेल, किंवा JLP Reserve सह surrender value ला असेल तेव्हाच्या journal entries --- मृत्यूच्या वेळी firm ला policy ची पूर्ण (assured) value मिळते.

नोंदी

मुख्य नियम: मृत्यूच्या वेळी firm ला insurance company कडून पूर्ण assured किंवा policy value मिळते (surrender value फक्त retirement किंवा surrender वेळीच लागू); gain — policy value वजा JLP ची book value, असल्यास — मृत partner धरून सर्व partners ना जुन्या profit sharing ratio मध्ये credit करतात.

Method 1 — JLP books मध्ये नाही: पूर्ण रक्कमच gain असते: Bank Dr ₹1,00,000 / To JLP A/c; JLP A/c Dr ₹1,00,000 / To A, B, C Capital A/cs 50,000:30,000:20,000 (जुने ratio 5:3:2).

Method 2 — JLP surrender value ला: ₹1,00,000 ची policy ही B/S मध्ये surrender value ₹10,000 ला: Bank Dr 1,00,000 / To JLP; JLP Dr 90,000 (surrender value पेक्षा जास्तीची रक्कम = gain) / To capitals जुन्या ratio मध्ये.

Method 3 — JLP Reserve सह: त्याच दोन entries अधिक JLP Reserve A/c Dr 10,000 / To capitals जुन्या ratio मध्ये (reserve partners ना परत दिले जाते); म्हणजे JLP A/c बंद करण्याआधी JLP Reserve वर्ग करा.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- True/False सापळा: partner च्या मृत्यूच्या वेळी firm ला insurer कडून पूर्ण assured किंवा policy value मिळते, surrender value नाही (surrender value ही retirement किंवा policy च्या surrender वेळी लागू होते).
- entries समजावून सांगा: policy च्या रकमेसाठी Bank Dr To JLP A/c; gain (policy value वजा JLP ची book value, असल्यास) हा मृत partner धरून सर्व partners ना जुन्या profit sharing ratio मध्ये credit होतो.
- तिन्ही पद्धतींत treatment कसे बदलते ते माहीत हवे: books मध्ये JLP नाही (पूर्ण रक्कमच gain), JLP हे surrender value ला (surrender value पेक्षा जास्तीची रक्कम gain), JLP सोबत Reserve (आधी reserve हे JLP A/c ला वर्ग करा).

विषय 5: मृत्यूच्या वेळचे विशेष व्यवहार: Separate Life Policy (Special Transactions in Case of Death: Separate Life Policy)

P1-C10-U10.5-T05 · Topic 5: Special Transactions in Case of Death: Separate Life Policy

आधी वाचा Section 5.5 अभ्यासा: firm ने premium भरलेल्या स्वतंत्र policies असताना executor ला मृत partner च्या policy ची assured value अधिक हयात partners च्या policies च्या surrender values यांतील मृताचा profit-share मिळतो. परीक्षेत हा मुद्दा interest on capital व मृत्यूपर्यंतचा profit यांच्यासोबत विचारतात.

नोंदी

सूत्र (SM 5.5): executor ला credit होणारी रक्कम = (मृत partner च्या policy ची assured value + हयात partners च्या policies च्या surrender values) × मृताचा profit वाटा; तोच एकूण आकडा घेऊन हयात partners ना त्यांचे profit वाटे credit होतात, कारण सर्व premiums firm ने भरले व P&L ला टाकले होते.

SM चे उदाहरण: Sona, Gabbu, Amit 3:1:1; Amit (1/5) मरण पावतो — executors ना $3,00,000 \times 1/5 + 1/5 \times (10,000 + 20,000) = 60,000 + 6,000 = ₹66,000$ मिळतात.

नमुना entry: Bank Dr (assured value) व SLP of Remaining Partners Dr (surrender values) / To SLP of Deceased Partner, To Executor's A/c आणि To remaining partners' capitals हे profit sharing ratio मध्ये.

अनेक घटक असलेले deed चे प्रश्न (Ill. 2): representative ला देय सर्व रकमा एकाच account मध्ये आणा — deed च्या दराने तारखेपर्यंत किंवा वर्षाअखेरपर्यंत interest on fixed capitals, profit मधील वाटा (interest on capital वजा केल्यावर), interest on capital वजा केल्यानंतरच्या सरासरी net profits च्या ठरलेल्या years' purchase ने goodwill, अधिक policy मधील वाटा; fixed capitals असतील तर drawings/profits हे Current A/c मधून न्या; drawings व unrecorded liabilities वजा करा.

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा · 1 प्रश्न

- अनेक घटक असलेले deed चे प्रश्न सोडवा (P, Q, R च्या fixed-capital PYQ सारखे): दिलेल्या % ने interest on fixed capitals, मृत्यूच्या तारखेपर्यंतच्या profit मधील वाटा, deed प्रमाणे goodwill, आणि life policy च्या रकमा --- सर्व credits हे Executor's A/c मध्ये एकत्र आणा.
- SM चे सूत्र लावा: credit होणारी रक्कम = (मृत partner च्या policy ची assured value + हयात partners च्या policies च्या surrender values) × मृताचा profit वाटा; हयात partners ना सुद्धा त्यांचे वाटे credit होतात.
- परस्परसंबंध लक्षात ठेवा: fixed विरुद्ध fluctuating capitals (current accounts मधून adjustments), दरवर्षी P&L ला आकारलेला premium, आणि मृत्यूच्या तारखेपर्यंत वर्षाच्या profit ची विभागणी.

PQ 5.1 · PYQ 2021-Jan [4] (a) · Practical · 10M · Pg 611 2× विचारला

LEVEL II
विश्लेषण (Analysis)

कठीण

विषय 6: मृत्यूच्या वेळचे विशेष व्यवहार: Deceased Partner च्या वाट्याचे Payment (Special Transactions in Case of Death: Payment of Deceased Partner's Share)

P1-C10-U10.5-T06 · Topic 6: Special Transactions in Case of Death: Payment of Deceased Partner's Share

आधी वाचा Sections 5.2, 5.3 व 5.6 अभ्यासा: legal representatives ना देय रकमांची पूर्ण यादी, P&L Suspense A/c मार्फत मृत्यूच्या तारखेपर्यंतच्या profit ची गणना (time basis व turnover basis), आणि Section 37 मधील हक्क (पुढील profits किंवा 6% interest).

नोंदी

Executor चे हक्क (SM 5.3): (a) capital balance, (b) deed मध्ये तसे असल्यास मृत्यूच्या तारखेपर्यंतचे interest on capital, (c) goodwill मधील वाटा, (d) undistributed profits/reserves मधील वाटा, (e) revaluation profit मधील वाटा, (f) मृत्यूच्या तारखेपर्यंतच्या profit मधील वाटा, (g) JLP मधील वाटा; **जबाबदारी:** drawings, interest on drawings, revaluation loss व मृत्यूपर्यंतच्या losses मधील वाटा — म्हणून 'फक्त capital balance' हे FALSE आहे.

मृत्यूच्या तारखेपर्यंतचा profit: Time basis — मागील वर्षाचा profit $\times$ उलटलेले months/12 $\times$ मृताचा वाटा; Turnover basis — मागील वर्षाच्या sales वरचा profit दर मृत्यूपर्यंतच्या sales ला लावा (sales 4,00,000, profit 60,000 $\rightarrow$ 15%; 31 May पर्यंतच्या sales 1,00,000 $\rightarrow$ profit 15,000; Neha चा $1/6 = ₹2,500$); **entry:** P&L Suspense A/c Dr / To Deceased Partner's Capital A/c (वर्षाअखेरीस Suspense हे P&L ला बंद करतात).

Section 37 (SM): “the outgoing partner or his estate is entitled at the option of himself or his representatives to such share of the profits made since he ceased to be a partner as may be attributable to the use of his share of the property of the firm or to interest at the rate of six per cent per annum on the amount of his share in the property of the firm” — profit वाटा निश्चित होईपर्यंत हा पर्याय वापरता येत नाही; उदा. 2,45,000 पैकी C चे funds 1,20,000, 3 महिन्यांचा profit 28,000 $\rightarrow$ profit वाटा ₹13,714 विरुद्ध 6% interest ₹1,800, म्हणून तो profit निवडतो.

मूलभूत नियम: करार नसेल तर legal representative ला मृत्यूच्या तारखेपासून अंतिम payment च्या तारखेपर्यंत देय रकमेवर @6% p.a. interest मिळते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- True/False सापळा: कायदेशीर वारसांना फक्त capital balance मिळत नाही --- त्यांना मृत्यूपर्यंतचे interest on capital, goodwill मधील वाटा, reserves/undistributed profits मधील वाटा, revaluation profit आणि मृत्यूच्या तारखेपर्यंतच्या profit मधील वाटा, तसेच JLP मधील वाटाही मिळतो; drawings, interest on drawings व losses मधील वाट्यांसाठी ते जबाबदार असतात.
- मृत्यूच्या तारखेपर्यंतचा profit समजावून सांगा: time basis (मागील वर्षाचा profit $\times$ months/12 $\times$ वाटा) विरुद्ध turnover basis (sales वरचा profit दर मृत्यूपर्यंतच्या sales ला लावणे); entry --- P&L Suspense A/c Dr To Deceased's Capital A/c.
- Section 37 माहीत हवे: settlement उशिरा झाले तर executor त्याच्या funds मुळे मिळणाऱ्या पुढील profits मधील वाटा किंवा न दिलेल्या रकमेवर @ 6% p.a. interest यांपैकी एक निवडू शकतो (profit निश्चित झाल्यावरच हा पर्याय वापरता येतो).

TQ 6.1 • PYQ 2024-Sep [1] (a) (vi) {C} • True/False • 2M • Pg 614

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 7: एकत्रित प्रश्न (Integrated Problems)

P1-C10-U10.5-T07 • Topic 7: Integrated Problems

आधी वाचा Unit 5 ची सोडवलेली illustrations अभ्यासा: त्यात revaluation, goodwill, reserves, मृत्यूच्या तारखेपर्यंतचा profit, JLP/separate policies आणि Deceased Partner's Executor's Account एकत्र येतात, आणि settlement हप्त्यांनी किंवा annuity ने होते.

नोंदी

सुरुवातीपासून शेवटपर्यंतचा क्रम: assets/liabilities चे revaluation करा, reserves व goodwill वर्ग करा (हयात partners च्या capitals ना gaining ratio मध्ये Dr, goodwill account उघडायचे नाही), P&L Suspense मार्फत मृत्यूपर्यंतचा profit credit करा, JLP/SLP मधील वाटा जोडा — हे सर्व मृत partner ला जुन्या ratio मध्ये credit होते — मग त्याचे Capital (व Current) A/c हे Executor's A/c ला बंद करा; Revaluation A/c, Capital A/cs, Executor's A/c आणि नवीन Balance Sheet तयार करा.

काळजीपूर्वक वाचायच्या deed च्या अटी: interest on capital वजा केल्यानंतरच्या व abnormal बाबी वगळून (assets च्या विक्रीवरचा profit, insurance claims, कमी आकारलेला premium) काढलेल्या सरासरी profits वर goodwill; profit चा काही भाग reserve ला नेणे ($B \frac{1}{2}$, $N \frac{1}{3}$, Reserve $\frac{1}{6} \rightarrow B:N = 3:2$); मृत्यूच्या वर्षात interest on capital नाही; मृत्यूपर्यंतचा profit म्हणजे मागील वर्षाचा profit ठरलेल्या % ने वाढवून प्रमाणशीर आधारावर काढलेला.

PYQ मधील अवघड बाबी: चुकून travelling expenses ला write off केलेली car ही profits ची सरासरी काढताना depreciation वजा करून परत जोडा; unrecorded liability ही P&L Adjustment मधून आकारा; B/S मध्ये JLP हे surrender value ला असेल तर वाटप करण्याआधी policy च्या रकमेतून book value वजा करा ($\text{₹}2,00,000 - 60,000 = 1,40,000$ हे PSR मध्ये); P&L Suspense हे मधल्या Balance Sheet च्या asset बाजूला दिसते.

Settlement चे प्रकार: लगेच काही भाग देऊन उरलेले interest लागणाऱ्या Executor's/Loan A/c ला वर्ग करणे (उदा. आता ₹7,750, उरलेले 9% p.a. ने), किंवा हप्ते; interest हे मृत्यूच्या तारखेपासून settlement पर्यंत चालते; standard entries इतक्या सरावाच्या हव्यात की 15-20 mark चा प्रश्न वेळेत संपेल.

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा • 4 प्रश्न

PQ 7.5 • PYQ 2023-Jun [5] • Practical • 20M • Pg 625

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

PQ 7.7 • PYQ 2025-Jan [4] (a) • Practical • 15M • Pg 632

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

PQ 7.4 • MTP 2022-Nov S1 [4] (a) • Practical • 10M • Pg 621

LEVEL II
उपयोजन (Application)

PQ 7.6 • MTP 2024-Dec S1 [4] (b) • Practical • 12M • Pg 629 5× विचारला

LEVEL II

उपयोजन (Application)

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 4 प्रश्न

- वर्षाच्या मध्यावर मृत्यू होणारे प्रश्न सोडवा: मृत्यूच्या तारखेपर्यंतचा profit विभागा (time किंवा sales basis), सरासरी profits च्या 2--3 years' purchase ने goodwill ची valuation करा, assets चे revaluation करा, reserves वर्ग करा --- हे सर्व मृत partner ला जुन्या ratio मध्ये credit होते, मग त्याचे capital हे Executor's A/c ला बंद करा.
- deed च्या अटी काळजीपूर्वक हाताळा: profits चा काही भाग reserve ला देणे, interest on capital देणे पण न काढलेल्या profits वर नाही, 'after charging interest on capital' अशा profits वर आधारित goodwill, आणि हयात partners नी ठरलेल्या अटीवर मृताचा share विकत घेणे.
- PYQ च्या balance sheets मधील अवघड बाबी पाहा: advertisement suspense (fictitious asset, जुन्या ratio मध्ये write off), घेतलेली investments, आणि मृत्यूच्या तारखेपासून settlement पर्यंत executor च्या न दिलेल्या शिल्लकेवरचे interest.

PQ 7.1 • PYQ 2019-Jun [4] (a) • Practical • 10M • Pg 614 5× विचारला

LEVEL II

विश्लेषण (Analysis)

कठीण

PQ 7.2 • PYQ 2019-Nov [4] (a) • Practical • 10M • Pg 617 2× विचारला

LEVEL II

विश्लेषण (Analysis)

कठीण

PQ 7.3 • PYQ 2021-Jul [5] (c) • Practical • 10M • Pg 619 2× विचारला

LEVEL II

विश्लेषण (Analysis)

कठीण

PQ 7.8 • PYQ 2026-May [4] (a) • Practical • 10M • Pg 636

LEVEL II

विश्लेषण (Analysis)

कठीण

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत तयार करणे पक्के करा: Revaluation A/c, Partners' Capital A/cs, Deceased Partner's Executor's A/c, आणि पुनर्रचित firm चे नवीन Balance Sheet.
- settlement चे प्रकार सोडवा: लगेच काही भाग देऊन उरलेले interest सह हप्त्यांनी, किंवा Executor's Loan A/c ला वर्ग; तसेच trial balance पासून सुरू होणारे व आधी वर्षाचा profit काढावा लागणारे पूर्ण लांबीचे प्रश्न.
- standard journal entries (goodwill न उघडता gaining ratio मधून goodwill adjustment, मृत्यूच्या तारखेपर्यंतच्या profit साठी P&L Suspense) इतक्या सरावाच्या हव्यात की 15-- 20 mark चा प्रश्न वेळेत पूर्ण होईल.

विभाग 10.6: Partnership Firms आणि LLPs चे Dissolution (Dissolution of Partnership Firms and LLPs)

Dissolution of Partnership Firms and LLPs

P1-C10-U10.6 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 2 • वर्ग A • प्रकरणातील 22.0% प्रश्न • 18 प्रश्न

विषय 1: Introduction

P1-C10-U10.6-T01 · Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.1 वाचा: या विभागाची व्याप्ती — dissolution वर books बंद करणे आणि insolvency शी संबंधित प्रश्न.

नोंदी

Dissolution accounting: ratio मधील बदल, admission, retirement किंवा death वेळी partners चे हक्क पुन्हा जुळवण्याखेरीज partnership accounts चा दुसरा महत्वाचा भाग म्हणजे dissolution वर books of account बंद करणे — या विभागात dissolution ला कारणीभूत परिस्थिती, books बंद करण्याचे accounting treatment, partners च्या insolvency वरील विशेष प्रश्न आणि partnership च्या liabilities चे settlement येते.

विषय 2: Partnership च्या Dissolution ला कारणीभूत ठरणाऱ्या परिस्थिती (Circumstances Leading to Dissolution of Partnership)

P1-C10-U10.6-T02 · Topic 2: Circumstances Leading to Dissolution of Partnership

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.2 वाचा: dissolution of partnership विरुद्ध dissolution of firm, firm च्या dissolution ची पाच प्रकरणे आणि court ची सात कारणे.

नोंदी

Partnership dissolves on: (a) मुदत संपणे, (b) venture पूर्ण होणे, (c) एका partner चा मृत्यू, (d) एका partner ची insolvency — पण उरलेले partners व्यवसाय चालू ठेवू शकतात (नवीन partnership, firm चालूच राहते); व्यवसाय संपतो तेव्हाच FIRM dissolve होते.

Firm stands dissolved when: (i) partners dissolve करण्यास सहमत होतात, (ii) एक सोडून सर्व partners insolvent होतात, (iii) व्यवसाय बेकायदेशीर ठरतो, (iv) partnership at will मध्ये एखादा partner dissolution ची notice देतो, (v) court dissolution चा आदेश देते.

Court may order dissolution where: एखादा partner विकल मनःस्थितीचा असतो, कायमचा अक्षम होतो, व्यवसायातील misconduct चा दोषी असतो, partnership agreement कडे सतत दुर्लक्ष करतो, आपले interest/share त्रयस्थाला transfer करतो, व्यवसाय तोट्याशिवाय चालवता येत नाही, किंवा तसे करणे just and equitable वाटते.

विषय 3: Dissolution चे परिणाम (Consequences of Dissolution)

P1-C10-U10.6-T03 · Topic 3: Consequences of Dissolution

आधी वाचा Section 6.3 अभ्यासा: Partnership Act च्या Section 48 नुसार settlement चा क्रम, dissolution of partnership आणि dissolution of firm यांतील फरक, आणि ठरलेल्या मुदतीपूर्वी firm dissolve झाल्यास premium परत मिळण्याबाबत Section 6.3.1.

नोंदी

Section 48 order: (a) capital deficiencies सह सर्व losses प्रथम profits मधून, मग capital मधून, शेवटी partners कडून वैयक्तिकरित्या profit sharing ratio नुसार भरले जातात; (b) assets (deficiencies भरून काढण्यासाठी दिलेल्या रकमांसह) असे वापरतात: (i) त्रयस्थांप्रति firm ची debts, (ii) capital हून वेगळ्या अशा advances/loans साठी प्रत्येक partner ला प्रमाणशीर, (iii) capitals, (iv) उरलेली रक्कम profit sharing ratio मध्ये वाटली जाते.

Dissolution of partnership vs of firm: reconstitution विरुद्ध extinction — मुख्य फरक असे:

Dissolution of Partnership	Dissolution of Partnership Firm
फक्त partners मधील संबंध पुन्हा जुळवले जातात (admission/retirement/मृत्यू).	संपूर्ण firm संपते, सर्व partners मधील संबंध संपतात.
व्यवसाय नेहमीप्रमाणे चालू; firm ची पुनर्रचना होते.	व्यवसाय पूर्णपणे बंद होतो.
Assets व liabilities ची revaluation; Revaluation A/c; नवा Balance Sheet.	Assets विकली, liabilities फेडली; Realization A/c तयार होते.
Court चा हस्तक्षेप नाही.	Court firm च्या dissolution चा आदेश देऊ शकते.
Books of accounts बंद केली जात नाहीत.	Books of accounts बंद केली जातात.

Premium refund (6.3.1): ठरावीक मुदतीच्या अटीसह admission वेळी premium भरलेला partner, मुदत संपण्यापूर्वी firm dissolve झाल्यास वाजवी/प्रमाणशीर refund ला पात्र असतो — admission च्या अटी, ठरलेला कालावधी व संपलेला कालावधी पाहून (5 वर्षांसाठी ₹50,000, 3 वर्षांनंतर dissolve → न संपलेला 2/5 = ₹20,000); हा refund इतर partners profit sharing ratio नुसार सोसतात.

No refund claim if: (1) partner च्या मृत्युमुळे firm dissolve झाली; (2) dissolution मुख्यतः claim करणाऱ्या partner च्याच misconduct मुळे झाले; (3) premium परत करण्याची कोणतीही provision नसलेल्या agreement नुसार dissolution झाले.

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा · 1 प्रश्न

मूल्यमापन (Evaluation) निर्णय द्या आणि समर्थन करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- premium-refund claims तपासायला तयार राहा (Amit-type PYQ): ठरावीक मुदतीच्या अटीसह admission वेळी premium भरलेला partner, firm लवकर dissolve झाल्यास वाजवी/प्रमाणशीर refund ला पात्र असतोच — उदा. 5 वर्षासाठी ₹50,000 भरले, 3 वर्षांनंतर dissolve, न संपलेल्या 2/5 चा ₹20,000 refund, जो इतर partners profit sharing ratio नुसार सोसतात.
- अपवाद स्पष्ट करा — refund चा claim उद्भवत नाही जर: partner च्या मृत्यूमुळे dissolution झाले, claim करणाऱ्या partner च्याच misconduct मुळे झाले, किंवा refund ची कोणतीही provision नसलेल्या agreement मुळे झाले.
- उत्तरांना Section 48 च्या क्रमाची जोड द्या: losses प्रथम profits मधून, मग capital मधून, मग partners कडून वैयक्तिक; assets प्रथम outside debts ला, मग partners चे advances/loans, मग capitals, उरलेली रक्कम profit sharing ratio मध्ये.

विषय 4: Dissolution वेळी Partnership Books बंद करणे (Closing of Partnership Books on Dissolution)

P1-C10-U10.6-T04 · Topic 4: Closing of Partnership Books on Dissolution

आधी वाचा Section 6.4 अभ्यासा: Realization Account चा नमुना — कोणती assets/liabilities transfer होतात, realisation expenses च्या entries, partners नी ताब्यात घेतलेली assets/liabilities, unrecorded items, goodwill चे treatment, आणि capital व cash accounts बंद करणे.

नोंदी

Realization A/c — what goes in: Dr side — cash/bank, P&L चा debit balance (fictitious assets) आणि partners चे current/capital/loan A/cs वगळून सर्व sundry assets gross book value ला; liabilities व unrecorded liabilities ची payments; realisation expenses. Cr side — outside liabilities आणि provisions (उदा. provision for doubtful debts) book figures ला, प्रत्यक्ष realise झालेल्या रकमा, आणि partners नी ताब्यात घेतलेली assets (त्या partner चे Capital Dr); balance = realisation वरील profit/loss capitals ला PROFIT SHARING ratio नुसार.

Goodwill on dissolution: ते B/S मध्ये दिसत असेल तर इतर कोणत्याही asset प्रमाणे वागवून Realization A/c ला transfer करतात; books मध्ये नसेल तर entry नाही; त्यावर जे काही realise होईल (किंवा partner नी खरेदी केल्यास) ते Realization A/c ला credit होते.

Payment order interlinkage: cash प्रथम outside creditors ना, मग partners चे loans (कधीही Realization A/c मधून नाही), मग capitals; accumulated profits/reserves थेट capitals ला जातात, accumulated losses PSR नुसार capitals ला debit होतात; unrecorded assets realise झाली → Cr Realization, unrecorded liabilities दिली → Dr Realization.

Death-then-dissolution problems: प्रथम मृत partner ची dues reconstitution म्हणून settle करा

(revaluation, goodwill, मृत्यूच्या तारखेपर्यंतचा profit, Executor's A/c), मग dissolve करा — सर्व काही Realization A/c ला transfer करून capitals व cash शून्यावर बंद करा.

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा · 1 प्रश्न

PQ 4.2 · PYQ 2026-Sep [4] (a) · Practical · 10M · Pg 648

LEVEL II

उपयोजन (Application)

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा · 1 प्रश्न

- partner चा मृत्यू आणि त्यानंतरचे dissolution एकत्र असलेली problems सोडवा (M, N, O PYQ प्रमाणे): प्रथम मृत partner ची dues settle करा (revaluation, goodwill, profit share), मग Realization A/c मार्फत books बंद करा.
- Realization A/c ची मांडणी पक्की ठेवा: cash/bank, fictitious assets आणि partners चे loan accounts वगळून सर्व assets transfer करा; realise झालेल्या रकमा व partners नी ताब्यात घेतलेली assets credit करा; liabilities व expenses ची payment debit करा; profit/loss profit sharing ratio नुसार capitals ला जाते.
- परस्परसंबंध लक्षात ठेवा: partners चे loans outside creditors नंतर पण capital च्या आधी दिले जातात; realise झालेली unrecorded assets credit होतात, दिलेल्या unrecorded liabilities Realization A/c ला debit होतात.

PQ 4.1 · PYQ 2022-Nov [4] (a) · Practical · 15M · Pg 643

LEVEL II

विश्लेषण (Analysis)

कठीण

विषय 5: एका Partner च्या Insolvency चे परिणाम (Consequences of Insolvency of a Partner)

P1-C10-U10.6-T05 · Topic 5: Consequences of Insolvency of a Partner

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.5 वाचा: adjudication चे चार कायदेशीर परिणाम आणि debit balance बाबत Garner vs. Murray चा दृष्टिकोन.

नोंदी

Consequences: (1) insolvent ठरवलेला partner adjudication च्या आदेशाच्या तारखेला partner राहत नाही, (2) उलट करार नसेल तर त्याच तारखेला firm dissolve होते, (3) त्या तारखेनंतरच्या firm च्या कोणत्याही कृतीसाठी insolvent partner ची estate जबाबदार नाही, (4) त्या तारखेनंतरच्या insolvent partner च्या कृतीसाठी firm जबाबदार नाही.

Deficiency: insolvent partner च्या capital account मधील वसूल न होणारा debit balance solvent partners सोसतात — एकतर profit-sharing ratio नुसार, किंवा **Garner vs. Murray:** नुसार त्यांच्या capitals च्या प्रमाणात,

profit-sharing ratio नुसार नाही.

विषय 6: एका Partner च्या Insolvency मुळे होणारा तोटा (Loss arising from Insolvency of a Partner)

P1-C10-U10.6-T06 · Topic 6: Loss arising from Insolvency of a Partner

आधी वाचा Sections 6.5 आणि 6.6 अभ्यासा: Garner vs. Murray चा नियम — realisation loss सर्व partners मध्ये profit sharing ratio नुसार वाटला जातो, पण insolvent partner ची capital deficiency solvent partners त्यांच्या CAPITAL ratio नुसार सोसतात — तसेच capital ratio चे निर्धारण (fixed विरुद्ध fluctuating) आणि सर्व partners ची insolvency (Deficiency Account).

नोंदी

Garner vs. Murray rule: realisation वरील नेहमीचा loss सर्व partners (insolvent partner सह) PROFIT SHARING ratio नुसार सोसतात, पण insolvent partner ची capital deficiency solvent partners त्यांच्या CAPITAL ratio नुसार सोसतात — deficiency profit sharing ratio मध्ये वाटली जाते असे विधान FALSE आहे; deed मध्ये विशिष्ट पद्धत दिली असेल तर deed लागू होते.

Capital ratio: fixed capitals — deficiency FIXED capitals च्या ratio मध्ये वाटली जाते (profits, drawings, interest, salary चे सर्व adjustments Current A/cs मधून होतात); fluctuating capitals — dissolution च्या तारखेपर्यंतचे reserves, accumulated profits, drawings व interest समायोजित केल्यानंतरचे पण Realization A/c वरील profit/loss च्या आधीचे capitals चे ratio.

When Garner vs. Murray does NOT apply: (i) एखाद्या solvent partner चा capital balance debit असतो (त्याला deficiency सोसायला सांगता येत नाही); (ii) firm मध्ये फक्त दोनच partners असतात; (iii) deficiency वाटून घेण्याबाबत partners मध्ये agreement असते; (iv) सर्व partners insolvent असतात; तसेच deed स्वतःची पद्धत सांगते तेव्हा.

Insolvency of all partners: creditors ना Realization A/c ला transfer करू नका — उपलब्ध असेल तेवढे (partners च्या contributions सह) creditors ना द्या, न भागलेली रक्कम Deficiency A/c ला / profit sharing ratio नुसार capitals ला transfer करा, आणि सर्वात वाईट स्थितीतील Capital A/c प्रथम बंद करा; शेवटचे आपोआप बंद होते.

Working pattern: Realization A/c, Cash/Bank A/c आणि Capital A/cs तयार करा; insolvent partner ची estate जे देईल ते वसूल करा, मग त्याचा उरलेला debit balance solvent partners वर capital ratio नुसार वाटा (उदा. solvent P व Q यांच्या capitals 18,000:9,000 = 2:1 मध्ये loss वाटला जातो).

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 2 प्रश्न

- True/False trap: Garner vs. Murray नुसार insolvency deficiency CAPITAL ratio मध्ये सोसली जाते, profit sharing ratio मध्ये नाही — profit sharing ratio सांगणारे विधान FALSE आहे.

- Garner vs. Murray कधी लागू होत नाही ते पाठ करा: partnership deed मध्ये विशिष्ट पद्धत दिलेली असते; फक्त एकच solvent partner उरतो; सर्व partners insolvent असतात; एखाद्या solvent partner च्या capital account मध्ये debit balance दिसतो (त्याला deficiency सोसायला सांगता येत नाही).
- capital ratio स्पष्ट करा: fixed capitals — deficiency fixed capital ratio मध्ये (adjustments current accounts मधून होतात); fluctuating capitals — reserves, drawings व interest समायोजित केल्यानंतरचे पण realisation profit/loss च्या आधीचे capitals चे ratio.

TQ 6.2 · PYQ 2026-May [1] (a) (ii) {C} · True/False · 2M · Pg 651

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 6.1 · PYQ 2021-Dec [4] (b) · Descriptive · 6M · Pg 650

LEVEL I
आकलन (Understanding)

मध्यम

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा · 4 प्रश्न

PQ 6.2 · RTP 2025-Jan [14] · Practical · ---- · Pg 654

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

PQ 6.3 · RTP 2025-May [14] · Practical · ---- · Pg 658

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

PQ 6.4 · RTP 2026-Jan [13] · Practical · ---- · Pg 660

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

PQ 6.1 · MTP 2024-Dec S1 [3] (a) · Practical · 12M · Pg 651 2× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- एक/दोन insolvent partners असलेले संपूर्ण 4-partner dissolution आत्मसात करा (P,Q,R,S 4:3:2:1-प्रकार): Realization A/c, Cash/Bank A/c आणि Capital A/cs, प्रत्येक insolvent partner ची deficiency solvent partners वर capital ratio नुसार वाटून.
- विविध प्रकार सोडवा: insolvent partner च्या estate कडून अंशतः वसूल झालेल्या रकमा, partners नी ताब्यात घेतलेली assets, आणि Deficiency Account वापरून सर्व partners ची insolvency (creditors Realization A/c ला transfer होत नाहीत).

विषय 7: Piecemeal Payments

P1-C10-U10.6-T07 · Topic 7: Piecemeal Payments

आधी वाचा Section 6.7 अभ्यासा: assets हप्त्यांनी realise होतात तेव्हाचे piecemeal distribution — outside liabilities आणि partners चे loans क्रमाने दिल्यानंतर Maximum Loss Method (6.7.1) आणि Highest Relative Capital / Proportionate Capital Method (6.7.2).

नोंदी

Payment order each instalment: प्रथम realisation expenses साठी provision, मग outside creditors

(cash कमी पडल्यास प्रमाणशीर) — partners च्या SPOUSES कडून घेतलेल्या loans वरील interest ही outside liability मानली जाते, मग partners चे loans (व त्यावरील interest), आणि त्यानंतरच capitals; वाटप करण्यापूर्वी reserves/undistributed profits capitals ला transfer करा व fictitious assets write off करा.

Maximum Loss Method (6.7.1): प्रत्येक हप्ता अंतिम payment माना — उरलेली assets निरुपयोगी आहेत असे गृहीत धरा; maximum possible loss = capitals ची बेरीज – उपलब्ध cash, ती PROFIT SHARING ratio नुसार वाटून capitals मधून वजा करा; काल्पनिक debit balance असल्यास तो इतर partners वर capital ratio नुसार (Garner vs. Murray) किंवा लागू असेल तसा PSR नुसार write off होतो; उरणारी credit balances द्या.

Highest Relative Capital / Proportionate Capital Method (6.7.2): प्रत्येक capital ला profit share ने भागा — सर्वात लहान भागाकार base capital देतो; base च्या प्रमाणात hypothetical capitals आणि प्रत्यक्ष capital hypothetical capital हून किती EXCESS आहे ते काढा (उरलेल्या partners मध्ये हीच कृती पुन्हा करा); capitals profit sharing ratio ला येईपर्यंत सर्वात मोठा excess असलेल्या partner ला प्रथम payment होते (capitals 15,000:18,000:9,000, PSR 2:2:1 → quotients 7,500/9,000/9,000, त्यामुळे A ला काही मिळण्यापूर्वी B ला ₹3,000 व C ला ₹1,500 मिळतात).

Both methods converge: अंतिम capitals profit sharing ratio मध्येच उरली पाहिजेत, त्यानंतर पुढील प्रत्येक रुपया PSR मध्ये वाटला जातो; creditors, partners चे loans आणि प्रत्येक partner चे capital यांसाठी हप्तानिहाय columns असलेले Statement of Distribution of Cash मांडा — हाच 15-20 mark चा प्रमाणित format.

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा · 3 प्रश्न

PQ 7.1 · PYQ 2018-Nov [4] (a) · Practical · 20M · Pg 662	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 7.3 · PYQ 2021-Jan [3] (a) · Practical · 15M · Pg 668	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 7.4 · MTP 2024-Apr [4] (a) · Practical · 10M · Pg 671 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा · 2 प्रश्न

- प्रत्येक हप्त्यातील payment चा क्रम तपासा: प्रथम realisation expenses/provision, मग outside creditors (cash कमी पडल्यास प्रमाणशीर), मग partners चे loans (आणि partners च्या spouses कडून घेतलेल्या loans वरील interest ही outside liability मानली जाते), आणि त्यानंतरच capitals.
- Maximum Loss Method मध्ये प्रत्येक हप्ता अंतिम माना: उरलेली assets निरुपयोगी आहेत असे गृहीत धरा, maximum possible loss काढा, तो profit sharing ratio मध्ये वाटा, काल्पनिक deficiency आल्यास Garner vs. Murray लावा, आणि उरणारी balances द्या.
- दोन्ही methods ची तुलना करा: दोन्हीमध्ये partners ची अंतिम capitals profit sharing ratio मध्येच उरली पाहिजेत; प्रश्नाच्या मागणीनुसार निवडा.

PQ 7.2 · PYQ 2019-Nov [2] (a) · Practical · 15M · Pg 665	LEVEL II	कठीण
--	----------	------

विश्लेषण (Analysis)

PQ 7.5 • MTP 2024-Jun [4] (a) • Practical • 8M • Pg 672

LEVEL II

विश्लेषण (Analysis)

कठीण

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- 15-20 mark च्या problems साठी संपूर्ण Statement of Distribution of Cash आत्मसात करा: creditors, partners चे loans आणि प्रत्येक partner चे capital यांसाठी हप्तानिहाय columns.
- Highest Relative Capital Method मध्ये: base capital शोधण्यासाठी capitals ला profit shares ने भागा, hypothetical capitals व excess capitals काढा (उरलेल्या partners मध्ये हीच कृती पुन्हा करा) — capitals profit sharing ratio ला येईपर्यंत सर्वात मोठा excess असलेल्या partner ला प्रथम payment करा.
- वाटपापूर्वीची adjustments सोडवा: reserves/undistributed profits capitals ला transfer करा, fictitious assets write off करा, आणि realisation expenses साठी बाजूला ठेवलेली ठरावीक रक्कम अशा contingencies हाताळा.

विषय 8: LLP गुंडाळणे (Winding up of a Limited Liability Partnership (LLP))

P1-C10-U10.6-T08 • Topic 8: Winding up of a Limited Liability Partnership (LLP)

आधी वाचा Section 6.8 अभ्यासा: LLP चे winding up ऐच्छिक असू शकते किंवा Tribunal मार्फत होऊ शकते; Tribunal कोणत्या सहा परिस्थितीत LLP गुंडाळू शकते ते पाठ करा.

नोंदी

Modes: LLP चे winding up एकतर VOLUNTARY असू शकते किंवा TRIBUNAL मार्फत होऊ शकते, आणि अशी wound up झालेली LLP dissolve केली जाऊ शकते; LLPs च्या winding up व dissolution साठी Central Government नियम करू शकते.

Six Tribunal grounds (SM 6.8): (1) LLP ला wind up व्हायचे असते; (2) सलग 6 महिन्यांहून अधिक काळ तिच्याकडे 2 हून कमी partners असतात; (3) ती आपली debts फेडू शकत नाही; (4) तिने India च्या sovereignty व integrity च्या हिताविरुद्ध वर्तन केलेले असते; (5) तिने Registrar कडे सलग FIVE financial years Statements of Accounts and Solvency किंवा annual returns दाखल केलेली नसतात; (6) तिला wind up करणे just and equitable आहे असे Tribunal ला वाटते.

Number traps: नेमके आकडे लिहा — 2 partners / 6 months, आणि filing default ची 5 सलग financial years ('three years' हे FALSE).

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- Tribunal च्या winding-up grounds पाठ करा: (1) LLP ला wind up व्हायचे असते; (2) सलग 6 महिन्यांहून अधिक काळ 2 हून कमी partners; (3) आपली debts फेडण्यास असमर्थ; (4) India च्या sovereignty व integrity विरुद्ध वर्तन; (5) सलग 5 financial years Statements of Accounts and Solvency किंवा Annual Returns दाखल न करणे; (6) Tribunal च्या मते just and equitable.

- लक्षात ठेवा: winding up ऐच्छिक असू शकते किंवा Tribunal मार्फत होऊ शकते; LLPs च्या winding up व dissolution साठी Central Government नियम करू शकते.

TQ 8.1 · PYQ 2020-Nov [6] (a) · Descriptive · 5M · Pg 674 2× विचारला

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

मध्यम

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- filing-default ground वरील True/False trap: Statements of Accounts and Solvency किंवा Annual Returns दाखल न करण्याचा कालावधी सलग FIVE financial years आहे — 'three consecutive years' सांगणारे विधान FALSE आहे.
- अशी विधाने तपासताना नेमका आकडा देऊन (2 partners/6 months; 5 financial years) योग्य ground सह कारण सांगता आले पाहिजे.

TQ 8.2 · PYQ 2026-Jan [1] (a) (v) {C} · True/False · 2M · Pg 675

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 9: Integrated Problems

P1-C10-U10.6-T09 · Topic 9: Integrated Problems

आधी वाचा Unit 6 ची सर्वकष dissolution illustrations अभ्यासा — त्यांत Realization Account, capital adjustments, partner insolvency आणि fraud losses, ताब्यात घेतलेली assets व unrecorded items असे विशेष मुद्दे एकत्र येतात.

नोंदी

Complete dissolution set: Realization A/c, Partners' Capital A/cs आणि Cash/Bank A/c शून्य balances पर्यंत न्या — Bank A/c ची totals उत्तर पडताळून देतात; capitals च्या अंतिम settlement आधी realisation profit/loss profit sharing ratio मध्ये वाटा.

Special items: ठरलेल्या value ला partner नी ताब्यात घेतलेली assets — त्याचे Capital Dr, Realization Cr; discount ने settle झालेल्या liabilities — प्रत्यक्ष दिलेल्या रकमेनेच Realization Dr; partner नी सोसलेले/भरलेले realisation expenses — Realization Dr, त्याचे Capital Cr; fraud/misappropriation आढळल्यास — संबंधित partner वर किंवा capitals मधून write off; unrecorded assets व liabilities Realization A/c मधून नेतात.

Time management (8-15 marks): प्रथम सर्व assets (cash आणि fictitious items वगळून) व outside liabilities Realization A/c ला transfer करा, मग प्रत्येक adjustment एकेक करून हाताळा, मग partners चे loans, capitals व cash हे Section 48 च्या क्रमाने बंद करा.

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा · 2 प्रश्न

PQ 9.1 • PYQ 2022-May [4] (a) • Practical • 15M • Pg 675	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 9.2 • PYQ 2024-Jun [3] (b) • Practical • 8M • Pg 678 3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

संश्लेषण (Synthesis) आद्यंत तयार करा — या आवृत्तीत एकही प्रश्न नाही

- संपूर्ण dissolution sets आत्मसात करा: Realization A/c, Partners' Capital A/cs आणि Cash/Bank A/c शून्य balances पर्यंत, आणि Bank A/c ची totals उत्तर पडताळतात.
- PYQ-style गुंतागुंती सोडवा: dissolution पूर्वी आढळलेले frauds (partners/profits वर write off), ठरलेल्या values ला partners नी ताब्यात घेतलेली assets, discount ने settle झालेल्या liabilities, partner नी सोसलेले realisation expenses, आणि dishonoured/contingent items.
- 8-15 mark च्या problems चे वेळेचे नियोजन करा: प्रथम सर्व काही Realization A/c ला transfer करा, adjustments एकेक करून हाताळा, आणि अंतिम settlement आधी realisation profit/loss profit sharing ratio मध्ये वाटा.

प्रकरण 11

Company चे Accounts (Company Accounts)

Company Accounts

42 विषय • 74 वर्गीकृत प्रश्न • महत्त्व: A

ICAI कौशल्य प्रोफाइल Level I 5-20% • Level II 80-95% — हे प्रकरण आहे पेपरशी सुसंगत

Level I — स्मरण आणि आकलन

7.8%

500 पैकी 39 गुण

Level II — उपयोजन आणि विश्लेषण

92.2%

500 पैकी 461 गुण

विभाग 11.1: Company Accounts ची प्रस्तावना (Introduction to Company Accounts)

Introduction to Company Accounts

P1-C11-U11.1 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 6 • वर्ग C • प्रकरणातील 2.7% प्रश्न • 2 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C11-U11.1-T01 • Topic 1: Introduction

आधी वाचा Unit 1 (Introduction to Company Accounts) मधील paras 1.2 आणि 1.3 वाचा: Companies Act, 2013 खालील company चा अर्थ आणि company ची अकरा ठळक वैशिष्ट्ये — विशेषत: separate legal entity, perpetual existence, limited liability आणि common seal.

नोंदी

कायद्यातील Company (SM 1.2): Companies Act, 2013 खाली स्थापन व incorporate झालेली entity, किंवा पूर्वीच्या कोणत्याही company कायद्याखाली स्थापन व registered असलेली विद्यमान company; एकदा स्थापन झाल्यावर ती perpetual succession, स्वतंत्र नाव व common seal असलेली separate legal entity बनते, आणि members बदलल्याने तिच्या अस्तित्वावर परिणाम होत नाही.

न्यायालयीन व्याख्या (SM): Justice Marshal — “A corporation is an artificial being, invisible, intangible and existing only in the contemplation of law”; Lord Justice Hanay — “an artificial person created by law with a perpetual succession and a common seal”.

अकरा ठळक वैशिष्ट्ये (para 1.3): (1) Incorporated association — Act खाली registration आवश्यक, त्याशिवाय company अस्तित्वात येत नाही (2) Separate legal entity — ती स्वतःच्या incorporated नावाने करार करू शकते, दावा करू शकते व तिच्यावर दावा होऊ शकतो (3) Perpetual existence — members चा मृत्यू,

insolvency किंवा बदल याचा तिच्यावर परिणाम होत नाही (4) Common seal (5) Limited liability — फक्त shares वर देण्याचे मान्य केलेली रक्कम; fully paid-up shares म्हणजे पुढे कोणतीही liability नाही (6) मालकी व व्यवस्थापन यांतील फरक (7) नागरिक नाही — कायदेशीर अस्तित्व आहे पण नागरिकत्वाचे हक्क नाहीत (8) shares चे transferability (private company मध्ये मर्यादित) (9) books ठेवणे (10) chartered accountants कडून नियतकालिक audit (11) Articles नुसार माहिती मिळवण्याचा हक्क.

Common seal आता ऐच्छिक: ज्या documents ना seal लागत होता (bills of exchange, share certificates इ.) त्यांवर त्याऐवजी दोन directors किंवा एक director आणि एक company secretary सही करू शकतात; भारतात registered असलेल्या प्रत्येक company ला Registrar कडून एक unique Corporate Identification Number (CIN) घ्यावा लागतो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- company च्या वैशिष्ट्यांवरील True/False विधानांचे कारणांसह समर्थन देता आले पाहिजे --- उदा. perpetual existence: company चे अस्तित्व तिच्या members पासून स्वतंत्र असते, त्यामुळे मृत्यू, insolvency किंवा members बदलल्याने तिच्या अस्तित्वावर परिणाम होत नाही (True).
- separate legal entity स्पष्ट करा: company स्वतःच्या नावाने करार करू शकते, दावा करू शकते व तिच्यावर दावा होऊ शकतो; ती कायद्याने निर्माण केलेली artificial legal person आहे, पण नागरिक नाही.
- limited liability चा संबंध shares वरील न भरलेल्या रकमेशी जोडा --- fully paid-up shares धारण करणाऱ्याला पुढे कोणतीही liability नाही.
- नेहमीचा सापळा: 'every public company is a listed company' हे False आहे; तसेच common seal आता ऐच्छिक आहे (दोन directors किंवा एक director + company secretary सही करू शकतात).

TQ 1.1 • PYQ 2019-Nov [1] (a) (vi) {C} • True/False • 2M • Pg 682 **5x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 2: Company चा अर्थ (Meaning of Company)

P1-C11-U11.1-T02 • Topic 2: Meaning of Company

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.2 वाचा: शब्दाची व्युत्पत्ती, Companies Act मधील व्याख्या आणि Justice Marshal व Lord Justice Hanay यांच्या न्यायालयीन व्याख्या.

नोंदी

अर्थ: कायदानुसार company म्हणजे Companies Act, 2013 खाली स्थापन व incorporate झालेली, किंवा पूर्वीच्या कोणत्याही company कायद्याखाली registered असलेली विद्यमान company — एकदा स्थापन झाल्यावर ती perpetual succession, स्वतंत्र नाव व common seal असलेली separate legal entity बनते आणि members

बदलल्याने तिच्यावर परिणाम होत नाही; तिचे capital सर्वसाधारणपणे transferable shares मध्ये विभागलेले असते व members ची liability मर्यादित असते.

न्यायालयीन व्याख्या: Justice Marshal — “A corporation is an artificial being, invisible, intangible and existing only in the contemplation of law”; Lord Justice Hanay — “an artificial person created by law with a perpetual succession and a common seal”; समान सूत्र — विशिष्ट हेतूसाठी कायद्याने स्वतंत्र संस्था म्हणून निर्माण केलेला व्यक्तिसमूह.

विषय 3: Company ची ठळक वैशिष्ट्ये (Salient Features of a Company)

P1-C11-U11.1-T03 · Topic 3: Salient Features of a Company

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.3 वाचा, ज्यात company ची अकरा ठळक वैशिष्ट्ये दिली आहेत.

नोंदी

अकरा वैशिष्ट्ये: (1) incorporated association — कायद्याच्या प्रक्रियेने निर्माण, एक artificial legal person; (2) separate legal entity — स्वतःच्या नावाने करार करू शकते, दावा करू शकते व तिच्यावर दावा होऊ शकतो; (3) member चा मृत्यू/insolvency/बदल असूनही perpetual existence; (4) common seal — आता ऐच्छिक, त्याऐवजी दोन directors किंवा एक director व एक company secretary सही करू शकतात; भारतातील प्रत्येक company ला unique Corporate Identification Number (CIN) मिळतो; (5) limited liability — shareholder फक्त allot झालेल्या shares वर ठरलेल्या रकमेपुरता जबाबदार, fully paid-up असल्यास पुढे liability नाही.

पुढे चालू: (6) मालकी व व्यवस्थापन यांतील फरक; (7) नागरिक नाही — कायदेशीर अस्तित्व आहे पण नागरिकत्वाचे हक्क नाहीत; (8) shares चे transferability (private companies बंधन घालू शकतात); (9) विहित books ठेवणे, चूक झाल्यास दंड; (10) Board च्या शिफारशीवरून shareholders नी नेमलेल्या chartered accountants कडून नियतकालिक audit; (11) Articles, meetings व नियतकालिक reports नुसार माहिती मिळवण्याचा shareholders चा हक्क.

विषय 4: Companies चे प्रकार (Types of Companies)

P1-C11-U11.1-T04 · Topic 4: Types of Companies

आधी वाचा Para 1.4 अभ्यासा: Companies Act, 2013 खालील section numbers सह companies चे बारा प्रकार --- Government (Sec 2(45), ≥51% paid-up capital), Foreign (2(42)), Private (2(68)), Public (2(71)), One Person (2(62)), Small (2(85)), Listed (2(52)), Unlimited, limited by shares/guarantee, Holding आणि Subsidiary companies.

नोंदी

बारा प्रकार (para 1.4): Government 2(45) • Foreign 2(42) • Private 2(68) • Public 2(71) • One Person 2(62) • Small 2(85) • Listed 2(52) • Unlimited 2(92) • limited by shares 2(22) • limited by guarantee 2(21) • Holding 2(46) • Subsidiary 2(87) — हे सर्व Companies Act, 2013 चे आहेत.

Government company (Sec 2(45)): paid-up share capital च्या 51% पेक्षा कमी नाही इतका हिस्सा Central Government आणि/किंवा एक वा अधिक State Governments कडे असतो, आणि अशा company ची subsidiary सुद्धा यात येते; **Foreign (2(42)):** भारताबाहेर incorporated, भारतात व्यवसायाचे ठिकाण असलेली (स्वतः, agent मार्फत किंवा electronic mode ने) आणि भारतात कोणताही व्यवसाय करणारी company.

Private 2(68) विरुद्ध Public 2(71): private company तिच्या articles द्वारे (i) shares transfer करण्याच्या हक्कावर बंधन घालते (ii) members ची संख्या 200 पर्यंत मर्यादित ठेवते (सध्याचे व माजी employee-members वगळून; joint holders एक धरतात) आणि (iii) securities साठी subscribe करण्याचे कोणतेही जाहीर आमंत्रण देण्यास मनाई करते; जी private नाही ती public company — public company ची subsidiary तिच्या articles नुसार private असली तरी public मानतात; आता दोघांसाठीही किमान paid-up capital विहित नाही.

Listed 2(52) आणि Small 2(85): listed company म्हणजे जिची कोणतीही securities कोणत्याही मान्यताप्राप्त stock exchange वर listed आहेत — unlisted company public किंवा private असू शकते, आणि unlisted झालेली listed public company public च राहते; small company म्हणजे public नसलेली अशी company जिचे paid-up capital ₹4 crore पेक्षा जास्त नाही आणि turnover (मागील FY) ₹40 crore पेक्षा जास्त नाही, यात holding/subsidiary companies, Sec 8 companies व विशेष Act खालील संस्था येत नाहीत.

Holding-Subsidiary (2(46)/2(87)): subsidiary म्हणजे अशी company जिच्या Board ची रचना holding company नियंत्रित करते (सर्व किंवा बहुसंख्य directors नेमण्याचा वा काढण्याचा अधिकार) किंवा जी एकटी वा तिच्या subsidiaries सह एकूण share capital च्या निम्म्याहून अधिक भागावर नियंत्रण ठेवते — subsidiaries मार्फत अप्रत्यक्ष नियंत्रणही धरतात; **इतर:** OPC 2(62) मध्ये फक्त एकच member असतो; unlimited company 2(92) मध्ये members च्या liability वर मर्यादा नाही; company limited by guarantee 2(21) — winding up च्या वेळी members जेवढी रक्कम देण्याचे वचन देतात तेवढीच liability.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- Listed company (Sec 2(52)) म्हणजे जिची कोणतीही securities कोणत्याही मान्यताप्राप्त stock exchange वर listed आहेत --- फक्त equity shares नव्हे आणि फक्त NSE नव्हे; एकाच exchange पुरते मर्यादित करणारे विधान False आहे.
- प्रत्येक व्याख्याधारित True/False साठी कारणे तयार ठेवा: private company members ची संख्या 200 पर्यंत मर्यादित ठेवते व transfer वर बंधन घालते; जी private नाही ती public company; unlisted company public किंवा private असू शकते.
- मर्यादा लक्षात ठेवा: Government company मध्ये $\geq 51\%$ सरकारी हिस्सा; small company (public नसलेली) चे paid-up capital $\leq$ ₹4 crore आणि turnover $\leq$ ₹40 crore; subsidiary --- holding company Board ची रचना किंवा एकूण share capital च्या निम्म्याहून अधिक भाग नियंत्रित करते.

विषय 5: Books of Account ठेवणे (Maintenance of Books of Account)

P1-C11-U11.1-T05 • Topic 5: Maintenance of Books of Account

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा Companies Act, 2013 च्या Section 128 विषयी §1.5 वाचा.

नोंदी

Section 128: प्रत्येक company ने आपल्या registered office मध्ये प्रत्येक financial year साठी books of account, इतर संबंधित books and papers व financial statement तयार करून ठेवले पाहिजेत, जे (branch offices धरून) कामकाजाची खरी व योग्य स्थिती दाखवतील आणि registered office व branches मधील व्यवहार स्पष्ट करतील; books हे accrual basis वर आणि double entry system नुसार ठेवावेत; विहित केल्याप्रमाणे books electronic mode मध्येही ठेवता येतात.

विषय 6: Financial Statements ची तयारी (Preparation of Financial Statements)

P1-C11-U11.1-T06 • Topic 6: Preparation of Financial Statements

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §1.6 वाचा: Section 129, Section 2(40) मधील components आणि Schedule III चे तीन Divisions.

नोंदी

Section 129: financial statements नी खरी व योग्य स्थिती दाखवली पाहिजे, अधिसूचित accounting standards चे पालन केले पाहिजे आणि ती Schedule III च्या स्वरूपात असली पाहिजेत; Board of Directors ती प्रत्येक annual general meeting समोर मांडतात.

Components — Sec 2(40): (i) balance sheet, (ii) profit and loss account (ना-नफा कामकाजासाठी income and expenditure account), (iii) cash flow statement, (iv) लागू असल्यास statement of changes in equity, (v) स्पष्टीकरणात्मक notes; One Person Company, small company आणि dormant company यांना cash flow statement वगळता येते.

Schedule III: Part I — Balance Sheet चा format, Part II — Statement of Profit and Loss; Accounting Standards लावणाऱ्या companies साठी Division I, Ind AS लावणाऱ्यांसाठी Division II, आणि Ind AS लावणाऱ्या NBFCs साठी Division III; insurance, banking व electricity companies ना विशिष्ट Acts लागू होतात.

विभाग 11.2: Shares चे Issue, Forfeiture आणि Re-Issue (Issue, Forfeiture and Re-Issue of Shares)

Issue, Forfeiture and Re-Issue of Shares

P1-C11-U11.2 • महत्त्व A • प्रकरणात Rank 1 • वर्ग A • प्रकरणातील 37.8% प्रश्न • 28 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C11-U11.2-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §2.1 वाचा: संघटनेच्या विविध प्रकारांतील capital funding आणि corporate form का उदयास आले.

नोंदी

प्रकारानुसार capital: sole-proprietorship — proprietor चे capital, unlimited liability; partnership — partners चे capital, unlimited liability आणि members ची संख्या मर्यादित असल्याने capital ही मर्यादित; company — shareholders कडून share capital, आणि liability फक्त धारण केलेल्या shares च्या issue price पुरती मर्यादित.

Company चा उदय: औद्योगिक क्रांतीमुळे capital ची गरज प्रचंड वाढली आणि तंत्रज्ञानाच्या वेगामुळे अपयशाचा धोकाही वाढला; वाढते capital व जोखमीचा ताण non-corporate संस्थांना पेलवेना, त्यातून corporate form of organisation उदयास आले.

विषय 2: Share Capital

P1-C11-U11.2-T02 • Topic 2: Share Capital

आधी वाचा Para 2.2 वाचा: share आणि share capital चा अर्थ, आणि त्यांचे प्रकार --- authorised/nominal, issued, subscribed, called-up, paid-up आणि reserve capital (Sec 65) --- तसेच Notes to Accounts मधील share capital चे disclosure.

नोंदी

Share (SM 2.2): एकूण capital हे ठरावीक रकमेच्या अनेक लहान अविभाज्य एककांत विभागले जाते आणि प्रत्येक एकक म्हणजे एक share; certificate वर छापलेले ठरावीक मूल्य म्हणजे nominal/par/face value, पण issue price वेगळी असू शकते; shareholder ची liability फक्त घेतलेल्या shares च्या issue price पुरती असते.

सहा प्रकार: Authorised/Nominal (Memorandum च्या Capital Clause नुसार कमाल) • Issued (cash साठी

किंवा cash व्यतिरिक्त consideration साठी issue केलेला भाग; उरलेले Unissued, जे balance sheet मध्ये दाखवत नाहीत) · Subscribed (issued capital पैकी ज्यासाठी अर्ज आले व allot झाले तो भाग) · Called-up (issue price पैकी मागितलेला भाग; उरलेले Uncalled) · Paid-up (called-up वजा calls-in-arrears) · Reserve capital (Sec 65 — subscribed uncalled capital, जे ठरावाने फक्त winding up च्या वेळीच मागता येते).

साखळी: Authorised = Issued + Unissued; Called-up = Paid-up + Calls-in-arrears – Calls-in-advance; Notes to Accounts मध्ये प्रत्येक थर उघड करतात, पण balance-sheet च्या बेरजेत फक्त paid-up capital (called-up वजा न भरलेले calls) धरतात.

Reserve Capital विरुद्ध Capital Reserve (सापळा): reserve capital म्हणजे uncalled share capital, जे फक्त liquidation च्या वेळीच मागता येते; capital reserve हा Reserves and Surplus चा भाग आहे, तो फक्त capital profits मधून तयार होतो आणि dividend जाहीर करण्यासाठी उपलब्ध नसतो.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- कारणासह True/False उत्तर देता आले पाहिजे: preference shareholder त्याच company चे equity shares सुद्धा धारण करू शकतो --- त्यावर बंदी नाही; म्हणून विधान False आहे.
- साखळी स्पष्ट करा: Authorised = Issued + Unissued; Called-up = Paid-up + Calls-in-arrears; balance sheet च्या बेरजेत फक्त paid-up capital येते.
- Reserve Capital (uncalled capital, जे फक्त winding up च्या वेळीच मागता येते) आणि Capital Reserve (capital profits मधून तयार झालेला Reserves and Surplus चा भाग) यांतील फरक करा --- हा आवडता सापळा आहे.

TQ 2.1 · PYQ 2021-Jul [1] (a) (iv) {C} · True/False · 2M · Pg 687 3× विचारला LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 3: Shares चे प्रकार (Types of Shares)

P1-C11-U11.2-T03 · Topic 3: Types of Shares

आधी वाचा Para 2.3 अभ्यासा: preference shares (Sec 43) आणि त्यांचे आठ प्रकार --- cumulative/non-cumulative, participating/non-participating, redeemable/non-redeemable, convertible/non-convertible --- तसेच equity shares व त्यांचे हक्क यांच्याशी तुलना.

नोंदी

Preference shares (Sec 43): (a) ठरावीक दराने dividend देण्यात आणि (b) winding up च्या वेळी capital परत करण्यात खात्रीशीर preferential rights; धारकांना सर्वसाधारणपणे voting rights नसतात; irredeemable preference shares ना मनाई आहे — issue पासून 20 वर्षांच्या आत redemption (20 वर्षांपुढे फक्त विशिष्ट infrastructure projects साठी, Sec 55).

Defaults (कारणावर आधारित T/F): स्पष्टपणे वेगळे सांगितले नसेल तर preference shares हे cumulative, non-participating आणि non-convertible असतात; cumulative preference dividend 2 वर्षांपेक्षा कमी नाही

इतका काळ arrears मध्ये असेल तर धारक general meeting मधील प्रत्येक resolution वर मत देऊ शकतात.

आठ प्रकार: cumulative (dividend भरेपर्यंत साचत जाते; arrears वेगळे दाखवतात) / non-cumulative (त्या वर्षाचा हक्क संपतो) • participating (surplus profits मध्ये आणि equity भरल्यानंतर winding-up surplus मध्ये वाटा) / non-participating • redeemable (Sec 55 नुसार परतफेड) / non-redeemable • convertible (issue च्या अटीनुसार equity मध्ये रूपांतर करण्याचा धारकाचा पर्याय) / non-convertible.

Equity shares: जे preference shares नाहीत ते — dividend किंवा capital परतफेडीचा preferential हक्क नाही; dividend चा दर बदलता असतो, तो Board policy आणि preference rights नंतर उरलेल्या profits नुसार शिफारस करते; यांना voting rights असतात; dividend/voting बाबत differential rights असलेले equity विहित नियमानुसार मान्य आहे.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- preference shareholders ना सर्वसाधारणपणे voting rights नसतात --- म्हणून 'non- participating preference shareholders enjoy voting rights' हे False; अपवाद: cumulative preference dividend 2+ वर्षे arrears मध्ये असल्यास प्रत्येक resolution वर voting rights मिळतात.
- Defaults चे कारण सांगा: स्पष्टपणे वेगळे सांगितले नसेल तर preference shares हे cumulative, non-participating आणि non-convertible असतात.
- irredeemable preference shares ना मनाई आहे हे लक्षात ठेवा; 20 वर्षांपुढील redemption फक्त विशिष्ट infrastructure projects साठी मान्य (Sec 55).
- equity shares चा फरक पाहा: dividend किंवा capital परतफेडीचा preferential हक्क नाही, dividend चा दर बदलता व Board शिफारस करते, voting rights असतात, आणि differential-rights equity विहित नियमानुसार मान्य आहे.

PQ 3.1 • PYQ 2021-Dec [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 687 **2x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 4: Cash साठी Shares चे Issue (Issue of Shares for Cash)

P1-C11-U11.2-T04 • Topic 4: Issue of Shares for Cash

आधी वाचा Paras 2.4--2.5 वाचा: prospectus द्वारे issue ची प्रक्रिया, minimum subscription (SEBI नुसार 90%), application/allotment/call instalments, आणि full, under व over subscription साठी journal entries.

नोंदी

प्रक्रिया: public company prospectus काढते; issue price हप्त्यांनी गोळा करतात — application, allotment, first call ... final call; minimum subscription मिळाल्याशिवाय allotment नाही; **Sec 39:** application money हे NOMINAL (face) value च्या किमान 5%; **SEBI:** किमान application money ISSUE price च्या 25%, आणि minimum subscription offer च्या 90% — 90% न मिळाल्यास closure पासून 15 दिवसांत सर्व application

money परत करा (underwritten issue साठी 70 दिवस).

Pro-forma entries: Dr. Bank / Cr. Share Application (पैसे मिळाले); Dr. Share Application / Cr. Share Capital (allotment च्या वेळी); Dr. Share Allotment / Cr. Share Capital (allotment due) नंतर Dr. Bank / Cr. Share Allotment; प्रत्येक call — Dr. Share Call / Cr. Share Capital (due), Dr. Bank / Cr. Share Call; प्रत्येक रक्कम = shares ची संख्या × प्रति share हप्त्याचा दर.

एकत्रित account चा प्रकार: Dr. Bank / Cr. Share Application and Allotment A/c; allotment च्या वेळी Dr. Share Application and Allotment / Cr. Share Capital, एकूण application अधिक allotment money ने; पैसे मिळाल्यावर Dr. Bank / Cr. Share Application and Allotment.

Under-subscription: offer केलेल्या shares पेक्षा कमी applications — त्याच तारखेनुसार entries करा पण सर्व रकमा प्रत्यक्ष applied/allotted shares वर काढा (उदा. 43,000 issued पैकी 40,000); minimum subscription मिळाले तरच allotment वैध; न भरलेल्या रकमा — Dr. Bank + Dr. Calls-in-Arrears / Cr. Share Allotment (किंवा Call) A/c, एकूण due रकमेने.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- Sec 39: application money हे NOMINAL (face) value च्या किमान 5% असावे; SEBI ला ISSUE price च्या किमान 25% लागतात --- 25% ही Sec 39 ची मर्यादा सांगणारे विधान False आहे.
- calls-in-arrears वरील interest shareholder ने company ला द्यायचे असते (Table F नुसार कमाल 10%); company फक्त calls-in-advance वर interest देते --- हा उलटा सापळा लक्षात ठेवा.

TQ 4.1 · PYQ 2026-May [1] (a) (iv) {C} · True/False · 2M · Pg 688

LEVEL I

आकलन (Understanding)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 1 प्रश्न

- संपूर्ण journal-entry चक्र सराव करा: application मिळाले → capital कडे transfer → allotment due/मिळाले → प्रत्येक call due/मिळाले, रकमा shares × हप्त्याचा दर अशा काढा.
- under-subscription हाताळा (सर्व entries प्रत्यक्ष allot झालेल्या shares वर काढा, उदा. 43,000 issued पैकी 40,000) आणि न भरलेल्या रकमा Calls-in-Arrears A/c मध्ये नोंदवा.
- तारखेनुसार entries (ठरावीक तारखांना allotment, calls) आणि वर्षअखेरीस closing entries सराव करा, तारखा दिल्या असल्यास calls-in-arrears/advance वरील interest सह.

PQ 4.1 · RTP 2022-May [17] · Practical · --- · Pg 688 5× विचारला

LEVEL II

उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 5: Shares चे Subscription (Subscription of Shares)

P1-C11-U11.2-T05 · Topic 5: Subscription of Shares

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §2.5 आणि Illustrations 2-4 वाचा: full, under व over subscription आणि त्यांच्या entries.

नोंदी

Full subscription: offer केलेले shares = subscribe झालेले shares; entries — application मिळाल्यावर: Dr. Bank / Cr. Share Application A/c; allotment च्या वेळी: Dr. Share Application / Cr. Share Capital; allotment due: Dr. Share Allotment / Cr. Share Capital; allotment मिळाले: Dr. Bank / Cr. Share Allotment; call due: Dr. Share Call / Cr. Share Capital, आणि मिळाल्यावर Dr. Bank / Cr. Share Call.

Under subscription: offer केलेल्या shares पेक्षा applied shares कमी — entries त्याच, पण रकमा प्रत्यक्ष applied व allotted shares वर काढतात; minimum subscription मिळाल्यावरच allotment करता येते.

Over subscription: काही applications नाकारतात (Dr. Share Application A/c / Cr. Bank — refund) आणि काहींना अंशतः (pro-rata) allot करतात — जादा application money adjust करतात: Dr. Share Application A/c / Cr. Share Allotment A/c, Cr. Calls-in-Advance A/c, Cr. Bank (जादा परत).

विषय 6: Discount ने Issue केलेले Shares (Shares Issued at Discount)

P1-C11-U11.2-T06 · Topic 6: Shares Issued at Discount

आधी वाचा Para 2.6 आणि Companies Act, 2013 चे Section 53 वाचा: shares discount ने issue करण्यावरील बंदी आणि sweat-equity हा अपवाद.

नोंदी

अर्थ: nominal/par value पेक्षा कमी किमतीला issue; nominal value वजा issue price = discount (₹100 चा share ₹98 ला issue केला तर 2% discount).

Sec 53: company shares discount ने issue करू शकत नाही — असा कोणताही issue void असतो आणि company ला दंड होतो; एकमेव अपवाद — know-how, intellectual-property rights किंवा value additions यासाठी directors वा employees ना discount ने अथवा cash व्यतिरिक्त consideration ने दिलेले sweat equity shares.

परीक्षेतील फरक: debentures कोणत्याही discount ने issue करता येतात (कायदेशीर मर्यादा नाही), आणि forfeited shares चे face value पेक्षा कमी किमतीला re-issue ही विक्री आहे, discount ने नवा issue नाही.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 2 प्रश्न

- Sec 53: company shares discount ने issue करू शकत नाही --- असा issue void असतो व company ला दंड होतो; म्हणून 'a company is not allowed to issue shares at discount to the public' हे True आहे.

- एकमेव अपवाद लक्षात ठेवा: know-how, IPR किंवा value additions साठी directors/employees ना दिलेले sweat equity shares.
- परीक्षेत विचारला जाणारा फरक लक्षात ठेवा: shares discount ने issue करता येत नाहीत पण debentures करता येतात, आणि forfeited shares चे face value पेक्षा कमी किमतीला re-issue हा discount ने नवा issue नाही.

TQ 6.1 · PYQ 2021-Jul [1] (a) (ii) {C} · True/False · 2M · Pg 690 **3× विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 6.2 · PYQ 2025-Sep [1] (a) (vi) {C} · True/False · 2M · Pg 690 **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 7: Premium ने Issue केलेले Shares (Shares Issued at Premium)

P1-C11-U11.2-T07 · Topic 7: Shares Issued at Premium

आधी वाचा Para 2.7 आणि Section 52 अभ्यासा: premium चा अर्थ, Securities Premium Account ला credit (जे Reserves and Surplus खाली दाखवतात), आणि त्या account चे पाच अनुज्ञेय उपयोग.

नोंदी

अर्थ: face value पेक्षा जास्त issue price; premium = issue price वजा face value (₹100 चा share ₹105 ला म्हणजे 5% premium); premium सामान्यतः allotment सोबत मागतात, कधी application सोबत, क्वचित calls सोबत.

Treatment: premium हे share capital नाही — ते capital स्वरूपाचे gain असून वेगळ्या “Securities Premium Account” ला credit करतात, ते Reserves and Surplus (shareholders' funds) खाली दाखवतात आणि dividend साठी उपलब्ध नसते.

पाच उपयोग (Sec 52): (a) members ना fully paid bonus shares (b) preliminary expenses write off करणे (c) securities किंवा debentures च्या issue वरील expenses, दिलेले commission वा discount write off करणे (d) redeemable preference shares किंवा debentures च्या redemption वरील premium (e) स्वतःचे shares किंवा इतर securities ची खरेदी (buy-back).

Ind AS मर्यादा: Sec 133 खाली विहित वर्गातील (Ind AS-compliant) companies ना securities premium हे (b) preliminary expenses किंवा (d) redemption वरील premium यासाठी वापरता येत नाही.

Entry (allotment सोबत premium): Dr. Share Allotment / Cr. Share Capital + Cr. Securities Premium; application सोबत मागितले असल्यास — Dr. Share Application / Cr. Share Capital + Cr. Securities Premium, allotment च्या वेळी.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- Securities Premium चे पाच उपयोग पाठ करा (Sec 52): members ना fully paid bonus shares; preliminary expenses write off; securities किंवा debentures च्या issue वरील expenses/commission/discount write off;

preference shares किंवा debentures च्या redemption वरील premium; स्वतःच्या shares ची buy-back --- म्हणून preliminary expenses write off करण्यासाठी तो वापरणे True आहे.

- premium हे share capital का नाही ते स्पष्ट करा: तो capital स्वरूपाचा gain असून वेगळ्या account ला credit होतो आणि dividend साठी वापरता येत नाही.
- नोंद: Ind AS companies (Sec 133 वर्ग) यांना तो preliminary expenses किंवा redemption वरील premium साठी वापरता येत नाही.

TQ 7.1 · PYQ 2026-Jan [1] (a) (vi) {C} · True/False · 2M · Pg 691 2x विचारला

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 8: Over Subscription आणि Pro-Rata Allotment

P1-C11-U11.2-T08 · Topic 8: Over Subscription and Pro-Rata Allotment

आधी वाचा Paras 2.5.3 आणि 2.8 वाचा: over-subscription चे treatment --- refund सह rejection, pro-rata allotment, आणि जादा application money चे allotment व calls कडे adjustment.

नोंदी

Over-subscription: offer केलेल्या shares पेक्षा जास्त applications; company काही applications नाकारू शकते (पैसे परत), काहींना पूर्ण allot करू शकते, किंवा pro-rata allot करू शकते — applied shares च्या प्रमाणात allotment (10,000 offer साठी 12,000 applied = 6:5, म्हणजे 6 shares साठी अर्ज करणाऱ्याला 5 मिळतात).

जादा रकमेचे adjustment: जादा application money आधी allotment dues समोर आणि नंतर पुढील calls समोर adjust करतात; उरलेले परत करतात — entries: Dr. Share Application / Cr. Bank (नाकारलेल्या applications); Dr. Share Application / Cr. Share Allotment + Cr. Calls-in-Advance + Cr. Bank (pro-rata adjustment व refund).

Defaulter चे गणित (15-markers चा गाभा): defaulter ने APPLIED केलेले shares = allot झालेले shares × (applied ÷ allotted प्रमाण); application वर भरलेली जादा रक्कम = (applied – allotted) × application दर; प्रत्यक्ष arrears = allotment/call वर due रक्कम – आधीच adjust झालेली जादा रक्कम (उदा. Raj: applied 1,500, allotted 1,125, जादा ₹3,375 call समोर adjust, arrears ₹3,375).

Premium ची नोंद: pro-rata shares premium ने issue केले असतील तेव्हा जादा application money आधी capital ला आणि मग securities premium ला adjust करतात.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 1 प्रश्न

- pro-rata गणित पक्के करा: applied shares ÷ allotted shares हे प्रमाण (उदा. 6,00,000 साठी 8,00,000 applied), जादा application money हे Share Allotment ला credit (आणि allotment dues पेक्षा जास्त असल्यास Calls-in-Advance ला), उरलेले परत.

- pro-rata मधील defaulting shareholder साठी आधी APPLIED shares = allotted × प्रमाण काढा, मग आधीच भरलेली जादा रक्कम, मग प्रत्यक्ष allotment/call arrears --- हाच 15-mark प्रश्नांचा गाभा आहे.
- allotment सोबत premium, दोन समान हप्त्यांतील calls आणि अंतिम refund आकडे धरून संपूर्ण journal entries सराव करा.

PQ 8.1 · PYQ 2024-Sep [6] (a) · Practical · 15M · Pg 691 2× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

विषय 9: Calls-In-Arrears आणि Calls-In Advance

P1-C11-U11.2-T09 · Topic 9: Calls-In-Arrears and Calls-In Advance

आधी वाचा Para 2.9 वाचा: Calls-in-Arrears (जे called-up capital मधून वजा करतात) आणि Calls-in-Advance (call due होईपर्यंत liability) यांचा अर्थ व journal entries, तसेच Table F मधील मर्यादा.

नोंदी

Calls-in-arrears: एक वा अधिक हप्त्यांवरील (allotment/calls) एकूण न भरलेली रक्कम; paid-up capital काढण्यासाठी ती called-up capital मधून वजावट म्हणून दाखवतात; entry — Dr. Calls-in-Arrears A/c (न भरलेले) + Dr. Bank (मिळालेले) / Cr. Share Allotment किंवा Share Call A/c (एकूण due).

Calls-in-advance: अद्याप न मागितलेल्या calls ची shareholder ने आधीच भरलेली रक्कम — ही liability (Other Current Liabilities) आहे, capital कधीच नाही; entry — Dr. Bank / Cr. Calls-in-Advance; call due झाल्यावर — Dr. Calls-in-Advance + Dr. Bank (उरलेले मिळाले) / Cr. संबंधित Call A/c.

Table F मर्यादा: calls-in-arrears वर कमाल 10% p.a. दराने interest आकारता येते (company चे income) आणि calls-in-advance वर कमाल 12% p.a. द्यावे लागते (company चा expense); calls-in-advance वर dividend देय नाही; balance sheet मध्ये called-up capital वजा calls-in-arrears दाखवा आणि calls-in-advance वेगळी liability म्हणून दाखवा.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 3 प्रश्न

- entries सराव करा: न भरलेल्या रकमांसाठी Calls-in-Arrears A/c Dr; पुढील call चे पैसे आधी मिळाल्यास Bank Dr / To Calls-in-Advance; call due झाल्यावर Calls-in-Advance त्या call समोर adjust करा.
- premium, एका धारकाचे अंशतः payment (उदा. 2,000 shares चा धारक allotment भरत नाही) आणि नंतर interest सह मिळणारी रक्कम एकत्र आणणारे 15-mark प्रश्न सोडवा.
- journal सोबत Bank/Cash Book तयार करा आणि balance sheet चा उतारा दाखवा: called-up capital वजा calls-in-arrears; Other Current Liabilities खाली calls-in-advance.
- तारखांसह नवा issue दिला असेल तेव्हा arrears/advance ची शिल्लक काढण्यापूर्वी प्रत्येक हप्ता धारकनिहाय मागोवा घ्या.

PQ 9.3 · RTP 2024-Sep [14] · Practical · --- · Pg 697 5× विचारला

LEVEL II

मध्यम

	उपयोजन (Application)	
PQ 9.1 • PYQ 2022-May [6] (a) • Practical • 15M • Pg 693 4× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 9.2 • PYQ 2021-Jan [6] (a) • Practical • 15M • Pg 695 9× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

विषय 10: Calls-in-Arrears आणि Calls-in- Advance वरील Interest

P1-C11-U11.2-T10 • Topic 10: Interest on Calls-in-Arrears and Calls-in- Advance

आधी वाचा Para 2.10 अभ्यासा: Table F चे कमाल दर --- calls-in-arrears वर 10% p.a. (income), calls-in-advance वर 12% p.a. (expense) --- गणनेचे कालावधी आणि journal entries.

नोंदी

नियम (para 2.10): Table F च्या कमाल मर्यादित Articles नुसार interest — calls-in-arrears वर 10% p.a. (company ला shareholder कडून वसूल) आणि calls-in-advance वर 12% p.a. (company ने द्यावयाचे); नेमक्या तारखांवरून महिने मोजतानाच marks जातात.

Interest on Calls-in-Arrears	Interest on Calls-in-Advance
देय पण न भरलेल्या calls वर shareholders नी company ला द्यावे.	देय होण्यापूर्वी मिळालेल्या call money वर company ने द्यावे.
Table F कमाल: 10% p.a.	Table F कमाल: 12% p.a.
कालावधी: call देय झाल्याच्या तारखेपासून पैसे मिळेपर्यंत.	कालावधी: पैसे मिळाल्याच्या तारखेपासून call देय होईपर्यंत.
Directors वैयक्तिक प्रकरणी ते माफ करू शकतात.	Calls-in-advance वर dividend देय नाही.
Nominal a/c — income म्हणून Statement of P&L ला credit.	Nominal a/c — Statement of P&L मधील expense.

Entries: arrears — Dr. Shareholders'/Sundry Members' A/c / Cr. Interest on Calls-in-Arrears, नंतर Dr. Bank / Cr. Shareholders'; advance — Dr. Interest on Calls-in-Advance / Cr. Shareholder's A/c, नंतर भरताना Dr. Shareholder's / Cr. Bank.

सोडवलेला संकेत (Illustration 9): ₹25,000 चे advance 3 महिने 12% दराने = ₹750 Mr. Nair ना दिले; ₹2,500 चे arrears 2 महिने 10% दराने = ₹41.67 call money सोबत मिळाले.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 2 प्रश्न

- arrears वरील interest हे call च्या due date पासून प्रत्यक्ष रक्कम मिळेपर्यंत, आणि advance वरील interest हे रक्कम मिळाल्याच्या तारखेपासून call due होईपर्यंत काढा --- महिने मोजतानाच marks जातात.
- entries सराव करा: Shareholder/Sundry Members A/c Dr To Interest on Calls-in- Arrears (income); Interest on Calls-in-Advance A/c Dr To Shareholder, नंतर payment --- advance वरील interest हा Statement of P&L मधील expense आहे.
- संपूर्ण 15-mark प्रश्न सोडवा (उदा. ₹5 premium ने 3,00,000 shares) जिथे एक धारक call उशिरा भरतो आणि दुसरा calls आधी भरतो, यात pro-rata, premium व दोन्ही interest गणिते एकत्र येतात.

PQ 10.1 · PYQ 2025-Jan [6] (a) · Practical · 15M · Pg 699 5× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

PQ 10.2 · PYQ 2025-May [6] (a) · Practical · 15M · Pg 702

LEVEL II
उपयोजन (Application)

कठीण

विषय 11: Shares चे Forfeiture (Forfeiture of Shares)

P1-C11-U11.2-T11 · Topic 11: Forfeiture of Shares

आधी वाचा Para 2.11 वाचा: par ने व premium ने issue केलेल्या shares च्या forfeiture च्या अटी व entries --- Share Capital ला called-up रकमेने debit, Forfeited Shares A/c ला मिळालेल्या रकमेने credit, न भरलेले Calls-in-Arrears रद्द; premium मिळाले नसेल तरच Securities Premium उलट करा.

नोंदी

अर्थ: allotment किंवा calls न भरल्यामुळे company ने shares रद्द करणे (Articles मधील अधिकार, योग्य notice नंतर); धारकाचा हक्क संपतो आणि आधी भरलेल्या रकमा परत मिळत नाहीत; re-allotment पूर्वी directors forfeiture रद्द करू शकतात; fully paid-up shares फक्त member च्या debts वसूल करण्यासाठीच forfeit होऊ शकतात, तेही Articles मध्ये तशी सोय असल्यास.

Entry, par ने issue: Dr. Share Capital A/c — shares ची संख्या × प्रति share CALLED-UP मूल्य / Cr. Share Allotment / Call A/cs (किंवा Calls-in-Arrears) — due पण न भरलेल्या रकमा, आणि Cr. Forfeited Shares A/c — प्रत्यक्ष मिळालेली रक्कम, calls-in-arrears नव्हे.

Premium चा नियम: आधीच मिळालेले premium forfeiture च्या वेळी कधीच रद्द होत नाही; premium due असूनही न भरलेले असेल तर allotment च्या वेळी दिलेले credit उलट करण्यासाठी Dr. Securities Premium A/c सुद्धा करा — उदा. ₹100 चे 5,000 shares 20% premium ने, फक्त ₹20 application भरले: Dr. Share Capital ₹5,00,000 + Dr. Securities Premium ₹1,00,000 / Cr. Allotment ₹2,50,000 + Cr. First and Final Call ₹2,50,000 + Cr. Forfeited Shares ₹1,00,000.

सराव करायचे प्रकार: fully called shares (Cr. Forfeited Shares — एकूण मिळालेले, न भरलेला final call रद्द), partly called shares (capital ला debit फक्त called-up ₹8 ने, face ₹10 ने नव्हे), आणि pro-rata प्रकरणे — arrears व forfeited shares वर मिळालेली रक्कम काढण्यापूर्वी applied shares व जादा application money

(आधी capital ला, मग premium ला adjust) काढा.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- प्रमाणित entry हे True/False चे आमिष आहे: Share Capital A/c ला forfeited shares च्या CALLED- UP capital ने debit करतात आणि Forfeited Shares A/c ला प्रत्यक्ष मिळालेल्या रकमेने credit करतात (calls-in-arrears ने नव्हे) --- मांडलेले विधान False आहे.
- premium चा नियम स्पष्ट करा: आधीच मिळालेले premium forfeiture च्या वेळी कधीच रद्द होत नाही; premium due असूनही न भरलेले असल्यास Securities Premium A/c ला debit करावे लागते.

TQ 11.1 • MTP 2024-Jul [1] (a) (iv) {C} • True/False • 2M • Pg 705 **7× विचारला**

LEVEL I

आकलन (Understanding)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 2 प्रश्न

- letters of regret आणि pro-rata allotment नंतरची forfeiture सराव करा (उदा. ₹25 premium ने ₹100 चे 25,000 shares) --- forfeited shares वर मिळालेली रक्कम काळजीपूर्वक काढा.
- तीन प्रकार सराव करा: fully called shares ची forfeiture, partly called shares ची, आणि allotment (premium सह) न भरलेल्या, premium ने issue केलेल्या shares ची.

PQ 11.1 • PYQ 2023-Dec [6] (a) • Practical • 15M • Pg 705 **3× विचारला**

LEVEL II

उपयोजन (Application)

कठीण

PQ 11.2 • PYQ 2026-Sep [5] (c) • Practical • 10M • Pg 708

LEVEL II

उपयोजन (Application)

विषय 12: Forfeited Shares चे Re-issue (Re-issue of Forfeited Shares)

P1-C11-U11.2-T12 • Topic 12: Re-issue of Forfeited Shares

आधी वाचा Para 2.12 अभ्यासा: re-issue च्या entries, re-issue वरील loss (discount) त्या shares वर forfeit झालेल्या रकमेपेक्षा जास्त असू शकत नाही हा नियम, surplus चे Capital Reserve कडे transfer, आणि forfeited shares चा काही भागच re- issued असेल तेव्हा प्रमाणशीर transfer.

नोंदी

स्वरूप: forfeited share केवळ विल्हेवाटीसाठी company कडे राहतो — re-issue ही फक्त विक्री आहे, allotment नाही; एकूण मिळालेली रक्कम (मूळ allottee अधिक नवा खरेदीदार) face value पेक्षा कमी होणार नाही इतपत shares कोणत्याही किमतीला re-issue करता येतात.

Entries: Dr. Bank (प्रत्यक्ष मिळालेली रक्कम) + Dr. Forfeited Shares A/c (re-issue वरील loss/discount) / Cr. Share Capital; surplus — Dr. Forfeited Shares / Cr. Capital Reserve; re-issue price face value पेक्षा जास्त

असल्यास जादा रक्कम Securities Premium A/c ला credit होते.

नियम: re-issue वरील loss त्या shares वर forfeit झालेल्या रकमेपेक्षा जास्त असू शकत नाही; re-issue होईपर्यंत Forfeited Shares A/c ची शिल्लक surplus नसते (त्या credit इतका discount company नव्या खरेदीदाराला देऊ शकते); अद्याप re-issue न झालेल्या shares वरील forfeit रक्कम 'Share Capital' खाली (Add: Forfeited shares) दाखवतात.

सूत्र: Capital Reserve = RE-ISSUED shares वर forfeit झालेली रक्कम - re-issue वर दिलेला discount, lot-निहाय काढा (Ram: ₹3 forfeited - ₹2 loss = ₹1 × 500; Shyam: ₹6 - ₹2 = ₹4 × 750; एकूण ₹3,500).

अंशतः re-issue: फक्त re-issue झालेल्या भागापुरतेच Capital Reserve कडे transfer — उदा. 2,000 forfeited shares पैकी 1,500 shares ₹75 paid-up असताना ₹65 ला re-issue: प्रति share forfeited ₹25 - loss ₹10 = ₹15 × 1,500 = ₹22,500; उरलेल्या 500 shares वरील credit re-issue होईपर्यंत Forfeited Shares A/c मध्ये carry forward करतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 2 प्रश्न

- forfeited shares चे re-issue ही विक्री आहे, allotment नाही --- forfeited share केवळ विल्हेवाटीसाठी company कडे राहतो; म्हणून 'reissue is allotment but not sale' हे False आहे.
- forfeiture ची entry बरोबर मांडा (Share Capital Dr, called-up ने; Forfeited Shares ला मिळालेल्या रकमेने credit) आणि re-issue होईपर्यंत Forfeited Shares A/c ची शिल्लक surplus का नसते ते सांगा.
- re-issue price face value पेक्षा जास्त असल्यास जादा रक्कम Securities Premium A/c कडे जाते.

TQ 12.1 • PYQ 2021-Jan [1] (a) (i) {C} • True/False • 2M • Pg 710 **5× विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 12.2 • RTP 2023-Dec [1] (x) • True/False • --- • Pg 711

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 10 प्रश्न

- पक्के करायचे सूत्र: Capital Reserve = re-issued shares वर forfeit झालेली रक्कम - re-issue वर दिलेला discount; फक्त re-issue झालेल्या भागापुरतेच transfer (उदा. 4,000 पैकी 3,000 shares re-issued).
- सुरुवातीपासून शेवटपर्यंतचे 15-mark प्रश्न सराव करा: over-subscription + pro-rata + premium + दोन lots ची forfeiture + fully paid म्हणून re-issue, यात journal, Cash Book व balance-sheet उतारा तयार करा.
- वेगवेगळ्या व्यक्तींना वेगवेगळ्या किमतीला अंशतः re-issue (उदा. 600 पैकी 400 shares Z ला) आणि छोटे 4-mark forfeiture/re-issue entry संच सराव करा.

PQ 12.1 • PYQ 2019-Jun [6] (a) • Practical • 10M • Pg 711 **7× विचारला** **LEVEL II**
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 12.4 • RTP 2022-May [18] • Practical • --- • Pg 717

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 12.5 · MTP 2023-Apr [6] (a) · Practical · 10M · Pg 718	2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 12.7 · PYQ 2018-Nov [6] (a) (i) · Practical · 4M · Pg 724	12× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 12.9 · PYQ 2026-Jan [5] (c) · Practical · 10M · Pg 729	2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 12.2 · PYQ 2021-Jul [6] (a) · Practical · 15M · Pg 713		LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 12.3 · PYQ 2021-Dec [6] (a) · Practical · 15M · Pg 715	4× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 12.6 · PYQ 2023-Jun [6] (a) · Practical · 15M · Pg 720	5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 12.8 · PYQ 2025-Sep [6] (a) · Practical · 15M · Pg 725		LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 12.10 · PYQ 2026-May [6] (a) · Practical · 15M · Pg 732		LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

विषय 13: Cash व्यतिरिक्त Consideration साठी Shares चे Issue (Issue of Shares for Consideration other than Cash)

P1-C11-U11.2-T13 · Topic 13: Issue of Shares for Consideration other than Cash

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §2.13 आणि Illustration 18 वाचा: assets च्या बदल्यात किंवा promoters'/lawyers' services साठी issue केलेले shares.

नोंदी

स्वरूप: land, buildings किंवा इतर assets च्या थेट बदल्यात, किंवा स्थापनेतील promoters/lawyers च्या services च्या मोबदल्यात shares issue करता येतात; ते 'Share Capital' खाली वेगळे दाखवतात; allotment पासून विहित मुदतीत ज्यासाठी shares allot केले त्या विक्रीचा वा services चा लेखी करार company ने Registrar समोर सादर केला पाहिजे.

Measurement: accounting standards नुसार shares/securities issue करून घेतलेल्या asset ची acquisition cost म्हणजे issue केलेल्या securities चे fair value (जे वैधानिक प्राधिकरणांनी ठरवलेल्या issue price वरून दिसू शकते) — ते nominal/par value इतकेच असेल असे नाही.

Entries: खरेदीच्या वेळी Dr. Asset A/c / Cr. Vendor A/c, नंतर fully paid shares च्या allotment वेळी Dr. Vendor A/c / Cr. Share Capital A/c (किंवा थेट Dr. Assets A/c / Cr. Share Capital A/c).

विभाग 11.3: Debentures चे Issue (Issue of Debentures)

Issue of Debentures

P1-C11-U11.3 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 2 • वर्ग A • प्रकरणातील 20.3% प्रश्न • 15 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C11-U11.3-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक**आधी वाचा** §3.1 वाचा: कंपन्या debt financing व debentures कडे का वळतात.**नोंदी**

Debt financing: corporate expansion व growth च्या सतत वाढत्या गरजांपुढे equity financing पुरेसे पडत नाही — public subscription साठी debt instruments काढल्याने cost of capital कमी होतो आणि योग्य capital structure रचायला मदत होते; निधी उभारण्यासाठी company काढत असलेल्या debt instruments पैकी debenture हे सर्वाधिक वापरले जाणारे एक आहे.

विषय 2: अर्थ (Meaning)

P1-C11-U11.3-T02 • Topic 2: Meaning

आधी वाचा para 3.2 वाचा: Companies Act, 2013 च्या Sec 2(30) खालील debenture ची व्याख्या (यात debenture stock, bonds किंवा कर्जाचा पुरावा देणारे कोणतेही instrument येते, assets वर charge असो वा नसो) आणि para 3.4 — debentures व shares मधील फरक.

नोंदी

Debenture, Sec 2(30) (SM): “‘Debenture’ includes debenture stock, bonds or any other instrument of a company evidencing a debt, whether constituting a charge on the assets of the company or not” — म्हणजे debenture हे secured किंवा unsecured असू शकते.

स्वरूप: कर्जाची कबुली देणारा, company ने आपल्या seal खाली काढलेला bond, ज्यात principal व interest परतफेडीच्या तरतुदी असतात; charge निर्माण केला असल्यास तो Registrar कडे नोंदवला तरच वैध ठरतो; mortgage-debenture holders चे संरक्षण करण्यासाठी प्रथेनुसार trustees नेमले जातात; कोणतीही company voting rights असलेली debentures काढू शकत नाही — holders हे creditors आहेत, owners नाहीत.

Debentures	Shares
Holders हे company चे creditors असतात.	Holders हे company चे owners असतात.

Voting rights नाहीत — control ला धोका नाही.	Voting rights — company च्या कारभारावर control.
Fixed-rate interest, profit असो वा नसो देय.	Dividend बदलता (equity), profits वर अवलंबून.
Interest हा profit वरील charge, tax-deductible.	Dividend हे appropriation, deductible नाही.
Long Term Borrowings खाली दाखवतात.	Shareholders' Funds — Share Capital खाली दाखवतात.
Forfeit होत नाहीत; issue terms नुसार convertible.	न भरलेल्या calls साठी forfeit होतात; convertible नाहीत.
Liquidation मध्ये shareholders आधी फेडतात.	Shareholders ना सर्वात शेवटी मिळते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- Debenture holders हे CREDITORS आहेत, owners नाहीत --- त्यांना voting rights नसतात; voting rights असलेली debentures काढण्यास Act ने स्पष्ट मनाई केली आहे, म्हणून 'debenture holders enjoy voting rights' हे विधान False आहे.
- कारणांसह स्पष्ट करा: debentures ही secured किंवा unsecured असू शकतात; interest हा नफ्यावरील charge (tax-deductible) असतो तर dividend ही appropriation असते.
- लक्षात ठेवा: debentures ही Long Term Borrowings खाली येतात; liquidation वेळी debenture holders ना shareholders च्या आधी पैसे मिळतात.

TQ 2.1 • MTP 2024-May [1] (a) (vi) {C} • True/False • 2M • Pg 738
विचारला

3× LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 3: Debentures ची वैशिष्ट्ये (Features of Debentures)

P1-C11-U11.3-T03 • Topic 3: Features of Debentures

आधी वाचा para 3.3 (debentures ची सहा वैशिष्ट्ये) आणि charges वरील footnote अभ्यासा: fixed charge = specific assets वरील mortgage; floating charge = भावी assets सह सर्व assets व्यापतो.

नोंदी

सहा वैशिष्ट्ये (para 3.3): (1) company ला दिलेल्या कर्जाचा पुरावा देणारे document (2) ठरावीक तारखांना interest देय होणारे fixed interest-bearing security (3) नफ्याची पातळी कशीही असो, आधीच ठरलेल्या fixed rate ने interest (4) ठरावीक भावी तारखेला principal ची परतफेड किंवा shares/इतर debentures मध्ये रूपांतर (5) security म्हणून assets वर charge निर्माण होऊ शकतो किंवा होतही नाही (6) साधारणपणे stock exchange

मार्फत face value पेक्षा वर किंवा खाली व्यवहार करता येणारे.

Fixed विरुद्ध floating charge (footnote): FIXED charge म्हणजे SPECIFIC assets वरील mortgage — debenture holders च्या संमतीशिवाय ती विकता येत नाहीत आणि विक्रीच्या रकमेतून आधी holders ना परतफेड होते; FLOATING charge साधारणपणे company च्या भावी assets सह ALL assets व्यापतो — दोन्ही अदलाबदल करून दिलेले विधान हा नेहमीचा False सापळा आहे.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा • 1 प्रश्न

- FIXED charge हा specific assets वर असतो, जी debenture holders च्या संमतीशिवाय विकता येत नाहीत; भावी assets सह सर्व assets साधारणपणे FLOATING charge व्यापतो --- अदलाबदल केलेले विधान False आहे.
- वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा: loan चा पुरावा देणारे document, नफा कसाही असो ठरावीक तारखांना देय fixed-rate interest, भावी तारखेला परतफेड/conversion, आणि face value पेक्षा वर किंवा खाली stock exchange वर व्यवहार.

TQ 3.1 • PYQ 2022-Nov [1] (a) (vi) {C} • True/False • 2M • Pg 739 **2x विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 4: Debentures व Shares मधील फरक (Distinction Between Debentures and Shares)

P1-C11-U11.3-T04 • Topic 4: Distinction Between Debentures and Shares

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §3.4 वाचा: debentures व shares मधील दहा मुद्द्यांचा तुलनात्मक तक्ता.

नोंदी

Debentures	Shares
Holders हे company चे creditors असतात.	Holders हे company चे owners असतात.
Voting rights नाहीत — सध्याच्या control ला धोका नाही.	Voting rights — company च्या कारभारावर control.
आधी ठरलेल्या fixed rate ने interest, profit असो वा नसो देय; सर्व shares च्या आधी क्रम.	Equity dividend बदलत्या दराने, profits वर अवलंबून (preference dividend ठरलेला).
Interest हा profits वरील charge, tax-deductible.	Dividend हे profit चे appropriation, deductible नाही.

अनेक प्रकार: secured/unsecured, redeemable/irredeemable, registered/bearer, convertible/non-convertible.	फक्त दोन प्रकार — equity आणि preference.
Balance sheet मध्ये “Long Term Borrowings” खाली दाखवतात.	“Shareholders' Funds” — Share Capital खाली दाखवतात.
Terms of issue नुसार इतर debentures किंवा shares मध्ये convertible.	Shares चे इतर shares मध्ये रूपांतर होत नाही.
Calls न भरल्याने forfeit होत नाहीत.	Allotment/call money न भरल्याने forfeit होतात.
Redemption terms नुसार maturity ला पैसे परत.	Equity चे पैसे फक्त liquidation ला (preference आधी).
Liquidation मध्ये shareholders आधी फेडतात.	Liquidation मध्ये debenture holders, trade payables नंतर सर्वात शेवटी.

विषय 5: Debentures चे प्रकार (Types of Debentures)

P1-C11-U11.3-T05 · Topic 5: Types of Debentures

आधी वाचा para 3.5 वाचा: security (secured/naked), convertibility (convertible/non-convertible), permanence (redeemable/irredeemable किंवा perpetual), negotiability (registered/bearer) आणि priority (first/second mortgage) यांनुसार वर्गीकरण.

नोंदी

पाच आधार (para 3.5): Security — secured (fixed/floating charge) विरुद्ध unsecured/naked (केवळ देण्याचे वचन, investors साठी धोक्याचे); Convertibility — convertible (issue terms नुसार पूर्ण किंवा अंशतः par/premium/discount वर equity मध्ये — holders ना shareholders होण्याची संधी) विरुद्ध non-convertible (फक्त परतफेड); Permanence — redeemable (अटीनुसार परतफेड, उदा. 8 वर्षांनंतर) विरुद्ध irredeemable/perpetual (company च्या हयातीत परतफेड नाही, फक्त liquidation वेळी); Negotiability — registered विरुद्ध bearer; Priority — first विरुद्ध second mortgage.

Registered विरुद्ध bearer: registered — ज्याचे नाव/पत्ता/holding हे Register of Debenture holders मध्ये आहे त्या holder ला देय, सहज हस्तांतरणीय नाही, हस्तांतरण Companies Act, 2013 च्या औपचारिकतेनुसार; bearer — negotiable instruments, केवळ delivery ने हस्तांतरणीय, transfer deed नाही व company कडे नोंद नाही, ओळख कोणतीही असो interest हे bearer ला दिले जाते.

Priority: first mortgage debentures ही charge केलेल्या property मधून आधी देय होतात; second mortgage

debentures फक्त first mortgage debentures पूर्ण फेडल्यानंतरच देय होतात.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- Irredeemable (perpetual) debentures company च्या हयातीत परतफेडीस पात्र नसतात आणि फक्त liquidation वेळीच फेडली जातात --- म्हणून 'perpetual debentures are payable at the time of liquidation' हे True आहे.
- registered debentures (हस्तांतरण Companies Act च्या औपचारिकतेनुसार) आणि bearer debentures (negotiable, केवळ delivery ने हस्तांतरणीय, interest bearer ला) यांतील फरक मांडा.
- First mortgage debentures ही charge केलेल्या property मधून आधी फेडली जातात; second mortgage debentures त्यांच्यानंतरच.
- convertibility बाबतही स्पष्ट असा: convertible debentures (पूर्ण किंवा अंशतः) issue terms नुसार equity shares होऊ शकतात, त्यामुळे holders ना shareholders होण्याची संधी मिळते; non-convertible debentures मात्र फक्त परत फेडली जातात.

TQ 5.1 · PYQ 2023-Jun [1] (a) (v) {C} · True/False · 2M · Pg 739

LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 6: Debentures चे Issue (Issue of Debentures)

P1-C11-U11.3-T06 · Topic 6: Issue of Debentures

आधी वाचा para 3.6 अभ्यासा: at par, discount किंवा premium ने काढलेल्या debentures च्या journal entries (premium हे Securities Premium A/c ला credit), हप्त्यांत देय रक्कम, आणि वेगवेगळ्या redemption अटींसह issue.

नोंदी

मूलभूत चक्र (at par): Dr. Bank / Cr. Debenture Application; allotment वेळी Dr. Debenture Application / Cr. ...% Debentures; allotment call — Dr. Debenture Allotment / Cr. ...% Debentures, नंतर Dr. Bank / Cr. Debenture Allotment; calls साठी तोच नमुना; over-subscription — refund date ला जादा रक्कम परत: Dr. Debenture Application / Cr. Bank.

At discount: Dr. Debenture Application (cash) + Dr. Discount on Issue of Debentures A/c / Cr. ...% Debentures nominal value ने — debenture discount वर Act ने कोणतीही मर्यादा घातलेली नाही; **At premium:** Cr. Securities Premium A/c — debentures ही 'securities' आहेत, म्हणून premium चा वापर Sec 52 नुसार चालतो.

Redeemable at premium: redemption premium हे allotment वेळीच नोंदवा (prudence) — Dr. Loss on Issue of Debentures / Cr. Premium on Redemption of Debentures A/c (हे personal account, एक liability); at par काढले असल्यास loss हा redemption premium एवढाच असतो (उदा. ₹100 चे debenture ₹110 ला redeemable: loss ₹10).

Discount अधिक redemption premium: Dr. Debenture Allotment + Dr. Discount/Loss on Issue (discount + premium on redemption) / Cr. ...% Debentures + Cr. Premium on Redemption — उदा. ₹100 वर 6% discount ने issue व 5% premium ने redeemable: प्रति debenture एकूण loss ₹11.

किंमत ठरवण्याचे तर्कशास्त्र: market interest rate हा coupon rate पेक्षा जास्त असताना debentures discount ने काढली जातात (खरा rate $12 \div 90 \times 100 = 13.33\%$) आणि market rate कमी असताना premium ने (प्रभावी $12 \div 110 \times 100 = 10.91\%$).

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 3 प्रश्न

- मूलभूत चक्राचा सराव करा: Bank Dr To Debenture Application; Debenture Application Dr To ...% Debentures (premium ने काढली असल्यास To Securities Premium); allotment due/received entries.
- debentures ची over-subscription हाताळा --- refund date ला जादा application money परत करा (उदा. 3,85,000 चे अर्ज विरुद्ध 3,50,000 issued).
- partly convertible debentures मध्ये equity मध्ये रूपांतरित होणारा convertible भाग non-convertible शिल्लकेपासून वेगळा करा, आणि त्या कालावधीसाठी outstanding रकमांवरचे interest काढा.
- discount ने issue व premium/discount ने redeemable असे प्रश्न घोटून घ्या: discount आणि redemption वर देय premium या दोन्हीनी Discount/Loss on Issue of Debentures ला debit करा आणि Premium on Redemption of Debentures A/c ला credit द्या.

PQ 6.1 • PYQ 2021-Jul [5] (b) • Practical • 10M • Pg 740 **2× विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 6.2 • RTP 2024-Sep [15] • Practical • --- • Pg 742 **4× विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 6.3 • RTP 2025-May [16] • Practical • --- • Pg 742

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 7: Collateral Security म्हणून Debentures चे Issue (Issue of Debentures as Collateral Security)

P1-C11-U11.3-T07 • Topic 7: Issue of Debentures as Collateral Security

आधी वाचा para 3.7 वाचा: collateral security चा अर्थ आणि disclosure च्या दोन पद्धती --- Method 1 (entry नाही; secured liability खाली note) व Method 2 (Debentures Suspense A/c Dr To % Debentures A/c).

नोंदी

अर्थ: loan किंवा fluctuating overdraft साठी दुय्यम/पूरक security म्हणून company ने स्वतःची काढलेली debentures; due date ला loan फेडले नाही तरच lender ती वापरू शकतो (मग तो सर्व हक्कांसह debenture holder होतो); interest फक्त loan वरच देय असते, collateral debentures वर नाही; loan फेडल्यावर

debentures मोकळी होतात.

Method 1 (पसंतीची, entry नाही): books मध्ये entry नाही — issue झाल्याची बाब Notes to Accounts मध्ये secured liability खाली note देऊन दाखवली जाते, उदा. IDBI loan ₹1,00,00,000 “Collaterally secured by issue of ₹1,50,00,000 14% First Mortgage Debentures”.

Method 2: Dr. Debentures Suspense A/c / Cr. ...% Debentures A/c; Debentures Suspense हे Other Non-Current Assets खाली ASSETS बाजूला येते आणि debentures liabilities बाजूला per contra दाखवली जातात — ते liability बाजूला येते असे विधान False आहे; loan फेडल्यावर entry उलटवली जाते.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

- Debentures Suspense Account हे ASSETS बाजूला (Other Non-Current Assets) येते आणि debentures liabilities बाजूला per contra दाखवली जातात --- म्हणून ते liability बाजूला येते हे विधान False आहे.
- यंत्रणा स्पष्ट करा: loan फेडले नाही तरच lender ती debentures वापरू शकतो; interest फक्त loan वरच देय असते, collateral debentures वर नाही; loan फेडल्यावर entry उलटवली जाते.

TQ 7.1 · PYQ 2022-May [1] (a) (v) {C} · True/False · 2M · Pg 744 4x विचारला LEVEL I
आकलन (Understanding)

सोपा

विषय 8: Cash खेरीज इतर consideration साठी Debentures चे Issue (Issue of Debentures in Consideration other than for Cash)

P1-C11-U11.3-T08 · Topic 8: Issue of Debentures in Consideration other than for Cash

आधी वाचा para 3.8 अभ्यासा: ताब्यात घेतलेल्या assets/business साठी vendors ना debentures दिली जातात तेव्हाच्या entries --- Sundry Assets Dr, To Liabilities, To Vendors; नंतर Vendors Dr To Debentures (आणि Securities Premium, किंवा Discount on Issue ला debit), व goodwill किंवा capital reserve ने ताळमेळ.

नोंदी

Entries (vendor/business takeover): Dr. Sundry Assets (ताब्यात घेतलेली assets) / Cr. Sundry Liabilities (स्वीकारलेल्या liabilities) + Cr. Vendors (purchase consideration); नंतर Dr. Vendors / Cr. Debentures — premium ने काढली असल्यास Cr. Securities Premium, तर discount ने असल्यास Dr. Discount on Issue of Debentures.

Debentures ची संख्या: purchase consideration ÷ प्रति debenture issue price — at par: PC ÷ par value; at premium: PC ÷ (par + premium); at discount: PC ÷ (par - discount).

Goodwill/Capital Reserve: ताब्यात घेतलेल्या net assets पेक्षा purchase consideration जास्त असल्यास तो फरक Goodwill ला debit होतो; कमी पडल्यास तो Capital Reserve ला credit होतो.

Mixed issue (Illustration 10): प्रत्येक भाग वेगळा हाताळा — 90% ने cash issue (10% इतके Dr. Discount on

Issue), fixed assets साठी vendor ला issue, आणि loan साठी collateral म्हणून bank ला issue (entry नाही; liability खाली note).

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 2 प्रश्न

- issue केलेल्या debentures ची संख्या काढा = $\text{purchase consideration} \div \text{प्रति debenture issue price (par, premium किंवा discount)}$ --- उदा. ₹9,90,000 ची machinery ₹100 च्या debentures नी at par, 10% premium ने (9,000 debentures) किंवा 10% discount ने (11,000 debentures) चुकती करणे.
- business takeover मध्ये नोंद करा: assets Dr, liabilities Cr, purchase consideration ने Vendor Cr; net assets पेक्षा consideration जास्त = Goodwill, कमी = Capital Reserve (उदा. assets ₹9,00,000, liabilities ₹1,20,000, consideration ₹8,80,000 → Goodwill ₹1,00,000).
- एकाच प्रश्नात mixed issues चा सराव करा: vendor ला debentures, 90% ने रोखीसाठी, आणि collateral म्हणून bank ला --- प्रत्येक भाग वेगळा हाताळा.

PQ 8.1 · PYQ 2020-Nov [6] (b) · Practical · 5M · Pg 745 **8x विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 8.2 · RTP 2025-Jan [17] · Practical · ---- · Pg 746 **4x विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विषय 9: Discount/Loss on Issue of Debentures चे Treatment (Treatment of Discount/Loss on Issue of Debentures)

P1-C11-U11.3-T09 · Topic 9: Treatment of Discount/Loss on Issue of Debentures

आधी वाचा para 3.9 वाचा: discount/loss on issue हा capital loss असून तो debentures च्या आयुष्यभरात amortise होतो --- ठरावीक मुदतीअखेर redemption असल्यास straight-line, आणि हप्त्यांत redemption असल्यास outstanding debentures च्या प्रमाणात.

नोंदी

नियम: discount/loss on issue हा capital loss असून issue व redemption मधील कालावधीत (सामान्यतः 3-5 वर्षे, debenture tenure पलीकडे कधीही नाही) amortise केला जातो; वार्षिक write-off entry — Dr. Profit and Loss A/c / Cr. Discount (or Loss) on Issue of Debentures A/c; write-off कालावधीनुसार न लिहिलेली शिल्लक Non-current/Current asset म्हणून दाखवतात.

Fixed-period redemption (straight line): एकूण discount दरवर्षी समान प्रमाणात write off करा — उदा. 1,00,000 debentures × ₹6 discount = ₹6,00,000, 5 वर्षांत = दरवर्षी ₹1,20,000.

Redemption by annual drawings: दरवर्षी outstanding debentures च्या प्रमाणात write off करा — दरवर्षी 1/5th redeem केल्यास 5:4:3:2:1 मिळते, म्हणून ₹1,20,000 चे विभाजन ₹40,000, ₹32,000, ₹24,000, ₹16,000, ₹8,000 असे होते.

Discount आणि redeemable at premium: allotment वेळी एकूण Loss on Issue = discount + redemption वर देय premium अशी नोंद करा आणि Premium on Redemption of Debentures A/c ला credit द्या — उदा. ₹10,00,000 वर 10% discount, 5% premium ने redeemable: loss ₹1,50,000, 5 वर्षांत दरवर्षी ₹30,000 write off.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 3 प्रश्न

- Fixed-period redemption: एकूण discount समान प्रमाणात write off करा, उदा. $₹0.60 \times 1,00,000 = ₹60,000$, 5 वर्षांत = दरवर्षी ₹12,000 (P&L Dr To Discount on Issue of Debentures).
- Redemption by annual drawings: outstanding रकमेच्या प्रमाणात write off करा (समान वार्षिक redemption साठी 5:4:3:2:1 हा नमुना).
- issue at discount आणि redeemable at premium असे दोन्ही असल्यास allotment वेळी एकूण Loss on Issue = discount + redemption premium अशी नोंद करा आणि Premium on Redemption of Debentures A/c ला credit द्या.
- न लिहिलेली शिल्लक write-off कालावधीनुसार Non-current/Current asset अशी विभागून दाखवा; प्रश्न वर्षभराचा असल्यास सोबत interest च्या entries लक्षात ठेवा.

PQ 9.1 · PYQ 2018-Nov [6] (b) · Practical · 5M · Pg 748 **5× विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

सोपा

PQ 9.3 · RTP 2025-Sep [15] · Practical · --- · Pg 749

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

PQ 9.2 · MTP 2022-Nov S1 [6] (b) · Practical · 5M · Pg 748 **2× विचारला**

LEVEL II
उपयोजन (Application)

विषय 10: Interest on Debentures

P1-C11-U11.3-T10 · Topic 10: Interest on Debentures

आधी वाचा para 3.10 अभ्यासा: nominal value वर coupon rate ने interest हा नफ्यावरील charge असून नफा कसाही असो तो देय असतो आणि त्यावर source ला TDS कापला जातो; interest due, TDS वजा करून payment, TDS भरणे व P&L ला transfer यांच्या entries.

नोंदी

स्वरूप: NOMINAL value वर coupon rate ने मिळणारे interest हा नफ्यावरील CHARGE आहे — नफा असो वा नसो ते देय असते, आणि debentures ना सर्व shares च्या आधी प्राधान्य असल्याने preference व equity dividend या दोन्हीच्या आधी interest दिले जाते; याउलट dividend ही नफ्याची appropriation असून ती tax-deductible नसते.

TDS: company ही Income-tax Act, 1961 नुसार source ला कापलेला कर वजा करून interest देते आणि तो TDS

income-tax authorities कडे भरते.

Entry संच: (1) interest due — Dr. Interest A/c / Cr. Debenture holders' A/c; (2) payment — Dr. Debenture holders' / Cr. TDS Payable + Cr. Bank; (3) deposit — Dr. TDS Payable / Cr. Bank; (4) वर्षअखेर — Dr. Profit and Loss / Cr. Interest A/c.

गणना (Illustration 13): सहामाही interest = nominal value $\times$ coupon $\times 6 \div 12$ — ₹10,00,000 वर 12% = 30 June व 31 December ला प्रत्येकी ₹60,000; 10% ने TDS = ₹6,000, holders ना मिळतात ₹54,000; याच्या जोडीला discount/loss on issue चे वार्षिक write-off (₹1,50,000 $\times 1/5$ = ₹30,000 P&L ला).

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 2 प्रश्न

- Debenture interest हा नफा असो वा नसो देय असणारा CHARGE आहे --- तोटा झाला म्हणून देणे टळत नाही; त्याला preference व equity dividend या दोन्हीच्या आधी प्राधान्य असते, म्हणून 'payable after preference dividend' हे False आहे.
- interest (nominal value वरील tax-deductible charge) आणि dividend (नफ्याची appropriation) यांतील फरक मांडून उत्तरे कारणांसह सिद्ध करा.

TQ 10.1 · MTP 2024-Aug [1] (a) (vi) {C} · True/False · 2M · Pg 752 **5×** **LEVEL I**
विचारला आकलन (Understanding)

सोपा

TQ 10.2 · RTP 2025-Jan [1] (x) · True/False · --- · Pg 752 **3×** **विचारला** **LEVEL I**
आकलन (Understanding)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 1 प्रश्न

- entry संचाचा सराव करा: Interest A/c Dr To Debenture holders; Debenture holders Dr To TDS Payable and Bank; TDS Payable Dr To Bank; वर्षअखेर P&L Dr To Interest.
- nominal value वरचे सहामाही interest काढा (उदा. ₹20,00,000 वर 10% = 30 June व 31 Dec ला प्रत्येकी ₹1,00,000) आणि 10% ने TDS धरा, तसेच त्याला discount on issue च्या वार्षिक write-off ची जोड द्या.

PQ 10.1 · PYQ 2019-Jun [6] (b) · Practical · 5M · Pg 753 **6×** **विचारला** **LEVEL II**
उपयोजन (Application)

मध्यम

विभाग 11.4: Bonus Issue व Rights Issue चे Accounting (Accounting for Bonus Issue and Rights Issue)

Accounting for Bonus Issue and Rights Issue

P1-C11-U11.4 · महत्त्व D · प्रकरणात Rank 4 · वर्ग C · प्रकरणातील 12.2% प्रश्न · 9 प्रश्न

विषय 1: Bonus Shares चे Issue (Issue of Bonus Shares)

P1-C11-U11.4-T01 · Topic 1: Issue of Bonus Shares

आधी वाचा Companies Act, 2013 चे Section 63 (bonus issue साठीचे स्रोत व अटी), fully paid bonus shares च्या तसेच partly paid shares fully paid करण्याच्या journal entries, आणि Share Capital व Reserves and Surplus वरील Notes सह bonus नंतरचे Balance Sheet extracts तयार करणे अभ्यासा.

नोंदी

Bonus issue (SM): “an issue of additional shares to existing shareholders free of cost in proportion to their existing holding” — याला capitalisation of profits / scrip issue असेही म्हणतात; नवीन निधी उभा राहत नाही, net worth बदलत नाही; परिणाम: share capital वाढते, EPS व प्रति share मूल्ये कमी होतात, accumulated profits कमी होतात, बाजार हे अनुकूलतेने घेतो आणि किंमत जुळवून घेते.

Sec 63 — स्रोत व अटी: fully paid bonus shares फक्त (i) free reserves, (ii) securities premium, (iii) capital redemption reserve यांतूनच — revaluation reserve मधून कधीही नाही; अटी: articles ने अधिकार दिलेला असावा, Board च्या शिफारशीवर general-meeting ची मंजूरी, deposits किंवा debt securities वरील interest/principal मध्ये तसेच कर्मचाऱ्यांच्या statutory dues (PF, gratuity, bonus) मध्ये कसूर नसावी, partly paid shares आधी fully paid करावी, dividend ऐवजी bonus देता येत नाही, आणि एकदा जाहीर केल्यावर Board ते मागे घेऊ शकत नाही.

प्रारूप entries (fully paid bonus): (1) Dr. Capital Redemption Reserve / Securities Premium / General Reserve / P&L → Cr. Bonus to Shareholders; (2) Dr. Bonus to Shareholders → Cr. Equity Share Capital; “minimum reduction in free reserves” साठी आधी CRR व Securities Premium (रोखीने आलेले) संपवा, मग General Reserve, आणि P&L हा balancing figure ठेवा.

Partly paid shares: securities premium व CRR फक्त fully paid bonus shares साठीच वापरता येतात — existing shares वरील न भरलेली रक्कम फक्त free reserves मधूनच भरता येते; entries: Dr. General Reserve / P&L → Cr. Bonus to Shareholders; Dr. Share Final Call → Cr. Share Capital; Dr. Bonus to Shareholders → Cr. Share Final Call; final call रोखीने आल्यास (Dr. Bank → Cr. Final Call) नंतर bonus हा fully paid shares वर काढतात (उदा. 4 ला 1).

Balance Sheet extract: Notes मध्ये प्रत्येक reserve खाली “Less: Utilised for bonus issue” दाखवा आणि issued capital मध्ये bonus ने दिलेली shares उघड करा; authorised capital हे bonus नंतरच्या issued capital पेक्षा कमी नाही याची खात्री करा — नाहीतर ते वाढवण्याचा general-meeting ठराव करा आणि ठरावाच्या प्रतीसह return of bonus issue हे ROC कडे दाखल करा.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

TQ 1.1 · PYQ 2026-Sep [1] (a) (vi) · True/False · 2M · Pg 758

LEVEL I

आकलन (Understanding)

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा · 6 प्रश्न

- दोन टप्प्यांच्या entries चा सराव करा: Dr. CRR / Securities Premium / General Reserve / P&L → Cr. Bonus to Shareholders; नंतर Dr. Bonus to Shareholders → Cr. Equity Share Capital.
- 'minimum reduction in free reserves' साठी प्राधान्यक्रम पाळा: आधी CRR व Securities Premium (रोखीने आलेले), मग General Reserve, आणि P&L हा balancing figure; Revaluation Reserve ला कधीही हात लावू नका.
- shares partly paid असतील (₹7.50 किंवा ₹8 paid-up, किंवा calls-in-arrear) तेव्हा आधी final-call च्या entries करा (Share Final Call Dr. to Share Capital; Bank Dr. to Final Call) --- bonus फक्त fully paid shares वरच काढतात; partly paid shares भरून काढण्यासाठी CRR/Securities Premium वापरता येत नाही (फक्त free reserves वापरता येतात) हे लक्षात ठेवा.
- प्रमाणावरून bonus shares काढण्याचा सराव करा (उदा. 4 ला 1), bonus नंतरचे issued capital हे authorised capital पेक्षा जास्त झाल्यास ते तपासा/वाढवा, आणि reserves खाली 'Less: Utilised for bonus issue' दाखवणारा Balance Sheet extract लिहा.

PQ 1.1 · PYQ 2024-Jun [5] (c) · Practical · 10M · Pg 759	8× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 1.2 · MTP 2024-Jul [5] (c) · Practical · 10M · Pg 761	3× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 1.3 · MTP 2024-Aug [5] (b) · Practical · 10M · Pg 763		LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 1.6 · PYQ 2026-May [5] (c) · Practical · 10M · Pg 770		LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 1.4 · MTP 2024-Dec S1 [5] (c) · Practical · 10M · Pg 766	5× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	
PQ 1.5 · RTP 2026-May [14] (b) PQ · Practical · --- · Pg 768		LEVEL II उपयोजन (Application)	

विषय 2: Right Issue

P1-C11-U11.4-T02 · Topic 2: Right Issue

आधी वाचा rights offers वरील Section 62(1)(a) च्या तरतुदी, right issue चे फायदे व तोटे, rights shares चे accounting (साध्या issue प्रमाणेच, securities premium सह), आणि cum-right/ex-right value व value-of-right ची सूत्रे वाचा.

नोंदी

Sec 62(1)(a) right of first refusal: आणखी shares आधी existing equity shareholders ना त्यांच्या holdings च्या प्रमाणात देऊ केली पाहिजेत; shares ची संख्या नमूद करणाऱ्या notice ने offer, जी 15 दिवसांपेक्षा कमी व 30 दिवसांपेक्षा जास्त मुदतीची नसावी (स्वीकारली नाही तर नाकारली असे मानतात); notice मध्ये इतर कोणाच्याही बाजूने renunciation चा मानीव हक्क नमूद असावा (articles मध्ये वेगळी अट नसल्यास); मुदत संपल्यावर किंवा आधीच

नकार आल्यावर Board ती shares shareholders व company ला तोट्याची ठरणार नाहीत अशा रीतीने विकू शकते.

अपवाद (Sec 62): पुढील प्रसंगी shares ही existing holders ना देऊ करावी लागत नाहीत — (1) ESOP खाली कर्मचाऱ्यांना, (2) registered valuer च्या किमतीने रोख/इतर consideration साठी कोणालाही (special resolution ने), (3) special resolution ने मंजूर debentures/loans ना जोडलेला conversion option वापरल्यावर, (4) जनहितार्थ सरकारच्या निर्देशाने debentures/loans चे conversion झाल्यावर.

पाच फायदे: (1) प्रमाणशीर holding व financial-governance हक्क टिकतात (ओळखीच्या व्यक्तींना shares देण्यापासून management ला आळा); (2) dilution चा existing holders ना फटका बसत नाही — सवलतीची किंमत किंवा renunciation मुळे cum-right value टिकते; (3) public-issue खर्चाविरुद्ध नैसर्गिक hedge; (4) प्रतिमा उंचावते; (5) यशाची अधिक शक्यता व public issue पेक्षा व्यवस्थेच्या दृष्टीने सोपे. **दोन तोटे:** share च्या market value मध्ये नेहमीच dilution होते; आकर्षक किंमत ही खऱ्या मूल्याशी वस्तुनिष्ठपणे तपासावी लागते.

सूत्रे: Ex-right value = $[\text{Cum-right value of existing shares} + (\text{Rights shares} \times \text{Issue price})] \div (\text{Existing shares} + \text{Rights shares})$; Value of right = Cum-right value – Ex-right value; उदा. cum-right किंमत ₹150 असताना 4 ला 1 या प्रमाणात ₹125 ने: ex-right = $(150 \times 4 + 125 \times 1) \div 5 = ₹145$, value of right = प्रति share ₹5.

Accounting: साध्या issue प्रमाणेच — Dr. Bank → Cr. Equity Share Capital, आणि issue price हा face value पेक्षा जास्त असल्यास तो फरक Cr. Securities Premium (उदा. ₹10 ची 10,000 rights shares ₹31 ने: Bank Dr. 3,10,000; Share Capital 1,00,000; Securities Premium 2,10,000).

स्मरण (Remembering) पाठ करा • 1 प्रश्न

- right issue चे 5 फायदे पाठ करा: प्रमाणशीर holding व governance हक्क टिकतात; सवलतीची किंमत किंवा renunciation मुळे cum-right value सुरक्षित राहते; issue खर्चाविरुद्ध नैसर्गिक hedge; प्रतिमा उंचावते; यशाची अधिक शक्यता व public issue पेक्षा सोपी व्यवस्था.
- 2 तोटे पाठ करा: share च्या market value मध्ये नेहमीच dilution; आकर्षक किंमत ही खऱ्या मूल्याशी वस्तुनिष्ठपणे तपासली पाहिजे.
- Sec 62(1)(a) खालील offer च्या अटी आठवा: notice 15--30 दिवस खुली, renunciation चा मानीव हक्क (articles ने मनाई केली नसल्यास), नाकारलेल्या shares ची विल्हेवाट Board लावू शकते.

TQ 2.1 • RTP 2025-May [18] (v) • Short Note • --- • Pg 773

LEVEL I
स्मरण (Remembering)

सोपा

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 1 प्रश्न

- सराव करा: Ex-right value = $(\text{Cum-right value of existing shares} + \text{Rights shares} \times \text{Issue price}) / (\text{Existing shares} + \text{Right shares})$; Value of right = Cum-right value – Ex-right value.
- ₹ lakh मधील equity capital व प्रति share market price पासून सुरू होणारे प्रश्न सोडवा (उदा. capital ₹40 lakh, market value ₹45) --- shares ची संख्या काढा, offer ratio लावा, मग ex-right price व value of right काढा.

- subscription वरील journal entry चा सराव करा: Bank Dr. → To Equity Share Capital and To Securities Premium (issue price हा face value पेक्षा जास्त असल्याचा फरक), तसेच final call, bonus आणि नंतर rights issue एकत्र आणणारे प्रश्न.

PQ 2.1 • PYQ 2025-May [5] (c) • Practical • 10M • Pg 774

LEVEL II
उपयोजन (Application)

मध्यम

विभाग 11.5: Preference Shares चे Redemption (Redemption of Preference Shares)

Redemption of Preference Shares

P1-C11-U11.5 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 3 • वर्ग A • प्रकरणातील 18.9% प्रश्न • 14 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C11-U11.5-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §5.1 वाचा: preference shares च्या redemption चा अर्थ आणि redemption date.

नोंदी

Redemption: ठरलेल्या रकमेत आणि ठरलेल्या वेळी एखादे obligation फेडण्याची प्रक्रिया — ठरावीक कालावधीत किंवा त्याच्या शेवटी ठरलेल्या किमतीला preference shares redeem करण्याचे obligation सांगणारा करार; redemption (maturity) date सहसा preference share certificate वर छापलेली असते.

उपयोग: redemption मुळे company आपली financial structure बदलू शकते — उदा., भविष्यातील वाढ पाहता बदल फायद्याचा ठरत असेल तर preference shares काढून टाकून त्यांच्या जागी इतर securities आणता येतात.

विषय 2: Redeemable Preference Shares काढण्याचा हेतू (Purpose of Issuing Redeemable Preference Shares)

P1-C11-U11.5-T02 • Topic 2: Purpose of Issuing Redeemable Preference Shares

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §5.2 वाचा: redeemable preference shares काढण्यामागची चार कारणे.

नोंदी

हेतू: (1) मंद primary market मध्ये finance उभे करण्याचा योग्य मार्ग; (2) unlisted आणि सहज विकता न येणारे shares घ्यायला कचरणाऱ्या investors ना, ते shares company कडून redeemable असतील तर प्रोत्साहन मिळते; (3) व्यवसायात फायदेशीरपणे वापरता येणार नाही एवढे capital शिल्लक असेल तेव्हा shares redeem करता येतात; (4) loss झाल्यास किंवा profit नसल्यास dividend द्यावे लागत नाही — preference dividend हे profits चे appropriation आहे, तर debentures किंवा loans वरील interest हा profits वरील charge असतो, जो loss मध्येसुद्धा द्यावाच लागतो.

विषय 3: Companies Act (Section 55) मधील Provisions

P1-C11-U11.5-T03 · Topic 3: Provisions of the Companies Act (Section 55)

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §5.3 वाचा: Companies Act, 2013 च्या Section 55 मधील अटी, तसेच Capital Redemption Reserve ची आवश्यकता.

नोंदी

Issue: company limited by shares ही, तिच्या Articles ने परवानगी दिली असेल तर, issue पासून साधारणपणे 20 years पेक्षा जास्त नसलेल्या कालावधीत स्वतःच्या पर्यायाने redeemable असे preference shares काढू शकते — irredeemable preference shares काढता येत नाहीत.

अटी: (a) redemption फक्त divisible/distributable profits मधून, किंवा त्याच हेतूने काढलेल्या fresh issue of shares च्या proceeds मधून; (b) फक्त fully paid shares च redeem करता येतात; (c) premium on redemption हे profits मधून द्यावे लागते (AS पाळणाऱ्या विहित companies साठी), किंवा profits मधून अथवा securities premium account मधून (इतर companies आणि Act पूर्वीच्या issues साठी).

CRR: shares हे profits मधून redeem केले असतील, तर redeem केलेल्या shares च्या nominal amount इतकी रक्कम (कोणत्याही fresh issue चे proceeds वजा करून) divisible profits मधून Capital Redemption Reserve Account ला transfer केली जाते — capital reduction च्या provisions साठी ती paid-up capital मानली जाते आणि तिचा वापर फक्त fully paid-up bonus shares काढण्यासाठीच करता येतो; creditors ची security कमी होऊ नये हा त्यामागचा उद्देश आहे.

विषय 4: Fully Paid-Up Shares च्या Redemption च्या पद्धती (Methods of Redemption of Fully Paid-Up Shares)

P1-C11-U11.5-T04 · Topic 4: Methods of Redemption of Fully Paid-Up Shares

आधी वाचा Section 55 च्या अटी, तीन पद्धती (fresh issue, capitalisation of profits, combination), fresh equity

issue ने redemption चे फायदे-तोटे, journal entries, आणि minimum fresh issue ची workings (paras 5.4.1--5.4.5) अभ्यासा.

नोंदी

Sec 55 च्या अटी: preference shares (साधारणपणे 20 years च्या आत redeemable) फक्त divisible/distributable profits मधून, किंवा त्याच हेतूने काढलेल्या fresh issue of SHARES च्या proceeds मधूनच redeem करता येतात (debenture चे proceeds वापरता येत नाहीत); फक्त fully paid shares च redeem होतात; premium on redemption हे profits मधून दिले जाते (Sec 133 खालील AS पाळणाऱ्या companies ना त्यासाठी securities premium वापरता येत नाही); profits मधून redeem केल्यास, redeem केलेल्या nominal value इतकी रक्कम divisible profits मधून Capital Redemption Reserve ला transfer करा — CRR फक्त fully paid bonus shares साठीच वापरता येते; हा “gap” (a) fresh issue, (b) capitalisation of profits, किंवा (c) combination ने भरून काढला जातो.

fresh equity का, आणि फायदे-तोटे: capital कायमस्वरूपी हवे असेल (preference वर fixed dividend असते), divisible profits पुरेसे नसतील, किंवा liquidity कमी असेल तेव्हा fresh equity काढतात; फायदे: आता किंवा नंतर cash बाहेर जात नाही, नवीन shares premium ला valued होऊ शकतात, shareholders चे equity interest टिकून राहते; तोटे: भविष्यातील earnings चे dilution, बाहेरच्यांना issue केल्यास shareholding बदलते (rights issue ने ते टाळता येते). “Proceeds” म्हणजे Share Capital ला credit झालेली रक्कम — fresh issue वरील premium cash मध्ये मिळते, पण redemption किंवा CRR साठी ते proceeds मानले जात नाही.

Pro-forma entries: Dr. Bank → Cr. Share Capital (premium ला असल्यास + Cr. Securities Premium); Dr. Redeemable Pref. Share Capital + Dr. Premium on Redemption of Pref. Shares → Cr. Preference Shareholders; Dr. Preference Shareholders → Cr. Bank; Dr. P&L → Cr. Premium on Redemption; Dr. P&L / General Reserve → Cr. CRR — रक्कम (face value redeemed – proceeds of fresh issue).

Minimum fresh issue (4 steps): (1) maximum reserves available = balances वजा राखून ठेवायची ठरलेली किमान रक्कम; (2) minimum proceeds = preference shares ची nominal value – maximum reserves available (profits मधून द्यायचे premium on redemption समायोजित केल्यानंतर); (3) minimum number of shares = minimum proceeds ÷ एका share ची face value; (4) अपूर्णाक वरच्या बाजूला पूर्ण करा (प्रश्नात मागितले असल्यास 50/100 च्या पुढच्या पटीपर्यंत). उदा., ₹3,00,000 profits ने ₹5,00,000 redeem, ₹9 चे shares → $2,00,000 \div 9 = 22,222.22 \rightarrow 22,223$ shares (50 च्या पटीत 22,250).

funds साठी fresh issue: preference shareholders ना द्यायची रक्कम (face value + premium) आणि उपलब्ध funds — investments च्या विक्रीचे proceeds (विक्रीवरील profit/loss P&L ला) व राखून ठेवायच्या किमान रकमेवरील bank balance — यांची तुलना करा आणि तुटिला एका share च्या ISSUE price ने भागा; उदा., द्यायचे ₹71,500 – investments ₹15,000 – उपलब्ध bank ₹19,000 = ₹37,500 ÷ ₹50 = 750 shares, मग CRR = 65,000 – 37,500 = ₹27,500.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 2 प्रश्न

- redemption साठी equity shares का काढतात ते सांगता आले पाहिजे (capital ची कायमस्वरूपी गरज, अपुरे profits, कमी liquidity), तसेच फायदे (cash बाहेर जात नाही, premium शक्य, equity टिकून राहते) विरुद्ध तोटे (earnings चे dilution, rights issue नसल्यास shareholding बदलते).
- True/False सापळा: redemption साठी फक्त fresh issue of SHARES चे proceeds च वापरता येतात --- debenture चे proceeds नाही; fresh issue वरील securities premium हेसुद्धा 'proceeds' मध्ये धरले जात नाही.

TQ 4.2 · PYQ 2025-Jan [1] (a) (iv) {C} · True/False · 2M · Pg 780

LEVEL I
आकलन (Understanding)**सोपा**

TQ 4.1 · PYQ 2018-Nov [6] (d) · Descriptive · 5M · Pg 779

LEVEL I
आकलन (Understanding)**मध्यम****उपयोजन (Application)** प्रक्रियेचा सराव करा · 4 प्रश्न

- entries चा क्रम सराव करा: fresh issue; Pref. Share Capital + Premium on Redemption Dr. → Pref. Shareholders; payment; CRR = face value redeemed – fresh-issue proceeds; premium on redemption हे P&L विरुद्ध लिहून काढा (securities premium नाही).
- Minimum fresh issue: proceeds = nominal value – reserves available (retention च्या अटी आणि premium on redemption नंतर); shares = proceeds ÷ face value, वरच्या बाजूला पूर्ण करून.
- फक्त fully paid shares च redeem करा --- आधी calls-in-arrear वरील final call मिळवा; फक्त divisible profits धरा.

PQ 4.4 · PYQ 2022-Nov [6] (c) · Practical · 5M · Pg 791 **2x विचारला****LEVEL II**
उपयोजन (Application)**मध्यम**

PQ 4.7 · RTP 2025-May [17] · Practical · --- · Pg 800

LEVEL II
उपयोजन (Application)**मध्यम**

PQ 4.8 · PYQ 2025-Sep [5] (c) · Practical · 10M · Pg 802

LEVEL II
उपयोजन (Application)**मध्यम**

PQ 4.10 · PYQ 2026-Sep [6] (a) · Practical · 15M · Pg 807

LEVEL II
उपयोजन (Application)**विश्लेषण (Analysis)** मिश्र आकडेवारीवर काम करा · 6 प्रश्न

- investments ची विक्री (profit/loss), राखून ठेवायचा किमान bank balance, minimum fresh issue, CRR आणि payment एकत्र येणारे पूर्ण Balance-Sheet प्रश्न सोडवा --- आणि नंतर redemption नंतरचे Balance Sheet.
- सावधान: fresh-issue premium हे cash आहे, पण CRR साठी 'proceeds' नाही; राखून ठेवायची किमान रक्कम उपलब्ध reserves कमी करते.
- 15--20 गुणांचे प्रश्न सोडवा, जिथे redemption नंतर CRR मधून bonus issue होतो, किंवा partly paid preference shares साठी final call करावा लागतो (किंवा ते तसेच ठेवले जातात).

PQ 4.1 · PYQ 2019-May [5] (a) · Practical · 10M · Pg 780

LEVEL II
विश्लेषण (Analysis)**कठीण**

PQ 4.2 • PYQ 2021-Dec [4] • Practical • 20M • Pg 783	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 4.3 • PYQ 2022-May [5] (a) • Practical • 10M • Pg 788	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 4.5 • PYQ 2024-Jun [6] (a) • Practical • 15M • Pg 794 4× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 4.6 • RTP 2025-Jan [16] • Practical • --- • Pg 797	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण
PQ 4.9 • PYQ 2026-Jan [6] (a) • Practical • 15M • Pg 804 2× विचारला	LEVEL II विश्लेषण (Analysis)	कठीण

विषय 5: Undistributed Profits च्या Capitalisation ने Preference Shares चे Redemption (Redemption of Preference Shares by Capitalisation of Undistributed Profits)

P1-C11-U11.5-T05 • Topic 5: Redemption of Preference Shares by Capitalisation of Undistributed Profits

आधी वाचा para 5.5 अभ्यासा: divisible profits मधून पूर्ण किंवा अंशतः redemption, redeem केलेल्या nominal value इतकी रक्कम Capital Redemption Reserve ला transfer करणे, कोणते profits divisible असतात, आणि या पद्धतीचे फायदे-तोटे.

नोंदी

Rule (SM): fresh issue खेरीज इतर मार्गाने shares redeem केले जातात तेव्हा, “there shall out of profits which would otherwise have been available for dividend ... be transferred to a reserve to be called the Capital Redemption Reserve Account a sum equal to the nominal amount of the shares redeemed”; divisible profit म्हणजे कायदेशीररीत्या dividend म्हणून वाटता येणारा profit (General Reserve, P&L, Investment Allowance Reserve चा मोकळा भाग) — securities premium आणि capital reserve हे non-divisible असल्याने CRR साठी वापरता येत नाहीत; CRR ला transfer केल्याने ते profits non-divisible होतात, त्यामुळे creditors ची security कमी होत नाही.

Entries: Dr. General Reserve / P&L / इतर divisible profits → Cr. CRR; Dr. Redeemable Pref. Share Capital (+ Dr. Premium on Redemption) → Cr. Preference Shareholders; Dr. Preference Shareholders → Cr. Bank; Dr. P&L (divisible profit) → Cr. Premium on Redemption of Preference Shares.

फायदे-तोटे: फायदे — equity shareholding च्या टक्केवारीत बदल होत नाही, शिल्लक funds वापरता येतात; तोटा — liquidity कमी होते, investments विक्री लागू शकतात (विक्रीचे proceeds cash देतात; विक्रीवरील profit/loss P&L ला जातो).

Combination method — सूत्र: तयार करायचे CRR = Face value of shares redeemed - Proceeds from new issue; तसेच, new issue मधून लागणारे proceeds = Face value redeemed - Profits available for distribution; CRR चे working आणि shares ची संख्या working notes म्हणून मांडा — उदा., ₹1,00,000 चे 10% premium ने redemption: उपलब्ध profits म्हणजे GR (80,000-20,000 retained) 60,000 + P&L (20,000-10,000 premium साठी) 10,000 + मोकळे IAR 5,000 = ₹75,000, म्हणून fresh issue ₹25,000 = ₹10

चे 2,500 shares; fresh issue, investment विक्री आणि payment नंतरचा bank trail तपासा.

उपयोजन (Application) प्रश्न सोडवा · 1 प्रश्न

PQ 5.2 · MTP 2025-Jan S2 [5] (c) · Practical · 10M · Pg 811 3× विचारला

LEVEL II
उपयोजन (Application)

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा · 1 प्रश्न

- एकत्रित प्रश्न सोडवा: काही भाग fresh issue मधून redemption, उरलेला profits मधून --- CRR = face value redeemed - proceeds of fresh issue; फक्त divisible profits वापरा (General Reserve, P&L, Investment Allowance Reserve चा मोकळा भाग; securities premium किंवा capital reserve नाही).
- अनेक घटक असलेली माहिती हाताळा: preference shares चे दोन वर्ग (fully paid वर्ग redeem करा, किंवा आधी उरलेली रक्कम call up करा), P&L ला charge केलेले premium on redemption, आणि cash उभे करण्यासाठी investments ची विक्री.
- cash trail तपासा: fresh issue, investment विक्री आणि payment नंतरचा bank balance; capitalise करायची रक्कम ठरवताना ठरलेला किमान reserve किंवा bank balance राखून ठेवा.
- journal entries सोबत CRR ची रक्कम आणि issue केलेल्या shares च्या संख्येची working notes मांडा --- CRR च्या working ला गुण असतात.

PQ 5.1 · PYQ 2021-Jan [5] (a) · Practical · 12M · Pg 809

LEVEL II
विश्लेषण (Analysis)

कठीण

विषय 6: Partly Called-Up Preference Shares चे Redemption (Redemption of Partly Called-Up Preference Shares)

P1-C11-U11.5-T06 · Topic 6: Redemption of Partly Called-Up Preference Shares

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §5.6 आणि Illustration 9 वाचा: preference shares partly called up असताना धरायची गृहीतके.

नोंदी

नियम: फक्त fully paid-up preference shares च redeem करता येतात — (1) partly called-up shares redeem करायचे असतील, तर redemption आधी final call मागितला आणि मिळाला असे गृहीत धरा; (2) fully paid आणि partly paid असे दोन्ही shares असतील, तर फक्त fully paid shares च redeem होतात व partly paid तसेच राहतात असे धरा; (3) स्मरणपत्रे देऊनही call money मिळाले नाही, तर company ते shares forfeit करू शकते.

विषय 7: Fully Called पण Partly Paid-Up Preference Shares चे Redemption (Redemption of Fully Called but Partly Paid-Up Preference Shares)

P1-C11-U11.5-T07 • Topic 7: Redemption of Fully Called but Partly Paid-Up Preference Shares

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §5.7 आणि Illustration 10 वाचा: redemption आधी calls-in-arrears मिळणे विरुद्ध forfeiture यांची treatment.

नोंदी

Arrears मिळाल्यास: “Dr. Bank A/c / Cr. Calls-in-Arrears A/c” — shares fully paid होतात आणि redemption नेहमीच्या मार्गाने पुढे जाते.

Forfeiture: रीतसर notice देऊनही calls भरले नाहीत, तर Board ते shares forfeit करून रद्द करू शकते — “Dr. Preference Share Capital A/c (called-up amount) / Cr. Calls-in-Arrears A/c and Cr. Shares Forfeited A/c (amount actually collected)”; redeem करायचे shares हे forfeit झालेल्या shares इतके कमी होतात, आणि forfeited shares पुन्हा issue होत नसल्याने Shares Forfeited चा balance capital reserve ला जातो — “Dr. Shares Forfeited A/c / Cr. Capital Reserve A/c”.

विभाग 11.6: Debentures चे Redemption (Redemption of Debentures)

Redemption of Debentures

P1-C11-U11.6 • महत्त्व D • प्रकरणात Rank 5 • वर्ग C • प्रकरणातील 8.1% प्रश्न • 6 प्रश्न

विषय 1: प्रस्तावना (Introduction)

P1-C11-U11.6-T01 • Topic 1: Introduction

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही • पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.1 वाचा: debenture ची व्याख्या आणि convertible debentures, voting rights व DRR याबाबत Section 71 मधील provisions.

नोंदी

Debenture: company ने आपल्या seal खाली काढलेले असे instrument, जे कर्ज मान्य करते आणि principal व interest च्या परतफेडीबाबतचे provisions सांगते; assets वर charge निर्माण केला असल्यास त्याचे वर्णन त्यातच असते आणि Registrar कडे नोंदणी केल्याशिवाय तो वैध ठरत नाही; mortgage debentures मध्ये holders चे हित

जपण्यासाठी प्रथेनुसार trusteeship निर्माण केले जाते.

Section 71: (1) redemption च्या वेळी पूर्ण किंवा अंशतः shares मध्ये convert करण्याचा पर्याय देऊन debentures काढता येतात — त्यासाठी general meeting मध्ये special resolution लागते; (2) कोणतीही company voting rights असलेली debentures काढू शकत नाही; (4) dividend साठी उपलब्ध profits मधून debenture redemption reserve तयार करावे लागते आणि ते फक्त debentures च्या redemption साठीच वापरता येते.

विषय 2: Debentures चे Redemption (Redemption of Debentures)

P1-C11-U11.6-T02 · Topic 2: Redemption of Debentures

संकल्पना आधार — अजून एकही परीक्षा प्रश्न नाही · पूर्ण तयारीसाठी आवश्यक

आधी वाचा §6.2 वाचा: redeemable debentures कोणत्या मार्गांनी redeem करता येतात.

नोंदी

मार्ग: debentures सहसा redeemable असतात — cash मध्ये, किंवा ठरावीक कालावधीनंतर equity shares मध्ये convertible; redemption (i) ठरावीक वर्षानंतर, (ii) issue पासून काही वर्षे झाल्यावर कधीही, (iii) ठरावीक notice दिल्यावर, किंवा (iv) वार्षिक drawings ने होऊ शकते; company स्वतःची debentures open market मधून विकतही घेऊ शकते — stock exchange वर ती discount ला quoted असतील तेव्हा विकत घेऊन रद्द करणे फायद्याचे ठरते.

विषय 3: Debenture Redemption Reserve

P1-C11-U11.6-T03 · Topic 3: Debenture Redemption Reserve

आधी वाचा §6.3 वाचा, त्यातील Rule 18(7) चा adequacy table धरून: company च्या वर्गानुसार DRR चा हेतू, entries आणि requirements.

नोंदी

हेतू आणि entries: debentures redeem होईपर्यंत दरवर्षी dividend साठी उपलब्ध profits मधून DRR तयार केले जाते आणि ते दुसऱ्या कोणत्याही कामासाठी वापरता येत नाही — redemption च्या वेळी liquid funds असावेत हा त्यामागचा हेतू; entry: Dr. Profit and Loss A/c / Cr. Debenture Redemption Reserve; त्याच वेळी बाहेर गुंतवणूक करा — Dr. DRR Investment / Cr. Bank; redemption च्या वेळी investments रोखीत मोडली जातात; default झाल्यास Tribunal हे company ला principal व interest सह लगेच redeem करण्याचा आदेश देऊ शकते.

Adequacy — Rule 18(7): RBI कडून नियंत्रित AIFs आणि banking companies, सर्व listed companies (listed NBFCs/HFCs धरून), तसेच privately placed debentures साठी unlisted NBFCs/HFCs यांना DRR लागत नाही;

इतर unlisted companies ना — issue केलेल्या outstanding debentures च्या value च्या 10% इतके DRR.

आकलन (Understanding) कारणांसह समजावून सांगा · 1 प्रश्न

TQ 3.1 · PYQ 2026-Sep [1] (a) (iv) {C} · True/False · 2M · Pg 818

LEVEL I

आकलन (Understanding)

विषय 4: Debentures च्या Redemption च्या पद्धती (Methods of Redemption of Debentures)

P1-C11-U11.6-T04 · Topic 4: Methods of Redemption of Debentures

आधी वाचा Section 71, redemption च्या पद्धती (lump sum, instalments, open-market purchase, conversion into shares), DRR adequacy (10% for other unlisted companies; nil for AIFI/banks/listed/NBFC/HFC), 15% Debenture Redemption Investment चा नियम, आणि संबंधित journal entries व ledger accounts (paras 6.3--6.4) अभ्यासा.

नोंदी

Sec 71: redemption च्या वेळी पूर्ण किंवा अंशतः shares मध्ये convert करण्याचा पर्याय देऊन debentures काढता येतात (special resolution लागते); कोणत्याही debenture ला voting rights देता येत नाहीत; dividend देण्यासाठी उपलब्ध profits मधून DRR तयार करावेच लागते आणि redemption खेरीज दुसऱ्या कशासाठीही ते वापरता येत नाही; interest आणि redemption हे terms of issue नुसारच असावे लागतात — default झाल्यास debenture holders किंवा trustee च्या application वरून Tribunal interest सह तातडीने redemption चा आदेश देऊ शकते. **चार पद्धती:** maturity ला किंवा त्याआधी lump sum payment; ठरावीक अंतराने instalments मध्ये payment; open market मधून खरेदी (Foundation स्तरावर वगळलेली); shares मध्ये conversion.

DRR adequacy (Rule 18(7), 2019): 'other unlisted companies' साठी DRR = 10% of the value of outstanding debentures; AIFIs आणि banking companies, सर्व listed companies (listed NBFCs/HFCs धरून), तसेच privately placed debentures साठी unlisted NBFCs/HFCs यांना DRR लागत नाही; partly convertible debentures मध्ये DRR फक्त non-convertible भागावर तयार केले जाते.

15% DRI नियम: दरवर्षी 30th April रोजी किंवा त्याआधी, पुढील 31st March ला संपणाऱ्या वर्षात maturing होणाऱ्या debentures च्या किमान 15% रक्कम, charge/lien विरहित scheduled-bank deposits मध्ये, बोजा नसलेल्या Central/State Government securities मध्ये, किंवा विहित Indian Trusts Act securities/bonds मध्ये गुंतवा; ती रक्कम फक्त त्या debentures च्या redemption साठीच वापरता येते आणि कधीही 15% च्या खाली येता कामा नये; प्रश्न सोडवताना DRR चे appropriation आणि DRI investment हे allotment झाल्याबरोबर लगेच करा (तारीख दिली नसल्यास वर्षाच्या day 1 ला).

entries चे चक्र: Dr. P&L → Cr. DRR (outstanding debentures च्या 10%, आधीची DRR balance वजा करून); Dr. DRR Investment → Cr. Bank (15%); Dr. Bank → Cr. Interest on DRR Investment (P&L ला transfer);

redemption च्या वेळी: Dr. Bank → Cr. DRR Investment (encashment); Dr. Debentures + Dr. Premium on Redemption → Cr. Debentureholders; Dr. Debentureholders → Cr. Bank; Dr. P&L → Cr. Premium on Redemption (debenture ची मुदत दिली नसेल तर redemption च्या वर्षातच पूर्ण charge करा); शेवटी Dr. DRR → Cr. General Reserve.

Conversion आणि ledgers: issue होणारे equity shares = convert झालेल्या debentures ची redemption value (face value + premium) ÷ एका equity share ची issue price, उरलेली रक्कम cash मध्ये — उदा., ₹105 ला 40 debentures = ₹4,200 ÷ ₹20 = 210 shares; ledger किंवा mid-year प्रश्नांत अंतिम Bank balance काढण्याआधी debenture interest आणि DRI interest हे redemption date पर्यंत विभागून घ्या (उदा., Debenture Interest = 10,00,000 × 6% × 2/12; DRI interest = 1,50,000 × 4% × 2/12) आणि Debentures, Premium on Redemption, DRR, DRR Investment, Interest व Bank accounts वर्षवार मांडा.

उपयोजन (Application) प्रक्रियेचा सराव करा • 4 प्रश्न

- DRR/DRI चे चक्र सराव करा: P&L Dr. → DRR (outstanding debentures च्या 10%, आधीची balance वजा करून); DRI Dr. → Bank (maturing होणाऱ्या debentures च्या 15%); redemption च्या वेळी DRI रोखीत मोडा, holders ना द्या (premium on redemption P&L ला), मग DRR हे General Reserve ला transfer करा.
- स्वतःची debentures रद्द करताना cum-interest आणि ex-interest किमतीतील फरक ओळखा, शेवटच्या interest date पासूनचे accrued interest नोंदवा, आणि रद्द करण्यावरील profit (nominal value – cost) capital reserve ला transfer करा.
- partly convertible debentures मध्ये redemption value (face + premium) ÷ equity share ची issue price ने conversion करा; उरलेले cash मध्ये द्या; DRR फक्त non- convertible भागावर.
- discount ला issue केलेली आणि premium ला redeemable असलेली debentures समान वार्षिक instalments मध्ये redeem करण्याचा सराव करा --- Debentures, DRR, DRI, Interest आणि Bank accounts वर्षवार मांडा.

PQ 4.1 • PYQ 2018-May [6] (c) • Practical • 5M • Pg 819	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.5 • PYQ 2025-Jan [5] (c) • Practical • 5M • Pg 828 8× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	मध्यम
PQ 4.3 • PYQ 2022-Nov [5] (a) • Practical • 12M • Pg 822 2× विचारला	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण
PQ 4.4 • PYQ 2024-Sep [5] (c) • Practical • 10M • Pg 824	LEVEL II उपयोजन (Application)	कठीण

विश्लेषण (Analysis) मिश्र आकडेवारीवर काम करा • 1 प्रश्न

- अनेक तारखा असलेले प्रश्न सोडवा: अंतिम Bank balance काढण्याआधी debenture interest आणि DRI interest हे mid-year redemption date पर्यंत विभागून घ्या.
- पर्यायांवर आधारित redemptions तपासा (maturity ला par, open-market purchase, किंवा notice नंतर ₹102): खर्चाची तुलना करा आणि रद्द करण्यावरील profit/loss काढा.

- सावधान: DRR फक्त dividend साठी उपलब्ध profits मधून; DRI फक्त redemption साठी; मुदत दिली नसेल तेव्हा premium on redemption पूर्णपणे P&L ला charge होते.

PQ 4.2 · PYQ 2018-Nov [5] (b) · Practical · 8M · Pg 821

LEVEL II
विश्लेषण (Analysis)

कठीण